

Broedvogels in Nederland 2024

Broedvogels in Nederland in 2024

Arjan Boele, Jan-Willem Vergeer,
Joost van Bruggen, Bernice Goffin,
Kees Koffijberg, Caroline van Oostveen,
Jan Schoppers & Dorine Jansen

met medewerking van

Symen Deuzeman, Albert de Jong,
Lara Marx, Dirk Zoetebier (Sovon)
& Henk van der Jeugd (Vogeltrekstation)

Sovon-rapport 2025/47

Deze rapportage is samengesteld in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring met aanvullingen vanuit provinciale broedvogelmeetnetten. Het Meetnet Broedvogels vindt plaats met financiële ondersteuning door het Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur, Rijkswaterstaat en BIJ12 namens de provincies. Het meetnet wordt uitgevoerd door Sovon Vogelonderzoek Nederland in samenwerking met onder andere het Centraal Bureau voor de Statistiek, de provincies, terreinbeherende organisaties en Rijkswaterstaat.

Colofon

© Sovon Vogelonderzoek Nederland 2025

Tekst: Arjan Boele (hfst. 1, 2, 3, 4, 6), Joost van Bruggen (hfst. 6), Bernice Goffin (hfst. 5 Zoete Rijkswateren, hfst. 6), Albert de Jong (hfst. 6), Kees Koffijberg (hfst. 5 Waddenzee, hfst. 6), Caroline van Oostveen (hfst. 6, samenvatting, summary), Jan Schoppers (hfst. 6) en Jan-Willem Vergeer (hfst. 6).

Gegevensbewerking, tabellen en figuren: Arjan Boele, Ellis Hettinga, Lara Marx, Jeroen Nienhuis, Gerard Troost, Erik van Winden, Dirk Zoetebier (allen Sovon), Dorine Jansen, Adriaan Gmelig Meyling, Richard Verweij en Marcel Straver (allen CBS).

Redactie: Caroline van Oostveen & Arjan Boele

Lay-out: Laura Hondshorst

Fotoredactie: Harvey van Diek

Foto's omslag: Harvey van Diek (Hop, Veluwe, 9 juni 2024 en Visdief, Well Li, 3 juli 2024) en Rene van Rossum (Koekoek, Wassenaar, 5 mei 2024)

Foto's binnenwerk: zie aldaar

Drukwerk: Veldhuis Media

Wijze van citeren: Boele A., Vergeer J.W., van Bruggen J., Goffin B., Koffijberg K., van Oostveen C., Schoppers J. & Jansen D. 2025. Broedvogels in Nederland in 2024. Sovon-rapport 2025/47. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Dit rapport wordt kosteloos verstrekt aan alle tellers die in 2024 hebben deelgenomen aan het Meetnet Broedvogels. Extra exemplaren kunnen besteld worden via de webwinkel van Sovon (sovon.ccvshop.nl). Dit rapport is openbaar en als pdf-bestand te downloaden op pub.sovon.nl. Het auteursrecht op het rapport berust bij Sovon Vogelonderzoek Nederland.

ISSN 2212-5027

Type informatie	Omschrijving/naam	Datum
Auteur(s):	Arjan Boele, Jan-Willem Vergeer, Joost van Bruggen, Bernice Goffin, Albert de Jong, Kees Koffijberg, Caroline van Oostveen, Jan Schoppers & Dorine Jansen	
Versie:	Definitief	10 juli 2025
Inhoudelijke toets:	Chiel Boom	27 juni 2025
Vrijgave:	Chiel Boom	7 juli 2025

Inhoud

Verantwoording en dankwoord	5
Samenvatting	6
Summary	9
1. Inleiding	13
2. Werkwijze broedvogelmonitoring	15
2.1. Opzet broedvogelmonitoring	15
2.2. Telmethode	18
2.3. Organisatie en coördinatie	18
2.4. Volledigheid en kwaliteit gegevens	18
2.5. Analyses en indexen	21
2.6. Overige projecten: CES en Nestkaarten	23
3. Weer en waterstanden	25
3.1. Weer	25
3.2. Waterstanden	27
4. Algemene ontwikkelingen en provinciale trends	29
4.1. Algemene ontwikkelingen	29
4.2. Provinciale trends	34
5. Broedvogelmonitoring Zoete Rijkswateren en Waddenzee	37
5.1. Broedvogelmonitoring Zoete Rijkswateren	37
5.2. Broedvogelmonitoring Waddenzee	42
6. Soortbesprekingen	47
6.1. Inleiding	47
6.2. Uitleg bij tekst en figuren	47
6.3. Overige zeldzame broedvogels en kolonievogels	51
Literatuurlijst	140
Bijlagen	151
Bijlage 1. Tellers in 2024	151
Bijlage 2. Grafieken van landelijke indexen	160
Bijlage 3. Soortbesprekingen broedvogelrapporten vanaf 2003	172

Broedvogels tellen in de Ooijpolder bij Nijmegen. Foto: Harvey van Diek

Verantwoording en dankwoord

Een grote groep tellers, voornamelijk vrijwilligers, is in ons land betrokken bij broedvogelmonitoring. Dankzij hun inzet is het mogelijk om gefundeerde landelijke en regionale uitspraken te doen over het wel en wee van nagenoeg alle Nederlandse broedvogelsoorten. Een overzicht van de tellers en contactpersonen betrokken bij het onderzoek in 2024 is opgenomen in bijlage 1. In hoofdstuk 2 (tabel 2.2 en 2.3) worden de soortgerichte werkgroepen, de provincies en overige samenwerkingspartners genoemd. Ook de terreinbeherende instanties, in het bijzonder Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, de Provinciale Landschappen, en de agrarische collectieven vervullen hierbij een belangrijke rol.

Onmisbaar bij het vergaren van gegevens over zeldzame soorten en kolonievogels zijn de (buiten het Waddengebied vrijwillige) districtscoördinatoren (DC's) in de twintig districten (sovon.nl/coördinatoren). In 2024 waren dit Peter van den Akker, Leo Ballering, Patrick Bergkamp, Roland-Jan Buijs, Arend-Jan van Dijk, Bert Dijkstra, Ton Eggenhuizen, Victor Eggenhuizen, Hans van Gasteren, Huub ter Haar, Nicky Hulbosch, Marcel Klootwijk, Matthias Koster, Thijs Oonk, Jelle Postma, Sjouke Scholten, Wilco Stoopendaal, Gerard Tamminga, Sander Terlouw, Hans-Peter Uebelgunn en Mark Zekhuis.

Het Meetnet Broedvogels maakt deel uit van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM, netwerkecologischemonitoring.nl). Het Meetnet Broedvogels en daaraan verbonden (regionale) meetnetten worden financieel ondersteund door het Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN), Rijkswaterstaat en BIJ12, de werkorganisatie van de provincies. Het projectmanagement van het NEM is ondergebracht bij Wageningen Environmental Research, Natuur & Milieu (WENR N&M) en ingevuld door Sandra Clercx (programmacoördinator NEM vanuit WENR). Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) is verantwoordelijk voor de kwaliteitsbewaking van het NEM en voor het berekenen van trends in samenwerking met Sovon. De begeleiding van het meetnet wordt verzorgd door een begeleidingscommissie in het kader van het NEM. Deze begeleiding vond op plezierige wijze plaats door Sandra Clercx (WENR), Bram

Borkent, Dorine Jansen, Tom van der Meij en Leo Soldaat (allen CBS), Mervyn Roos (Rijkswaterstaat), Robbert Wolf (provincies/BIJ12), Peter Heslenfeld (LVVN), en Rob Vogel en Chiel Boom (beiden Sovon).

Vanuit het CBS hadden Tom van der Meij en Dorine Jansen een belangrijke inhoudelijke rol en werden trendberekeningen mede voorbereid en uitgevoerd door Adriaan Gmelig Meyling, Richard Verweij en Marcel Straver.

Op het Sovon-bureau zorgden Rob Vogel en Chiel Boom voor de begeleiding van het meetnet. De controle en bewerking van telgegevens en het databeheer was in handen van Lara Marx en Dirk Zoetebier. Gerard Troost, Ellis Hettinga en Yvonne Boesten ontwikkelden en onderhouden de verschillende (onmisbare) onderdelen van de online en mobiele invoer en van de digitale terugkoppeling van gegevens. De communicatie met de pers werd verzorgd door Albert de Jong.

We willen iedereen heel hartelijk bedanken voor hun bijdrage!

De coördinatie van de verschillende onderdelen van het Meetnet Broedvogels was in 2024 in handen van Joost van Bruggen (Kolonievogels), Bernice Goffin (Zoete Rijkswateren, Nestkaarten en Boerenlandvogels/Meetnet Agrarische Soorten (MAS)), Kees Koffijberg (Kustbroedvogels Waddengebied), Jan Schoppers (Meetnet Urbane Soorten (MUS)), Jan-Willem Vergeer (Broedvogel Monitoring Project (BMP)) en Arjan Boele (Zeldzame broedvogels). Symen Deuzeman coördineerde het Constant Effort Site-project (CES; geen onderdeel Meetnet Broedvogels).

Samenvatting

Dit rapport geeft een overzicht van de opvallendste resultaten in 2024 van de onderdelen van het Meetnet Broedvogels: het BMP, de kolonievogeltellingen, het Meetnet Kustbroedvogels Wadden (incl. reproductiemeetnet Waddenzee), het Broedvogelmeetnet Zoete Rijkswateren, het Meetnet Urbane Soorten (MUS), het Meetnet Boerenlandvogels en het Meetnet Nestkaarten. Het Meetnet Boerenlandvogels combineert de gegevens uit het BMP met vogelmeetnetten van afzonderlijke provincies (incl. Meetnet Agrarische Soorten, MAS). Daarnaast zijn resultaten verwerkt van het Constant Effort Sites-project van het Vogeltrekstation en Sovon (CES, in 2024 geen onderdeel van het Meetnet Broedvogels). Het Meetnet Broedvogels wordt georganiseerd in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) met aanvullingen vanuit provinciale meetnetten. Het rapport behandelt zowel algemene als zeldzame broedvogels, evenals kolonievogels. Na een bespreking van de werkwijze (hoofdstuk 2) en de weersomstandigheden en waterstanden in 2024 (hoofdstuk 3) komen de opvallendste ontwikkelingen bij broedvogels in dit jaar aan de orde (hoofdstuk 4). Hoofdstuk 5 bespreekt het Meetnet Zoete Rijkswateren en resultaten van de zesjaarlijkse gebiedsdekkende kartering van kustbroedvogels van het Waddengebied als onderdeel van het Trilaterale Monitoring- en beoordelingsprogramma (TMAP). In hoofdstuk 6 worden soorten besproken die op de Rode Lijst staan (van Kleunen *et al.* 2017) met kort aandacht aan andere zeldzame broedvogels en kolonievogels.

Het veldwerk is grotendeels uitgevoerd door vrijwilligers, met belangrijke aanvullingen van professionele vogelaars werkzaam voor onder andere terreinbeherende instanties, provinciale diensten, Rijkswaterstaat en Sovon (figuren 2.1 t/m 2.5). Het veldwerk geschiedt volgens de richtlijnen in de handleiding (Vergeer *et al.* 2023). Bij de trendberekening door het CBS wordt gebruik gemaakt van het programma rtrim (R-package for TRend analysis and Indices for Monitoring data), waarbij inschattingen worden gemaakt voor ontbrekende data. Van exact tweehonderd soorten zijn betrouwbare trends beschikbaar (bijlage 2).

Opvallendste ontwikkelingen

Op de lange termijn (in principe vanaf 1990) lieten 85 van de 200 soorten een sterke of matige afname zien en 98 soorten een sterke of matige toename. De overige soorten bleven stabiel (15) of hadden een onzekere trend (2). Op de korte termijn (recente twaalf jaren, 2013-24) namen 49 soorten af, 102 soorten namen toe en de rest was stabiel (34) of had een onzekere trend (15).

In totaal bereikten 42 van de 200 soorten in 2024 hun hoogste indexwaarde sinds 1990. Onder de stijgers van seizoen 2024 (soorten die het in 2024 goed deden in vergelijking met 2019-23) waren soorten als Dwergstern, Visarend, Rietzanger, Bosuil, Boomkruiper, Roodborst, Nachtegaal en Appelvink.

Onder relatieve nieuwkomers, als Oehoe, Kraanvogel en Zeearend, werden record-aantallen bereikt. Het aantal Ooievaars nam ook verder toe, net als de aantallen van vijf reigersoorten: Kwak, Grote Zilverreiger, Kleine Zilverreiger, Woudaap en Purperreiger. De recente droge, warme zomers spelen de Grauwe Klauwier waarschijnlijk in de kaart, die in vijf jaar tijd een verdrievoudiging van de populatie zag. Tafeleenden en Porseleinhoentjes profiteerden lokaal juist van de overvloedige neerslag en hoge waterstanden van rivieren in het voorjaar van 2024.

Van de twintig soorten die het hardst stegen in 2024, staat precies de helft op de Rode Lijst: in de categorieën gevoelig (Kleine Zilverreiger, Wilde Zwaan, Kraanvogel, Oehoe, Graszanger), kwetsbaar (Porseleinhoen), bedreigd (Grauwe Klauwier) en ernstig bedreigd (Woudaap, Kwak, Draaihals).

*Kwak, Park Toorenvliedt, Middelburg, 5 mei 2024.
Foto: Marcel Klootwijk*

In 2024 bereikten 29 van de 200 soorten hun laagste index sinds 1990, dat is inclusief soorten die al een aantal jaar niet meer broeden in Nederland, zoals Ortolaan en Kuifleeuwerik. Soorten die sinds 1990 een afnemende trend laten zien, zijn onder andere Turkse Tortel, Kievit, Wulp, Grutto, Kokmeeuw, Havik, Kauw, Staartmees en Heggenmus. Bij de 29 soorten staan ook zeven dalers die het ten opzichte van de vijf voorgaande jaren slecht deden: Geoorde Fuut, Kramsvogel, Matkop, Ringmus, Soepeend, Zilvermeeuw en Zomertortel.

Van de twintig sterkste dalers in 2024 ten opzichte van 2019-23, staan er elf op de Rode Lijst: in de categorieën gevoelig (Oeverloper, Blauwe Kiekendief, Matkop, Boerenzwaluw, Kramsvogel, Ringmus), kwetsbaar (Zomertortel, Grote Stern, Ransuil), bedreigd (Kwartelkoning) en ernstig bedreigd (Velduil). Bij de 'dalers' Kleine Plevier en Oeverzwaluw speelde de hoge waterstand langs de rivieren (mede) een rol bij het relatief slechte jaar. De Baardman kende in 2024 een matig jaar, evenals de Boerenzwaluw, waarvan de populatie in de laatste jaren een scherpe afname laat zien. Velduilen en Ransuilen lieten beide, vermoedelijk door een verminderde voedselbeschikbaarheid, een afname zien.

De meeste provincies hebben een eigen meetnet, waarbij de focus oorspronkelijk op vogelsoorten van agrarisch gebied lag. Tezamen met de reguliere broedvogeltellingen maakt dit de berekening van 1243 betrouwbare provinciale trends mogelijk van 169 soorten. Hoeveel trends er zijn en hoe lang de tijdreeksen zijn, varieert per provincie. Dit hangt onder meer af van of, en hoe lang, een provinciaal meetnet bestaat, van het aantal actieve vrijwilligers en van het aantal soorten broedvogels dat voorkomt. Bij 349 van deze trends gaat het om een soort die op de Rode Lijst staat. Van 61 van de 87 Rode Lijst-soorten is uit ten minste één provincie een trend beschikbaar en voor drie soorten is een trend beschikbaar uit elke provincie.

Uit de resultaten van het Meetnet Zoete Rijkswateren blijkt dat vogels langs de Rijntakken en Maas relatief veel afnames tonen over de periode 1999-2024. Langs de Rijntakken nemen riet- en moerasvogels toe, terwijl langs de Maas vanwege beperkte riet- en moerasgebie-

Watersnip, Zuidlaardermeergebied, 21 juni 2024.

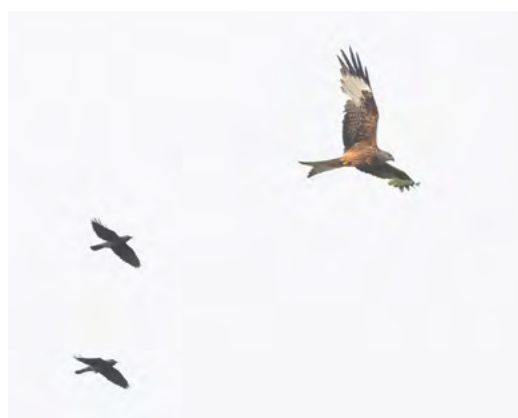
Foto: Thijs Glastra

den geen toename van soorten als Roerdomp plaatsvindt. Bos- en struweelvogels zien in beide hoofdwatersystemen een toename sinds 1999. Veel Rode Lijst-soorten van struweel zoals Koekoek, Kneu, Spotvogel en Nachtegaal nemen dan ook langs de rivieren in aantal toe. De Groenling, die recent een aantalsafname laat zien in Nederland, neemt langs de Rijntakken en Maas in aantal toe. Soorten van het agrarisch cultuurlandschap (waaronder Grutto, Zomertaling, Watersnip) nemen juist af.

In 2024 werd in het kader van het Trilateral Monitoring and Assessment Program (TMAP) de zesjaarlijkse integrale inventarisatie van broedvogels in de Waddenzee uitgevoerd. De trends van typische kustbroedvogels in de Nederlandse Waddenzee zijn overwegend afnemend, met slechts enkele soorten die lokaal stabiel blijven of toenemen – met name in de Eems-Dollard, waar gerichte beheermaatregelen effect lijken te hebben. In de periode 2013-24 blijven afnames dominant, zij het in mindere mate dan op de lange termijn, en is er bij sommige soorten sprake van stabilisatie of herstel; het patroon waarbij het aantal soorten met een negatieve trend van west naar oost afneemt, blijft daarbij zichtbaar.

*Purperreiger, Ameide Ut, 17 augustus 2024.
Foto: Martin van der Schalk*

*Rode Wouw en Kauwen, Kekerdom Gl, 9 mei 2024.
Foto: Harvey van Diek*

Roodbuikwaterspreeuw, Zuid-Limburg, 28 augustus 2024. Foto: Marco Zonderland

Bijzonder

Met 3300-3800 broedparen lag de populatie Eiders rond het niveau van de vorige integrale Waddentelling in 2018 (3500-3600) maar ruim onder het niveau van 2013 (5200-5300). De populatie Pontische Meeuwen groeide 40% in vergelijking met 2023, waarvan het gros broedde op Vogeleiland de Kreupel (141 paren) en in de Bataviahaven, Lelystad (53). Witwangsterns broedden in het Zuidlaardermeergebied (34-36 nesten) en De Onlanden (12). In 2024 zette de Koereiger een enorme stap met 41 broedparen verdeeld over zeven vestigingen in evenveel provincies. Een andere duidelijke stijger betreft de Purperreiger die zijn populatie sinds 1990 zag vervijfvoudigen. In 2024 groeide de populatie in een jaar met ongeveer 16%. In de Biesbosch waren vier paren Visarenden aanwezig waarvan drie succesvol broedden en één enkel een nest bouwde. Op de Veluwe bracht een paar twee jongen groot. Op een nestpaal in het Krammer-Volkerak vloog één jong uit, een primeur voor Zeeland. Een mannetje Steppekiekendief, waarschijnlijk dezelfde als in 2022-23, had in Groningen een nest met een vrouwtje Bruine Kiekendief. De jongen vlogen niet uit. Met 41 bezette nesten was het een recordjaar voor de Rode Wouw die sinds 2010 jaarlijks in ons land broedt. Het aantal lag boven het niveau van 2021-23 (30-35) en is een verdubbeling sinds 2020. Paren Zwarte Wouw met nest(bouw) werden gemeld in Gelderland (2 of 3) en Limburg (4). Een Dwergooruil riep van 26 mei tot en met 17 juni in Midden-Delfland. Bijeneters broedden in Groningen (2 nesten waarvan 1 succesvol), Limburg (2) en Zeeland (8 waarvan 7 nesten met uitgevlogen jongen). De twaalf broedparen is een evenaring van het record uit 2015. Van 7 juni tot 10 juli was een zingende, ongepaarde, Grauwe Fitis aanwezig op Ameland. Langdurig zingende Struikrietzangers duiken tegenwoordig ieder jaar op, dit jaar in het Lauwersmeer en langs de Drentsche Aa. Een paar Roodbuikwaterspreeuwen broedde succesvol in Zuid-Limburg (twee jongen). Een paartje Grote Kruisbekken werd gezien op de Veluwe, op 23 maart waarschijnlijk met twee jongen.

Summary

This report summarizes the main results until 2024 of all components of the national breeding bird monitoring scheme in the Netherlands, coordinated by Sovon (Dutch Centre for Field Ornithology). The scheme includes several species-specific census projects (table 2.1), which all have in common that their setup is highly standardised, with fieldworkers following follow specific guidelines. The breeding bird monitoring scheme relies for a large part on the framework of the 'Netwerk Ecologische Monitoring' (NEM) with additions from provincial monitoring schemes. The report covers both common and rare species, as well as colonial birds. After a discussion of the methods (chapter 2) and weather conditions and water levels in 2024 (chapter 3), the more striking changes in breeding birds are discussed (chapter 4). Chapter 5 discusses the results of the National Freshwater Monitoring Network and those of the Trilateral Monitoring and Assessment Program (TMAP). In the Wadden Sea region, these TMAP-counts are carried out in collaboration with Germany and Denmark. In 2024, the 6-yearly international total survey of all coastal birds was carried out. Chapter 6 discusses bird species on the Red List. The fieldwork was predominantly carried out by volunteers (NEM), with important additions from professional fieldworkers

Bosuil, Wijchen Gl, 3 maart 2024.

Foto: Jelger Herder

from site management agencies, provincial administrations, Rijkswaterstaat and Sovon (figures 2.1 to 2.5). Fieldwork was carried out according to the guidelines in the manual (Vergeer *et al.* 2023). The trends were calculated by the Statistics Netherlands (CBS), using the statistical program rtrim (R-package for TRend analysis and Indices for Monitoring data) in which estimates are made for missing data. Reliable trends of two hundred species are available (annex 2).

Main trends

On the long term (in principle from 1990), 85 of the 200 species show strong or moderate decline and 98 show a strong or moderate increases. The remaining species remained stable (15) or had an uncertain trend (2). On the short term (2013-24), 49 species decreased, 102 species increased, and the rest was stable (34) or had an uncertain trend (15). A total of 42 of the 200 species reached their highest index value since 1990. Among these increasing species in the season of 2024 (species that did well compared to 2019-23) were species such as Little Tern, Osprey, Sedge Warbler, Tawny Owl, Short-toed Treecreeper, European Robin, Common Nightingale and Hawfinch. Among relative newcomers, such as Eurasian Eagle-Owl, Common Crane and White-tailed Eagle, record high numbers were reached. The number of White Storks also continued to increase, as did the numbers of five heron and egret species: Black-crowned Night Heron, Great Egret, Little Egret, Little Bittern and Purple Heron. Recent dry, warm summers are likely favorable for the Red-backed Shrike, which breeding population tripled in five years. Common Pochards and Spotted Crakes benefited locally from abundant precipitation and high river levels in the spring of 2024.

Of the 20 species that increased the most in 2024, exactly half are on the Red List: in the categories sensitive (Little Egret, Whooper Swan, Common Crane, Eurasian Eagle-Owl, Zitting Cisticola), vulnerable (Spotted Crake), endangered (Red-backed Shrike) and critically endangered (Little Bittern, Black-crowned Night Heron, Eurasian Wryneck).

In 2024, the lowest index since 1990 was reached by 29 of the 200 species, including those that have not bred in the Netherlands for years, such as the Ortolan Bunting and the Crested Lark. Those that have shown a declining trend since 1990 include the Eurasian Collared Dove, Northern Lapwing, Eurasian Curlew, Black-tailed Godwit, Black-headed Gull, Eurasian Goshawk, Western Jackdaw, Long-tailed Tit, and Dunnock. The 29 species also include seven that performed poorly compared to the previous five years: Black-necked Grebe, Fieldfare, Willow Tit, Eurasian Tree Sparrow, Feral Mallard, European Herring Gull, and European Turtle Dove. Eleven of the twenty species with the sharpest decline in 2024 compared to 2019–23 are on the Red List in the following categories: vulnerable (Common Sandpiper, Hen Harrier, Willow Tit, Barn Swallow, Fieldfare, Eurasian Tree Sparrow), vulnerable (European Turtle Dove, Sandwich Tern, Long-eared Owl), endangered (Corn Crane), and critically endangered (Short-eared Owl). For 'declining' species Little Ringed Plover and Sand Martin, high water levels along the rivers played a role in their relatively poor year. The Bearded Reedling experienced a moderate year in 2024, as did the Barn Swallow, which population has declined sharply in recent years. Short-eared and Long-eared Owls both showed a decline, presumably due to reduced food availability.

*Kievit, Broek op Langedijk NH, 4 mei 2024.
Foto: Jelger Herder*

Most Dutch provinces have their own monitoring schemes historically focusing mainly on farmland bird species. Together with regular breeding bird counts, this allows the calculation of 1243 reliable provincial trends of 169 species. 349 of these trends involve a Red List species, and trends are available from at least one province for 61 of the 87 Red List species, and trends are available from every province for three species.

Trends of birds along the Rhine and Meuse rivers show relatively large declines over the period 1999–2024. Along the Rhine, reed and marsh birds are increasing, whereas along the Meuse, due to limited reed and marsh areas, there is no increase in species such as Eurasian Bittern. Birds of shrubland are generally increasing in both main water systems since 1999. Many Red List species of brushwood such as Common Cuckoo, Common Linnnet, Icterine Warbler and Common Nightingale are increasing in numbers along the rivers, and more common species such as Common Whitethroat and European Goldfinch are also benefiting. The European Greenfinch, which has recently shown a decline in the Netherlands, is increasing along the Rhine and Meuse rivers. Farmland species (including Black-tailed Godwit, Garganey and Common Snipe) are generally declining.

In 2024, the six-yearly census of breeding birds in the Wadden Sea was carried out as part of the Trilateral Monitoring and Assessment Program (TMAP). The trends for typical coastal breeding birds in the Dutch Wadden Sea have been predominantly declining, with only a few species remaining stable or increasing locally – particularly in the Eems-Dollard in the east, where certain management measures appear to be having an effect. In the period 2013–24, declining trends remain dominant, although to a lesser extent than in the long term, and some species are stabilizing or recovering; the pattern of declining numbers of declining species from west to east remains visible.

Rare and colonial breeders

With 3300-3800 breeding pairs, the population of Common Eiders was at comparable level as during the previous Wadden census in 2018, but well below the level of 2013 (5200-5300). The population of Caspian Gulls grew 40% compared to the previous year, with the highest numbers breeding at Vogeleiland de Kreupel (141 pairs) and at Bataviahaven, Lelystad (53). Whiskered Terns were breeding in the Zuidlaardermeer area (34-36 nests) and De Onlanden (12). In 2024, the Western Cattle Egret made a huge stride with 41 breeding pairs spread over seven sites in as many provinces. Another clear increase concerns the Purple Heron, which saw its population increase fivefold since 1990. In 2024, the population grew by about 16% in one year. Four pairs of Ospreys were present in the Biesbosch, three of which bred successfully, while one built a nest. On the Veluwe, one pair raised two young. One young fledged on a nest post in Krammer-Volkerak, a first for Zeeland. A male Pallid Harrier (probably the same individual as in 2022-23) had a nest with a female Western Marsh Harrier in Groningen. The young did not fledge.

With 41 occupied nests, it was a record year for the Red Kite, which has been breeding in our country every year since 2010. The number was above the level of 2021-23 (30-35) and doubled since 2020. Pairs of Black Kites with nests (or nest building) were reported in Gelderland (2 or 3) and Limburg (4). A Eurasian Scops Owl called from May 26 through June 17 in Midden-Delfland. European Bee-eaters nested in Groningen (2 nests including 1 successful), Limburg (2) and Zeeland (8 including 7 nests with fledged young). These 12 breeding pairs equaled the record number from 2015. From June 7 to July 10, a singing, unpaired Greenish Warbler was present on Ameland. Blyth's Reed Warblers, which are singing for a longer period, seem to turn up every year, this year in Lauwersmeer and along the Drentsche Aa. A pair of Red-bellied Dippers nested successfully in the south of Limburg (two young). A pair of Parrot Crossbills was seen in the Veluwe, probably with two young in late March.

Eider, Texel, 20 mei 2024. Foto: Bram Ubels

Graspieper, Zuidlaardermeergebied, 21 juni 2024. Foto: Thijs Glastra

1. Inleiding

Het monitoren van broedvogels door Sovon Vogelonderzoek Nederland begon in de jaren zeventig met twee atlasprojecten. Aansluitend daarop werd in 1984 gestart met gestandaardiseerde jaarlijkse tellingen van min of meer algemene broedvogelsoorten in het Broedvogel Monitoring Project (BMP). Korte tijd later is ook een monitoringproject opgezet voor zeldzame broedvogels en kolonievogels. De resultaten van het broedvogelonderzoek zijn vanaf 1992 gepubliceerd in jaarverslagen. Sovon stelt zich ten doel om de aantalsontwikkeling van zo veel mogelijk broedvogelsoorten vast te leggen ten behoeve van het natuurbeleid.

NEM en meetdoelen

Sovon voert het Meetnet Broedvogels uit met financiële ondersteuning van het Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) en in samenwerking met het CBS, Rijkswaterstaat, terreinbeherende organisaties en de provincies.

Het meetnet maakt deel uit van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). In het NEM werken organisaties samen aan een efficiënte inwinning van natuurgegevens ten behoeve van natuurbeleid. Dit natuurbeleid omvat internationale, nationale en provinciale doelen waarvoor informatie nodig is met betrekking tot soorten en hun leefgebieden, natuurkwaliteit, veranderingen daarin en effecten van beleid daarop (CBS 2025).

In 2024 waren de volgende vanuit het NEM geformuleerde *sterk sturende meetdoelen* van kracht: Vogelrichtlijn, TMAP, Farmland Bird Index (FBI), Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb), OSPAR, Aviaire Influenza, Europese Kaderrichtlijn Mariene Strategie (KRM), Indicatoren Rijksbegroting en Evaluatie Natuurpact (CBS 2025).

Daarnaast zijn er verschillende *matig sturende meetdoelen* geformuleerd. Deze hebben betrekking op Natura 2000 (trends en populatiegrootte per gebied), Vogelrichtlijn (trends in de gezamenlijke VR-gebieden), habitattypen, invasieve exoten van de Unielijst, Rode Lijst, trends in broedsucces van weide- en akkervogels en wadenvogels, en op provinciale trends Natuurnetwerk Nederland. De *indirecte meetdoelen* hebben betrekking op informa-

tie die wenselijk is in verband met Ramsar gebieden (ramsar.org/wetland/netherlands), de *Convention on Biological Diversity* (cbd.int), *Sustainable Development Goals* (sdgnederland.nl), schadesoorten, kwaliteit agrarisch gebied en hoofdwatersystemen, klimaatverandering, natuurgraadmeters en stadsnatuur.

De gegevens uit het meetnet worden onder andere gebruikt in de jaarlijkse Voortgangsrapportages Natuur (BIJ12.nl) en de zesjaarlijkse rapportages voor de EU-Vogelrichtlijn. De beschermingsbepalingen van de Vogelrichtlijn zijn in Nederland geïmplementeerd in de Omgevingswet (voorheen Wet natuurbescherming). In de praktijk worden de monitoringgegevens van Sovon dan ook veelvuldig geraadpleegd om de gevolgen van plannen, projecten of ingrepen te beoordelen voor de instandhoudingsdoelstellingen in Natura 2000-gebieden, en voor de Staat van Instandhouding van vogelsoorten (Foppen & Vogel 2022, Vogel *et al.* 2021).

Aanpak in het kort

Dit jaarverslag bevat resultaten van het broedvogelonderzoek in 2024, vanuit alle onderdelen van het Meetnet Broedvogels: het BMP, de Kolonievogeltellingen, het Meetnet Kustbroedvogels Wadden (incl. Reproductiemeetnet Waddenzee), het Broedvogelmeetnet Zoete Rijkswateren, het Meetnet Urbane Soorten (MUS), het Meetnet Boerenlandvogels en het Meetnet Nestkaarten. Het Meetnet Boerenlandvogels combineert de gegevens uit het BMP met die van de (weide)vogelmeetnetten van afzonderlijke provincies (incl. Meetnet Agrarische Soorten, MAS). Het Meetnet Zoete Rijkswateren wordt uitgevoerd financieel ondersteund door Rijkswaterstaat, als onderdeel van het Monitoringprogramma Waterstaatkundige Toestand des Lands (MWTL). Daarnaast zijn resultaten verwerkt van het *Constant Effort Sites*-project van het Vogeltrekstation en Sovon (CES, geen onderdeel van het Meetnet Broedvogels; zie ook paragraaf 2.6).

Broedvogelmonitoring in het Nederlandse Waddengebied vindt plaats in het kader van het *Joint Monitoring Program for Breeding Birds in the Wadden Sea* dat internationaal gecoördineerd wordt door het *Common Wadden Sea Secretariat* (CWSS). Deze inventarisaties

zijn onderdeel van het internationale *Trilateral Monitoring and Assessment Program* (TMAP) in de Nederlandse, Duitse en Deense Waddenzee (waddensea-worldheritage.org/trilateral-monitoring-and-assessment-programme-tmap).

Voor vrijwel alle kolonievogels en een aantal (zeer) zeldzame broedvogels streven we naar een jaarlijkse registratie van alle broedgevallen, om daarmee de landelijke verspreiding in beeld te brengen. De verzamelde gegevens worden ook gebruikt voor andere onderwerpen, zoals bepaling van landelijke en regionale broedvogelaantallen.

Van zeer zeldzame soorten worden ook losse meldingen verzameld, bij voorkeur via de online invoer op sovon.nl. Ter aanvulling worden meldingen op waarneming.nl waarbij een broedzekerheidscode is opgegeven gecontroleerd. Ook losse meldingen vanuit het LiveAtlas-project van Sovon (liveatlas.nl) worden gecontroleerd. Deze waarnemingen worden gebruikt voor het samenstellen van verspreidingskaarten en (alleen voor enkele zeer zeldzame soorten) het bepalen van landelijke populatieschattingen.

Systematiek en soortnamen

Sovon volgt de systematiek van het *International Ornithological Committee* (IOC, versie 14.2 (Gill *et al.* 2024), te vinden op worldbirdnames.org) voor soortvolgorde, wetenschappelijke en Engelse soortnaamgeving, en het onderscheid tussen soorten en ondersoorten. Het IOC is relatief terughoudend met het doorvoeren van veranderingen in de soortvolgorde en naamgeving. Dit sluit het beste aan op de werkpraktijk van Sovon, waarbij het veelvuldig doorvoeren van veranderingen in databases, rapporten en boeken onpraktisch is. De IOC-systematiek wordt internationaal breed gedragen. De Nederlandse namen zijn vastgesteld door de Commissie Systematiek Nederlandse Avifauna (CSNA).

Leeswijzer

Dit rapport heeft grotendeels dezelfde opzet als dat over 2023 (Boele *et al.* 2024) met achtereenvolgens de inleiding (hoofdstuk 1), een beschrijving van de methode (hoofdstuk 2), een samenvatting van het weer en de waterstanden relevant voor het broedseizoen 2024 (hoofdstuk 3), de algemene ontwikkelingen in Nederland en provincies (hoofdstuk 4) en in de Zoete Rijkswateren en de Waddenzee (hoofdstuk 5). Hoofdstuk 6 bevat soortteksten waarin dit keer aandacht is besteed aan de soorten van de Rode Lijst (van Kleunen *et al.* 2017). In bijlage 1 zijn alle ons bekende tellers in 2024 te vinden en in bijlage 2 de trendfiguren van de exact 200 soorten waarvan landelijke trends beschikbaar zijn. Bijlage 3 geeft een alfabetisch overzicht van de soortteksten die in dit rapport zijn opgenomen (paginanummer in kolom '24') en een overzicht van de soortteksten in de voorgaande rapporten.

Een rapport als dit, waarin gegevens van duizenden tellers worden gecombineerd, is nooit volledig. Ontbrekende gegevens blijven altijd welkom en worden alsnog toegevoegd aan de database. Door nalevering van dergelijke gegevens kunnen de in dit rapport gepresenteerde trends en aantallen in detail afwijken van die in eerdere rapporten.

2. Werkwijze broedvogelmonitoring

2.1. Opzet broedvogelmonitoring

Het Meetnet Broedvogels van Sovon bestaat van oudsher uit drie hoofdonderdelen (BMP, zeldzame soorten en kolonievogels). Het richt zich op onderzoek naar broedvogels in telgebieden (algemene, schaarse en zeldzame soorten), in kolonies of door middel van losse meldingen (sommige zeer zeldzame soorten). Met het meetnet worden vrijwel alle Nederlandse broedvogelsoorten gevolgd. De organisatie is afgestemd op de wijze waarop de soorten geteld worden (tabel 2.1).

Aanvullend op de drie hoofdonderdelen startte in 2007 het Meetnet Urbane Soorten (MUS), dat in 2014 is opgenomen in het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). MUS legt (trends in) aantallen en verspreiding van min of meer algemene broedvogels van bebouwd gebied vast, in aanvulling op de bestaande broedvogeltellingen waarin de stedelijke omgeving onderbelicht bleef. Hieronder verstaan we niet alleen dorpen en steden, maar ook haven- en industriegebieden (bebouwd terrein is 13% van de totale oppervlakte van Nederland, CBS

2020). Een andere aanvulling is het Meetnet Agrarische Soorten (MAS), specifiek gericht op broedvogels van het agrarisch gebied (graslanden en akkers).

Het Broedvogel Monitoring Project (BMP) werkt met steekproefgebieden en is gericht op algemene soorten en (vrij) schaarse soorten (sovon.nl/bmp). Binnen het onderdeel BMP-A worden alle Nederlandse broedvogels onderzocht. Deelprojecten richten zich op alle dan wel specifieke soorten, zoals roofvogels (BMP-R) of bijzondere soorten (BMP-B, alle soorten m.u.v. de 36 meest algemene soorten). Het onderdeel BMP-Zeldzame soorten (BMP-Z) richt zich op soorten die van belang zijn voor de monitoring van Natura 2000-gebieden, zoals de Bruine Kiekendief en Zwarte Specht, naast soorten waarvan de landelijke steekproef mager is, bijvoorbeeld Ooievaar en Steenuil.

Het Meetnet Zoete Rijkwateren is een ander onderdeel van het BMP. Telgebieden worden deels door beroepskrachten geteld en liggen onder andere in het IJsselmeergebied, langs de Randmeren en in de uiterwaarden van de Grote Rivieren.

Tabel 2.1. Opzet van het Nederlandse broedvogelmeetnet, onderscheiden naar algemene en schaarse soorten, BMP (Broedvogel Monitoring Project), kolonievogels, (zeer) zeldzame soorten, MUS (Meetnet Urbane Soorten) en MAS (Meetnet Agrarische Soorten). / Organisation of breeding bird surveys in the Netherlands. Abundant species are covered in sample plots in a common breeding birds census scheme (BMP); rare and colonial breeding birds are mostly covered by complete national surveys or counts at core breeding sites. Species in urban (MUS) and agricultural areas (MAS) are (also) covered by point transect projects.

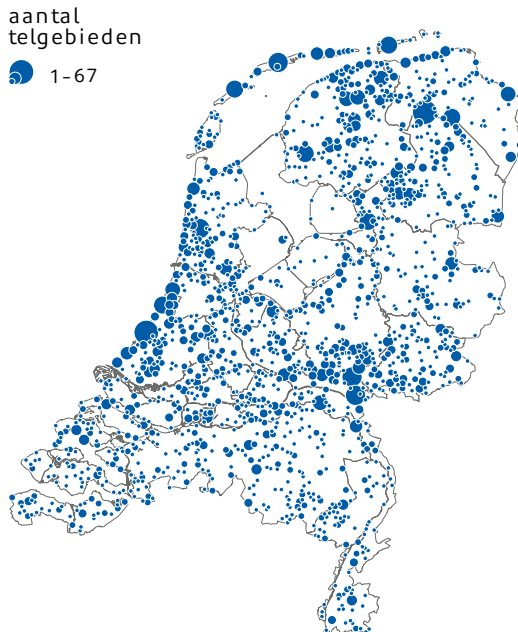
Project	Telgebieden	Bezoekschema	Soorten
BMP	steekproefgebieden	5-10 bezoeken, afhankelijk van onderdeel en habitattypen	alle of selectie van soorten, incl. exoten
kolonievogels	integraal, alle kolonies	soortspecifiek, meestal 2 bezoeken	20 soorten kolonievogels
zeldzame soorten	integraal, kerngebied of telgebied	soortspecifiek, meestal 2-5 bezoeken	>120 zeldzame soorten
zeer zeldzame soorten	geen	losse meldingen (buiten telgebied)	zeer zeldzame soorten
MUS	postcodegebied met 8-12 telpunten in stedelijk gebied	3 bezoeken, steeds 5 minuten per telpunt	alle soorten
MAS	minimaal 5 telpunten in agrarisch gebied	4 bezoeken, steeds 10 minuten per telpunt	alle soorten

De begrenzing van BMP-telgebieden is vastgelegd in een Geografisch Informatie Systeem (GIS) en gekoppeld aan gegevens over landschap en habitat. De telgebieden liggen verspreid over Nederland (figuur 2.1). Bos- en natuurgebieden (zoals de duinen) worden naar verhouding tot hun oppervlak 'overbemonsterd' en agrarisch gebied en steden 'onderbemonsterd'. Dit laatste was een belangrijke reden voor het meemenen van de provinciale (weide- en akker)voeltellingen, waaronder MAS, en de introductie van MUS (figuur 2.2). Bij analyse van trends wordt bij de algemenere broedvogels voor de nog resterende steekproefongelijkheid gecorrigeerd door stratificatie en weging toe te passen (zie 2.5).

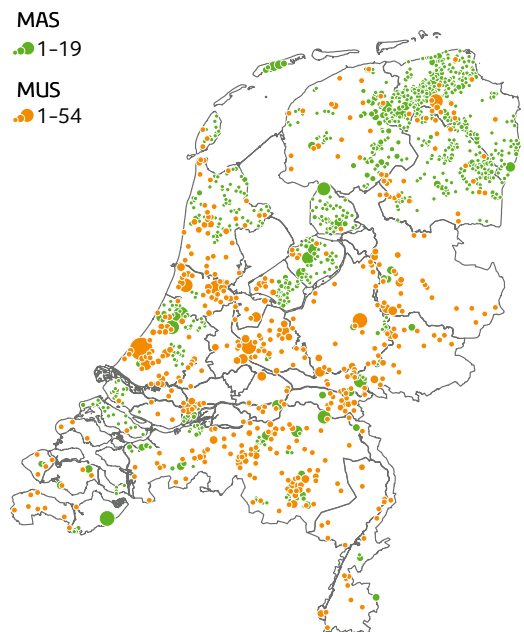
Zeldzame broedvogels en kolonievogels zijn vaak moeilijk met een steekproefopzet te volgen. Voor de meeste zeldzame soorten is de aanpak dan ook gericht op systematische monitoring van de belangrijkste broedgebieden (kerngebieden) en bij erg zeldzame soorten en vrijwel alle koloniebroedvogels van de hele lan-

delijke populatie. De selectie van kerngebieden is gebaseerd op gebieden die elk tenminste 5% van de landelijke populatie herbergen, inclusief alle Natura 2000-gebieden. Gegevens uit deze kerngebieden worden aangevuld met die vanuit het BMP-A/B en (soortspecifieke) inventarisaties van gebieden elders (BMP-Z). Bij zeldzame broedvogels en kolonievogels is vaak geen of veel minder sprake van steekproefongelijkheid (zie hierboven), waardoor er geen corrigerende weging toegepast hoeft te worden (zie 2.5).

Van zeer zeldzame soorten worden ook losse meldingen verzameld, bij voorkeur door *online* invoering (sovon.nl/tellen/telprojecten/meldingen-zeldzame-broedvogels). Ter aanvulling worden ook meldingen via andere platforms gecontroleerd zoals de website waarneming.nl, tellingen uit het LiveAtlas-project van Sovon (liveatlas.nl), en overzichten in rapporten en tijdschriften. Zulke aanvullende gegevens zijn alleen bruikbaar als de exacte locatie bekend is en een broedzekerheidscode is opgegeven. Losse waarnemingen worden gebruikt voor het

Figuur 2.1. Ligging van de in 2024 geïnventariseerde telgebieden van het BMP waarin algemene en/of schaarse soorten zijn onderzocht (stand juni 2025, excl. MUS en MAS). / Distribution of sample plots of the common breeding birds census in 2024 (per June 2025, excl. MUS and MAS).

Figuur 2.2. Ligging van de in 2024 geïnventariseerde telgebieden van MUS en MAS (stand juni 2025). / Distribution of sample plots of the MUS and MAS breeding birds census in 2024 (per June 2025).

samenstellen van verspreidingskaarten en voor het bepalen van landelijke populatieschattingen van (zeer) zeldzame soorten. Bij zeer zeldzame soorten wordt extra aandacht besteed aan de documentatie, door middel van navraag bij de betreffende teller en het vastleggen van broedcodes en andere bijzonderheden, inclusief foto- en geluiddocumentatie.

Soortspecifiek (landelijk) onderzoek, uitgevoerd door instellingen, werkgroepen en particulieren, vormt een belangrijke ondersteuning van het meetnet (tabel 2.2 en 2.3).

Tabel 2.2. Overzicht van overheidsinstellingen die een grote bijdrage leverden aan het broedvogelmeetnet in 2024. / Overview of government agencies that contributed major datasets to the breeding birds survey in 2024.

Instelling	Gegevens (bron)
Rijkswaterstaat	kustbroedvogels Delta (Lilipaly <i>et al.</i> 2025)
Prov. Friesland	agrarisch gebied
Prov. Groningen	agrarisch gebied
Prov. Drenthe	agrarisch gebied, roekenkolonies
Prov. Gelderland	agrarisch gebied, rivierengebied
Prov. Flevoland	agrarisch gebied
Prov. Utrecht	agrarisch gebied, natuurgebied
Prov. Noord-Holland	agrarisch gebied
Prov. Zuid-Holland	agrarisch gebied
Prov. Noord-Brabant	agrarisch gebied, natuurgebied; roekenkolonies
Prov. Zeeland	agrarisch gebied
Prov. Limburg	schaarse en zeldzame soorten (natuurgegevensprovincielimburg.nl)

Tabel 2.3. Overzicht van werkgroepen en personen die landelijk onderzoek naar soorten of soortgroepen coördineren. / Overview of organisations and individuals that coordinate national surveys of species or species groups.

Organisatie / coördinator	Soort / soortgroep	Contact / bron
H. Feenstra	Kraanvogel	H. Feenstra; kraanvogels.net
Landschappen.nl	weidevogels	landschappen.nl
Stichting Onderzoek Scholeksters (SOS)	Scholekster	B. Ens; scholekster.org
STORK	Ooievaar	A. Enters & W. van Nee; ooievaars.eu
Werkgroep Lepelaar	Lepelaar	M. Hoekstein
H. van der Kooij	Purperreiger	H. van der Kooij
Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN)	roofvogels	R.G. Bijlsma; P. van Geneijgen (Slechtvalk); werkgroeproofvogels.nl; Bijlsma (2025)
Grauwe Kiekendief – Kenniscentrum Akkervogels (GKA)	Grauwe Kiekendief	M. Postma; grauwekiekendief.nl
S. van Rijn	Rode Wouw	S. van Rijn
Werkgroep Zeearend Nederland	Zeearend	S. van Rijn; werkgroepzeearend.nl
Kerkuilwerkgroep Nederland	Kerkuil	R. Leblanc; kerkuil.com
Steenuil Overleg Nederland (STONE)	Steenuil	R. van Harxen & P. Stroeken; steenuil.nl
Oehoe werkgroep Nederland	Oehoe	G. Wassink; oehoewerkgroep.nl
Werkgroep Bijeneters Nederland	Bijeneter	H. Folkerts; bijeneters.nl
Ravenwerkgroep (onderdeel WRN); R.L. Vogel	Raaf	R.L. Vogel & H. de Vos Burchart; ravenwerkgroep.nl
Stichting Hirundo	Boerenwaluw	B. van den Brink; boerenwaluw.nl
Landelijk NETwerk voor STudies aan nestKASTbroeders (NESTKAST)	nestkastsoorten	L. Ballering; Ballering (2024); vogeltrekstation.nl/pages/nestkast

2.2. Telmethode

Bij algemene, schaarse en zeldzame soorten wordt binnen het BMP de uitgebreide territoriumkartering toegepast; er wordt dus uitgegaan van territoria als maat voor het aantal broedparen zoals beschreven in de handleiding (Vergeer *et al.* 2023). Bij zeldzame soorten wordt daarbij een indicatie van de broedzekerheid (code) gevraagd. Van in kolonies broedende soorten worden doorgaans (bewoonde) nesten geteld. Territoria van nacht-actieve soorten zoals rallen, uilen en Nachtzwaluw worden met soortspecifieke nachtelijke karteringen in beeld gebracht, deels gebruikmakend van geluidsapparatuur om de roep of zang te stimuleren. BMP-R berust op het in kaart brengen van nesten (Bijlsma 1997). Bij MUS en MAS vindt het onderzoek plaats op vaste telpunten waarop drie respectievelijk vier keer per seizoen wordt geteld (Schoppers *et al.* 2020, Teunissen *et al.* 2019). Bij deze projecten wordt het maximum aantal vogels over de verschillende bezoeken aangehouden. Soortspecifieke inventarisatierichtlijnen staan op de website van Sovon (stats.sovon.nl).

2.3. Organisatie en coördinatie

De landelijke coördinatie is in handen van Sovon, in de regio bijgestaan door twintig districtscoördinatoren (DC's, voor een actueel overzicht en contactgegevens zie sovon.nl/coördinatoren). Deze DC's houden contact met de tellers en waken mede over de volledigheid van de inventarisatie van zeldzame broedvogels en kolonievogels. Daarnaast bestaan er samenwerkingsverbanden met instellingen, organisaties of personen die hele regio's op bepaalde soorten of soortgroepen tellen (bijv. IJsvogels in Noord-Holland), dan wel landelijk onderzoek naar afzonderlijke soorten uitvoeren (tabel 2.3). Een belangrijke bijdrage wordt ook geleverd door de grote terreinbeherende organisaties zoals Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen, zowel betreffende het telwerk als de toegang tot telgebieden en/of logistieke ondersteuning bij het veldwerk. Er zijn samenwerkingsverbanden met agrarische collectieven, de provincies en Rijkswaterstaat (integrale kartering van kustbroedvogels in het Deltagebied (Lilipaly *et al.* 2025)), zie tabel 2.2 voor een overzicht. Voor de monitoring van

kustbroedvogels in de Waddenzee leveren onder andere de *Fryske Feriening foar Fjildbiology* (FFF, fjildbiology.nl) en Avifauna Groningen (avifaunagroningen.nl) een belangrijke bijdrage. Tabel 2.3 geeft een overzicht van landelijke soortonderzoeken waarvan gegevens in dit rapport zijn gebruikt. Zonder de medewerking van talloze vrijwilligers en vogelwerkgroepen zou het grootste deel van het veldwerk niet uitgevoerd kunnen worden. Bijlage 1 geeft een overzicht van de betrokkenen bij het broedvogelwerk in 2024.

2.4. Volledigheid en kwaliteit gegevens

In 2024 werden gegevens van 2590 telgebieden (algemene en schaarse soorten) ingestuurd, waarvan 2413 meerjarig zijn geïnventariseerd. Na een jarenlange toename liep het aantal telgebieden rond 1998-2002 langzaam weer terug (figuur 2.3). Deze terugval hing samen met een verminderde bijdrage van provincies in het kader van het Nationaal Weidevogelmeetnet. Tevens leek een structurele afname van tellers te zijn ingezet doordat tellers op leeftijd afhaakten (vergrijzing), terwijl de aanwas van nieuwe tellers achterbleef. Met de organisatie van BMP-cursussen, de ontwikkeling van de app Avimap (waarmee vanaf broedseizoen 2016 gegevens direct in het veld kunnen worden ingevoerd), en het gebruik van het computerprogramma Autocluster om op basis van meerdere observaties tot territoria te komen (van Dijk *et al.* 2013), is het tijt gekeerd. Avimap vermindert de hoeveelheid papierwerk doordat veldregistraties thuis niet meer hoeven te worden overgebracht op soortkaarten en Autocluster maakt de lastige interpretatie van veldwaarnemingen naar territoria gemakkelijker, uniformer én minder tijdrovend. In 2024 is bij 85% van de telgebieden het aantal territoria bepaald via Autocluster.

Telgebieden zijn in het algemeen redelijk over Nederland verdeeld, zij het niet evenredig naar landschapstype. Bos is ondervertegenwoordigd op de noordelijke en centrale Veluwe, in delen van Overijssel, Flevoland en op de Waddeneilanden. Agrarisch gebied kent enige lacunes in Oost-Drenthe, de duinen ontberen telgebieden op de Waddeneilanden en voor hei-

de/hoogveen is dit het geval op de noordoostelijke Veluwe en in delen van Noord-Brabant. Met de start van het broedvogelmeetnet in de provincie Utrecht in 2023 zijn in die provincie hiaten opgevuld (agrarisch gebied, natuurgebieden).

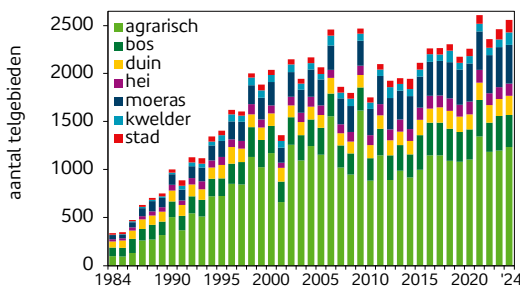
Stedelijk gebied wordt grotendeels bemonsterd in het kader van MUS. In 2007–23 werden gemiddeld 545 MUS-gebieden volledig geteld (drie tellingen per gebied per jaar), in 2024 waren dat er 717. Voor de meeste soorten wordt informatie uit de eerste twee bezoeken gebruikt (gemiddeld 585, 2024: 811), voor laat broedende soorten (Gierzwaluw, Huiszwaluw en Boomvalk) informatie uit het tweede en derde bezoek (gemiddeld 558, 2024: 731). Agrarisch gebied wordt in Groningen, Friesland, Drenthe, Flevoland en Noord-Brabant (deels) bemonsterd in het kader van het MAS (in 2014–23 gemiddeld 1118, 2024: 1349 telpunten).

In 2024 zijn gegevens van 1573 telgebieden ingestuurd waar specifiek één of meer zeldzame soorten zijn geïnventariseerd (gemiddeld in 1990–2023: 1449). Een belangrijk aandeel hierin vormen de telgebieden die door Rijkswaterstaat op kustbroedvogels worden onderzocht in het Deltagebied. Het gaat jaarlijks om bijna 800 gebieden (Lilipaly *et al.* 2025). Daarnaast werden in 2024 gegevens verzameld uit 190 kerngebieden (waaronder alle Natura 2000-gebieden) en werden zeldzame soorten aangetroffen in 1717 BMP-telgebieden. Figuur 2.4 geeft een overzicht van de kern- en telgebieden in 2024.

Het aantal onderzochte (en bezette) kolonies ligt al jaren boven de 4000 (gemiddeld in 1990–2023: 4123). In 2024 werden tellingen ingestuurd van 4554 kolonies (excl. nul-waarnemingen; figuur 2.5).

De volledigheid van het onderzoek verschilt per soort en per district. Sommige soorten zijn lastig te inventariseren of komen voor in landschappen of gebieden waar de bereidheid om te tellen onder vrijwilligers lager is. Per district bestaan er verschillen in volledigheid door variatie in het aantal actieve tellers, hun organisatiegraad en de inzet en ervaring van de districtscoördinator. De volledigheid van de inventarisatie is voor zeldzame broedvogels en kolonievogels aangegeven in tabel 5.1, volgens de classificatie in tabel 2.4. Het gaat hierbij om een inschatting in hoeverre de landelijke populatie volledig is geïnventariseerd. Daarnaast wordt het getelde aantal vermeld, met zo mogelijk een landelijke populatieschatting. Voor deze schatting is bij een aantal soorten aanvullende informatie uit recente jaren en de (regionale en landelijke) populatieontwikkeling gebruikt. Om eventuele subjectiviteit (mate van ervaring van de schatter) te minimaliseren, is bij het maken van populatieschattingen zoveel mogelijk gebruik gemaakt van het programma *rtrim (R-package for TREnd analysis and Indices for Monitoring data*, van Strien & Pannekoek 1999, Pannekoek & van Strien 2001, Bogaart *et al.* 2016) dat ontbrekende waarden (bijv. een niet-getelde kolonie) bijschat (zie 2.5), onder andere op basis van tellingen in vergelijkbare gebieden.

Het onderzoek in het Waddengebied, een moeilijk te inventariseren gebied, was in 2024 voor veel soorten volledig. Er werd een gebiedsdekkende kartering uitgevoerd van alle TMAP-projectsoorten (vooral kolonievogels en zeldzame soorten). Zo'n telling vindt eenmaal per zes jaar plaats, de vorige was in 2018 en de volgende in 2030.

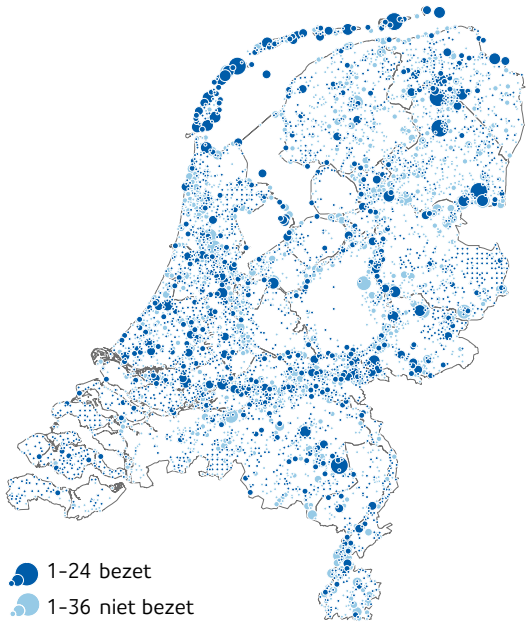
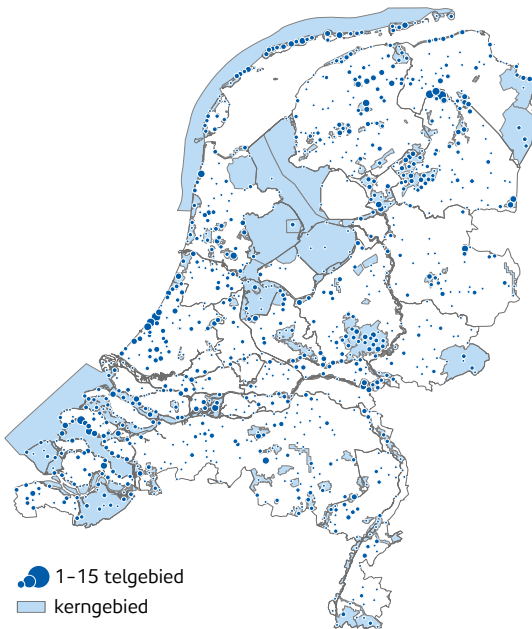

Figuur 2.3. Aantal geïnventariseerde BMP-telgebieden (algemene en schaarse soorten) per jaar vanaf 1984, onderscheiden naar landschapstype (stand juni 2025, excl. MUS en MAS). / Number of surveyed sample plots in the common breeding birds census (common and scarce species) from 1984 onwards, distinguished by landscape type (per June 2025, excl. MUS and MAS).

Voor 45 soorten broedvogels zijn Natura 2000-gebieden aangewezen waar deze soorten speciale bescherming genieten. In totaal levert dit 374 soort-gebiedscombinaties waarvoor informatie over trends gewenst is. In de meeste gevallen zijn deze combinaties in 2023 voldoende intensief geteld (soort-gebiedsspecifieke informatie over telintensiteit in 2024 is nog niet beschikbaar). Van de 374 combinaties werden er 34 onvoldoende geteld (9%) in 17 verschillende Natura 2000-gebieden (CBS 2025). Het aantal soort-gebiedscombinaties dat

in 2024 onvoldoende is geteld zal waarschijnlijk vergelijkbaar zijn.

Bij sommige soorten lukt het niet goed om (jaarlijks) voldoende informatie te verzamelen voor een compleet beeld. Ze zijn zeldzaam of lastig te inventariseren, zoals de Geelpootmeeuw (determinatie, mengparen, onopvallend in grote meeuwenkolonies) en Smient (overzomerende vogels), maar ook Engelse Kwikstaart, Rouwkwikstaart en Orpheusspootvogel. Deze lijst kan nog worden uitgebreid met enkele exoten

Figuur 2.4. Ligging van in 2024 geïnventariseerde telgebieden en kernegebieden van zeldzame soorten (stand juni 2025). / Location of sample plots and core breeding areas (all rare species) covered in the national rare breeding birds census in 2024 (per June 2025).

Figuur 2.5. Ligging van in 2024 getelde kolonies (nultellingen in lichtblauw, stand juni 2025). / Location of colonies covered in the national colonial breeding birds census in 2024 (zero counts in light blue, per June 2025).

Tabel 2.4. Aanduiding van volledigheid van de inventarisatie van zeldzame soorten en kolonievogels. / Indication of coverage of the national census of rare and colonial breeding birds.

>95%	(vrijwel) volledige landelijke dekking (voorbeeld: Lepelaar, Zearend)
>90%	vrijwel volledige landelijke dekking, enkele gebieden niet (volledig) geteld (Tapuit, Visdief)
71-90%	belangrijke gebieden merendeels geteld, sommige regio's/gebieden niet volledig geteld (Ijsvogel, Stormmeeuw)
40-70%	belangrijke en overige gebieden slechts ten dele geteld (Huiszwaluw)
Onbekend	volledigheid onduidelijk omdat exacte omvang populatie onbekend is (Geelpootmeeuw), of omdat volledige dekking onhaalbaar is en het aantal meldingen sterk afhankelijk is van de inspanningen van tellers (Rouwkwikstaart)

zoals Indische Gans waaraan vogelaars veelal minder aandacht besteden.

De in deze rapportage weergegeven aantallen kunnen in detail verschillen van eerder gepubliceerde aantallen. Het beschikbaar komen van nieuwe aantalsopgaven of het corrigeren van eerdere incorrecte gegevens kunnen hiervan de oorzaak zijn.

2.5. Analyses en indexen

In het Meetnet Broedvogels kiezen tellers zelf hun telgebieden. Hierdoor worden natuurlijke en vogelrijke landschappen als heide, moeras en duin overbemonsterd (meer telgebieden in de steekproef aanwezig dan op basis van hun oppervlakte-aandeel in Nederland verwacht zou mogen worden) en vogelarme landschappen onderbemonsterd (agrarisches gebied, steden). Ook regionaal is sprake van over- en onderbemonstering. In delen van bijvoorbeeld Groningen en Flevoland zijn relatief weinig telgebieden in gebieden met weinig tellers. Het feit dat de telgebieden niet evenredig over de Nederlandse landschappen en regio's zijn verdeeld, is een probleem indien de aantalsontwikkelingen tussen deze gebieden verschillen. Daarom passen we bij de trendberekeningen een correctieprocedure toe om toch representatieve landelijke trends te kunnen genereren (van Strien & Pannekoek 1999, Pannekoek & van Strien 2001, van Turnhout *et al.* 2008, Bogaart *et al.* 2020). In het kort komt de procedure erop neer dat eerst deeltrends worden berekend per stratum ('stratificatie'), en dat de deeltrends per stratum vervolgens worden gecombineerd tot landelijke trends op een wijze die rekening houdt met over- en onderbemonstering door de deeltrends te 'wegen' naar populatiegroottes per stratum. Bij de algemene en schaarse broedvogels hebben de strata betrekking op een combinatie van landschapstype (agrarisches gebied, bos, duin, hei, kwelder, moeras, stedelijk gebied) en (sub-)fysisch-geografische regio (Duinen Wadden, Duinen Overig, Getijdewateren, Heuvelland, Hoge Zandgronden-Noord, -Veluwe, -Oost, en -Zuid, Laagveen-Noord en -Holland, Rivierengebied, Zeeklei-Noord, -Midden en -Zuid). Het uitgangspunt is dat aantalsontwikkelingen in telgebieden binnen hetzelfde stratum gemiddeld sterker met elkaar

overeenkomen dan de aantalsontwikkelingen in andere strata. Ontbrekende tellingen kunnen zo ook nauwkeuriger worden bijgeschat (op basis van ontwikkelingen binnen hetzelfde stratum). Bij vrijwel alle algemene(re) broedvogels wordt zowel gestratificeerd als gewogen om tot een betrouwbare landelijke trend te komen.

In 2022 is, in overleg met het CBS, de stratificatie en weging herzien om tot nog robuustere (deel)trends te komen. Bij de recente aanpassingen is ten opzichte van de oorspronkelijke stratificatie (voor trends berekend tot en met 2021) het totaal aantal strata voor alle (min of meer algemene) BMP-soorten met 35% afgenomen tot gemiddeld zeven strata per soort. Hierdoor is de steekproef per stratum groter waardoor de daarop gebaseerde trends robuuster zijn. Bij de weging wordt vanaf deze herziening bovendien gebruik gemaakt van de nieuwe populatieschattingen uit de Vogelatlas, veldperiode 2013-15 (Sovon 2018), voorheen werd gewogen op basis van Atlas-schattingen uit 1998-2000 (Sovon 2002). Ondanks de substantiële wijzigingen die zijn doorgevoerd in de werkwijze, waren de gevolgen voor landelijke indexen en trends voor de meeste algemene broedvogels zeer beperkt. Dit geeft aan dat het merendeel van de landelijke trends robuust is (van Turnhout *et al.* 2022). Voor enkele soorten waren de verschillen in de trends 1990-2020 tussen oude en nieuwe werkwijze groter. De steekproefgrootte per stratum is bij de nieuwe werkwijze echter groter waardoor dit tot robuustere nieuwe deeltrends en landelijke trends leidt.

Bij een deel van de zeldzame broedvogels (34 soorten) en kolonievogels (17 soorten) wordt eveneens gestratificeerd (gemiddeld 3 resp. 5 strata). Weging kan bij deze soorten achterwege blijven omdat de extra stap niet of nauwelijks verschil maakt, jaarlijks wordt immers een zeer groot deel van de landelijke populatie geteld (van Turnhout *et al.* 2022). Trends van provincies en regio's (Waddengebied, Zoete Rijkswateren) worden niet gestratificeerd en/of gewogen.

De landelijke trends in dit rapport worden gepresenteerd vanaf het moment waarop voldoende betrouwbare gegevens beschikbaar zijn. Bij zeldzame broedvogels en kolonievogels is dat 1990 of eerder, voor de meeste algemene

en schaarse soorten is het startjaar 1984 (bijlage 2). Het jaarlijkse aantal broedparen wordt in de bijlage weergegeven als index ten opzichte van een basisjaar, meestal 1990, dat op 100 wordt gesteld. De indexen worden berekend door het CBS met het programma rtrim (van Strien & Pannekoek 1999, Pannekoek & van Strien 2001, Bogaart *et al.* 2020).

Van iedere soort zijn twee trends beschikbaar; de 'lange termijn' (in principe vanaf 1990) en de 'korte termijn' (recente 12 jaren, 2013-24). Bij enkele soorten start de langetermijntrend in 1993 (Europese Kanarie) of 2007 (Soepeend, Soepgans, Kleinst Waterhoen, Stadsduif, Gierzwaluw en Kauw) omdat uit de jaren voor dat startjaar onvoldoende tellingen beschikbaar zijn uit enkele belangrijke regio's (Europese Kanarie, Kleinst Waterhoen) of het bebouwd gebied (overige soorten, start MUS in 2007). De classificatie van de trends volgt de indeling in tabel 2.5.

Ieder jaar leveren provincies een belangrijke bijdrage aan het Meetnet Broedvogels. Tabel 2.2 geeft een overzicht van de provincies waar in 2024 een provinciaal meetnet actief was. In de provinciale meetnetten ligt de focus op het agrarisch gebied, waarbij tegenwoordig een uitgebreidere groep van soorten (BMP-B) wordt gevolgd dan voorheen toen het telwerk veelal tot de primaire weidevogels beperkt was. De

provinciale resultaten worden verwerkt in de landelijke trends, samen met de tellingen van vrijwillige tellers uit BMP, MUS, MAS en de kolonievogeltellingen. De validatie van de professionele broedvogeltellingen in de provinciale meetnetten wordt door de provincies uitgevoerd. Tellingen van vrijwilligers worden door (Sovon-)meetnetcoördinatoren gevalideerd. Voor veel soorten is de steekproef voldoende groot om ook trends per provincie te berekenen. Bij het berekenen van provinciale trends wordt geen gebruik gemaakt van stratificatie en weging.

Alle beschikbare provinciale trends zijn beoordeeld op betrouwbaarheid waarbij rekening is gehouden met volledigheid en representativiteit van de tellingen van die soort in die provincie. Omdat in veel provincies de telspanning in de jaren negentig lager was dan tegenwoordig (zie ook figuur 2.3) is indien nodig een soortspecifiek startjaar bepaald (figuur 4.3). Alle betrouwbaar geachte trends lopen door tot en met 2024.

Alle broedvogelindexen zijn per soort te vinden op de soortpagina's op de website van Sovon (stats.sovon.nl). Een Excel-bestand met de exact 200 beschikbare landelijke en de ruim 1200 provinciale soorttrends is beschikbaar via sovon.nl/indexen-en-aantallen.

Tabel 2.5. Klasse-indeling van trendindicatie met gebruikte criteria, omschrijving en symbolen. / Trend classification used in this report.

Symbol	Omschrijving	Criterium
++	sterke toename <i>strong increase</i>	significante toename van >5% per jaar (minimaal verdubbeling in 15 jaar) <i>increase >5% per year (at least twofold increase in 15 years)</i>
+	matige toename <i>moderate increase</i>	toename, niet significant >5% per jaar <i>increase, not significantly >5% per year</i>
0	stabiel <i>stable</i>	geen significante aantalsverandering <i>no significant increase or decrease</i>
-	matige afname <i>moderate decrease</i>	afname, niet significant >5% per jaar <i>decrease, not significantly >5% per year</i>
--	sterke afname <i>strong decrease</i>	significante afname van >5% per jaar (minimaal halvering in 15 jaar) <i>decrease >5% per year (at least twofold decrease in 15 year)</i>
~	onzeker <i>uncertain</i>	geen trend aantoonbaar (bijvoorbeeld fluctuerend) <i>trend not detectable (for example fluctuating)</i>

2.6. Overige projecten: CES en Nestkaarten

Constant Effort Sites (CES)

Het CES-project (startjaar 1994) van het Vogeltrekstation en Sovon is geen onderdeel van het Meetnet Broedvogels maar wordt hier besproken vanwege de duidelijke relatie met het meetnet. Het CES volgt (ontwikkelingen in) aantallen, broedsucces en overleving van een aantal soorten zangvogels, vooral kleine zangvogels van (riet)moerassen, struwelen en heggen (Kampichler & van der Jeugd 2011) maar ook bosvogels. De CES-gegevens zijn onderdeel van de ring- en terugmeldingendatabase van het Vogeltrekstation (vogeltrekstation.nl/pages/CES). Meer informatie over de methode is te vinden op sovon.nl/tellen/telprojecten/constant-effort-sites-ces.

Verspreid over Nederland zijn zo'n 40 locaties waar jaarlijks gevangen wordt (2024: 38); 60% bevindt zich in rietmoeras en natte struwelen, 20% in droog struweel, tuinen en halfopen agrarisch gebied en 20% in bos (waaronder relatief veel moerasbos). In 2024 werden ruim 18.000 vogels gevangen, geringd en gemeten, met een gemiddelde 481 vogels per locatie (Deuzeman *et al.* 2025).

Grafieken met CES-resultaten zijn te vinden op de website van Sovon, per soort op stats.sovon.nl, of voor alle soorten tezamen op sovon.nl/indexen-en-aantallen. In deze Excel is ook een uitleg opgenomen van de berekening van de reproductie-indexen en de overleving.

Meetnet Nestkaarten

Het meetnet Nestkaarten (startjaar 1995) richt zich op het vastleggen van broedresultaten en is een van de onderdelen van het broedvogelmeetnet. Het helpt, samen met parameters zoals populatieomvang (Meetnet Broedvogels) en overleving (CES), te begrijpen en kan in de toekomst helpen te voorspellen wat er met de populatie van een specifieke soort gebeurt (*early warning*), en in welke fase van de levenscyclus zich eventueel problemen voordoen. In 2024 zijn circa 51.000 nestkaarten (vooral digitaal) ingeleverd. In het totale bestand bevinden zich gegevens van circa 1,2 miljoen nesten, waaronder relatief veel van weidevogels en nestkastbewoners.

In het Meetnet Nestkaarten wordt samengewerkt met een groot en groeiend aantal organisaties die nestgegevens verzamelen. Zij brengen hun gegevens via dit project bij Sovon onder, en maken ze daarmee beschikbaar voor diverse toepassingen. Deze organisaties staan in tabel 2.3 beschreven.

Meer informatie over het Meetnet Nestkaarten en de methode voor het berekenen van het nestsucces wordt uitgelegd in de Handleiding Sovon nestonderzoek (Bijlsma *et al.* 2020), te vinden op de projectenpagina op sovon.nl/tellen/telprojecten/nestkaarten. Een overzicht van de aantallen nestkaarten per soort is in te zien via portal.sovon.nl/nestkaart/result/kaart (alleen toegankelijk met een account). De resultaten zijn te raadplegen via de soortpagina's (stats.sovon.nl). Hier worden per soort, indien voldoende gegevens voorhanden zijn, trends gepresenteerd in nestsucces (percentage succesvolle nesten), het aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest en de gemiddelde eerste eilegdatum.

Grutto jong, Arkemheen Gl, 20 mei 2024. Foto: Gejo Wassink

3. Weer en waterstanden

3.1. Weer

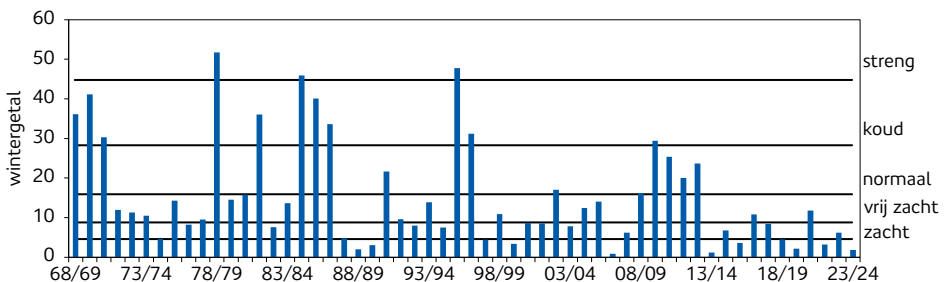
Hieronder wordt een overzicht gegeven van de voor het broedseizoen 2024 relevante weersomstandigheden. De weersgegevens zijn afkomstig van de maandelijkse KNMI-overzichten (knmi.nl/nederland-nu/klimatologie/maand-en-seizoensoverzichten).

Winter 2023/24

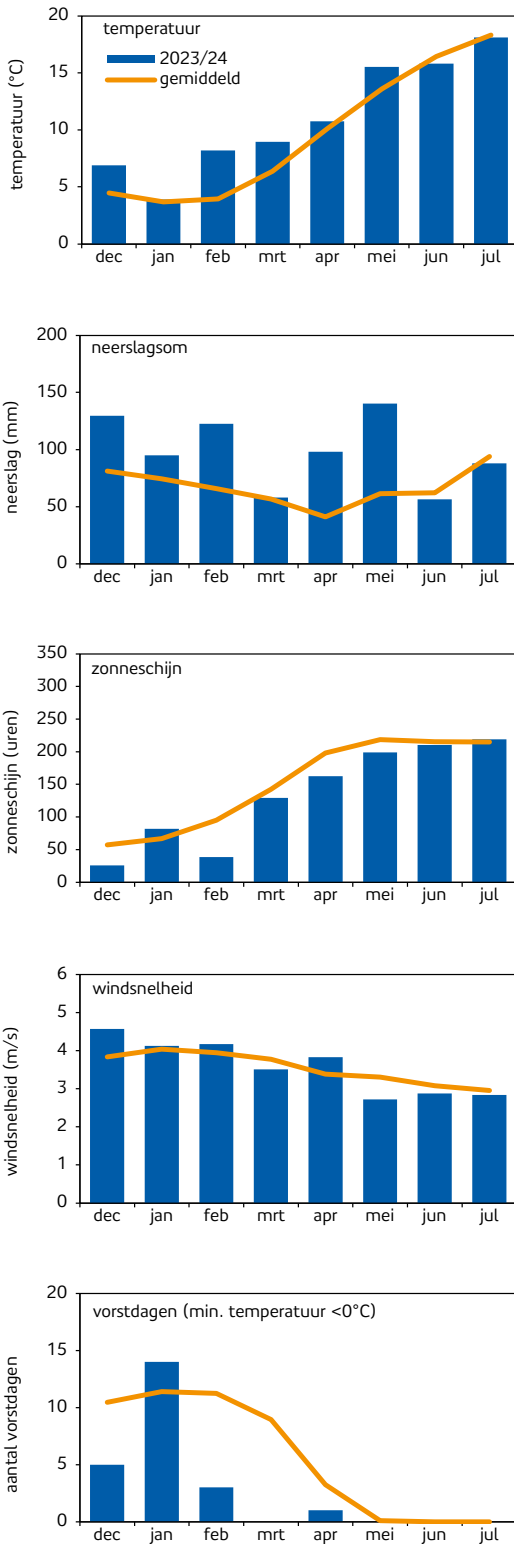
Na een vijftal winters die in de terminologie van IJnsen (1991) als normaal of koud (2009/10) geclassificeerd werden, volgden inmiddels al elf (uitzonderlijk) zachte winters (figuur 3.1). Met in De Bilt Ut een gemiddelde temperatuur van 6,3°C in december-februari (normaal 3,9°C) eindigde de 'zeer zachte' winter van 2023/24 op een gedeelde derde plaats (met 2016) in de top tien van warmste winters sinds 1901. Alleen de winters van 2007 en 2020 waren zachter.

Na een zachte en uitzonderlijk natte november was ook december zeer nat en (zeer) zacht (figuur 3.2). De kou van de laatste dagen van november zette in eerste instantie door in de eerste week van december met vijf vorstdagen (minimumtemperatuur onder het vriespunt) in De Bilt en in de eerste decembernacht in Leeuwarden een vers laagje sneeuw en strenge vorst (-10,1°C). De rest van de maand was het echter herfstachtig, zeer zacht en wisselvallig, en werd het overdag vaak 10°C of warmer. Op

21 december zorgde storm Pia, die over Scandinavië naar het zuidoosten trok, langs onze noordkust voor storm (NW 9 Bft) waardoor alle stormvloedkeringen werden gesloten; een primeur voor de Maeslantkering in de Nieuwe Waterweg. Het zeer zachte en natte weer zette begin januari door. Op 6 januari werd de stroming noordoostelijk en stroomde koude lucht het land binnen met op de 7e een buienstoring, met plaatselijk (natte) sneeuw. Van 8-11 januari was het droog, zonnig en koud. In deze periode lagen de middagtemperaturen rond het vriespunt en kwam 's nachts landinwaarts matige vorst voor (lager dan -5,0°C). Na een korte onderbreking volgde een tweede koude periode (14-21 januari) met op de 17e een sneeuwdek van 15-20 centimeter in de Limburgse heuvels. De hierop volgende nacht daalde de temperatuur in Noord-Limburg tot -10,8°C. Vanaf 21 januari bleef het vrijwel tot eind februari zacht met slechts enkele iets koudere dagen. Met een gemiddelde temperatuur van 8,2°C tegen normaal 3,9°C was het de zachtste februari sinds het begin van de metingen in 1901. Deze temperatuur is zelfs hoger dan gemiddeld in maart (6,5°C). Februari was zeer nat en somber. In De Bilt viel bijna twee keer de gemiddelde hoeveelheid neerslag (figuur 3.2) en de maand kwam in de top vijf van natste februarimaanden sinds het begin van de metingen in 1901. Het was bovendien de vijfde relatief natte maand op een rij.

Figuur 3.1. Strengheden van de winters (november tot en met maart) in Nederland vanaf 1968/69, uitgedrukt in het wintergetal van IJnsen (1991). Op deze schaal is 0 een extreem zachte winter en vanaf 44 een strenge winter. / Index of winter weather severity in the Netherlands from 1968/69 onwards according to the index values of IJnsen, ranging from 0 (extremely mild winter) to >44 (severe winter).

Lente 2024

Na de zeer zachte winter volgde met een gemiddelde van 11,8°C de warmste lente sinds het begin van de metingen in 1901 (langjarig gemiddelde: 9,9°C). Maart was, net als februari, recordwarm. In De Bilt daalde de temperatuur in maart geen enkele keer onder nul. Sinds de start van de metingen gebeurde dat hiervoor alleen in 1912. Gemiddeld daalt de temperatuur in maart acht keer onder het vriespunt. In het zuiden en oosten vroor het op 2-4 dagen, het meest in Woensdrecht NB. In tegenstelling tot de natte tot zeer natte voorgaande vijf maanden, viel in maart ongeveer de normale hoeveelheid neerslag. Gemiddeld over de gehele maand was april vrij warm maar de verschillen tussen de eerste maandehelft (warm) en tweede maandehelft (koud) waren heel groot. Van 4-14 april steeg de temperatuur in De Bilt iedere dag tot 15°C of flink daarboven (20-24°C op 6-7 en 12-13 april), terwijl het van 15-26 april amper boven 10°C uitkwam en iedere dag regende. In De Bilt was er in april één vorstdag (gemiddeld 3-4 dagen) en was het extreem nat. Sinds de start van de metingen in 1901 was alleen april van 1965 nog natter. Het aantal droge apriildagen (7) lag ruim onder het gemiddelde van 13-14 dagen. Mei was zeer warm, recordnat en aan de sombere kant. De maand begon warm met de eerste zomerse dag (25°C of hoger) in De Bilt op 2 mei. Gemiddeld treedt de eerste zomerse dag in De Bilt in het huidige klimaat rond 13 mei op. Vanaf 3 mei lag de temperatuur een kleine week rond de gemiddelde waarde en vanaf 10 mei werd het opnieuw warm. Vanaf 15 mei lag de scheidingsslijn tussen koelere lucht in het zuidwesten en warme lucht in het noordoosten enkele dagen boven Nederland en vanaf de 21e was het in het gehele land relatief koel.

Figuur 3.2. Samenvatting van het weer in december 2023-juli 2024 in De Bilt (Koninklijk Nederlands Meteorologisch Instituut, knmi.nl). Weergegeven zijn de actuele weermetingen en de langetermijnwaarden (klimaatgemiddelde) van 2000-19. / Weather characteristics in December 2023-July 2024. Shown are mean daily temperatures, precipitation, sunshine, average windspeed and the number of days with temperatures below zero. Bars indicate actual values in 2023/24, lines indicate long-term averages over 2000-19.

Gemiddeld over het land was het de natste meimaand sinds het begin van de waarnemingen in 1901. Het natst was het in het zuiden, waar plaatselijk meer dan 200 millimeter viel. In het Waddengebied en het noordoosten van het land was dat ongeveer 70 millimeter. Op 20 en 21 mei zorgden buien die langdurig op één plaats bleven hangen voor veel regen, met op de grens van Groningen en Friesland plaatselijk 50-100 millimeter. Ook in het westen, de Kop van Noord-Holland en in Brabant was er plaatselijk wateroverlast. Op de 24e viel in het zuidwesten 50-80 millimeter regen, wat in het westen van Brabant tot overlast leidde.

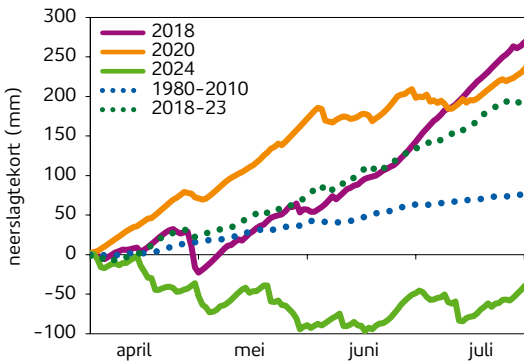
Zomer 2024

De zomer kende twee gezichten: de eerste helft was vaak koel en nat, de tweede helft vaak warm en droog. In juni was het drie weken zeer koel maar vanaf de 22e lag de temperatuur ruim boven het gemiddelde, met op 26 juni de eerste tropische dag in De Bilt (maximumtemperatuur van 30,0°C of hoger). De hoeveel neerslag was vergelijkbaar met het langjarig gemiddelde, een contrast met de zeer natte voorgaande maanden april en mei. De verschillen in het land waren echter groot, met meer neerslag dan gebruikelijk in het noorden van het land en

Zuid-Limburg, en juist minder neerslag in grote delen van het midden en zuiden van het land. In De Bilt was de neerslag in juli vergelijkbaar met het langjarige gemiddelde maar landelijk gezien was het een natte maand. In delen van Noord-Brabant en het (noord-)oosten van het land was het zeer nat, met plaatselijk meer dan 200 millimeter, waaronder in Twente. Net als in juni was het in juli in eerste instantie langere tijd koel en werd het aan het eind van de maand een stuk warmer. Vanaf 29 juli werd het op veel plaatsen zomers warm. Augustus was zeer warm, zonnig en droog en kwam met een gemiddelde temperatuur van 19,3°C (langjarig gemiddelde 17,9°C) op de zesde plek sinds het begin van de metingen in 1901. De hoogste temperatuur van de maand (34,9°C) werd op 13 augustus in Nieuw Beerta Gr gemeten.

Neerslagtekort

Na een serie (zeer) droge voorjaren was het voorjaar van 2024 (erg) nat (figuur 3.3). Na veel meer dan een gemiddelde hoeveelheid regen in de winter, viel ook in april en mei ongeveer tweemaal zoveel regen als in een gemiddeld jaar, al waren de verschillen in het land soms groot. Van een neerslagtekort was in het voorjaar van 2024 dan ook geen sprake. Aan het eind van het broedseizoen was nog steeds sprake van een negatief neerslagtekort van bijna 50 mm (dus: een overschot met meer neerslag dan verdamping). In de periode 1980-2010 was op hetzelfde moment een tekort van rond de 75 mm; een verschil van 125 mm, oftewel 125 liter per vierkante meter. Het voorjaar 2024 staat in schril contrast tot recente voorjaren die meestal droog waren en soms extreem droog (2018, 2020). In 2018-23 was alleen 2021 minder droog dan het langjarig gemiddelde.

Figuur 3.3. Neerslagtekort (dagelijkse neerslagsom minus referentiegewasverdamping) in De Bilt in april-juli in 2024, gemiddeld over 1980-2010 en 2018-23, en in twee recente droge jaren (2018 en 2020) (knmi.nl). Een stijgende lijn laat een toename in de droogte zien en dalende lijn neerslagoverschot. / Rainfall deficit in April-July 2024 and two recent dry years (2018, 2020) compared to the mean values over 1980-2010 and 2018-23. An upward trend shows an increase in drought and a downward trend indicates a precipitation surplus.

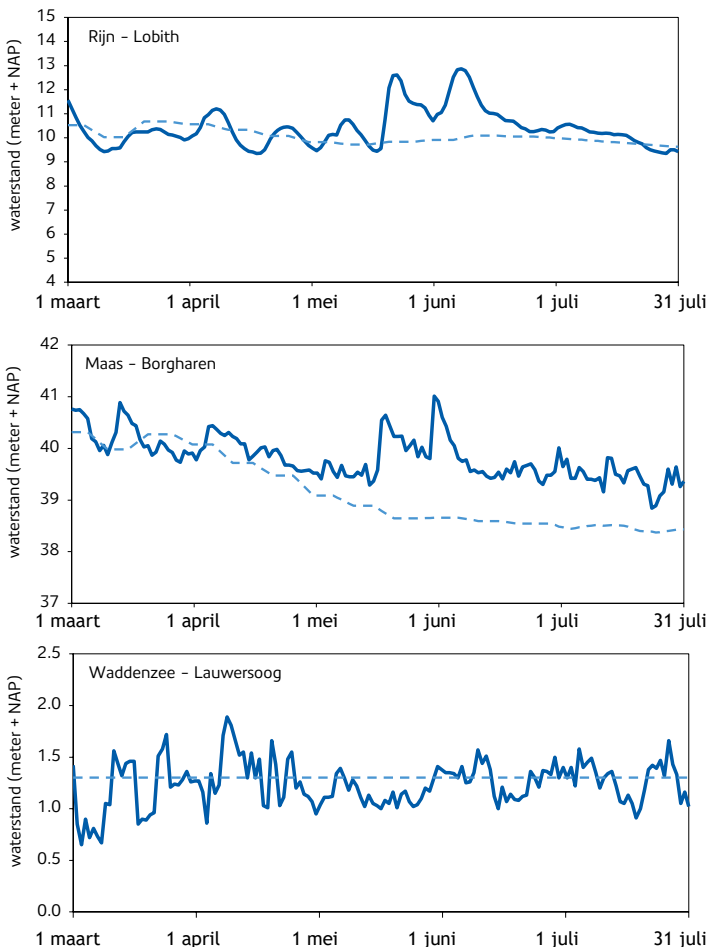
3.2. Waterstanden

De overvloedige neerslag in Nederland (figuur 3.2) en verder stroomopwaarts leidde met name in de tweede helft van het voorjaar tot een gemiddeld hoge waterstand in de rivieren. Het water in de Rijn bij Lobith Gl was eind mei en in juni hoog, met hoogwatergolven rond 20-25 mei en 4-11 juni.

Het niveau van de Maas bij Borgharen Li liet gedurende het seizoen dit jaar nauwelijks de gebruikelijke geleidelijke afname zien, wat dui-

delijk samenhangt met de hoeveelheid neerslag in het stroomgebied van deze regenrivier (een rivier die volledig door regen- en/of grondwater wordt gevoed). Opvallend waren de hoogwatergolven rond 17-22 mei en 30 mei-2 juni. Op 30 mei werd hier het hoogste niveau bereikt (+41,01 meter boven NAP). Opvallend is dat op dat moment de waterstand nog hoger was dan tijdens de pieken in maart wanneer normaal gesproken de hoogste waarden bereikt worden. In de Waddenzee (Lauwersoog Gr) kwam het peil in maart-juli op 59 dagen boven de zo-

genaamde drempelwaarde uit; de waterhoogte waarop de meeste landaanwinningswerken overspoelen, namelijk +1,30 meter boven NAP. In maart kwam de waterstand op vier dagen meer dan 20 centimeter boven deze drempelwaarde uit (max. +0,42 meter boven de drempel) en in april op negen dagen (max. +0,59 meter boven de drempel). Later in het seizoen gebeurde dat alleen op 9 en 11 juni (max. +0,27 meter), 4 juli (+0,28 meter) en 26 juli (+0,36 meter).

Figuur 3.4. Waterstanden in de Rijn (Lobith), Maas (Borgharen) en Waddenzee (Lauwersoog) in maart-juli 2024 (Rijkswaterstaat, waterinfo.rws.nl). Voor de rivieren is de hoogste meting per dag vergeleken met het langetermijngemiddelde (2000-19, stippellijn). Voor de Waddenzee is het hoogste tij per dag aangegeven, de stippellijn in deze figuur geeft aan bij welk tij de meeste landaanwinningswerken overspoelen (+1,30 meter boven NAP). / Water tables in the rivers Rhine (Lobith) and Meuse (Borgharen), and in the Wadden Sea (Lauwersoog) during March-July 2024. For the rivers, daily values are compared with long-term averages (2000-19, dashed line). For the Wadden Sea, the dashed line marks the tide leading to inundation of (lower) salt marshes.

4. Algemene ontwikkelingen en provinciale trends

4.1. Algemene ontwikkelingen

Trendindicaties en schattingen

Dit hoofdstuk vat de belangrijkste aantalsontwikkelingen van Nederlandse broedvogels in 2024 samen. De meest opvallende toe- en afnames worden besproken in relatie tot voorgaande jaren.

Figuur 4.1 geeft voor exact tweehonderd broedvogelsoorten waarvoor betrouwbare trends beschikbaar zijn de trendindicaties weer over 1990–2024 (in tekst: lange termijn) en over de laatste twaalf jaren: 2013–24 (korte termijn). Van zeven soorten start de landelijke langetermijntrend niet in 1990: Europese Kanarie (1993), Soepgans, Soepeend, Gierzwaluw, Stadsduif, Kleinste Waterhoen en Kauw (2007). Zie bijlage 2 voor de afzonderlijke trendgrafieken.

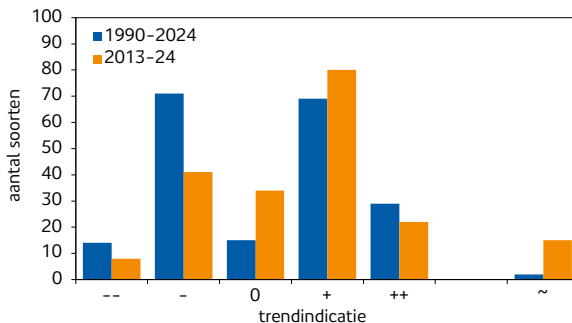
Op de lange termijn laten 85 soorten (43%) een sterke of matige afname zien en 98 soorten (49%) een sterke of matige toename. De overige 17 soorten (8%) bleven stabiel of hadden een onzekere trend (Kleinste Waterhoen, Dwergmeeuw). Op de korte termijn namen 49 soorten af (25%), 102 soorten namen toe (51%) en de rest was stabiel (34 soorten, 17%, incl. drie soorten met een indexwaarde van nul in 2013–24) of had een onzekere trend (15 soorten; 7%).

Stijgers 2024

In figuur 4.2 worden de meest in het oog springende aantalsontwikkelingen in 2024 ten opzichte van de vijf voorafgaande jaren (2019–23) op een rij gezet. Hierbij onderscheiden we soorten die het in 2024 relatief goed deden ten opzichte van 2019–23: de stijgers (bovenste helft figuur), en soorten die het naar verhouding slecht deden: de dalers (onderste helft).

Van de twintig grootste stijgers zijn er op de lange termijn elf sterk en vijf matig toegenomen, twee stabiel en twee matig afgenomen. Op de korte termijn zijn er met name soorten met sterke of matige toename (11 resp. 4) en soorten met een onzekere, fluctuerende, trend (3). De uitzonderingen zijn Porseleinhoen (matige afname) en Tafeleend (stabiel).

Van deze twintig soorten staat precies de helft, meestal vanwege een kleine en kwetsbare populatie, op de in 2017 gepubliceerde Rode Lijst (van Kleunen *et al.* 2017). Deze worden elders in dit rapport besproken. Deze stijgers staan in de categorieën gevoelig (Kleine Zilverreiger, Wilde Zwaan, Kraanvogel, Oehoe, Graszanger), kwetsbaar (Porseleinhoen), bedreigd (Grauwe Klauwier) en ernstig bedreigd (Woudaap, Kwak, Draaihals).

Figuur 4.1. Trendindicatie van 200 vogelsoorten in 1990–2024 en 2013–24 (symbolen x-as: -- sterke afname, - matige afname, 0 stabiel, + matige toename, ++ sterke toename, ~ onzeker). / Trend classification for 200 species during 1990–2024 and 2013–24. The y-axis gives the number of species for each category; symbols x-axis: -- strong decrease, - moderate decrease, 0 stable, + moderate increase, ++ strong increase, ~ uncertain trend.

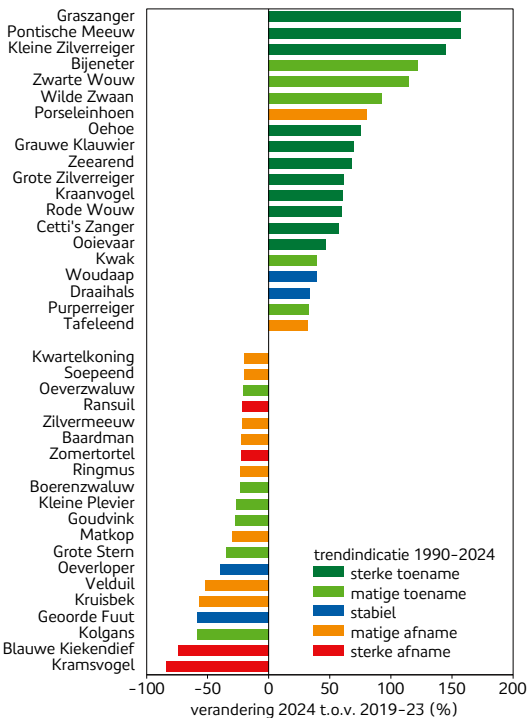
Enkele van de grootste stijgers zijn relatieve nieuwkomers in ons land. In chronologische volgorde: **Grote Zilverreiger** (jaarlijkse broedvogel vanaf 1990), **Oehoe** (1996), **Kraanvogel** (2001), **Cetti's Zanger** (2003), **Wilde Zwaan** (2005), **Zeearend** (2006), **Zwarte Wouw** (2009), **Rode Wouw** (2010) en **Pontische Meeuw** (mengpaar in 2012-13, eerste zuivere paar in 2014). Sommige soorten nestelden overigens ook wel eens eerder in ons land, maar onregelmatig. Vrijwel al deze soorten bereikten in 2024 een recordaantal. De **Graszanger** past eveneens in dit rijtje, met een kleine populatie in de jaren tachtig (max. 26 territoria in 1983) die na enkele koude winters verdwenen was. Vanaf 1993 is het een jaarlijkse broedvogel met een (voorlopig) maximum in 2024 (280-310),

waarvan relatief nieuwe vestigingen ook buiten Zeeland liggen, waar de kern van de verspreiding ligt. De **Bijeneter** broedde in de vorige eeuw in slechts drie jaren in ons land maar is sinds 2010 een jaarlijkse broedvogel. Met 12 broedparen in 2024 werd het record uit 2015 geëvenaard. Sinds het eerste broedgeval zestig jaar geleden, zijn er in totaal 113 geteld, waarvan 74 in de afgelopen tien jaar.

Bij soorten die sinds jaar en dag in ons land nestelen, waren er ook toenames. Het aantal **Ooievaars** nam verder toe tot 1750-2000 paren. Ter vergelijking, in 2014 waren 850-950 nesten bezet.

Bij de twintig stijgers staan maar liefst vijf reigers. Het zwaartepunt van de verspreiding van de **Kwak**, met name nakomelingen van losgelaten en ontsnapte vogels uit dierenparken, is de afgelopen jaren verschoven van Artis in Amsterdam naar Middelburg. Van de 50-60 broedparen zaten er 21-23 in de Zeeuwse stad. De **Grote Zilverreiger** zette opnieuw een flinke stap (650-700 paren). In twee jaar tijd verdubbelde de populatie (2022: 300-340). Ruim 40% van alle paren broedde in drie kolonies in Flevoland, met een zwaartepunt in de Oostvaardersplassen (227 paren).

De **Kleine Zilverreiger** weet na een sterke afname door de koudere winters 2008/09 en 2009/10 inmiddels weer de weg omhoog te vinden. De recente vier (vrij tot zeer) zachte winters heeft de soort goed gedaan en de populatie groeide van 50-60 paren in 2020 naar 170-185 in 2024, met kernen in het Deltagebied: Sassenplaat in het Hollandsch Diep (52), begraafplaats Yerseke (42) en het Sloegebied (26). Na een dieptepunt rond 2013-18 is het aantal **Woudapen** recent toegenomen. Met een totaal van veertig territoria was 2024 opnieuw een goed jaar. Vier provincies waren goed voor twee derde van de meldingen: Zuid-Holland (9), Noord-Brabant (6), Gelderland (6) en Noord-Holland (6). De overige territoria zaten in Limburg (3), Overijssel (3), Drenthe (2), Groningen (2), Utrecht (2) en Flevoland (1). Een ander succesverhaal betreft de **Purperreiger** waarvan de populatie sinds 1990 is verviervoudigd tot 1420-1475 paren in 2024. De grootste kolonies zijn al jaren die van Kinderdijk (215 paren in 2024), De Wieden (197) en Zouweboezem (181).

Figuur 4.2. Procentuele verandering van de indexen van de 20 sterkste stijgers en dalers in 2024 ten opzichte van de gemiddelde index over 2019-23. Enkele zeer zeldzame broedvogels zijn niet opgenomen. / Changes in index values between 2024 and the 2019-23 average, shown for the 20 species with the most pronounced population changes, with trend classification over 1990-2024. A few very rare species are excluded.

De **Koereiger** is niet in de grafiek opgenomen omdat deze pas enkele jaren in ons land broedt, maar deze reiger zou als zesde aan dit rijtje stijgers toegevoegd kunnen worden. In 2021 broedde de soort voor het eerst succesvol (De Wieden 3 nesten). In 2023 groeide de landelijke populatie naar in totaal 5 broedparen in twee kolonies en in 2024 zette de reiger een enorme stap met 41 broedparen verdeeld over zeven vestigingen in evenveel provincies (Ov 13, Fl 10, Gl 9, Zl 4, Li 3, ZH 1, NB 1).

De landelijke populatie **Draaihalsen** bereikte rond 2006-08 een dieptepunt. Sindsdien gaat het voorspoedig in de bolwerken (Veluwe, Drenthe) en daarbuiten worden steeds vaker territoria gemeld. Het herstel komt voor een belangrijk deel op het conto van Drenthe. In 2014 was de soort hier nog zeldzaam en werden 11 territoria geteld. In 2024 waren dat er 139. In vier jaar tijd verdubbelde de landelijke populatie (2024: 220-280).

Grauwe Klauwieren doen het sinds 2019 ronduit goed. Een belangrijke sleutel voor de toename zijn de recente droge, warme zomers. Hierdoor slaagden veel nesten al vroeg in het seizoen, vlogen de jongen vermoedelijk met een goed gewicht uit en hebben ze lang de tijd gehad om op te vetten wat bijdraagt aan een hoge overleving (M. Nijssen, Stichting Bargerveen). In vijf jaar tijd is de klauwierenpopulatie verdrievoudigd (2019: 530-610 paren; 2024: 1600-1950).

Twee soorten, **Tafeleend** en **Porseleinhoen**, konden lokaal profiteren van de overvloedige neerslag en hoge waterstanden van rivieren in het voorjaar van 2024 (figuur 3.2-3.4). Het Porseleinhoen staat bekend om fluctuerende aantallen territoria. Opvallend in 2024 waren uiterwaarden langs de IJssel (zeker 16 territoria met een concentratie van 6 roepende vogels in uiterwaardengebied Cortenoever), 24 roepende vogels in de Noordwaard bij Werkendam en minstens 10 in het Binnenveld bij Wageningen. Na 1984 halveerde het aantal Tafeleenden. Recent is echter sprake van stabilisatie met in 2024 een positieve uitschieter (in 2024 een groei van 16% ten opzichte van 2023 en +32% in vergelijking met 2019-23, zie ook bijlage 3).

In totaal bereikten 42 van de 200 soorten in 2024 hun hoogste indexwaarde sinds 1990 (tabel 4.1); hiertussen bevinden zich 16 stijgers uit figuur 4.2 (uitzonderingen: Kleine Zilverreiger, Porseleinhoen, Tafeleend, Wilde Zwaan). Als we naar de langetermijntrends kijken van deze 42 soorten dan komt de record-hoge index zelden onverwacht: 15 soorten vertonen een sterke toename en 24 een matige toename. Uitzonderingen zijn Draaihals, Woudaap en Zwarte Roodstaart met een stabiele trend op de lange termijn. Deze soorten laten op de korte termijn, dus vanaf 2013 en geholpen door het goede jaar 2024, een sterke (Draaihals) of matige toename (Woudaap, Zwarte Roodstaart) zien.

Tabel 4.1. Broedvogels die in 2024 hun hoogste (42 soorten) of laagste (29 soorten) indexwaarde bereikten over de periode 1990-2024 (incl. soorten die 'verdwenen' zijn als broedvogel in Nederland; *evenaring eerder record). Van vier soorten start de trend niet in 1990 maar in 1993 (Europese Kanarie) of 2007 (Soepeend, Stadsduif, Kauw) / Breeding species with the highest (42 species) or lowest (29 species) index value in 2024 (period 1990-2024 except for 4 species that start in 1993/2007; including species that do no longer breed in the Netherlands; *similar to earlier records).

Periode 1990-2024	Soorten
Hoogste index in 2024	Grote Canadese Gans, Grauwe Gans, Krakeend, Nachtzwaluw, Waterral, Kraanvogel, Houtsnip, Grote Mantelmeeuw, Pontische Meeuw, Dwergstern, Ooievaar, Lepelaar, Roerdomp, Woudaap, Kwak, Koereiger, Purperreiger, Grote Zilverreiger, Visarend*, Rode Wouw, Zwarte Wouw, Zeearend, Oehoe, Bosuil, Bijeneter*, Draaihals, Middelste Bonte Specht, Halsbandparkiet, Grauwe Klauwier, Cetti's Zanger, Tjiftjaf, Rietzanger, Bosrietzanger, Graszanger, Vuurgoudhaan, Boomkruiper, Roodborst, Nachtegaal, Bonte Vliegenvanger, Zwarte Roodstaart, Boompieper en Appelwink
Laagste index in 2024	Wilde Eend, Soepeend, Korhoen*, Stadsduif, Zomertortel, Turkse Tortel, Geoorde Fuut, Kievit, Wulp, Grutto, Kokmeeuw, Zilvermeeuw, Witvleugelstern*, Heilige Ibis*, Havik, Blauwe Kiekendief, Klapekster*, Kauw, Matkop, Kuifleeuwerik*, Staartmees, Fitis, Kramsvogel*, Ringmus, Heggenmus, Duinpieper*, Europese Kanarie*, Grauwe Gors* en Ortolaan*

Dalers 2024

Bij de twintig dalers in de onderste helft van figuur 4.2, met een relatief lage indexwaarde in 2024 ten opzichte van 2019–23, staan twaalf soorten die op de lange termijn zijn afgenomen (vier sterk, acht matig). De overige acht soorten nemen op de lange termijn matig toe (6) of zijn stabiel (2). Op de korte termijn (vanaf 2013) zien we voornamelijk afnames (matig 9, sterk 6) maar ook stabiel (3), matige toename (1) en onzeker (1).

Van de twintig dalers staan er elf op de Rode Lijst in de categorieën gevoelig (Oeverloper, Blauwe Kiekendief, Matkop, Boerenzwaluw, Kramsvogel, Ringmus), kwetsbaar (Zomertortel, Grote Stern, Ransuil), bedreigd (Kwartelkoning) en ernstig bedreigd (Velduil).

In het rijtje dalers staan soorten die we wellicht als broedvogel gaan verliezen, zoals de **Kramsvogel** waarvan vier territoria werden vastgesteld. De meest recente schatting (2018–20: 10–25) kan inmiddels al aan de hoge kant zijn en er is hoe dan ook een enorme afname ten opzichte van de piek van 700–900 broedparen rond 1985–90. De **Blauwe Kiekendief** past ook in dit lijstje. Van de 85–105 paren in 1998–2000 waren in 2024 slechts vijf over: in de duinen van Texel (2) en Terschelling (2), en de akkers van Oost-Groningen (1). Ook de **Ringmus** laat serieuze verliezen zien. De afname sinds 1990 bedraagt ruim 80%. Oplevingen rond 1996 en 2003 werden al snel weer tenietgedaan en na 2003 kwam de indexwaarde vrijwel ieder jaar iets lager uit, zo ook in 2024. De toekomst van de **Zomertortel** mag onduidelijk zijn maar de afname is dat zeker niet. In 2018–20 telde ons land 600–900 paren; dit was 10.000–12.000 in 1998–2000 en 35.000–50.000 in 1979–85. De gezamenlijke inspanning van alle broedvogeltellers, aangevuld met losse meldingen vanuit onder ander waarneming.nl en Sovon (zie hoofdstuk 2.1), leverde in geen enkele provincie meer dan 80 territoria op. In Limburg werden relatief veel territoria gemeld (76 territoria; dit is het minimumaantal dus niet gelijk aan populatiegrootte), Zeeland (74), Drenthe (68), Zuid-Holland (46) en Noord-Brabant (43). Daar tegenover staat de extreme zeldzaamheid in bijvoorbeeld Utrecht (geen enkel territorium) en Noord-Holland (3). Een populatiemodel voor Nederlandse Zomertortels indiceert dat de afname van het

gemiddeld aantal legsels per broedseizoen (van twee naar één) en een verminderde overleving van eerstejaars vogels cruciale factoren zijn voor de geconstateerde afname. Factoren als de aanhoudend jachtdruk in trek- en overwinteringsgebied, verminderde habitatkwaliteit in de Afrikaanse overwinteringsgebieden (vooral in de Sahel) en besmetting met het Geel spelen eveneens een rol, maar lijken niet van doorslaggevende aard (de Vries *et al.* 2022).

Bij twee dalers, **Kleine Plevier** en **Oeverzwaluw**, speelt de hoge waterstand langs de rivieren (mede) een rol bij het relatief slechte jaar 2024. Waar sommige soorten profiteren van zulke hoge waterstanden (zie hierboven bijvoorbeeld Porseleinhoen) zorgt dit voor veel minder geschikte gebieden voor de Kleine Plevier (ondergelopen stranden) en het (tijdelijk) verdwijnen van geschikte wanden voor Oeverzwaluw. Dit zorgde onder andere voor een scherpe daling in aantallen van Oeverzwaluwen en Kleine Plevieren langs zowel de Rijntakken als de Maas (hoofdstuk 4.1).

De drie territoria van de **Oeverloper** in 2024 zijn het laagste aantal sinds 1994 (ook 3) waarmee het opnieuw een slecht jaar was voor de soort (2019–23: gemiddeld 5, uitersten 4–6). In 2009–18 werden gemiddeld tien territoria bekend (uitersten 7–14). Ook bij deze soort kan het hoge water voor minder geschikt biotoop hebben gezorgd langs bijvoorbeeld de IJssel, maar het valt op dat de soort de afgelopen jaren ook elders in Nederland amper meer gevonden wordt.

Kolganzen worden niet overal goed geteld, maar de beschikbare gegevens wijzen, na een piek rond 2010–12, op een geleidelijke afname die in 2024 doorzette. De meeste vogels broeden in Friesland en Zuid-Holland. Deze verspreiding weerspiegelt hun afkomst van lokganzen die in deze provincies in gevangenschap gehouden zijn (Sovon 2018).

Met 66 roepende mannetjes **Kwartelkoning** (schatting 70–90) was het een vrij mager jaar maar groeide de populatie wel stevig na het absoluut dieptepunt in 2023 (15–20), het laagste jaar sinds de start van de metingen in 1979. In 2013–22 was het, met 50–150 paren, ook niet bijzonder goed. Voor de echt goede jaren moeten we terug naar bijvoorbeeld 2012 (280–300), 2007 (320–360) en 2003 (500).

De **Matkop** staat als 'gevoelig' op de in 2017

verschenen Rode Lijst. Van herstel is sindsdien geen sprake en sinds 1990 is ongeveer driekwart van de populatie verdwenen. Binnen Nederland is het zwaartepunt van de verspreiding naar het noordoosten verschoven. Dat komt overeen met het beeld in geheel West-Europa, waar deze boreale soort zich terugtrekt onder invloed van klimaatopwarming (Sovon 2018).

De indexwaarde van de **Baardman** lag in 2024 bijna een kwart onder de gemiddelde waarde van 2019-23. In vrijwel alle volledig onderzochte belangrijke broedgebieden was 2024 een matig jaar zoals blijkt uit de aantallen in de Oostvaardersplassen (2024: 176, was 581 in 2023), Lauwersmeer (102, was 128) en Leekstermeergebied (57, was 87). Een volledige kartering van het Verdrongen Land van Saefinghe bracht 203 territoria in beeld, ruim onder het aantal van de voorgaande telling (2018: 318). Een uitzondering was het Zwarte Water met 50-60 territoria in 2024 (2023: 35-40).

Na een lange afname van de populatieaantallen van de **Boerenzwaluw** vanaf de jaren vijftig begon de soort vanaf 2003 weer wat op te krabbelen. Hierbij speelde de toename van het aantal paardenstallen mogelijk een rol (van den Bremer *et al.* 2014). Na 2019 zijn de aantallen elk jaar afgenomen en de index van 2024 lag circa een derde onder die van 2019. Ook in enkele andere landen in Noordwest-Europa is de laatste jaren een ongewoon scherpe afname te zien. Uit een populatiemodel blijkt dat de jaarlijkse overleving, met name van eerstejaars vogels, de belangrijkste drijfveer is achter aantalsveranderingen (van den Bremer *et al.* 2014). Van de 75-100 paren **Velduilen** in het (muizen) topjaar 2023 waren in 2024 nog maar 20-35 over. Na beide vorige muizenpiekjaren was de afname nog sterker: 2019-20 van 100-130 broedparen naar 10-20 en 2014-15 van 80-100 naar 10-14. Het is afwachten hoelang het duurt voordat er weer zo'n jaar met tientallen broedgevallen in (Friese) weilanden voorkomt. De **Ransuil** staat als 'kwetsbaar' op de Rode Lijst. In 2018-20 waren 2100-3000 territoria bekend, een forse afname ten opzichte van 1998-2000 (5000-6000) en eind jaren zeventig (7000-10.000). Sinds de start van de jaarlijkse tellingen in 1990 is de afname 85%. Na het dieptepunt in 2018 volgde in 2019 een duidelijke opleving door het ruime aanbod

aan veldmuizen, maar dat was van korte duur. Het grote aanbod muizen in 2023 (zie Velduil) zorgde slechts voor een zeer beperkte piek en de indexwaarde van 2024 hoort bij de laagste sinds de start van de metingen in 1990. Als oorzaken worden verminderde voedselbeschikbaarheid door habitatdegradatie in het agrarisch gebied, verminderde nestgelegenheid door de afname van de Ekster en Zwarte Kraai in bossen, en toegenomen predatie door de Havik, Bosuil en sinds kort ook de Oehoe genoemd (van Kleunen *et al.* 2017, oehowerkgroep.nl).

De **Kruisbek** staat bekend om zijn aantalsfluctuaties, al valt op dat de hoge pieken uit de jaren negentig recent niet meer worden gehaald. Het laatste topjaar was 2014 met meer dan tienmaal zoveel broedvogels als in 2024.

In 2024 broedden 'slechts' 200-250 paren **Georde Futen**, wat nog lager is dan het aantal in 2023 (250-310). In 2020-22 telde Nederland 300-410 broedparen en in 2012-19 jaarlijks 410-540. Voor een schatting van minder dan 300 paren moeten we terug naar 1997 (205). In het Zuidlaardermeergebied, wat sinds 2012 vrijwel jaarlijks het belangrijkste gebied in Nederland is, broedden niet meer dan 35-45 paren. In tien van de voorgaande twaalf jaren broedden in dit gebied (veel) meer dan 80 paren, met positieve uitschieters in 2013-14 (189 respectievelijk 205) en 2017 (149), en een daljaar in 2016 (17) toen de vogels naar het nabijgelegen Dannemeer verhuisden. Bij de **Grote Stern** is de recente sterke afname (in 2023) gerelateerd aan vogelgriep. Met ruim 19.000 broedparen begon het broedseizoen van 2022 als een van de beste jaren in een halve eeuw tijd. Vogelgriep zorgde echter voor sterfte van de helft van de adulten en jongen kwamen nauwelijks groot. In 2023 was nog 55% van het aantal broedparen over en gedurende het seizoen brak opnieuw vogelgriep uit, zowel in het Delta- als Waddengebied. Het aantal broedende Grote Sterns in 2023 viel nog mee; import van broedvogels van buiten Nederland en de aanwezigheid van een cohort jongvolwassen vogels door de redelijke resultaten vóór 2022 hebben daaraan bijgedragen (Leopold 2023, Lilipaly & Sluiter 2024). In 2024 kwam de teller uit op 10.100-10.200 broedparen. Van een herstel was (nog) geen sprake (2023: 10.600-10.700) en de ruim 19.000 paren uit 2022 zullen voorlopig naar verwachting uit beeld blijven.

De **Soepeend** is een kleurvariant van de Wilde Eend met een gedomesticeerde oorsprong (de Jong 2017). Deze 'soort' wordt sinds de start van MUS in 2007 geteld en neemt sinds 2010 geleidelijk af. Inmiddels is de landelijke indexwaarde ruim gehalveerd (gemiddeld 4,5% per jaar). De afname vanaf 2007 is overal merkbaar: in de duinstreek (-3,1% per jaar), Hoog-Nederland (-5,6%), laagveengebied (-4,8%), rivierengebied (-5,4%) en zeekelegebied (-3,9%). Ten opzichte van 2023 was de afname het sterkst in de duinstreek en het rivieren- en zeekelegebied, terwijl in Hoog-Nederland een lichte groei werd vastgesteld. De (lage) positie van de **Goudvink** is tamelijk onverwachts. Na redelijk stabiele aantallen in de jaren negentig werd een groei ingezet met in 2014-21 aantallen die ruim 60% boven het niveau van de jaren negentig lagen. Na 2021 zette een sterke afname in en de indexwaarde van 2024 lag 32% onder het gemiddelde niveau van 2019-21. Het is onduidelijk wat deze recente afname heeft veroorzaakt.

Het relatief lage aantal **Zilvermeeuwen** in 2024 past in de korte- en langetermijntrend (beide matige afname). Sinds de start van de tellingen is de populatie ruim 60% afgenomen, gemiddeld 2,8% per jaar (2024: 26.750-29.000 broedparen). De afname was fors in de Hollandse duinstreek (-4,9% per jaar) en het Waddengebied (-2,9% per jaar) en iets beperkter in het Deltagebied (-1,4% per jaar). De trend elders (binnenland, waaronder ook dakkolonies) is fluctuerend met een gemiddelde afname van 1% per jaar.

In 2024 bereikten 29 van de 200 soorten hun laagste index sinds 1990, dat is inclusief soorten die al een aantal jaar niet meer in Nederland broeden, zoals Ortolaan en Kuifleeuwerik (tabel 4.1). Van die 29 soorten kwamen 7 aan bod als daler, die het ook ten opzichte van de vijf voorgaande jaren opvallend slecht deden (Geoorde Fuut, Kramsvogel, Matkop, Ringmus, Soepeend, Zilvermeeuw en Zomertortel; figuur 4.2). Bij in totaal 9 van de 29 soorten is de trend op de lange termijn beoordeeld als sterk afnemend en bij 16 soorten als matig afnemend; de recordlage index in 2024 past dus in dat beeld. Vier soorten vertonen op de lange termijn een stabiele trend: de Geoorde Fuut (met weliswaar vanaf 2013 een sterke afname), Heilige Ibis (broedvogel in 2001-10 en 2015-17), Havik

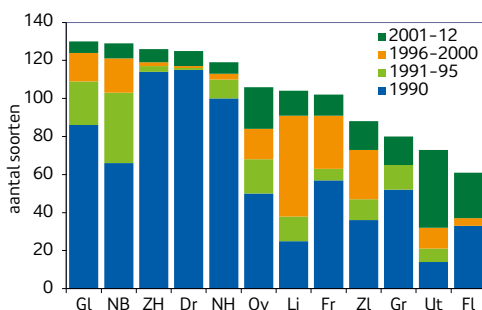
(vanaf 2013 stabiel) en Witvleugelstern (ontbrak in 2024, geen jaarlijkse broedvogel).

4.2. Provinciale trends

1243 trends van 169 soorten

Ieder jaar leveren provincies een belangrijke bijdrage aan het Meetnet Broedvogels. Tabel 2.2 geeft een overzicht van de provincies waar in 2024 een provinciaal meetnet actief was. In de provinciale meetnetten ligt de focus op het agrarisch gebied, waarbij tegenwoordig een uitgebreidere groep van soorten (BMP-B) wordt gevolgd dan voorheen toen het telwerk veelal tot weidevogels beperkt was. De provinciale resultaten worden verwerkt in de landelijke trends, samen met de tellingen van vrijwillige tellers uit BMP, MUS, MAS en de kolonievogeltellingen. De validatie van de professionele broedvogeltellingen in de provinciale meetnetten wordt door de provincies uitgevoerd. Tellingen van vrijwilligers worden door (Sovon-)meetnetcoördinatoren gevalideerd. Voor veel soorten is de steekproef voldoende groot om ook trends per provincie te berekenen. Bij het berekenen van provinciale trends wordt geen gebruik gemaakt van stratificatie en weging (zie hoofdstuk 2.5).

Alle beschikbare provinciale trends zijn beoordeeld op betrouwbaarheid waarbij rekening is gehouden met volledigheid en representativiteit van de tellingen van die soort in de betreffende provincie. Omdat in veel provincies, en ook landelijk, de telspanning in de jaren negentig la-

Figuur 4.3. Aantal soorten waarvan een provinciale trend tot en met 2024 berekend kan worden met als startjaar 1990, 1991-95, 1996-2000 of 2001-12. / Number of species with a provincial trend until 2024 starting in 1990, 1991-95, 1996-2000 or 2001-12.

ger was dan tegenwoordig (zie ook figuur 2.3) is indien nodig een soortspecifiek startjaar bepaald (figuur 4.3). Alle betrouwbaar geachte trends lopen door tot en met 2024. Deze trends zijn te vinden op sovon.nl/indexen-en-aantallen (broedvogels) en stats.sovon.nl/stats/soorten.

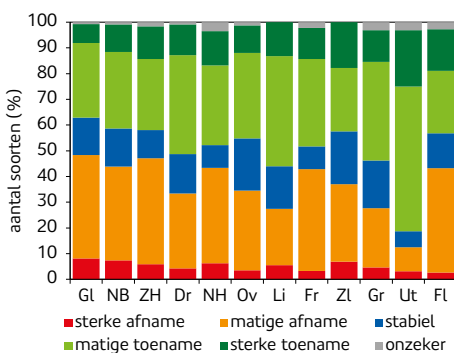
Door het CBS worden geregeld provinciale graadmeters ontwikkeld. Graadmeters zijn vaak bedoeld om een globaal beeld te geven van populatieontwikkelingen van provinciale soortengemeenschappen. Omdat het aantal betrouwbare soortentrends (A-kwaliteit) op provinciaal niveau soms beperkt is (figuur 4.3), worden bij een deel van de provinciale graadmeters ook B-kwaliteitstrends meegenomen. Dit zijn trends waarbij de jaarlijkse fluctuaties tussen indexwaardes (nog) niet betrouwbaar worden geacht, maar waarbij niet getwijfeld wordt aan de globale richting van de trend. Trends die zowel statistisch als ecologisch onbetrouwbaar worden geacht, worden niet meegenomen in graadmeters.

In totaal zijn 1243 betrouwbare provinciale trends van 169 verschillende soorten beschikbaar. Hoeveel trends er zijn en hoe lang de tijdreeksen zijn, varieert per provincie. Dit hangt onder meer af van of, en hoe lang, een provinciaal meetnet bestaat, het aantal vrijwilligers dat actief is en van het aantal soorten broedvogels dat in substantiële aantallen

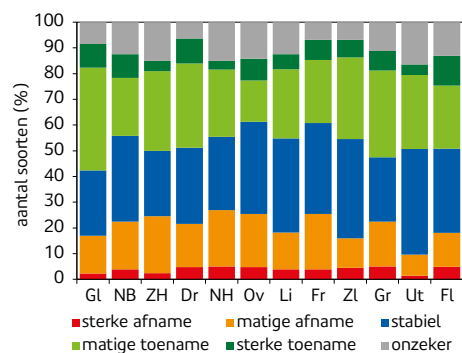
voorkomt. Van de provinciale trends start 60% in 1990; de overige trends hebben een later startjaar (startjaar 1991-2000: 26%; startjaar 2001-12: 14%).

Van acht provincies zijn betrouwbare trends beschikbaar van meer dan honderd soorten, de meeste in Gelderland, Noord-Brabant en Zuid-Holland (figuur 4.3). In Drenthe en Zuid-Holland start ruim 90% van de trends in 1990 en ook Noord-Holland scoort hier hoog (84%). In Zuid-Holland, Drenthe en Noord-Holland is een provinciale trend daarmee gemiddeld 33 jaar lang. De trends in Utrecht (gemiddeld 25 jaar), Flevoland (27) en Limburg (28) zijn gemiddeld het kortst maar bestrijken inmiddels ook al (ruim) een kwart eeuw.

Er zijn veertig soorten waarvan voor iedere provincie een betrouwbare langetermijntrend berekend kan worden, waarvan vijf in iedere provincie vanaf 1990 (Aalscholver, Blauwe Reiger, Kerkuil, Oeverzwaluw en Huiszwaluw). Bij, met name, schaarsere, soorten met een beperkt verspreidingsgebied is het aantal trends veel lager. Uniek zijn de soorten waarvan maar voor één provincie een betrouwbare trend berekend kan worden: Krooneend (ZH), Eider (Fr), Houtsnip (Dr), Velduil (NH), Bijeneter (Li), Duinpieper (Gl) en Graszanger (Zl). Van tien soorten zijn twee betrouwbare provinciale trends beschikbaar (niet altijd met als startjaar 1990): Brandgans (Fr, NH), Korhoen (Ov,

Figuur 4.4. Trendindicatie van soorten waarvan een provinciale trend berekend kan worden met startjaar tussen 1990-2000 (lange termijn; $n=1067$). Het aantal soorten verschilt per provincie / Trend classification of species with a provincial trend starting between 1990-2000 (long term; $n=1067$). Note that the number of species varies among provinces.

Figuur 4.5. Trendindicatie van soorten waarvan een provinciale trend berekend kan worden vanaf 2013 (korte termijn; $n=1243$). Het aantal soorten verschilt per provincie. / Trend classification of species with a provincial trend starting in 2013 (short term; $n=1243$). Note that the number of species varies among provinces.

NB), Pontische Meeuw (Fl, NH), Witwangstern (Gr, Dr), Geoorde Fuut (Dr, NB), Draaihals (Dr, Gl), Kramsvogel (Gl, Li), Raaf (Dr, Gl), Europese Kanarie (Gl, Li) en Kruisbek (Dr, Gl).

Er zijn 51 'algemenere' broedvogels die in 2018-20 in alle provincies een geschatte populatie van minstens 500 broedparen hadden. Van deze soorten zijn in Drenthe, Gelderland, Noord-Brabant en Zuid-Holland 49-50 betrouwbare trends beschikbaar. Relatief weinig trends van 'algemenere' broedvogels zijn beschikbaar in Flevoland (40 soorten) en Groningen (42).

Figuur 4.4 geeft van de trends met een startjaar in 1990-2000 een overzicht van de trend-indicatie op de lange termijn (25-35 jaar). Hierbij zijn de provincies niet rechtstreeks te vergelijken omdat het aantal soorten verschilt van minder dan 40 (Fl, Ut) tot meer dan 120 (Gl, NB) (zie figuur 4.3). Gemiddeld over alle provincies laat 39% van de 1067 lange termijn-trends een (matige of sterke) afname zien, 46% een (matige of sterke) toename, is 14% stabiel en 1% onzeker.

In figuur 4.5 worden de provinciale trends over de korte termijn (2013-24) samengevat. Het aantal betrouwbare trends per provincie over deze recente twaalf jaren varieert van minder dan 75 (Ut, Fl) tot meer dan 120 (Dr, ZH, NB, Gl) (zie ook figuur 4.3). Gemiddeld over alle provincies laat 21% van de 1243 kortetermijntrends een (matige of sterke) afname zien, 36% een (matige of sterke) toename, is 32% stabiel en is de trend van 11% onzeker.

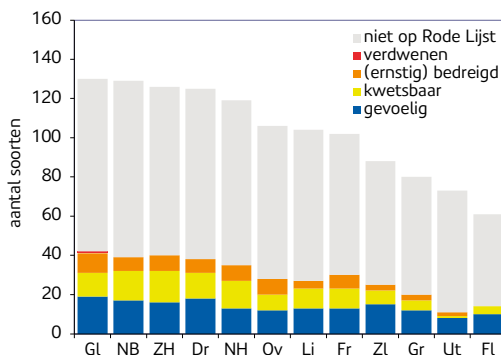
Rode Lijst

Van de in totaal 1243 betrouwbare provinciale trends gaat het bij 349 trends (28%) om een soort die op de Rode Lijst staat (figuur 4.6). Beschikbaarheid van trends hangt mede samen met het verspreidingsgebied van een soort in Nederland. Van 61 van de 87 Rode Lijst-soorten is uit ten minste één provincie een trend beschikbaar; voor drie soorten een trend in iedere provincie (Graspieper, Huiszwaluw, Kneu). Van drie soorten ontbreekt maar één provinciale trend: Gele Kwikstaart (Utrecht ontbreekt), Huismus (Gr) en Veldleeuwerik (Ov) en bij vijf soorten ontbreken er twee (Grutto, Koekoek, Slobeend, Tureluur en Visdief). Andersom zijn er soorten waarvan slechts twee

trends beschikbaar zijn: Draaihals (Dr, Gl), Europese Kanarie (Gl, Li), Korhoen (Ov, NB), Kramsvogel (Gl, Li) en Raaf (Dr, Gl). De drie Rode Lijst-soorten waarvan maar één betrouwbare provinciale trend beschikbaar is zijn Duinpieper (Gl), Graszanger (Zl) en Velduil (NH).

De gemiddelde lengte van de provinciale trends van soorten die op de Rode Lijst staan varieert van 24-26 jaren (Ut, Fl) tot 32-33 jaren (Gl, Gr, NH, ZH). In Drenthe starten 37 van de 38 trends in 1990 en is de gemiddelde lengte 34 jaren (uitzondering Steenuil met startjaar 2003).

Van de drie soorten waarvan in iedere provincie een trend beschikbaar is, is één soort die overal in 1990 start; de Huiszwaluw. In 11 van de 12 provincies is de langetermijntrend van Huiszwaluw matig toenemend (uitzondering Zeeland: stabiel). Op de korte termijn, vanaf 2013, is het beeld gevarieerder met stabiele trends (6 provincies), matige toename (5) en matige afname (1). Bij Graspieper en Kneu varieert het startjaar tussen 1990-2012, zodat voor deze soorten alleen een vergelijking gemaakt kan worden voor de korte termijn. Bij Graspieper overheersen vanaf 2013 stabiele trends (7 provincies), met elders een matige toename (4) of matige afname (1). Bij Kneu zien we op provinciale schaal vanaf 2013 vooral matige toename (6), naast stabiele trends (4) en matige afname (2). Zie voor verdere details stats.sovon.nl.

Figuur 4.6. Aantal trends per provincie met status Rode Lijst (van Kleunen et al. 2017). / Number of species per province and status national Red List (bottom to top: near threatened, vulnerable, (critically) endangered, extinct and not on the Red List).

5. Broedvogelmonitoring Zoete Rijkswateren en Waddenzee

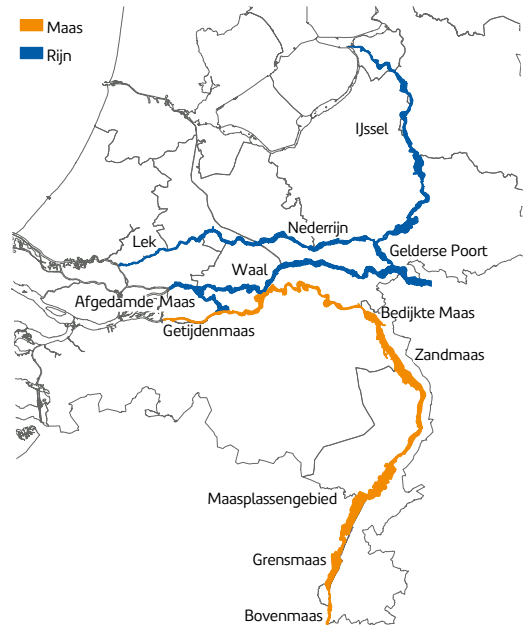
5.1. Broedvogelmonitoring Zoete Rijkswateren

Broedvogelmeetnet Zoete Rijkswateren

Sovon coördineert voor Rijkswaterstaat Water, Verkeer en Leefomgeving (WVL) het Broedvogelmeetnet Zoete Rijkswateren (van Turnhout 1999a, 1999b). Door gerichte broedvogelmonitoring zijn de afgelopen 25 jaar de aantalsontwikkelingen van karakteristieke broedvogels van de verschillende hoofdwatersystemen (te weten: Rijn, IJsselmeergebied, Randmeren, Benedenrivierengebied en Maas) binnen de Zoete Rijkswateren gevolgd. Van de Zoete Rijkswateren als geheel zijn trends vanaf 1990 beschikbaar. Van de afzonderlijke hoofdwatersystemen zijn trends beschikbaar sinds de start van het meetnet in 1999. In dit hoofdstuk geven we een update van de meest opvallende ontwikkelingen, waarbij de focus ligt op twee van de vijf hoofdwatersystemen binnen de Zoete Rijkswateren: de stroomgebieden van de Rijntakken en de Maas (tabel 5.1). Deze hoofdwatersystemen zijn voor het laatst uitgebreid besproken in het rapport van broedseizoen 2019 (Boele et al. 2021).

Rijntakken en Maas

Het hoofdwatersysteem Rijn omvat het zomer- en winterbed van de Rijntakken (figuur 5.1). In Nederland splitst de Rijn zich op in drie takken. Vlak nadat de Rijn Nederland binnenkomt, vertakt deze in de Waal en het Pannerdensch Kanaal, dat kort daarna weer overgaat in de Nederrijn/Lek. De IJssel splitst zich circa 5 kilometer verder af van de Nederrijn en mondt bij Kampen uit in het Ketelmeer (hoofdwatersysteem Randmeren). De Waal gaat vanaf Gorinchem over in de Boven-Merwede en stroomt vervolgens het hoofdwatersysteem Benedenrivierengebied in. De Nederrijn/Lek gaat vanaf Ridderkerk over in de Nieuwe Maas (Benedenrivierengebied). Hoofdwatersysteem Rijn(takken) is groter dan het Natura2000-gebied Rijntakken (Nederrijn, Lek, Waal, Afgedamde Maas, Beneden Merwede) maar lokaal juist kleiner (deel Gelderse Poort). Het hoofdwatersysteem Maas omvat het zomer- en winterbed

Figuur 5.1. Enkele toponiemen langs de Rijntakken en de Maas. / Several toponyms of the Rhine branches (blue) and the Meuse River (orange).

van de Maas en bevat zowel bedijkte als onbedijkte gedeeltes. Bij de Biesbosch loopt de Maas over in het Benedenrivierengebied. De stroomgebieden van beide rivieren worden gekenmerkt door uiterwaardenlandschappen die voor een groot deel uit cultuurland bestaan. In de laatste decennia is het oppervlakte aan natuurgebieden in deze uiterwaarden echter wel flink toegenomen. In verband met veiligheid (tegengaan van overstromingen) en de waterkwaliteit (Kaderrichtlijn Water) zijn inrichtingsmaatregelen getroffen die vaak met natuurherstel konden worden gecombineerd. Uiterwaarden zijn verlaagd, nevengeulen gegraven, oevers natuurlijker gemaakt en oobossen aangelegd. In de komende jaren zullen deze ontwikkelingen verder worden voortgezet waardoor naar verwachting nog meer ruimte beschikbaar komt voor natuur langs de rivieren.

Tabel 5.1. Overzicht aantalstrends broedvogels van indicatorsoorten van Broedvogelmeetnet Zoete Rijkswateren langs de Rijntakken en de Maas. Voor de zeldzamere soorten/kolonievogels zijn indien mogelijk ook aantalsschattingen voor 2024 gegeven. Indien alle bekende kolonies geteld zijn, wordt de som van de tellingen gegeven. Symbolen x-as: -- sterke afname, - matige afname, 0 stabiel, + matige toename, ++ sterke toename, ~ onzeker. (* geen indicatorsoort voor het meetnet, broedt tegenwoordig wel voor een belangrijk aandeel van de Nederlandse populatie binnen de Zoete Rijkswateren. ** geen indicatorsoort voor het meetnet, maar wel opgenomen in de indicator voor zoetwatersoorten van het Compendium voor de Leefomgeving (CLO)). / Trends in breeding birds of wet habitats along the Rhine branches and Meuse River. If available, estimated breeding population size in 2024 is given for scarcer/colonial breeding species. When all known colonies have been counted, the sum of the counts is given. Symbols x-axis: -- strong decrease, - moderate decrease, 0 stable, + moderate increase, ++ strong increase, ~ uncertain trend (*not an indicator species for the monitoring network, but nowadays a significant part of the Dutch population breeds within the National Fresh Water systems. ** not an indicator species for the monitoring network but included in the indicator for freshwater species of the Environmental Data Compendium (CLO)).

	Rijntakken			Maas		
	1999-2024	2013-24	Territoria 2024	1999-2024	2013-24	Territoria 2024
Grote Canadese Gans	++	~				
Brandgans	+	~		+	+	
Grauwe Gans	+	-		+	+	
Kolgans	-	-				
Knobbelzwaan	0	+		+	0	
Nijlgans	0	-		0	0	
Bergeend	-	-		-	~	
Zomertaling	--	~		-	~	
Slobeend	--	-		~	~	
Krakeend	+	0		+	0	
Smient			0			0
Wilde Eend	-	0		0	0	
Wintertaling	-	~		~	--	
Krooneend			1			0
Tafeleend	0	~		-	~	
Kuifeend	-	-		0	-	
Brilduiker			0			0
Middelste Zaagbek			0			0
Waterral	-	~		~	~	
Kwartelkoning	--	-	8	-	0	0
Porseleinhoen	--	~	18			0
Waterhoen	-	+		0	~	
Meerkoet	-	0		-	-	
Dodaars	+	~		~	~	
Fuut	0	0		-	0	
Geoorde Fuut**	~	~	0			0
Scholekster	-	-		-	0	
Steltkluut	0	0	0			0
Kluut	0	~				
Kievit	--	-		--	-	
Bontbekplevier						
Kleine Plevier	0	~		0	~	
Strandplevier			0			0
Wulp	0	~		~	~	
Grutto	--	--		--	~	

	Rijntakken			Maas		
	1999-2024	2013-24	Territoria 2024	1999-2024	2013-24	Territoria 2024
Kemphaan	0	0	0			0
Watersnip	--	~		~	~	
Oeverloper			0			0
Tureluur	--	-		~	~	
Kokmeeuw	~	~	30	++	--	0
Zwartkopmeeuw			0			0
Zilvermeeuw	++	~	25			9
Pontische Meeuw*	-	~	2			4
Kleine Mantelmeeuw	++	+	130			85
Dwergstern			0			0
Visdief	-	~	>46	~	~	>60
Noordse Stern			0			0
Zwarte Stern	0	-	>91			0
Ooievaar	++	+				
Aalscholver	0	~	806	~	~	152
Lepelaar*	++	++	>106			0
Roerdomp	+	++	9			0
Woudaap	~	~	0			0
Kwak			0			0
Blauwe Reiger	0	+	>706	0	~	490
Purperreiger	~	~	17			0
Grote Zilverreiger	+	++	19			0
Bruine Kiekendief	0	~				
Zwarte Wouw	0	~	1-2			1
Zeearend*	0	~	3			0
Ijsvogel	+	0		+	~	
Middelste Bonte Specht						
Slechtvalk						
Wielewaal	~	~		~	~	
Buidelmees	--	~	0	~	~	0
Baardman	+	++				
Oeverzwaluw	0	~	>1280	+	~	>1844
Cetti's Zanger*	++	++				
Grote Karekiet	0	~	4			0
Rietzanger	+	+		+	~	
Kleine Karekiet	0	0		0	0	
Bosrietzanger**	+	0		0	0	
Snor	~	~		~	~	
Sprinkhaanzanger**	+	0		~	-	
Blauwborst	+	+		0	~	
Graue Gors	~	0	0	--	~	0
Rietgors	-	-		-	0	

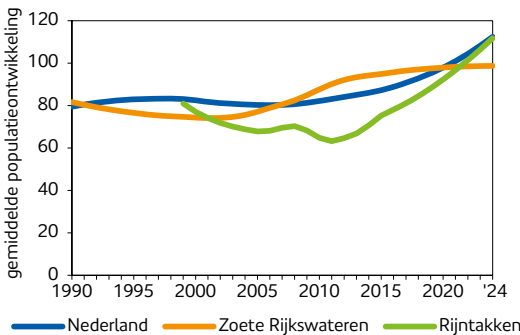
Meer struweelvogels dan moerasvogels

Het areaal aan rietvelden langs de rivieren is beperkt en het aantal rietvogels is over het algemeen dan ook lager dan in de grote moerasgebieden in de Zoete Rijkswateren, zoals de vele rietvelden langs de noordelijke Randmeren, Marker Wadden in het IJsselmeergebied en de Biesbosch in het Benedenrivierengebied. Desondanks heeft natuurontwikkeling met name langs de Rijn op verschillende plaatsen wel degelijk tot rietontwikkeling geleid, zoals in de Amerongse Bovenpolder Ut en de Vreugderijkerwaard Ov. Dit heeft de laatste jaren dan ook geleid tot een toename van riet- en moerasvogels langs de Rijn (figuur 5.2). Langs de Maas zijn minder riet- en moerasgebieden te vinden en blijft het aantal moerasvogels vooralsnog dan ook zeer beperkt. Kritischere moerasvogels als Grote Karekiet en Roerdomp komen niet of nauwelijks voor langs deze rivier, waardoor het berekenen van trends van deze zeldzamere soorten voor dit hoofdwatersysteem niet mogelijk is.

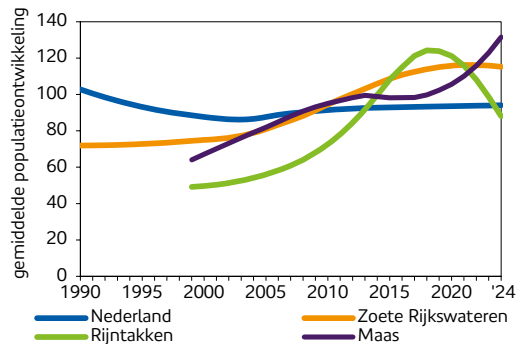
Het type habitat waar de grote rivieren vooral bekend om staan, zijn de halfopen uiterwaarden vol bosjes en struwelen, vaak in gezelschap van grote grazers die successie beperken. Het is dan ook niet verrassend dat struweelvogels het

naar hun zin hebben in de uiterwaarden. Waar deze soortgroep in Nederland als geheel redelijk stabiele aantallen toont sinds de jaren negentig, nemen de aantallen langs de Zoete Rijkswateren juist toe (figuur 5.3). Dit wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door toenames van deze soorten langs zowel de Rijntakken als de Maas. Veel Rode Lijst-soorten van struweel zoals Koekoek, Kneu, Spotvogel en Nachtegaal nemen langs de rivieren in aantal toe en ook algemenere soorten als Grasmus en Putter profiteren. De Groenling, die recent juist een aantalsafname laat zien in Nederland, neemt langs de Rijntakken en Maas nog in aantal toe.

De toename geldt echter niet voor alle struweelsoorten. De recente daling langs de Rijntakken wordt mede veroorzaakt door één soort die in enkele jaren bijna is verdwenen uit het gebied: de Zomertortel. In 2024 werd slechts één territorium van Zomertortel langs het hoofdwatersysteem Rijntakken aangetroffen; langs de IJssel. De soort lijkt daarmee op weg om een onregelmatige broedvogel langs de Rijntakken te worden. Langs de Maas weet dit zeldzame duifje zich nog op enkele locaties te handhaven: in 2024 werden minimaal 25 territoria vastgesteld.

Figuur 5.2. Gemiddelde populatieontwikkeling van 15 soorten riet- en moerasvogels in de Zoete Rijkswateren als geheel, de Rijntakken en Nederland. Een multisoortenindex is berekend door de afzonderlijke soortindexen geometrisch te middelen. / Population changes (multi-species index) of breeding birds of marshes and reed beds in the Netherlands and for the Zoete Rijkswateren (National Freshwater systems) as a whole and the Rhine branches separately. A multi-species index is calculated by geometric averaging of the individual species indices.

Figuur 5.3. Gemiddelde populatieontwikkeling van 10 soorten struweelvogels in (twee hoofdwatersystemen binnen) de Zoete Rijkswateren en Nederland. Een multisoortenindex is berekend door de afzonderlijke soortindexen geometrisch te middelen. / Population changes (multi-species index) of breeding birds of hedges and scrubs in the Netherlands and for the Zoete Rijkswateren (National Freshwater systems) as a whole and the Rhine branches and Meuse River separately. A multi-species index is calculated by geometric averaging of the individual species indices.

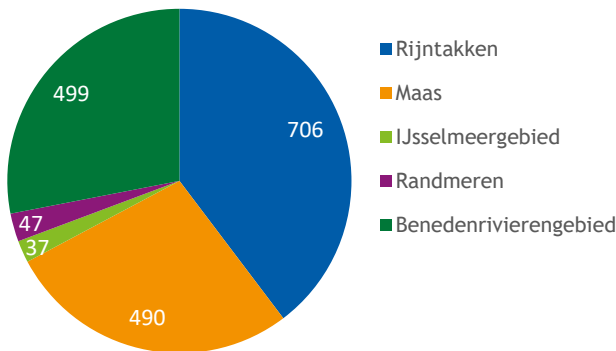
Kolonievogels

Voor meeuwen en sterns zijn de Rijntakken en Maas binnen de Zoete Rijkswateren van relatief klein belang: veel grotere aantallen worden aangetroffen in met name het Benedenrivierengebied en IJsselmeergebied. Een uitzondering is de Zwarte Stern, welke binnen de Zoete Rijkswateren alleen langs de Rijntakken broedt (zie ook soorttekst Zwarte Stern). Een kolonievogel die juist wél in forse aantallen langs de rivieren broedt, is de Blauwe Reiger (figuur 5.4). Vooral langs de Rijntakken zijn veel kolonies te vinden, verspreid over het gehele stroomgebied. De grootste kolonie lag in 2024 echter langs de Maas, in het Maasplassengebied bij Wessem: in deze kolonie werden maar liefst 137 bezette nesten geteld.

Ook de Lepelaar doet het goed in de Zoete Rijkswateren. Hoewel de aantallen langs de Rijntakken lager zijn dan de aantallen in het IJsselmeergebied en Benedenrivierengebied, neemt de soort ook langs de Rijntakken nog flink toe. Langs de Maas heeft de Lepelaar zich nog niet gevestigd. De Aalscholver lijkt zich langs de rivieren vooralsnog relatief goed te handhaven, al is dit niet voldoende om de dalende trend op landelijk niveau een halt toe te roepen.

Zeldzame roofvogels

Een aantal van de zeldzame roofvogels in Nederland broeden voor een belangrijk deel langs de Zoete Rijkswateren. Specifiek voor de rivieren is de Zwarte Wouw misschien wel de meest kenmerkende soort. Deze relatieve nieuwkomer broedt jaarlijks slechts met enkele paartjes in Nederland, waarvan er zich altijd een of meer langs de grote rivieren bevinden. In 2024 werden relatief veel territoria aangetroffen (6-7), waarvan zich één langs de Maas bevond en één of twee langs de Rijntakken. Ook de Zeearend heeft de Rijntakken inmiddels gevonden. Hoewel de Randmeren en het Benedenrivierengebied nog steeds de belangrijkste hoofdwatersystemen zijn voor de soort langs de Zoete Rijkswateren, zijn er inmiddels ook drie broedparen gevestigd in het stroomgebied van de Rijntakken; één langs de IJssel en twee langs de Waal. Langs de Maas broedt de Zeearend vooralsnog niet. De Visarend heeft zowel de Rijntakken als de Maas nog niet als broedgebied ontdekt.

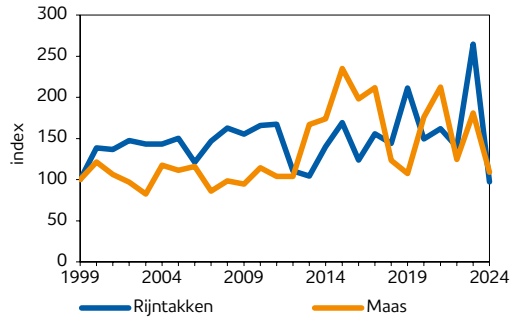
Figuur 5.4. Blauwe Reiger. Aantal getelde bezette nesten per hoofdwatersysteem in 2024. Totaal aantal nesten in de Zoete Rijkswateren: 1779. / Grey Heron. Counted nests per separate water system in 2024. Total nest count in the National Freshwater systems: 1779.

Hoge waterstanden in 2024: wat waren de effecten?

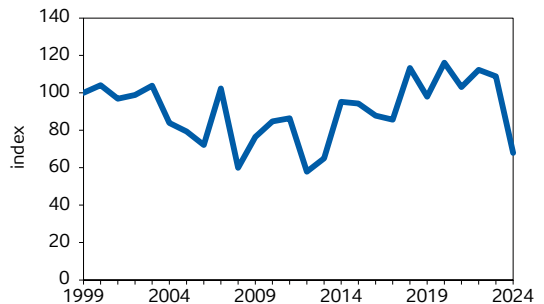
De omstandigheden langs zowel de Rijntakken als de Maas waren in 2024 uniek door het extreem natte voorjaar. De rivieren hadden zodanig veel water af te voeren dat ze nog tot laat in het voorjaar buiten hun oevers traden, een ongewone situatie (figuur 3.4). Dit had ook gevolgen voor sommige van de broedvogels die langs de rivieren broedden. Enkele soorten wisten te profiteren van de hoge waterstanden, maar voor andere vogels betekende de overstromingen juist moeilijkheden.

Soorten die het lastig hadden met de hoge waterstanden, waren bijvoorbeeld vogels die pal langs de rivieroevers broedden en daarmee een risico lopen op overstroomde broedhabitat. Het meest opvallend was de scherpe daling in aantallen van Oeverzwaluwen langs zowel de Rijntakken als de Maas. De Oeverzwaluw vertoont altijd al sterke aantalschommelingen vanwege zijn opportunistische gedrag, maar de daling in 2024 ten opzichte van 2023 is met name langs de Rijntakken zeer opvallend (figuur 5.5). Bij verschillende kolonies werd gemeld dat (delen van) de nestwanden door het hoge water niet bereikbaar waren voor de zwaluwen. Ook de Kleine Plevier was langs de Rijntakken flink afgenomen ten opzichte van voorgaande jaren, met de laagste aantallen in ruim tien jaar (figuur 5.6). Deze soort broedt graag op de zandstranden langs rivieren, welke uiteraard als eerste onder water komen te staan bij hoogwater.

Een soort die juist wél goed overweg kon met het hoogwater, was de Porseleinhoen. De soort is langs de Rijntakken inmiddels erg zeldzaam, met jaarlijks hooguit enkele getelde territoria en langs de Maas is dit heimelijke ralletje al helemaal zeldzaam. In 2024 verschenen er langs de IJssel echter ineens op verschillende plekken roepende Porseleinhoentjes: uiteindelijk werden 16 territoria geteld in drassige gedeeltes van de uiterwaarden. Het is niet de eerste keer dat overstromingen (laat) in het voorjaar tot een influx aan Porseleinhoentjes leiden: de soort lijkt voor zijn voorkomen langs de grote rivieren voor een groot deel afhankelijk te zijn van zulke natte omstandigheden (Nijssen *et al.* 2021).

Figuur 5.5. Oeverzwaluw. Populatieontwikkeling langs hoofwatersystemen Rijntakken en Maas. / Sand Martin. Population trend along the Rhine branches (blue) and the Meuse River (orange).

Figuur 5.6. Kleine Plevier. Populatieontwikkeling langs hoofwatersysteem de Rijntakken. / Little Ringed Plover. Population trend along the Rhine branches.

5.2. Broedvogelmonitoring Waddenzee

Broedvogelmeetnet Waddenzee

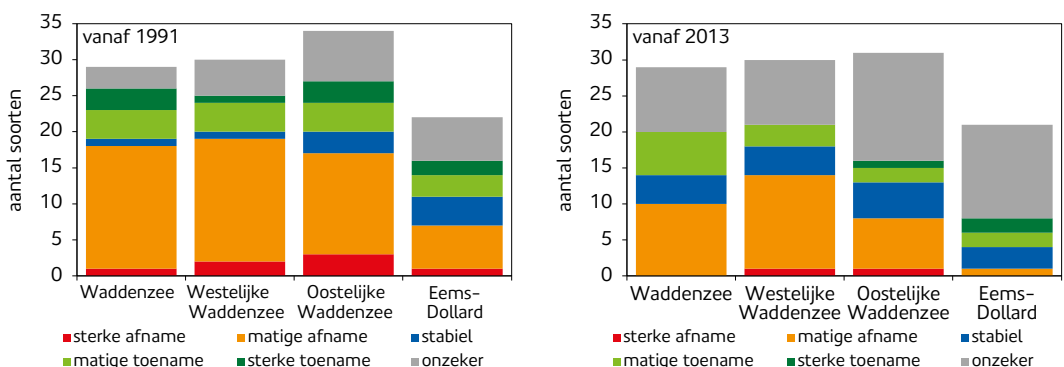
De broedvogelinventarisaties in de Waddenzee vormen vanwege de grootte van het gebied en de internationale samenwerking met Duitsland en Denemarken een eigen deelmeetnet binnen het Meetnet Broedvogels. Deze internationale samenwerking, het zogenaamde *Trilateral Monitoring and Assessment Program* (TMAP) wordt vanuit het Waddensecretariaat (CWSS) in Wilhelmshaven in Duitsland aangestuurd en wordt onder andere vormgegeven door periodiek overleg met de broedvogelcoördinatoren uit de drie landen.

De routines van TMAP sluiten heel nauw aan bij die van het Nederlandse broedvogelmeetnet. Zeldzame soorten en kolonievogels worden in principe jaarlijks gebiedsdekkend (integraal) geteld, meer algemene soorten via jaarlijkse steekproefgebieden (in Nederland zijn dat de BMP-telgebieden) en eens in de zes jaar integraal. In een 'integraal jaar' worden alle 35 TMAP-soorten tussen Den Helder en Esbjerg gebiedsdekkend geteld. In 2024 werd een integrale telling uitgevoerd; eerdere tellingen vonden plaats in 1991, 1996, 2001, 2006, 2012 en 2018 (zie o.a. Koffijberg *et al.* 2020). Voor de Nederlandse situatie betekent dat een extra coördinatie-inspanning om de gebieden die niet jaarlijks met vaste BMP-telgebieden worden geteld te dekken, en daarnaast te zorgen dat ook de zeldzame soorten en kolonievogels geteld worden. Naast een extra veldinspanning van vrijwilligers, is dit alleen mogelijk dankzij de lopende samenwerking met een aantal terreinbeheerders (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Het Groninger Landschap en Provincie Groningen), die hun zesjaarlijkse inventarisaties voor het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL) laat samenvallen met het zesjaarlijkse ritme van een integraal waddenjaar (o.a. Kleefstra & Bresser 2024, Postma 2025). Daarnaast was het mogelijk om weidevogelkarteringen op Texel, Terschelling (Versluijs & Postma 2024) en Schiermonnikoog (Manche *et al.* 2025) samen te laten vallen met de in-

tegrale telling van 2024. Hoewel de binnen-dijkse polders van de eilanden formeel geen onderdeel zijn van de zogenaamde *Wadden Sea Conservation Area*, zijn ze wel van belang om een totaalbeeld te krijgen van de broedvogelbevolking in de Waddenzee. Van Texel en Ameland zijn de weidevogelkarteringen in de polders overigens nog in bewerking, zodat we van een aantal steltlopersoorten nog geen volledige totaalschatting voor de Waddenzee beschikbaar hebben.

Lange- en kortetermijntrends

Verschillende rapporten en beleidsdocumenten uit de afgelopen jaren (o.a. Actieplan Broedvogels; Programma Rijke Waddenzee 2018, Koffijberg *et al.* 2020, Heidinga *et al.* 2023 2023) wezen erop dat de trends van typische kustbroedvogels in de Nederlandse Waddenzee al geruime tijd negatief zijn. Bij een evaluatie van het Natura 2000-gebied Waddenzee bleek onlangs dat van de dertien kwalificerende broedvogelsoorten er slechts vier het in het beheerplan genoemde instandhoudingsdoel haalden (Heidinga *et al.* 2023). Figuur 5.7 vat de trends samen voor zowel de gehele Waddenzee als voor de drie deelgebieden en zowel voor de hele periode met telgegevens (1991-2024) als voor de laatste twaalf jaar (2013-24). Voor de hele reeks, vanaf 1991, zien we dat bij 18 van de 29 soorten (62%) waarvoor een trend kon worden bepaald een afname

Figuur 5.7. Samenvatting van trends voor TMAP-soorten in de Waddenzee en de drie deelgebieden Westelijke Waddenzee (west van wantij Terschelling), Oostelijke Waddenzee (oost van wantij Terschelling) en Eems-Dollard, weergegeven voor de lange termijn (1991-2024) en de korte termijn (2013-24). / Summary of trends in breeding numbers for coastal breeding birds monitored in the TMAP-program for the entire Wadden Sea and the three subregions Western Wadden Sea, Eastern Wadden Sea and Eems-Dollard, on the long term (1991-2024) and the short term (2013-24).

werd gevonden. Voor de Oostelijke Waddenzee lag dat een fractie lager, maar bedroeg nog altijd de helft (50%) van alle soorten. In het Eems-Dollard-gebied, waar weliswaar minder soorten voorkomen, was altijd nog krap een derde van alle trends negatief. Soorten die het in deze regio 'beter' deden dan in de Oostelijke en Westelijke Waddenzee zijn onder andere Bergeend (stabiel vs. afname in Westelijke en Oostelijke Waddenzee), Bontbekplevier (toename vs. afname), Kokmeeuw (stabiel vs. afname), Stormmeeuw (toename vs. afname, overigens klein aantal broedparen Eems-Dollard) en Visdief (toename vs. afname) (tabel 5.2). Eider, Scholekster, Kluut, Strandplevier, Grutto en Zilvermeeuw zijn de soorten die in alle deelgebieden in aantal achteruitgingen. In de Westelijke Waddenzee stak Aalscholver positief af ten opzichte van de twee andere deelgebieden. In de Oostelijke Waddenzee nam de Kievit toe en bleef de Tureluur stabiel, tegenover afnames in de Westelijke Waddenzee en de Eems-Dollard.

Voor de laatste twaalf jaar zorgt de korte periode in combinatie met soms jaarlijks fluctuerende aantallen voor een groot aandeel onzekere trends (lees: geen significante aantalsverandering detecteerbaar). Afnames domineren nog steeds, maar doen dat in minder grote mate dan voor de langetermijnreeks (vanaf 1991). Bij een aantal soorten zien we in de drie deelgebieden ook een stabilisatie van de eerdere afname, waaronder bij de Scholekster in de Eems-Dollard, bij de Kluut in de Westelijke Waddenzee en de Eems-Dollard (recente toename) en de Strandplevier (toename in Westelijke Waddenzee, stabiel in Eems-Dollard) (tabel 5.2). De langetermijntoenames bij Lepelaar en Kleine Mantelmeeuw lijken op de meeste plaatsen af te vlakken (uitgezonderd opnieuw de (kleine vestigingen in de) Eems-Dollard-regio). Het patroon dat het aantal afnemende soorten van west naar oost afneemt blijft ook voor de periode 2013-24 bestaan (figuur 5.7). Voor veel soorten hangen de afnemende aantallen samen met een (te)

Tabel 5.2. Samenvatting van trends voor een selectie van TMAP-soorten voor de drie deelgebieden in de Waddenzee (vgl. figuur 5.7), voor de periode 1991-2024 en 2013-24. Trendclassificatie is volgens tabel 2.5. / Summary of trends for a selection of TMAP-species for the three units West, East and Eems-Dollard, for 1991-2024 and 2013-24. Classification of trends is according to Table 2.5.

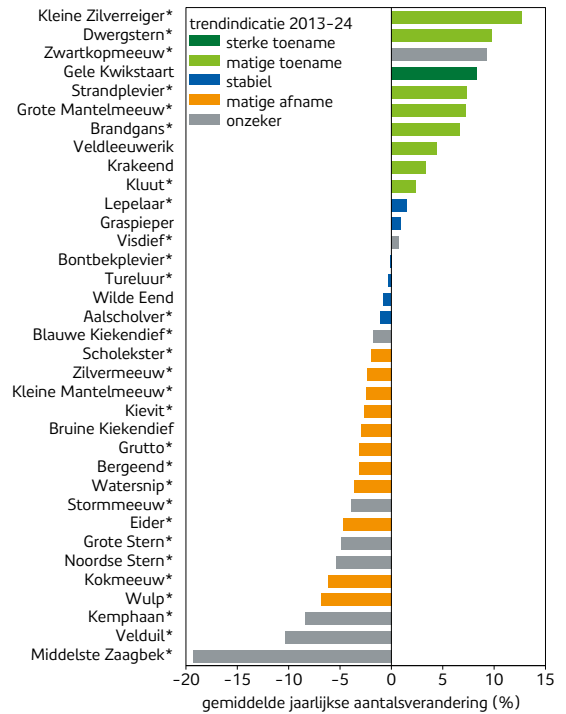
Soort	Vanaf 1991			Vanaf 2013		
	West	Oost	Eems-Dollard	West	Oost	Eems-Dollard
Aalscholver	+	~	0	-	++	0
Lepelaar	+	++	++	0	~	++
Brandgans	++	++	0	0	~	~
Bergeend	-	-	0	-	-	-
Eider	-	-		~	-	
Scholekster	-	-	-	-	-	0
Kluut	-	--	-	0	-	++
Bontbekplevier	-	-	+	-	~	+
Strandplevier	-	-	--	+	~	0
Kievit	-	+	-	0	-	-
Grutto	-	-	-	-	0	~
Wulp	-	-	~	-	-	~
Tureluur	-	0	-	-	0	~
Kokmeeuw	-	--	0	--	--	~
Stormmeeuw	-	-	+	-	~	~
Kleine Mantelmeeuw	+	+	++	-	0	+
Zilvermeeuw	-	-	-	-	~	~
Grote Stern	0	~		~	~	
Visdief	-	-	+	~	~	~
Noordse Stern	-	--	~	-	~	~
Dwergstern	+	+	~	+	~	~

laag broedsucces (van der Jeugd *et al.* 2014, Koffijberg *et al.* 2021), dat op zijn beurt vooral wordt toegeschreven aan een hoge predatiedruk en verliezen door hoge waterstanden door stormvloed in het broedseizoen (van de Pol *et al.* 2010, Koffijberg 2022). Dat vooral de Eems-Dollard voor sommige soorten een positieve trend laat zien, hangt mogelijk samen met tal van ingrepen die in dit gebied zijn gedaan, waaronder het aanleggen van een broedeiland bij de Eemshaven (de Boer 2025), op grotere schaal predatiewerende maatregelen door middel van elektrische rasters (o.a. bovengenoemd eiland, Oterdum, Polder Breebaart, Punt van Reide, Dollardkwelder) en het creëren van een broedeiland voor Kluten op de Dollardkwelder (o.a. Loonstra 2023).

Kleine Mantelmeeuw, Vlieland, 18 april 2024.
Foto: Peter de Boer

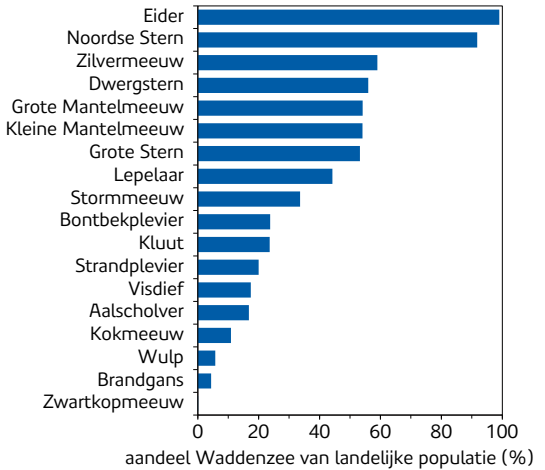
Figuur 5.8 vat voor de laatste twaalf seizoenen de gemiddelde jaarlijkse aantalsverandering voor alle waddensoorten samen. Naast de lijst van 35 soorten die binnen TMAP worden gevolgd, zijn ook een aantal andere typische waddensoorten als Veldleeuwerik, Graspieper en Gele Kwikstaart toegevoegd, die vooral in de kweldergebieden in de Waddenzee soms (positieve) contrasterende trends met het boerenland in het binnenland vertonen (Koffijberg *et al.* 2025). Daarnaast zien we bij de toenemende soorten een aantal koloniebroedvogels. Verrassend is ook de Strandplevier, die op een aantal eilanden (o.a. Vlieland en Schiermonnikoog) recent een opvallende toename laat zien wat feitelijk een herstel is van de eerdere afname. De lijst met significant afnemende soorten begint bij Scholekster, maar omvat ook Zilvermeeuw, Kleine Mantelmeeuw, Kievit, Bruine Kiekendief, Grutto, Bergeend, Watersnip*, Stormmeeuw*, Eider, Grote Stern*, Noordse Stern*, Kokmeeuw* en Wulp. Sommige soorten, zoals de Noordse Stern, vertonen wel een afnemende tendens, maar de fluctuaties zijn te groot om een significante trend te detecteren. Onder andere Lepelaar, Graspieper, Tureluur en Aalscholver vertoonden over de laatste twaalf jaar voor de gehele Waddenzee een stabiele trend. Bij de Lepelaar contrasteert dit met de eerdere steile groei, die volgens Oudman *et al.* (2017) recent wordt gelimiteerd door het lokale voedselaanbod rondom de kolonies.

Figuur 5.8. Gemiddelde jaarlijkse aantalsverandering van kustbroedvogels (TMAP-soorten gemarkeerd met *) in de gehele Nederlandse Waddenzee in 2013-24, gerangschikt van toename naar afname. / Trends in coastal and saltmarsh breeding birds in the Dutch Wadden Sea in 2013-24. Shown are mean annual rates of change, ranked from strongest increase to strongest decline.

Relevantie Waddenzee in landelijke context

Vergelijken we het aantal broedparen in de Waddenzee in 2024 met de landelijke populatieschatting (tabel 6.1), dan zien we dat de broedpopulaties van de Eider en Noordse Stern vrijwel geheel (>90%) in de Waddenzee voorkomen (figuur 5.9). In Europese context bereiken beide soorten in Nederland min of meer de zuidwestgrens van hun broedareaal. Soorten waarvan in landelijke context meer dan de helft in de Waddenzee tot broeden komt zijn Zilvermeeuw, Dwergstern, Grote Mantelmeeuw, Kleine Mantelmeeuw en Grote Stern; dit zijn allemaal koloniebroeders. Bij de niet in kolonies broedende soorten komen onder andere Bontbekplevier en Kluut met bijna een kwart van de landelijke populatie in de Waddenzee voor. De Zwartkopmeeuw blijft, ondanks ontwikkelingen elders in het land, opvallend schaars in de Waddenzee. Oorzaak is wellicht het inmiddels sterk gereduceerde aantal kokmeeuwkolonies – waar Zwartkopmeeuwen vaak in of bij broeden – maar waarschijnlijk vooral het door akkers gedomineerde land achter de zeedijk. Een vergelijkbaar beeld zien we in de Waddenzee in Duitsland, waar de meeste Zwartkopmeeuwen bijvoorbeeld landinwaarts langs de Elbe broeden, in de nabijheid van grotere arealen met grasland (Koffijberg *et al.* 2020).

Figuur 5.9. Aandeel van de landelijke broedpopulatie in 2024 dat broedt in de Waddenzee voor een selectie van TMAP-soorten (zie tabel 6.1). / Relative share of the national breeding population breeding in the Wadden Sea in 2024 for a selection of coastal breeding birds.

Strandplevier, Terschelling, 20 juni 2024. Foto: Sjoerd Bresser

6. Soortbesprekingen

6.1. Inleiding

In dit hoofdstuk worden de aantallen in 2024 en trends tot en met dat jaar besproken van de 87 soorten die vermeld staan op de Rode Lijst (van Kleunen *et al.* 2017), met uitzondering van vijf soorten waarvan sinds het verschijnen van de Rode Lijst geen territoria zijn vastgesteld (Griel, Goudplevier, Klapekster, Duinpieper en Ortolaan). Daarnaast is er (beknopt) aandacht voor de overige kolonievogels en zeldzame broedvogels (paragraaf 6.3). Een deel van de besproken soorten speelt eveneens een rol binnen Natura 2000-gebieden (van Roomen *et al.* 2000).

Van een groot aantal kolonievogels en zeldzame broedvogels is het mogelijk om de Nederlandse populatie jaarlijks (vrijwel) compleet in kaart te brengen. In tabel 6.1 wordt een overzicht van de getelde en (eventueel) geschatte aantallen gepresenteerd, evenals de trend op de lange (vanaf 1990) en korte termijn (laatste 12 jaar, vanaf 2013).

Ter bepaling van het aantal territoria/broedparen (verder doorgaans 'paren' genoemd) zijn de criteria aangehouden van de in 2024 geldende telhandleiding (Vergeer *et al.* 2023). Van een aantal zeer zeldzame soorten worden waarnemingen verzameld en beoordeeld door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CDNA; zie dutchavifauna.nl). In de soortteksten is het oordeel van de CDNA, indien beschikbaar, bij de waarneming vermeld. Niet door de CDNA beoordeelde gevallen zijn apart vermeld, niet-aanvaarde gevallen worden niet vermeld. In bijlage 3 staat, mede om het op- en terugzoeken te vergemakkelijken, een overzicht van de soortteksten in dit rapport en de voorgaande broedvogelrapporten.

Tenzij anders is aangegeven, wordt bij de soortteksten vrijwel overal uitgegaan van onze eigen gegevens. Deze gegevens zijn inzichtelijk op stats.sovon.nl en deze bron wordt bij de soortteksten niet vermeld.

6.2. Uitleg bij tekst en figuren

Tekst

De soortteksten beginnen met een vaste kop met de Nederlandse en wetenschappelijke naam, het getelde aantal in 2024 (alleen voor zeldzame broedvogels en kolonievogels, zie ook tabel 6.1), de meest recente landelijke schatting van de broedpopulatie (met jaartal/periode) en de landelijke trend vanaf 1990 (lange termijn) respectievelijk 2013 (korte termijn).

Bij drie soorten worden twee getallen gegeven bij het getelde aantal (Smient, Pijlstaart, Witoogeed). Daarbij staat als eerste het aantal territoria/paren dat betrekking heeft op waarschijnlijke en zekere broedgevallen (minimaal broedcode 4, zie handleiding), met daarachter tussen haakjes het totaalaantal, dus inclusief meldingen met een lagere of ontbrekende broedcode.

Trendfiguren

De landelijke trend wordt op twee manieren grafisch weergegeven: middels indexen en absolute aantallen. Bij de algemenere soorten worden jaarindexen gebruikt (zie ook uitleg in bijlage 2). Het eerste jaar in de reeks jaarindexen (meestal 1990) krijgt de indexwaarde 100, behalve bij nieuw gevestigde soorten zoals de Kraanvogel, waar het laatste jaar op 100 is gezet. In bijlage 2 zijn de jaarindexen opgenomen van de 200 soorten waarvan de landelijke trend als voldoende betrouwbaar wordt beschouwd. Deze landelijke indexcijfers (aangevuld met 1243 provinciale trends) zijn ook te vinden op de Sovon-website (sovon.nl/indexen-en-aantallen).

Doordat voor veel zeldzame broedvogels en kolonievogels vrijwel alle belangrijke gebieden regelmatig worden geteld, is het op landelijke schaal vaak mogelijk geschatte aantallen weer te geven in een figuur. Bij deze jaarlijkse schattingen gaat het in de regel om een range waarbinnen het aantal zich bevindt. In de figuren wordt het gemiddelde van deze range gegeven. Wanneer de teldekking in een jaar niet voldoende is om een betrouwbare schatting te kunnen geven, wordt voor dat jaar geen aantal weer gegeven. Bij trends op een lager niveau (regio, provincie) worden jaarindexen gepresenteerd.

Tabel 6.1. Kolonievogels en zeldzame broedvogels in 2024. Achtereenvolgens worden getoond: het getelde aantal paren of territoria in 2024 (kan afwijken van het aantal paren dat tot broeden overging), een eventuele schatting van de Nederlandse populatie in 2024, de mate van volledigheid van het onderzoek in 2024 (geschatte percentage van de populatie geteld, zie tabel 2.4), de meest recente landelijke populatieschatting vóór 2024 en de classificatie van de landelijke trend over 1990-2024 resp. 2013-24 (++ sterke toename; + matige toename; 0 stabiel; - matige afname; -- sterke afname; ~ onzeker, zie ook tabel 2.5). / Colonial and rare breeding birds in the Netherlands in 2024: counted numbers ('geteld 2024'; between brackets the numbers including possible breeding records or records lacking sufficient detail), estimates for the national population ('schatting 2024'), coverage ('volledigheid 2024'; estimated percentage of the population counted, table 2.4), most recent population estimate until 2024 and trend classifications over 1990-2024 and 2013-24 (++ strong increase; + moderate increase; 0 stable; - moderate decrease; -- strong decrease; ~ uncertain, see table 2.5).

Soort	Geteld 2024	Schatting 2024	Volledigheid 2024	Schatting	Trend 1990-24	Trend 2013-24
Grote Canadese Gans	4231	?	onbekend	12.000-16.000 (2018-20)	++	+
Brandgans	5670	?	onbekend	14.000-20.000 (2018-20)	++	-
Kleine Canadese Gans	3	?	onbekend	? (2018-20)	~	~
Branta hybride ¹	49	?	onbekend	460-770 (2013-15)	~	~
Indische Gans	3	?	onbekend	50-90 (2013-15)	~	~
Kolgans	35	?	onbekend	420-700 (2013-15)	+	--
Zwarte Zwaan	22	?	onbekend	40-60 (2013-15)	~	~
Wilde Zwaan	5	5	>90%	6 (2023)	+	~
Casarca	6	?	onbekend	10-30 (2013-15)	~	~
Muskuseend	3	?	onbekend	50-100 (2013-15)	~	~
Carolina-eend	3	?	onbekend	1-5 (2013-15)	~	~
Mandarijneend	101	?	onbekend	350-450 (2018-20)	+	~
Smient ²	12 (23)	?	onbekend	20-40 (2018-20)	+	~
Pijlstaart ²	6 (16)	?	onbekend	5-15 (2018-20)	-	~
Krooneend	248	?	onbekend	440-520 (2016)	++	0
Witoozeend ²	1 (2)	?	onbekend	0-3 (2023)	~	~
Eider	3305	3300-3800	>90%	3500-3600 (2018)	-	-
Brilduiker	1	?	onbekend	2-6 (2018-20)	-	~
Nonnetje	5	5	>90%	6 (2023)	++	+
Middelste Zaagbek	23	?	onbekend	40-60 (2023)	+	~
Rosse Stekelstaart	11	?	onbekend	15-30 (2013-15)	+	~
Korhoen ³	0 (10)	0	>90%	0 (2023)	--	~
Nachtzwaluw	2385	?	onbekend	3000-4100 (2018-20)	++	+
Zomertortel	368	?	onbekend	600-900 (2018-20)	--	--
Kwartelkoning	66	70-90	71-90%	15-20 (2023)	-	--
Porseleinhoen	280	280-340	>90%	130-170 (2023)	-	-
Kleinst Waterhoen ⁴	17	?	onbekend	20-45 (2018-20)	~	~
Klein Waterhoen ⁵	2	?	onbekend	0-8 (2018-20)	--	--
Kraanvogel	70	70	>90%	49 (2023)	++	++
Roodhalsfuut	11	11-12	>90%	17-18 (2023)	+	~
Geoorde Fuut	181	200-250	71-90%	250-310 (2023)	0	--
Steltkluut	87	87-90	>90%	160-170 (2023)	++	++
Kluut	6329	6350-6750	>90%	6800-7100 (2023)	-	+
Bontbekplevier	408	410-490	71-90%	390-440 (2023)	0	+
Kleine Plevier	1256	?	onbekend	1500-2000 (2018-20)	+	+
Strandplevier	215	215-225	>90%	205-220 (2023)	-	+
Kemphaan	7	?	onbekend	10-30 (2018-20)	--	--
Bonte Strandloper ⁴	0	0	>90%	1 (2023)	0	~
Oeverloper	3	?	onbekend	6-15 (2018-20)	0	-
Drieteenmeeuw	541	>550	onbekend	>350 (2023)	~	~
Kokmeeuw	80.773	87.500-91.000	>90%	95.000-100.000 (2022)	-	-
Dwergmeeuw	1	1	>90%	0 (2023)	~	~
Zwartkopmeeuw	6237	6250-6350	>90%	6700-6850 (2023)	++	++
Stormmeeuw	3032	3500-3650	71-90%	2900-3400 (2021)	-	-
Grote Mantelmeeuw	118	118-120	>90%	100-105 (2023)	++	+
Zilvermeeuw	26.375	26.750-29.000	>90%	30.000-32.000 (2023)	-	-
Pontische Meeuw ⁶	223	220-250	>90%	160-170 (2023)	++	++
Geelpootmeeuw ⁶	13	?	onbekend	20-50 (2018-20)	~	~
Kleine Mantelmeeuw	81.188	82.500-86.000	>90%	68.500-72.000 (2023)	+	-
Lachstern	0	0	>90%	0 (2023)	~	~
Grote Stern	10.114	10.100-10.200	>90%	10.600-10.700 (2023)	+	-
Dwergstern	1264	1260-1300	>90%	1000-1030 (2023)	+	+
Dougalls Stern ⁵	0	0	>90%	0 (2013-15)	~	~
Visdief	15.951	16.500-19.000	71-90%	17.000-19.000 (2023)	-	-
Noordse Stern	629	625-640	>90%	685-710 (2023)	-	-

Soort	Geteld 2024	Schatting 2024	Volledigheid 2024	Schatting	Trend 1990-24	Trend 2013-24
Witwangstern	46	46-48	>90%	34 (2023)	++	++
Witvleugelstern	0	0	>90%	2 (2023)	0	~
Zwarte Stern	1286	1325-1400	>90%	1200-1310 (2023)	+	-
Ooievaar	1544	1750-2000	71-90%	1550-1750 (2023)	++	++
Aalscholver	17.395	17.250-18.000	>90%	18.750-19.250 (2023)	0	-
Grote Aalscholver	0	0-1	onbekend	1-2 (2023)	~	~
Lepelaar	3968	3970-4040	>90%	3750-3825 (2023)	++	+
Roerdomp	775	780-830	>90%	630-710 (2023)	+	++
Woudaap	40	?	onbekend	25-50 (2018-20)	0	+
Kwak	48	50-60	>90%	45-50 (2023)	+	0
Koereiger	41	41	>90%	5 (2023)	+	++
Blauwe Reiger	11.576	13.000-14.000	71-90%	12.800-13.500 (2023)	-	+
Purperreiger	1376	1420-1475	>90%	1210-1250 (2023)	+	++
Grote Zilverreiger	646	650-700	>90%	530-580 (2023)	++	++
Kleine Zilverreiger	172	170-185	>90%	100-115 (2023)	++	+
Visarend ⁷	6	6	>90%	6 (2023)	+	++
Bruine Kiekendief	1032	?	onbekend	800-1100 (2018-20)	-	0
Blauwe Kiekendief	5	5	>90%	8 (2023)	--	~
Steppiekiekendief ⁶	1	1	>90%	1 (2023)	~	~
Grauwe Kiekendief	54	54	>90%	62 (2023)	+	+
Rode Wouw	41	41	>90%	35 (2023)	++	++
Zwarte Wouw	6	6-7	>90%	3 (2023)	+	~
Zeearend	40	40	>90%	36 (2023)	++	++
Kerkuil	2377	2400-2500	>90%	2850-2950 (2023)	+	+
Steenuil	3064	?	onbekend	8000-9500 (2018-20)	-	+
Dwergooruil ⁵	1	1	onbekend	0 (2018-20)	~	~
Velduil	19	20-35	71-90%	75-100 (2023)	-	-
Oehoe	106	106-120	>90%	90-100 (2023)	++	++
Hop	5	5-7	>90%	9 (2023)	+	++
Ijsvogel	817	950-1100	71-90%	750-900 (2023)	+	++
Bijeneter	12	12	>90%	8 (2023)	+	~
Draaihals	216	220-280	71-90%	210-260 (2023)	0	++
Middelste Bonte Specht	1594	?	onbekend	1900-2100 (2020)	++	++
Slechtvalk	130	150-175	71-90%	160-180 (2023)	++	+
Monniksparkiet	4	?	onbekend	15-20 (2013-15)	~	~
Grote Alexanderparkiet	40	?	onbekend	20-40 (2013-15)	~	~
Grauwe Klauwier	1455	1600-1950	71-90%	1250-1550 (2023)	++	++
Roodkopklauwier	0	0	>90%	0 (2023)	~	~
Noordse Kauw	1	?	onbekend	0-5 (2013-15)	~	~
Roek	49.721	56.000-59.000	71-90%	56.000-58.500 (2023)	-	0
Bonte Kraai (hybride) ⁶	4	4-5	>90%	4-5 (2023)	~	~
Raaf	239	240-280	>90%	220-250 (2023)	+	+
Buidelmees	9	?	onbekend	15-30 (2019)	--	-
Baardman	1112	?	onbekend	1750-2050 (2019)	-	0
Overzwaluw	17.757	?	onbekend	27.500-36.500 (2023)	+	0
Huiszwaluw	42.309	?	onbekend	85.000-120.000 (2018-20)	+	+
Cetti's Zanger	6964	?	onbekend	5300-6300 (2023)	++	++
Iberische Tjiftjaf ⁵	1	?	onbekend	0-5 (2018-20)	~	~
Grauwe Fitis	1	?	onbekend	0-1 (2018-20)	~	~
Grote Karekiet	115	115-135	>90%	135-150 (2023)	-	0
Struikrietzanger	2	?	onbekend	0-3 (2018-20)	~	~
Orpheusspotvogel	9	?	onbekend	10-25 (2018-20)	~	~
Krekelzanger	1	?	onbekend	0-1 (2018-20)	~	~
Graszanger	280	280-310	>90%	180-200 (2023)	++	++
Bruinkopdiksnavelmees	2	?	onbekend	40-50 (2017)	~	~
Kortsnavelboomkruiper	85	?	onbekend	320-450 (2018-20)	++	~
Kramsvogel	4	?	onbekend	10-25 (2018-20)	--	-
Noordse Nachtegaal	1	?	onbekend	0-1 (2018-20)	~	~
Paapje	154	?	onbekend	200-300 (2019)	-	0
Tapuit	292	300-340	>90%	310-350 (2023)	-	+
Roodbuikwaterspreeuw	1	1-2	onbekend	1-2 (2023)	~	~
Engelse Kwikstaart	18	?	onbekend	10-20 (2019)	~	~
Grote Gele Kwikstaart	184	?	onbekend	300-400 (2018-20)	+	0
Rouwkwikstaart	7	?	onbekend	15-35 (2018-20)	~	~
Keep	0	?	onbekend	0-5 (2013-2015)	~	~
Roodmus	7	?	onbekend	10-20 (2018-20)	~	~
Grote Kruisbek	1	?	onbekend	0-15 (2013-15)	~	~
Europese Kanarie ⁴	0	?	onbekend	10-20 (2018-20)	--	--
Grauwe Gors	0	0-1	>90%	2 (2023)	--	~

1. 'Branta-hybriden'. In de driehoek Purmerend-Hoorn-Alkmaar in Noord-Holland is een gemengde, op zichzelf staande populatie van 'Branta-hybriden' aanwezig. De vogels hebben een oorsprong uit mengparen (Brandgans en Canadese Gans). Ze vertonen grote variatie in uiterlijke kenmerken waarbij sommige exemplaren op zuivere Brandganzen lijken en andere juist op Kleine of Grote Canadese Ganzen (van Kleunen et al. 2022). De vermelde schatting uit 2013-15 (Sovon 2018) is die van 'Kleine Canadese Ganzen' maar dat betreft dezelfde populatie.

2. Het aantal territoria/paren heeft betrekking op waarschijnlijke en zekere broedgevallen (minimaal broedcode 4, zie handleiding), met daarachter eventueel tussen haakjes het totaal aantal, dus inclusief meldingen met een lagere of ontbrekende broedcode.

3. Bij Korhoen is het aantal 'Zweedse' hanen tussen haakjes vermeld.

4. Langetermijntrend start niet in 1990 maar in 2007 (Kleinst Waterhoen), 1992 (Bonte Strandloper) of in 1993 (Europese Kanarie).

5. Soort werd in 2024 beoordeeld door de CDNA (dutchavifauna.nl). Bij deze soorten wordt het aantal aanvaarde gevallen vermeld dat voldoet aan de criteria voor een territorium, met eventueel tussen haakjes het totaal aantal territoria, inclusief de gevallen die (nog) niet zijn beoordeeld door de CDNA (gevallen die niet door de commissie zijn aanvaard, worden niet opgenomen).

6. Aantal is inclusief hybride adulte broedvogels en mengparen.

7. Bij Visarend wordt onderscheid gemaakt tussen broedgevallen met eieren/jongen en (tussen haakjes) alle gevallen met minimaal nestbouw.

6.3. Overige zeldzame broedvogels en kolonievogels

In deze paragraaf komen de kolonievogels en een aantal zeldzame broedvogels die niet op de Rode Lijst staan aan bod. Bij de zeldzame soorten gaat het met name om de zeer zeldzame (incl. enkele exoten) en geclusterd broedende soorten. Tabel 6.1 geeft aanvullende informatie zoals het getelde aantal, populatieschatting en trendindicatie vanaf 1990 respectievelijk 2013. Bijlage 2 geeft van veel zeldzame soorten en alle kolonievogels de landelijke trend; ook van zeldzame soorten die ontbreken op de Rode Lijst maar hieronder niet besproken worden, zoals Brandgans, Nachtzwaluw en Cetti's Zanger.

GANZEN T/M FUTEN

Van **Kolganzen** werden 35 broedparen gemeld, met name in het bekende (voormalige) bolwerk in de omgeving van het Sneekermeer en De Deelen (19). In een BMP-gebied bij Lage Zwaluwe zwommen op 30 mei vier paren met jongen. Elders ging het om 1-3 paren per gebied. De meest recente schatting van 420-700 broedparen in 2013-15 blijft inmiddels ver uit beeld.

In acht provincies werden in totaal 22 paren **Zwarte Zwanen** gemeld met zekere broedgevallen in Limburg (5), Noord-Holland (4), Zeeland (3), Friesland (1) en Gelderland (1).

Casarca's met pullen werden gezien in Sellingen Gr, Wapserveen Dr en Swolgen Li. Paartjes zaten in de Amsterdamse Waterleidingduinen en bij Milsbeek. In het Verdrongen Land van Saeftinghe was een territoriale (roepende) vogel aanwezig die optrok met een Nijlgans. Bij dit paar zwom op 18 april een (hybride?) pul. Meldingen van **Carolina-eenden** kwamen uit Aalten (2 paren met o.a. mannetje roepend vanaf dak) en Ridderkerk (1 paar).

De belangrijkste onderzochte gebieden voor de **Krooneend** waren Meijndel-Berkheide (60-70 paren), de Friese IJsselmeerkust (45-50), de Vinkeveense Plassen (26), het Drontermeer (22) en het Vossemeer (17). In Groningen, Drenthe en Limburg ontbrak de soort als broedvogel.

In De Wieden was in het broedseizoen een zuiver paar **Witoogeenden** aanwezig. In Diependal pleisterden een vrouwtje en twee mannetjes waarvan er één baltste.

Van 'onze' **Eiders** broedt 99% op de Waddeneilanden. Dankzij extra inspanningen in het kader van de integrale kartering van het Waddengebied, werden in 2024 alle belangrijke gebieden geteld. Afhankelijk van het gebied werd gekozen voor een dronetelling, nestentelling of het meermaals tellen van (sub)adulte vogels. Met 3300-3800 broedparen lag de populatie

op het niveau van de vorige integrale telling in 2018 (3500-3600) maar ruim onder het niveau van 2013 (5200-5300). De belangrijkste concentraties zaten op Ameland (708), Vlieland (518), Schiermonnikoog (485), de Boschplaat op Terschelling (461), Texel (375) en Rottumerplaat en Rottumeroog (resp. 317 en 241).

In Friesland broedden vijf paren **Nonnetjes**. Voor het eerst sinds de vestiging in 2010 werden geen jongen gezien. Sinds 2017 schommelt het aantal paren tussen de vijf en acht.

Rosse Stekelstaarten met pullen werden gezien in het Drontermeer, het Nuldernauw, Berkel en Rodenrijs en Zoetermeer. Territoria elders werden gemeld in de Randmeren (2), de Delta (2), Noord-Brabant (2) en Noord-Holland (1). Een mannetje **Klein Waterhoen** riep van 24 mei tot en met 25 juni in de Twijzelermieden. Een vrouwtje was van 14 juni tot en met 3 juli te horen bij Woensdrecht (dutchavifauna.nl). Het Zuidlaardermeergebied is sinds 2012 het belangrijkste broedgebied voor **Geoorde Futen** met regelmatig meer dan 100 paren (2024: 50-60). De soort broedde in 2024 in alle provincies maar is elders aanmerkelijk schaarser met nog kleine concentraties in het Beuven (12), Dwingelderveld (10) en De Onlanden (9).

Geoorde Fuut, Nijmegen, 30 maart 2024.

Foto: Gejo Wassink

MEEUWEN EN STERNS

De **Kokmeeuw** deed opnieuw een stap achteruit (-5% ten opzichte van 2023). Marker Wadden in het IJsselmeergebied blijft het belangrijkste bolwerk voor deze soort (15.794 paren, +34% in een jaar). Het IJsselmeergebied huisvest momenteel 25% van de landelijke populatie en het Deltagebied 27%. Op de Slijkplaat in de Haringvliet werd de grootste kolonie aangetroffen (2798 paren). Landelijk werden 274 kolonies gemeld, met een gemiddelde van 311 paren per kolonie; een aanzienlijke daling vergeleken met het gemiddelde van 1057 paren per kolonie in 1990. Drenthe, ooit beroemd om zijn grote kokmeewukolonies, telde in 2024 nog maar 568 paren (1990: 6100).

In 2024 deed de **Zwartkopmeeuw** ook een stap achteruit (-8% ten opzichte van 2023). Met 89% van alle broedparen blijft het Deltagebied het belangrijkste, met het zwaartepunt in Zeeuws-Vlaanderen (Lilipaly *et al.* 2025). De grootste kolonies bevinden zich op de Hooge Platen (1630 paren), Markenje (1135), Waterdunen (1075) en Slijkplaat (413). Landelijk gezien staat Marker Wadden op de vijfde plek (467). De kolonie op het grinddak van het Albert Heijn Distributiecentrum Zwolle is met vier paren de grootste in het diepe binnenland.

Voor het eerst werd een complete telling van de **Stormmeeuw** gedaan in het Deltagebied, waarbij ook eerder ontoegankelijke gebieden in het Rotterdamse havengebied en Dordrecht werden geïnventariseerd. In totaal werden 1339 paren geteld waarvan 183 op de Slikken van Flakkee. De kolonie bij de Slufter op Texel was in het Waddengebied met 182 paren de grootste kolonie. Vestigingen dieper in het binnenland zijn precies op twee handen te tellen (10) waarvan de kolonie bij de zandwinplas bij Azewijn G1 met 13 paren nog altijd de grootste is.

Voor de **Zilvermeeuw** is het beeld een stuk negatiever. Telden we in 2010 landelijk nog ruim 56.000 paren, in 2024 was dit minder dan 28.000. Met 1378 paren was Neeltje Jans de grootste kolonie. De populatie in het Deltagebied nam ten opzichte van 2023 af met 19%. In het Waddengebied, met als grootste kolonie De Geul op Texel (1192), was sprake van een lichte toename van bijna 3% in vergelijking met 2023.

De populatie **Pontische Meeuwen** groeide maar liefst 40% in vergelijking met voorgaand jaar. Meer dan 87% van onze Pontische Meeuwen bevindt zich in twee kolonies in het IJsselmeergebied: Vogeleiland de Kreupel (141 paren) en Bataviahaven, Lelystad (53).

In een Maasplas bij Stevensweert broedden 9 paren **Geelpootmeeuwen**; de meeste waren mengparen met een Zilvermeeuw. In de Brabantse Biesbosch broedde een paar in een gemengde kolonie met duizenden Kokmeeuwen, tientallen Zwartkopmeeuwen en een enkele Kleine Mantelmeeuw en Zilvermeeuw. Drie mogelijke geelpootmeewhybriden (twee mannetjes en een vrouwtje, allen gepaard met een Kleine Mantelmeeuw) broedden in IJmuiden. Drie jongen werden hier geringd (Cottaar *et al.* 2024).

Voor het tweede jaar op rij was sprake van een licht herstel bij de **Kleine Mantelmeeuw**; het sterkst in het Waddengebied. Een toenemende tendens is het broeden op daken. Inmiddels kennen we 220 dakkolonies. In het binnenland is dit meer regel dan uitzondering. Die uitzondering is tevens de grootste binnenlandkolonie: op een eilandje bij Stevensweert (85 paren). Vanaf 27 juni was een **Dougalls Stern** aanwezig in Waterdunen, Breskens, en van 3-11 juli verbleven hier twee individuen. Omdat vrijwel de gehele populatie in Groot-Brittannië in nestboxen broedt, werden twee speciale nestboxen geplaatst. Ondanks baltsgedrag van beide vogels onderling en een van beide met een Visdief (met paring) kwam het niet tot een broedgeval. Mengparen zijn in die regio in de jaren zeventig en tachtig vastgesteld, en waren in sommige jaren succesvol (dutchavifauna.nl).

In het Zuidlaardermeergebied wordt sinds 2012 gebroed door **Witwangsters** (2024: 34-36 nesten) met uitzondering van 2016 toen de vogels naar het Dannemeer uitweken. Voor het vierde jaar op rij broedde de soort in De Onlanden (2024: 12).

AALSCHOLVERS T/M REIGERS

De **Aalscholver** wist het succes uit 2023 (+25% t.o.v. 2022) niet vast te houden. In totaal telden we ongeveer 1500 broedparen minder dan in 2023 (-8%). Met een verlies van ruim 1000 paren speelt het IJsselmeergebied een belangrijke rol in de landelijke achteruitgang. Desondanks huisvest dit gebied nog altijd de vier grootste kolonies, met het zwaartepunt op Vogeleiland De Kreupel (2064 paren). In het Waddengebied is De Geul op Texel de grootste kolonie (642) en in het Deltagebied de Noordplaat in het Krammer (543).

De enige aalscholverkolonie met sinds 2008 jaarlijks ook broedende **Grote Aalscholvers** in de Oosterschelde was leeg en ook elders werden geen broedgevallen vastgesteld van deze ondersoort.

Van de **Lepelaar** zijn op een haar na 4000 broedparen geteld, verdeeld over ruim 90 kolonies. De populatie groeide ruim 5% ten opzichte van voorgaand jaar. De grootste kolonie is op de Sassenplaat bij Moerdijk (297 paren). Bijzonder was de melding van een nieuwe kolonie van 66 paren in Limburg nabij de Deurnsche Peel.

In 2021 broedde de **Koereiger** voor het eerst succesvol in ons land in De Wieden (3 nesten) en in 2022-23 vlogen daar opnieuw jongen uit (respectievelijk 3 en 4 nesten). In 2023 kwam daar de Sassenplaat in het Hollands Diep bij

waar 1 jong geringd werd (minstens 1 nest). In 2024 zette de reiger een enorme stap met 41 broedparen verdeeld over zeven vestigingen in evenveel provincies (Ov 13, Fl 10, Gl 9, Zl 4, Li 3, ZH 1, NB 1).

De **Blauwe Reiger** deed het goed (+5% ten opzichte van 2023). Voor een vergelijkbare situatie moeten we 15 jaar terug. De grootste kolonies vinden we bij Groot-Ammers ZH (167 paren) en in Artis, Amsterdam (148). Deze twee provincies herbergen gezamenlijk ongeveer een derde van de landelijke populatie.

Een ander succesverhaal betreft de **Purperreiger** die zijn populatie sinds 1990 zag verviervoudigen. In 2024 groeide de populatie in een jaar met ongeveer 16%. In de afgelopen tien jaar was de groei ten opzichte van het voorgaande jaar enkel in 2016 nog sterker (+27%). De grootste kolonies zijn al jaren die van Kinderdijk (215 paren in 2024), De Wieden (197; grootste kolonie in 2022) en Zouweboezem (181, grootste kolonie in 2023).

Met 646 getelde paren werd opnieuw een record gebroken door de **Grote Zilverreiger**. Ruim 40% van alle paren broedde in drie kolonies in Flevoland, met een zwaartepunt in de Oostvaardersplassen (227 paren). Op flinke afstand volgden de kolonies in De Wieden (79) en Rottige Meenthe (51).

Aalscholver, Langedijk NH, 4 mei 2024. Foto: Jelger Herder

ROOFVOGELS EN UILEN

In de Biesbosch waren vier paren **Visarenden** aanwezig waarvan drie succesvol broedden en één een nest bouwde. De drie broedende paren brachten respectievelijk 3, 3 en 2 jongen groot waarvan 5 geringd werden. Op de Veluwe bracht een paar twee jongen groot. Op een nestpaal in het Krammer-Volkerak vloog één jong uit, een primeur voor Zeeland.

Een mannetje **Stepekiekendief**, waarschijnlijk dezelfde als in 2022-23, had in Groningen opnieuw een nest met een vrouwtje Bruine Kiekendief. Op 18 juni zaten er drie jongen in het nest, twee dagen later was het leeg (R. Ubels, Bijlsma 2025). In 2023 werden hier 3-4 hybride jongen vliegvlug.

Met 41 bezette nesten was het een recordjaar voor de **Rode Wouw** die sinds 2010 jaarlijks in ons land broedt. Het aantal lag boven het hoge niveau van 2021-23 (30-35) en is een verdubbeling sinds 2020. De nesten werden gevonden in Gelderland (16), Limburg (10), Overijssel (11), Friesland (2) en Drenthe (2) (S. van Rijn).

Voor **Zwarte Wouwen** was het ook een relatief goed jaar. Paren met nest(bouw) werden gemeld in Gelderland (1 paar met 2 jongen, en 1 of 2 paren met nestbouw) en Limburg (4). Voor het eerst sinds 2011 ontbrak de soort in Noord-

Brabant. De Zwarte Wouw is vanaf 2009 een jaarlijkse broedvogel met meestal 1-3 paren (2014: 4, 2022: 5).

Voor de **Kerkuil** was het met 2400-2500 broedparen een gemiddeld jaar. Sinds de eeuwwisseling fluctueert de populatie tussen de 1250-1350 (2013) en 3900-4100 (2019). De meeste broedparen werden gevonden in Overijssel, Gelderland en Noord-Brabant (ruim 400), op afstand gevolgd door Drenthe (210) en Zeeland (170).

Dwerguilen worden sinds 2019 jaarlijks in ons land gezien en/of gehoord. Tot en met 2023 zijn 12 gevallen aanvaard door de CDNA waarvan 1 terugkerende vogel (of standvogel) in 2020-21 op de Veluwe (dutchavifauna.nl). In 2024 werd een exemplaar waargenomen op de Veluwe op 16-17 februari (opgenomen en gefotografeerd maar (nog) niet ingediend) maar deze voldeed niet aan de criteria voor een territorium.

Een **Dwergooruil** riep van 26 mei tot en met 17 juni in Midden-Delfland (dutchavifauna.nl). Eerdere territoria (waarbij een mannetje minstens tien dagen zong) werden vastgesteld in de Ooijpolder (1998), Noordwijk (2008), Barneveld (2010), Delft (2021), Lelystad (2022) en Nunspeet (2022).

Visarend, paar met jong op paalnest in het Krammer-Volkerak, 20 juli 2024. Foto: Frank Dröge

IJSVOGEL T/M BONTE KRAAI

De derde (zeer) zachte winter op rij zorgde voor een verdere groei van het aantal paren **Ijsvogels** (+16% ten opzichte van 2023). Na het dal in 2021 (425-525 paren), veroorzaakt door een week felle kou in februari 2021, verdubbelde de populatie in drie jaar tijd (2024: 950-1100). Concentraties zaten in bekende en goed onderzochte gebieden: Gooi en Vechtstreek (98), Twente (60-80), ZO-Achterhoek en Biesbosch (beide 28).

Bijeneters broedden in Groningen (2 nesten waarvan 1 succesvol), Limburg (2) en Zeeland (8; 7 nesten met uitgevlogen jongen en 1 gepreedeerd nest). De twaalf broedparen is een evenaring van het record uit 2015 (Werkgroep Bijeneters).

De afname van het aantal **Slechtvalken** na 2021, toen de populatie werd geschat op 210-240 paren, wordt in verband gebracht met vogelgriep (zie ook Boele *et al.* 2024). In 2024 broedden 150-175 paren waarvan de meeste in Noord-Brabant (32 paren geteld), Zuid-Holland (19) en Gelderland (16).

Monniksparkieten zaten zoals gebruikelijk alleen in Ouddorp (nest) en Apeldoorn (drie paren met nestindicerend gedrag). In de winter 2024/25 werden de populaties geschat op 30-40 vogels (Ouddorp) en 9-12 exemplaren (Apeldoorn) (Louwe Kooijmans 2025).

Slaaplaattellingen tonen aan dat het aantal **Grote Alexanderparkieten** groeit en ook het aantal meldingen van broedvogels neemt toe. In Amsterdam, Haarlem, Zaandam en Amstelveen

werden 40 territoria bekend – wat een forse onderschatting is –, maar toch al de bovengrens van het aantal in 2013-15 (20-40). In die regio vliegen inmiddels vele honderden vogels rond zoals bleek uit slaaplaattellingen in de winter 2021/22 (591 vogels) en januari 2025 (985, vrijwel allemaal in het Oosterpark, Amsterdam) (Louwe Kooijmans 2025).

Een (vogel met kenmerken van) **Noordse Kauw** bouwde in maart een nest in Oosterland ZI.

De **Roek** kwam landelijk uit op vergelijkbare cijfers als in 2023 en bevond zich daarmee in een stabiele situatie. Voor een soort die in dit millennium vooral achteruitgang ziet, is 2024 een goed jaar geweest. De grootste kolonie (929 paren) was te vinden bij Zuidlaren in Drenthe. In deze provincie werden in totaal 115 kolonies geteld en broedde 19% van alle Roeken. De meeste kolonies vinden we echter in Noord-Brabant (155). De enige kolonie in Flevoland, bij Creil, was voor het derde jaar op rij bezet (13 nesten).

Een zuivere **Bonte Kraai** bouwde, met een Zwarte Kraai, in april een nest op Schiermonnikoog. Ook in Den Haag was langere tijd een zuivere vogel aanwezig die in juni-juli baltste met een Zwarte Kraai en nestmateriaal verzamelde. Bij recente broedpogingen in ons land gaat het vrijwel altijd om hybride kraaien (Bonte x Zwarte Kraai) die gepaard zijn met een Zwarte Kraai. Meldingen van zulke paren kwamen van Vlieland (twee vliegvlugge jongen) en Schagen NH (bedelend jong).

Ijsvogel en jonge Lepelaar, Deventer, 7 september 2024. Foto: Gejo Wassink

BAARDMAN T/M GROTE KRUISBEK

Verschillende belangrijke broedgebieden voor de **Baardman** werden geteld: Verdrongen Land van Saefthinghe (203, in 2023: 318), Oostvaardersplassen (176, in 2021-23: 247-561), Lauwersmeer (102, in 2021-23: 90-137), Leekstermeergebied (57, in 2021-23: 87-110) en Zwarte Water (50-60, in 2023: 35-40). Belangrijkste hiaten waren het Zwarte Meer (2023: 163), de Friese IJsselmeerkust (2019: 111) en Ketelmeer/Vossemeer (2019: 75).

De **Oeverzwaluw** zag ten opzichte van 2023 een afname (-25%) maar is als pioniersoort wel gewend aan sterke jaarlijkse fluctuaties. Alleen in 2022 (-27%) en 2012 (-35%) was de afname ten opzichte van het voorgaande jaar nog sterker. De uitzonderlijk natte omstandigheden in het voorjaar van 2024 waren in het nadeel van de soort. Regelmatig werd melding gedaan van ingestorte zandbulten en afgekalfde oevers. Tegenover 150 kolonies die een groei lieten zien ten opzichte van 2023 (+5156 paren) staan 182 kolonies met een afname (-10.680 paren). De grootste kolonie lag op het Hoofdeiland van Marker Wadden (1666 paren). In totaal werden in vier kolonies op Marker Wadden 2382 paren geteld.

Een **Iberische Tijftjaf** zong van 6 april tot en met 13 juni bij Vaals.

Van 7 juni tot 10 juli was een zingende, ongepaarde, **Grauwe Fitis** aanwezig op Ameland. Langdurig zingende **Struikrietzangers** duiken tegenwoordig ieder jaar op, dit jaar in het Lauwersmeer en langs de Drentsche Aa.

Het aantal **Orpheusspotvogels** neemt toe, wat blijkt uit het aantal meldingen: van gemiddeld 3,6 per jaar (2000-18) naar 14,8 (2019-23). Hier kan een betere herkenning van de zang een rol spelen maar gaat het waarschijnlijk ook om een daadwerkelijke groei. In 2024 werden 9 territoria bekend, zoals gebruikelijk vooral in het zuiden van het land (Limburg 7, Noord-Brabant 1, Zeeland 1).

Een **Krekelzanger** zong van 19-29 mei in het Lauwersmeergebied.

Een kleine populatie **Bruinkopdiksnavelmezen** broedt sinds de jaren negentig bij Weert. In 2023 werden tijdens een speciaal onderzoek 42 territoria vastgesteld. In 2024 werd geen telling verricht en kwamen er twee losse meldingen uit het gebied.

Baardman, Arnhem, 30 maart 2024.

Foto: Gejo Wassink

Het beeld van de **Kortsnavelboomkruiper** is onvolledig. Soortspecifieke tellingen in geschikte bossen zijn waardevol om een beter zicht te krijgen op de aantalsontwikkeling. Voor 2024 is informatie beschikbaar van ZO-Veluwe (60-85 territoria), Twente (40-60) en ZO-Achterhoek (7). Het kerngebied Zuid-Limburg werd in 2020 voor het laatst compleet geteld (116). Uit het zuidoosten van Groningen, waar de soort al voor de eeuwwisseling werd gevonden, komen de laatste jaren amper meldingen.

Een **Noordse Nachtegaal** zong van 20-30 mei in Deurningen.

Een paar **Roodbuikwaterspreeuwen** broedde succesvol in Zuid-Limburg (twee jongen).

Rouwkwikstaarten werden gemeld in Rheeze (man, jong voerend), Velp (vrouw, voedseltransport, mengpaar), Zeist (man, voedseltransport), Utrecht-stad (man, voedseltransport), Purmerend (vrouw, voedseltransport), Noordwijk (vogel met nest) en Westkapelle (vrouw, jong voerend).

Een paartje **Grote Kruisbekken** werd gezien op de Veluwe op 23 maart waarschijnlijk met twee jongen.

Kwartelkoning, Moerkapelle ZH, 26 mei 2024. Foto: Martin van der Schalk

6.4 Soortbesprekingen

WILDE ZWAAN *Cygnus cygnus*

Rode Lijst: gevoelig

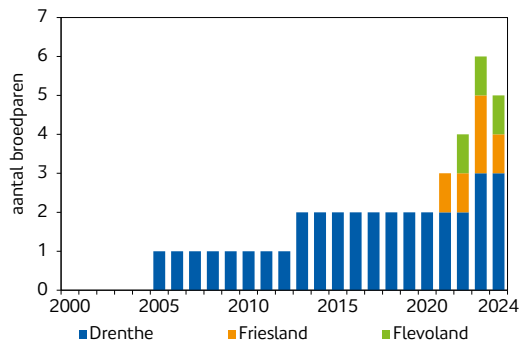
Geteld: 5 (schatting 2024: 5)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / ~

Het broedgebied van Wilde Zwanen loopt van IJsland tot het uiterste oosten van Azië. In Europa groeide het verspreidingsgebied onder andere richting Duitsland (vanaf 1990), Denemarken (2002) en Hongarije (2005). De broedpopulatie in Duitsland bestond tussen 2011 en 2016 uit 50 tot 60 broedparen en tussen 2016 en 2022 vond een verdubbeling plaats van de populatie (dda-web.de). De meeste broedgevallen worden gevonden tussen Hamburg en de Deense grens, en ten zuid(oost)en van Berlijn (Gedeon *et al.* 2014). De broedpopulaties van Zweden (verdubbeling in 2000-18) en Finland (vertienvoudiging in 1986-2018) doen het eveneens goed (Keller *et al.* 2020).

Sinds 2005 broedt de soort ook in Nederland in Drenthe, waar nog steeds het zwaartepunt van de verspreiding ligt. Inmiddels zijn ook broedpogingen bekend in Friesland (vanaf 2021) en Flevoland (vanaf 2022) (figuur 6.1). De broedpopulatie is, in ieder geval deels, opgebouwd uit jongen die in Nederland geboren zijn (Sovon 2018). In 2024 kwamen meldingen uit het Fochteloërveen (twee paren waarvan

één met vier vliegvlugge jongen), Diependal (paar met twee kuikens, niet vliegvlug), het Drents-Friese Wold (paar met nestbouw) en de Oostvaardersplassen (paar met nest). Broedpogingen van uit gevangenschap afkomstige Wilde Zwanen, zoals in eerdere jaren in bijvoorbeeld Natuurpark Lelystad en nabij Maarssen, ontbraken in 2024.

Figuur 6.1. Wilde Zwaan. Aantalsontwikkeling (paren) per provincie vanaf 2000. / Whooper Swan. Dutch breeding population per province (pairs) since 2000.

Wilde Zwaan, Fochteloërveen, 16 september 2024. Foto: Herman Feenstra

ZOMERTALING *Spatula querquedula*

Rode Lijst: bedreigd

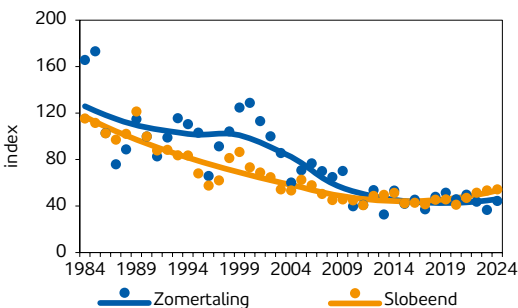
Schatting 2018-20: 1000-1500

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / 0

De Zomertaling was ooit een algemene broedvogel in Nederland maar is tegenwoordig schaars te noemen. De broedpopulatie van de soort is ten opzichte van 1950 met ruim 90% afgenomen. In de jaren zestig begon een opvallende afname die decennialang aanhield, met kleine oplevingen in jaren met een nat voorjaar (Bijlsma *et al.* 2001). Ook de landelijke verspreiding van onze broedpopulatie is tussen de jaren zeventig en 2013-15 sterk gekrompen met 40% (Sovon 2018). Op Europees niveau is een verschuiving te zien van zuidelijk (waaronder Portugal, Spanje, Zuid-Frankrijk, Zuid-Duitsland) naar noordelijk Europa (o.a. Zuid-Zweden, Groot-Brittannië) (Keller *et al.* 2020) en neemt de verspreiding licht af.

In Nederland lijken de aantallen in de laatste twaalf jaar landelijk gestabiliseerd (figuur 6.2), hetzij op een laag niveau (1000-1500 broedparen in 2018-20). In Noord-Brabant is, als enige van de zes provincies waarvan een trend beschikbaar is, sprake van een toename op korte termijn (2013-24). Zomertalingen broeden hier in de Biesbosch en profiteren tevens van nieuwe natte natuurontwikkeling op voormalige landbouwgronden (o.a. Noordwaard en Hardenhoek) (Boele *et al.* 2023). Ondanks deze positieve lokale ontwikkeling lijkt Nederland nog maar beperkt areaal aan ideaal broedbiotoop van Zomertalingen te bieden. Daarmee lijkt de stabilisatie of afname die elders in het land gezien wordt een realistischer beeld te geven voor de broedaantallen van de Zomertaling.

Verslechtering van het biotoop lijkt de voornaamste oorzaak van de afname in Nederland (Bijlsma *et al.* 2001). De soort broedt voornamelijk op percelen in natte en extensief beweidde graslanden, langs brede oevers van meren, in verlandingszones in moerasgebieden en in grazige en natte uiterwaarden (Sovon 2018). De nadruk ligt op de veengebieden van Laag-Nederland. Op de zandgronden is het voorkomen spaarzaam. Door een intensiever grondgebruik (o.a. ontwatering, zware bemesting, hoge beweidingsdruk en veelvoudig maaien), verstedelijking en verstoring tijdens het broedseizoen zijn de broedgebieden veelal ongeschikt geworden of verdwenen (van der Weyde *et al.* 2012). Predatie van nesten kan lokaal een rol spelen (Teunissen *et al.* 2005). Het merendeel van Zomertalingen overwintert de binnendelta's van Senegal en Niger, en vochtige laagtes rond het Tsjaadmeer. Droogteperiodes in deze gebieden kunnen zorgen voor massale sterfte (Sovon 2018). Daarnaast gaat de snelle bevolkingsgroei gepaard met drooglegging en in cultuur brengen van belangrijke gebieden voor overwinterende Zomertalingen (Zwarts *et al.* 2009). Tijdens de trek kunnen bejaging en slechte weersomstandigheden van negatieve invloed zijn op de broedpopulatie (Zwarts *et al.* 2009, Keller *et al.* 2020). Hoe dit onze broedpopulatie beïnvloedt, is lastig te zeggen: het vaststellen van trends van de winterpopulatie in West-Afrika is niet gemakkelijk door droogte gedreven bewegingen tussen de grote Afrikaanse overstromingsvlaktes en incomplete tellingen (Zwarts *et al.* 2009).

Figuur 6.2. Zomertaling en Slobeend. Aantalsontwikkeling (index) in Nederland vanaf 1984 (index 1990=100). / Population trends of Garganey and Northern Shoveler (index 1990=100).

SLOBEEND *Spatula clypeata*

Rode Lijst: kwetsbaar

Schatting 2018-20: 5900-7200

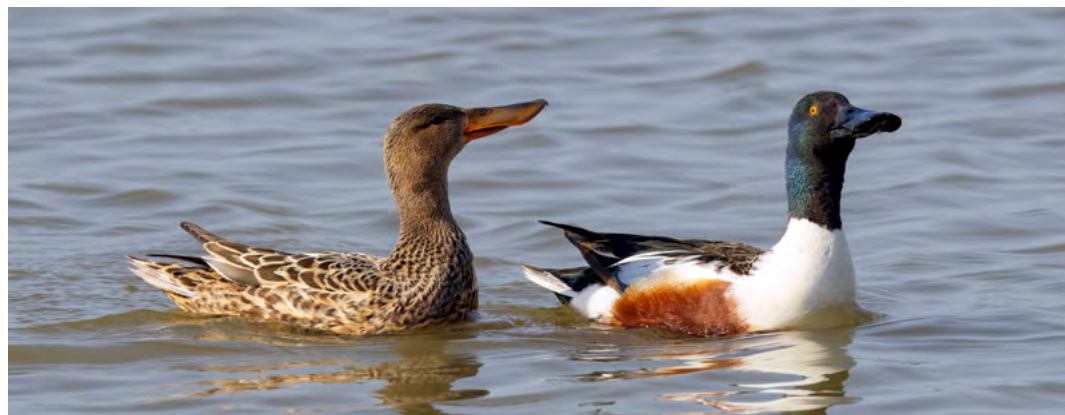
Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / +

Net als de Zomertaling heeft ook de broedpopulatie van de Slobeend in de tweede helft van de afgelopen eeuw een forse inkrimping doorgemaakt. Begin jaren negentig telde de populatie in Nederland nog 10.000-14.000 broedparen, in 2018-20 was dit aantal nagenoeg gehalveerd tot 5900-7200 paren. Ook de landelijke verspreiding van onze broedpopulatie is geslonken; in 2013-15 kwam de Slobeend in 10% minder van de atlasblokken voor ten opzichte van de jaren zeventig (Sovon 2018). Hoewel de landelijke trend voor Slobeend op lange termijn een matige afname laat zien, is de trend op korte termijn (2013-24) licht positief en lijken de aantallen in recente jaren weer iets toe te nemen (figuur 6.2). In de provincies Drenthe en Gelderland zit het aantal broedparen in 2024 sinds lange tijd weer in de lift. In Groningen neemt het aantal nog altijd gestaag af en in de rest van de provincies is de trend stabiel of onzeker.

Slobeenden broeden in Nederland voornamelijk in West- en Noord-Nederland op vochtige graslanden (inclusief het rivierengebied) en de hoogste dichtheden zijn te vinden in veenweidegebieden. De soort ontbreekt (nagenoeg) in bosrijke regio's en op zandgronden. Het is niet bekend of de ontwikkeling van natte natuur (foerageer- en broedbiotoop van Slobeenden) effect heeft op de recente landelijke aantalsontwikkeling.

De Nederlandse afname op lange termijn wordt niet in de Europese trend weerspiegelt, al verschillen de waargenomen populatietrends per regio sterk. Op Europees niveau is de broedpopulatie, na een sterke afname van 20-50% tussen 1970-90, in de laatste decennia weer wat toegenomen (Keller *et al.* 2020), mogelijk door een flexibelere habitatskeuze vergeleken met andere soorten van agrarisch gebied.

De afname van de Slobeend is gerelateerd aan veranderingen in hun broedbiotoop. Dit is vooral de intensivering van het graslandgebruik, zoals vroeger en frequenter maaien (incl. slootkanten), intensieve beweiding en verlaging van het waterpeil (van der Weyde *et al.* 2012). Daarnaast kunnen habitatverlies door verstedelijking, plaatselijke predatiedruk en verstoring door recreatie een rol spelen. Bij gericht weidevogelbeheer blijken Slobeenden zich te kunnen (her)vestigen en toe te nemen (van der Weyde *et al.* 2012). Zo kan de soort profiteren van extensief agrarisch beheer en het creëren van plas-drasgebieden en sloten met flauwe oevers (van Kleunen *et al.* 2017). Dit blijkt ook uit de conclusie dat de aantallen Slobeenden toenemen in ANLb-gebieden (Visser & Kleyheeg 2025).

Slobeend, De Blikken, Groede ZI, 1 mei 2024. Foto: Marcel Klootwijk

SMIENT *Mareca penelope*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 12 (23) (schatting 2018-20: 20-40)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / ~

Het verspreidingsgebied van de Smient loopt van IJsland en Groot-Brittannië tot aan de Beringzee. In Nederland is de Smient een zeer talrijke wintergast (2016-21: 820.000-950.000 exemplaren) maar een zeldzame broedvogel. In beide seizoenen komt de soort met name voor in waterrijke poldergebieden in het westen en noorden van het land, inclusief het rivierengebied. Het is onduidelijk of in de broedpopulatie ook vogels zitten die uit gevangenschap ontsnapt of losgelaten zijn. De jaarlijks waargenomen aantallen schommelen sterk, met een matige toename op de lange termijn. De kleine Duitse populatie (20-35 paren in 2011-16, Gerlach *et al.* 2019) laat eveneens een lichte groei zien (dda-web.de). Belangrijke broedpopulaties in het noorden van Europa laten echter een afname zien, zoals in Finland (over periode 1986-2018) en Zweden (over 1998-2018). Oorzaken van deze afname zijn niet duidelijk. Een afname van het aandeel geschoten jonge vogels in Denemarken en Finland wijst op een afname van het broedsucces (Keller *et al.* 2020).

In 2024 werden in Nederland twaalf gevallen met een hogere broedcode (minstens alarm) en elf mogelijk overzomerende paartjes waargenomen, wat het tot een vrij gemiddeld jaar maakte. In Groningen werden vrouwtjes met afleidingsgedrag gezien in de Fransumer Polder (22 april) en de Westerhornerpolder (17 mei). Alarmerende vogels werden gemeld in Friesland (4), Groningen (2), Utrecht (2) en Zuid-Holland (2). Meldingen van nesten of pullen ontbraken.

PIJLSTAART *Anas acuta*

Rode Lijst: bedreigd

Geteld: 6 (16) (schatting 2018-20: 5-15)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / ~

Pijlstaarten broeden in noordelijke gebieden in Eurazië en Amerika. Binnen Europa zijn grote populaties in Rusland en Finland te vinden. In het tijdsbestek tussen de eerste Europese broedvogelatlas, waarbij het veldwerk in de jaren negentig gedaan werd, en de tweede atlas (veldwerk rond 2013-17) nam de verspreiding in Noorwegen en Zweden en delen van Oost-Europa (inclusief Baltische staten) flink af (Keller *et al.* 2020). Ook in Duitsland namen de aantallen af en kromp de verspreiding in tot de Waddenzee (Gedeon *et al.* 2014). Als oorzaken van de Europese afname worden verslechtering van de broedbiotoop, moderne landbouwmethoden, eutrofiëring, toename grondpredatoren (zoals de wasbeerhond in Finland) en jacht genoemd (Keller *et al.* 2020).

In Nederland werd het eerste broedgeval van de Pijlstaart in 1924 vastgesteld in Venray. Sindsdien is de soort altijd een zeldzame broedvogel gebleven. In 1973-77 werd de populatie geschat op 45-75 paren, in 1979-85 op 50-180 (mogelijk aan de hoge kant), in 1998-2000 op hooguit 20-30 en in zowel 2013-15 als 2018-20 op 5-15.

Zekere broedgevallen van Pijlstaarten zijn altijd zeldzaam geweest en dat was ook het geval in bijvoorbeeld 2018-22, waarin totaal vijf gevallen met een nest of jongen werden gemeld. De recente opleving in zowel 2023 als 2024 met zes zekere broedgevallen is opvallend. In 2024 waren nestvondsten langs de Grevelingen (3 eieren op 10 april), op een eilandje in het Haringvliet (7 mei) en op Marker Wadden. Vrouwtjes met jongen zwommen op Terschelling (2 jongen op 5 juni) en op Griend (2 vrouwtjes met in totaal 8 jongen op 17 mei). Andere territoria werden daarnaast bekend uit Marker Wadden (4), Ameland (2), Terschelling, Griend, Lauwersmeergebied en Dwingelderveld (allen 1).

WINTERTALING *Anas crecca*

Rode Lijst: kwetsbaar

Schatting 2018-20: 1100-1350

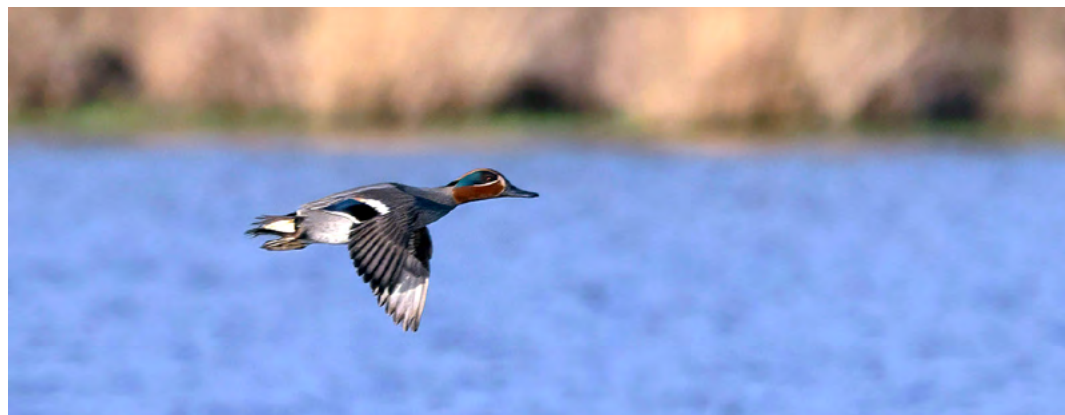
Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / 0

Het gros van de Europese Wintertalingen broedt in dichte vegetatie bij de talloze kleine wateren op de Scandinavische en Russische taiga en toendra. De broedpopulatie in dat kerngebied is stabiel tot toenemend (Keller *et al.* 2020). Dat geldt niet voor de Nederlandse broedpopulatie: die halveerde tussen 1990 en 2007, en schommelt sindsdien rond dat lage peil. De Duitse langetermijntrend wordt als stabiel ingeschat (dda-web.de) en recente Vlaamse atlasgegevens indiceren eveneens een stabiele (kleine) broedpopulatie (vogelatlas.be). De bescheiden Britse broedpopulatie lijkt echter af te nemen (BTO.org). Nederlandse broedvogels lijken vooral nabij de broedplaatsen te overwinteren, maar gegevens daarover zijn schaars (VogeltrekAtlas.nl). Het leeuwendeel van de talingen die in Nederland overwinteren, broedt niet in ons land.

De belangrijkste broedgebieden voor Wintertalingen in Nederland zijn – naar onze begrippen – grootschalige hoogvenen en natte heide in het oosten van het land. Een goed voorbeeld hiervan zijn de Engbertsdijksvenen Ov, waar jaarlijks tientallen territoria worden geteld. In 2024 werden 35 territoria geteld, waarbij werd vermeld dat de toegenomen openheid door het ruimen van bosopslag de beslotenheid minnende soort waarschijnlijk niet ten goede komt (Euverman *et al.* 2024). In het Dwingelderveld

is een lichte voorkeur voor natte voorjaren te bespeuren, al bleven de 38 getelde territoria in het natte voorjaar van 2023 wat achter bij die van de twee voorgaande voorjaren met een normale hoeveelheid neerslag (Kleine 2024). De natuurontwikkeling in het hoogveen van het Bargerveen Dr bood de soort in eerste instantie kansen, maar omdat het gebied in de loop der jaren verdroogde (provincie Drenthe 2025), nam de broedpopulatie in het centraal gelegen Amsterdamse Veld af van 72 getelde territoria in 1984 tot 8 in 2024. Om de verdroging van het hoogveen tegen te gaan zijn en worden bufferzones aangelegd. De Wintertaling is een van de soorten die daarvan profiteert; de afname lijkt recent gestopt. De fraaie telreeks op de Strabrechtse Heide NB laat grote verschillen zien tussen sommige natte voorjaren (bijvoorbeeld 11 territoria in 2016), terwijl de soort in normale tot droge voorjaren ontbreekt (data BMP/telgroep Strabrechtse Heide).

In laagveenmoeras en moerassen op klei zijn territoriale Wintertalingen schaars gezaaid. Zo konden in de Onlanden Gr/Dr, een belangrijk laaglandmoeras, in 2024 slechts twee territoria worden vastgesteld (waarvan 1 zeker broedend, Wijnhold *et al.* 2025). Drenthe, Friesland en Noord-Brabant zijn samen goed voor circa 45% van de Nederlandse broedpopulatie.

Wintertaling, Boswachterij Smilde Dr, 28 april 2024. Foto: Harvey van Diek

BRILDUIKER *Bucephala clangula*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 1 (schatting 2018-20: 2-6)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / ~

Het broedgebied van de Brilduiker strekt zich uit van West-Europa tot Oost-Azië en het noorden van Amerika. Binnen Europa worden de hoogste dichtheden in Zweden, Finland, de Baltische staten en Rusland gevonden. Geïsoleerde kerens in het verspreidingsgebied zijn onder andere Schotland en het Alpengebied. Tussen ongeveer 1990 en 2015 groeide het verspreidingsgebied zowel naar het westen (Duitsland) als het zuiden (o.a. Tsjechië en Polen) (Keller *et al.* 2020). Brilduikers broeden veelvuldig in nestkasten, waaronder in Scandinavië. In Schotland was het aanbieden van kasten waarschijnlijk de oorzaak voor een groei van de populatie (Keller *et al.* 2020).

Het eerste succesvolle broedgeval van de Brilduiker in ons land werd in 1985 vastgesteld in het IJsseldal waar de populatie groeide tot 14 paren in 1992. Vanaf 1990 waren er ook broedpogingen buiten dit dal. In het IJsseldal broedde de soort in nestkasten (6 vondsten), natuurlijke holtes (8), knotbomen (9) en hoogstambomen (4) (Bijlsma *et al.* 2001). Na 1992 bleef de soort zeldzaam zoals blijkt uit de populatieschattingen in 1998-2000 (15-20 paren), 2013-15 (5-10) en 2018-20 (2-6).

Het voorkomen van de Brilduiker als broedvogel hangt inmiddels aan een zijden draadje. De afgelopen twintig jaar lag het aantal bekende territoria per jaar tussen de 0 (2018) en 6 (2013). In 2024 zwom op 4 juni een vrouwtje Brilduiker met acht jongen bij Epe op de noordelijke Veluwe. Op deze plek werd ook in 2023 een vrouwtje met jongen gezien wat het eerste zekere broedgeval in Nederland in zeven jaar tijd was.

MIDDELSTE ZAAGBEK *Mergus serrator*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 23 (schatting 2023: 40-60)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / ~

Middelste Zaagbekken broeden sinds eind jaren zeventig jaarlijks in ons land, met een sterk accent op het Deltagebied. De populatie groeide tot 70-100 paren in 2010-11 en is sindsdien weer wat gekrompen. Die afname vond met name plaats in de Grevelingen, waar rond 2010 nog circa 30 paren werden gemeld maar de meest recente volledige telling (uit 2023) hooguit 10 paren opleverde. Sinds 2015 is het Haringvliet het belangrijkste broedgebied van de soort. Dit jaar waren hier circa 24-30 paren aanwezig, waaronder 5 paren op eiland Lebret bij Ventjagersplaten ZH. De stand lijkt hier de laatste jaren stabiel. Een goed beeld krijgen van de omvang van de broedpopulatie is geen sinecure, ook niet in andere delen van het Deltagebied waar hooguit enkele paren tot broeden komen. Het enige waarschijnlijke broedgeval dat dit jaar elders in de Delta gemeld werd, was gesitueerd op Neeltje Jans ZL, maar waarschijnlijk zijn ook in de rest van de Delta territoria aanwezig.

Ondanks de uitgebreide kartering in het kader van het TMAP-jaar werden in het Waddengebied alleen twee territoria op de Boschplaat (Terschelling) gemeld. Buiten de Wadden en de Delta werd alleen een waarschijnlijk broedgeval gemeld op vogeleiland De Kreupel in het IJsselmeer.

In het Duitse en Deense deel van de Waddenzee is de Middelste Zaagbek alleen in Schleswig-Holstein een geregelde broedvogel, met een stabiele populatie (Koffijberg *et al.* 2020) en een voorkeur voor kleine eilanden als Langeneß en Hooge (data TMAP). In Vlaanderen ontbreekt de soort (vogelatlas.be) en langs de Franse Atlantische kust blijft hij uiterst zeldzaam als broedvogel.

KORHOEN *Lyrurus tetrrix*

Rode Lijst: ernstig bedreigd

Geteld: 0 (10) (schatting 2024: 0)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: -- / ~

Het Korhoen broedt in een uitgestrekt gebied van Groot-Brittannië tot Noordoost-China. In Europa komen de hoogste dichtheden voor in Finland en delen van Zweden. Hier zijn de aantallen en verspreiding stabiel maar ten westen en zuiden van deze twee landen, zoals in Groot-Brittannië en Polen krimpt de verspreiding en nemen de aantallen af (Keller *et al.* 2020). In de West-Europese laagvlakte is de soort vrijwel uitgestorven. In het Alpengebied wordt ook – tegenwoordig min of meer geïsoleerd – gebreed.

Tot het midden van de twintigste eeuw was het Korhoen een talrijke soort in Nederland (5000-6000 hanen rond 1940) in hoogveen- en heidegebieden afgewisseld met jonge bosaanplant en extensief agrarisch cultuurland. Het aantal daalde tot 456 hanen in 1976 en 15 in 2000. Als oorzaken voor de afname in ons land worden versnippering van geschikt leefgebied door ontginning van natuurgebieden en opkomst intensieve landbouw, aantasting van de kwaliteit van de resterende gebieden door verdroging en vermeting en onvoldoende dierlijk eiwit in de kuikenfase genoemd (Sovon 2018).

Vanaf 1997 broedde de soort alleen nog op de Sallandse Heuvelrug, waar in het broedseizoen van 2013 de laatste twee 'Nederlandse' hanen in dit gebied werden gezien en (waarschijnlijk) in 2021 de laatste 'Nederlandse' hen. Sinds 2012 worden in het gebied Korhoenders uit Midden-Zweden uitgezet. Hiermee hoopt men de soort voor het gebied – en Nederland – te behouden tijdens een 'overbruggingsperiode', waarin het heidegebied door gericht terreinbeheer geschikter voor deze soort gemaakt wordt. Door hoge sterfte onder de uitgezette exemplaren en nagenoeg ontbrekende natuurlijke aanwas lijkt een duurzame populatie nog niet in zicht. In sommige jaren, zoals 2020 en 2021, zijn jonge, gekweekte Korhoenders uit eieren van de Sallandse populatie bijgeplaatst (ten Den & Schoonhoff 2021). In het voorjaar van 2024 waren, voordat Zweedse vogels werden bijgeplaatst, 10 bolderende hanen en 15 hennen aanwezig (P. ten Den).

Korhoen, Zweeds mannetje met kleurringen, Sallandse Heuvelrug, 12 mei 2024. Foto: Eric Walravens

PATRIJS *Perdix perdix*

Rode Lijst: kwetsbaar

Schatting 2018-20: 4300-5400

Trend vanaf 1990 resp. 2013: -- / 0

De Patrijs is een van de kensoorten van het agrarisch gebied die het al lange tijd moeilijk heeft. Een reconstructie van de landelijke populatie leverde minimaal 150.000 paren begin jaren vijftig, 80.000 paren begin jaren zeventig en circa 40.000 paren in 1980 (afname deels door strenge winters eind jaren zeventig; Roodbergen *et al.* 2021) op. De meest recente schatting (2018-20) bedraagt 4300-5400 paren. Tussen 1990 en 2017 daalden de aantallen met 90%, maar verder terugkijkend is de afname dus nog groter. Vanaf 2018 zette een licht herstel in, maar de laatste drie jaren is weer sprake van een afname. De trendwaarde van 11% in 2024 (1990 = 100%) betekent dat de Patrijs weer terug is bij af: het is het op één na laagste resultaat in de telreeks sinds 1990. Speciaal op de soort gerichte telprojecten in Gelderland, de Bollenstreek en in Zeeland komen de robuustheid van de telreeks ten goede.

In grote delen van het land zijn Patrijzen inmiddels erg schaars of ontbreken ze geheel. Het accent op het zuiden en oosten van het land is duidelijk: Noord-Brabant (afgerond 32%), Overijssel (14%) en Gelderland, Limburg en Zeeland (elk 13%) zijn samen goed voor 84% van de landelijke populatie (schatting periode 2018-20). In deze kernprovincies, behalve Overijssel want daar is geen betrouwbare trend van beschikbaar, bleek de soort in 2024 echter met meer dan 20% te zijn afgenomen ten opzichte van 2020. De 'stabiele' landelijke kortetermijntrend is waarschijnlijk te danken aan de opleving rond 2020-21. Indien de resultaten van de laatste drie jaren illustratief zijn voor het vervolg, zal deze binnenkort weer in de min staan.

De afname van de Patrijs speelt bepaald niet alleen in Nederland. De Europese trend kende een afname van 91% tussen 1980 en 2023 (PECBMS.info) en lijkt het grootst in het noord-westelijk deel van het continent. Zo kende de Britse populatie een afname van 92% tussen 1967 en 2022 (BTO.org). Ook in Duitsland is sprake van een zeer sterke afname; in bijvoorbeeld Niedersachsen bedraagt deze sinds be-

gin jaren zestig meer dan 90% (dda-web.de, NLWKN 2011).

Het Vlaamse broedvogelmeetnet laat een ruime halvering van de populatie zien tussen 2007 en 2024 (Onkelinx *et al.* 2025). Vlaamse atlasprojecten signaleerden een krimp van 11% in de verspreiding tussen 2000-02 en 2020-24, maar zeker in westelijk Vlaanderen is nog sprake van een vrijwel aaneengesloten bezetting op atlasblokniveau (vogelatlas.be).

Omdat Patrijzen echte standvogels zijn, dienen de oorzaken van de afname dichtbij huis te worden gezocht. Landbouwintensivering wordt gezien als de primaire veroorzaker van de achteruitgang (Roodbergen *et al.* 2021). Habitatverbetering is een belangrijke sleutel om de soort nieuwe kansen te bieden. Het tussen 2016 en 2023 uitgevoerde PARTRIDGE-project – dat samenwerking tussen agrariërs en natuurbeschermers beoogde en resulteerde in de aanleg van bloemenblokken, keverbanken, patrijzenhagen, insectenrijk grasland en winterstoppels – is daar een goed voorbeeld van (van Alebeek *et al.* 2023). In Noord-Brabant en Zeeland wordt het project op regionaal initiatief voortgezet en ook elders worden lokaal maatregelen door bijvoorbeeld vogelwerkgroepen gestimuleerd.

In hoeverre klimaatverandering een rol speelt, is niet geheel duidelijk. Waarschijnlijk hebben natte voorjaren, zoals die van 2023 en 2024 een ongunstig effect op de jongenoverleving terwijl droge voorjaren wat gunstiger uitpakken (Roodbergen 2013). Toename van neerslagextremen (CLO 2025a) zal de soort ook niet ten goede komen.

KOEKOEK *Cuculus canorus*

Rode Lijst: kwetsbaar

Schatting 2018-20: 5800-7400

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / +

Op de lange termijn laat de broedvogeltrend van de Koekoek in Nederland een afname zien, met een stabilisatie rond de eeuwwisseling (bijlage 2). De landelijke verspreiding is eveneens in afgelopen decennia afgenomen: rond 2015 werd de soort in 74% van de atlasblokken aangetroffen, in vergelijking met 95% in de jaren zeventig (Sovon 2018). In de laatste twaalf jaar neemt de broedvogeltrend licht toe, door plaatselijk herstel zoals in de noordelijke helft van Nederland en op de Veluwe (van Kleunen *et al.* 2017). Dit herstel heeft mogelijk verband met de lichte toename van de Kleine Karekiet (belangrijke waardvogel) en verruiging van het landschap waardoor mogelijk het voedselaanbod en het aantal waardvogels toeneemt. Deze redenen werden ook genoemd als verklaring voor een positieve ontwikkeling tussen 1984-97 in moerasgebieden en in de duinen (Bijlsma *et al.* 2001). In duingebieden (inclusief de Waddeneilanden), moerasgebieden (zoals de Biesbosch) en heide- en veengebieden (onder andere de Veluwe) worden betrekkelijk hoge dichtheden aan territoria aangetroffen (Sovon 2018). Dit voorkomen weerspiegelt grotendeels dat van de belangrijkste waardvogels als de Kleine Karekiet, Graspieper, Witte en Gele Kwikstaart en Heggenmus. Koekoeken zijn schaars in open akker- en weidegebieden in West- en Noord-Nederland, en kleinschalig cultuurland in Twente, de Achterhoek en Zuid-Limburg.

Op Europees niveau is de soort tussen 1980 en 2023 met 30% afgenomen (PECBMS.info), terwijl de verspreiding niet significant is afgenomen (Keller *et al.* 2020). In sommige landen, naast Nederland ook Duitsland en Groot-Brittannië, is deze afname sterker dan in andere landen.

De reden achter de afname van de Koekoek in Nederland op lange termijn is niet geheel duidelijk maar wordt vooral gerelateerd aan de intensivering van de landbouw waardoor verschillende waardvogels afnamen (o.a. Graspieper, Gele Kwikstaart en Witte Kwikstaart) (van Kleunen *et al.* 2017). Het parasiteren van nesten door het koekoeksvrouwtje kan alleen

tijdens een specifiek moment tijdens de eileg en daardoor heeft ieder vrouwtje tientallen potentiële gastouderparen nodig om zich succesvol voort te planten (Hellebrekers 2004). Zulke benodigde dichtheden worden in het agrarisch gebied niet meer behaald. Een gebrek aan voedsel – met name harige rupsen van nachtvlinders (Hallmann *et al.* 2017) – speelt waarschijnlijk ook een rol bij de afname (van Kleunen *et al.* 2017). Ook maakt het verdwijnen van landschapselementen die dienen als uitkijkposten het boerenland een stuk minder aantrekkelijk voor de Koekoek (Sovon 2018). Naast deze gevolgen van landbouwintensivering, bestaat ook een mogelijke *mismatch* tussen de aankomstdatums van Koekoeken in Nederland en het broedbegin van sommige waardvogels (van Kleunen *et al.* 2017). Op Europees niveau wordt de afname, net als in ons land, gelinkt aan de intensivering van de landbouw, leidend tot een voedseltekort (Denerley *et al.* 2019), en daarnaast ook mogelijk verhoogde sterfte tijdens de najaarstrek (Hewson *et al.* 2016).

De meeste territoria werden in 2024 in de Rijntakken (97) en op de Veluwe (75) geteld. Andere gebieden van enige betekenis waren het Dwingelderveld (30), Leekstermeergebied (28), de Biesbosch (26) en Zuidlaardermeergebied (16).

Koekoek met Kleine Karekiet, Linden NB, 3 augustus 2024. Foto Bram Ubels

ZOMERTORTEL *Streptopelia turtur*

Rode Lijst: kwetsbaar

Geteld: 368 (schatting 2018-20: 600-900)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: -- / --

De Zomertortel is vrijwel weggevaagd uit grote delen van Nederland: ten opzichte van 1990 bedraagt de afname 96%, en ook alle langjarige provinciale trends tonen een sterke afname. De meest recente schatting van het aantal aanwezige broedparen in periode 2018-20 gaf alleen voor Zeeland, Noord-Brabant en Drenthe meer dan 100 paren (stats.sovon.nl). Dat wil niet zeggen dat het de soort in deze provincies voor de wind gaat. Zo werd in 2024 voor het eerst sinds de start van het BMP-boerenlandvogelmeetnet in Zeeland in 2006 geen enkel territorium van de soort gevonden in telgebieden die tot dit meetnet behoren (Vergeer 2024). In de omringende landen is de situatie niet veel beter. Het aantal waarschijnlijk en zeker bezette atlasblokken in Vlaanderen daalde van 462 in de jaren 2000-02 naar 89 in 2020-24 (vogelatlas.be). De Britse populatie stortte volledig in tussen 1967 en 2022, met een zeer sterke afname van 99% (BTO.org). Ook in Duitsland is de langetermijntrend negatief (DDA-web.de).

Een populatiemodel voor Nederlandse Zomertortels, ontwikkeld op basis van onder meer BMP-data en ringgegevens, indiceert dat de afname van het gemiddeld aantal legsels per broedseizoen (van twee naar één) en een ver-

minderde overleving van eerstejaars vogels cruciale factoren zijn voor de geconstateerde afname (de Vries *et al.* 2022). Afnemende beschikbaarheid van kwalitatief goed voedsel en dito nestgelegenheid spelen hierbij een grote rol. Ander veel genoemde factoren als de aanhoudend jachtdruk in trek- en overwinteringsgebied, verminderde habitatkwaliteit in de Afrikaanse overwinteringsgebieden (vooral in de Sahel) en besmetting met deparasitaire protozo *Trichomonas gallinae* (het Geel) spelen eveneens een rol, maar lijken niet van doorslaggevende aard. Verbetering van habitatkwaliteit is volgens deze analyse de meest cruciale factor om de Zomertortel nieuwe kansen te bieden (de Vries *et al.* 2022). Dat is een belangrijke onderbouwing van regionale en landelijke acties op dit vlak, zoals Operatie Zomertortel (Vogelbescherming 2025).

Op Europese schaal speelt jachtdruk zeker een grote rol. Sinds 2021 is de jacht op Zomertortels in Zuidwest-Europa – waar onze broedvogels doorheen trekken – verboden. Dat leverde al snel een (bescheiden) trendbreuk op: de aantallen in westelijke Europa namen licht toe, al bleef het in Nederland bij een stabilisatie op het bestaande lage peil. Vanaf seizoen 2025/26 zal de jacht in zuidelijke Europa echter hervat worden (BirdLife 2025).

Zomertortel, Oeffelter Meent NB, 22 april 2024. Foto: Harvey van Diek

KWARTELKONING *Crex crex*

Rode Lijst: bedreigd

Geteld: 66 (schatting 2024: 70-90)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / --

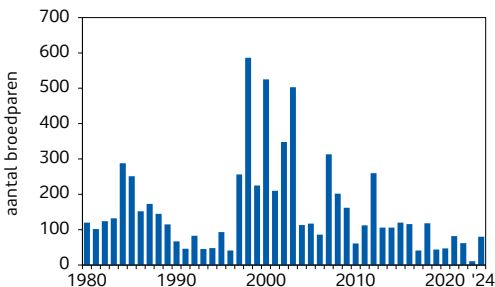
In de jaren vijftig kwamen broedende Kwartelkoningen nog in veelvoud voor in grote delen van Nederland; naar schatting 750-1000 broedparen. Daarna nam het aantal drastisch af, met een dieptepunt rond de 95-125 paren begin jaren negentig. Tussen 1995 en 2000 leefde de broedpopulatie kort op tot 500-700 paren, waarna het aantal broedparen weer in elkaar zakke tot naar schatting 15-20 paren in 2023 – een ongekend dieptepunt (Boele *et al.* 2024). De verspreiding in Nederland heeft dezelfde tendens: in de jaren zeventig was 7% van alle atlasblokken bezet, rond de eeuwwisseling 15% en twee decennia later 5% (Sovon 2018).

Fluctuaties in de Nederlandse broedaantallen hebben veel overlap met die in andere West-Europese landen en houden vermoedelijk verband met wat ten oosten van Nederland gebeurt. De broedpopulatie in West-Europa wordt waarschijnlijk deels beïnvloed door de ontwikkelingen in Oost-Europese landen. Hier broeden grote populaties van waar 'onze' Kwartelkoningen afkomstig kunnen zijn (van Kleunen *et al.* 2017). Door droogte, overstromingen of opvallende veranderingen in landbouwkundig gebruik kunnen Kwartelkoningen in beweging komen, met een opvallende aantalspiek bij ons als resultaat. De opleving rond de eeuwwisseling werd veroorzaakt door het op grote schaal vrijkomen van geschikt broedhabitat in Rusland na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie – waar 70% van de Europese

Kwartelkoningen broedt. Deze geschikte omstandigheden verslechterden vervolgens door de natuurlijke successie tot bossen en intensivering van de landbouw, waardoor de opleving van korte duur was (Keller *et al.* 2020).

Kwartelkoningen stellen hele specifieke eisen aan hun leefomgeving. Vegetatie moet voldoende dekking bieden maar mag niet te dicht zijn (Sovon 2022). Hooilanden langs rivieren en in beekdalen, en plaatselijke akkerbouwgewassen zoals luzerne en wintergraan voldoen vaak aan deze voorwaarden. Kwartelkoningen moeten in de periode mei tot en met augustus twee keer succesvol broeden om te populatie in stand te houden (Sovon 2024). Een geslaagd broedseizoen staat of valt dus met adequate beschermingsmaatregelen, waaronder uitgesteld maaien en gericht hooilandbeheer.

Na het historisch lage aantal in 2023, telde 2024 een redelijk aantal Kwartelkoningen. In natuurterreinen, hooiland, braakliggend land, graan- en luzerneakkers doken duidelijk meer vogels op. Enerzijds zorgden de hoge waterstanden waarschijnlijk voor minder geschikt broedgebied langs rivieren en beken. Anderzijds werden hooilanden door deze waterstanden pas later gemaaid en konden Kwartelkoningen na eind juni nog in niet gemaaide hooilanden terecht. In totaal zijn in 2024 minimaal 66 roepplekken geteld, waarvan de meeste in de provincies Gelderland (16), Groningen (12) en Friesland (9). In voormalig bolwerk en groot-schalig akkerbouwgebied het Oldambt waren 6 territoria aanwezig (in 2021, 2022 en 2023 respectievelijk 21, 18 en 0), net als langs de IJssel (in 2021, 2022 en 2023 respectievelijk 1, 4 en 1). Het Sneekermeer e.o. (4) en de Waal tussen Nijmegen en Waardenburg (2) waren andere kerngebieden met meerdere territoria.

Figuur 6.3. Kwartelkoning. Aantal territoria (roepende mannetjes) sinds 1980. / Corn Crake. Dutch breeding population (calling males) since 1980.

PORSELEINHOEN *Porzana porzana*

Rode Lijst: kwetsbaar

Geteld: 280 (schatting 2024: 280-340)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / -

Het aantalsverloop van Porseleinhoentjes is grillig en laat zich lastig verklaren. De trefkans van deze nachtactieve soort is doorgaans laag en varieert sterk tussen nachten. Eenmaal gepaard stoppen mannetjes met roepen (van der Hut *et al.* 2016). Bovendien verschilt de aankomst tussen jaren en kunnen nog tot in juli verplaatsingen optreden. Dat maakt het moeilijk om de ontwikkelingen van deze soort te volgen. Experimenten met passieve akoestische monitoring, waarbij op verschillende plaatsen in een gebied continu geluidsopnamen worden gemaakt, bieden aanknopingspunten voor een alternatieve systematische methode van inventariseren. Porseleinhoentjes zijn afhankelijk van moerasgebieden en grazige gebieden met ondiep water en een afwisselende, lage vegetatie van bijvoorbeeld pitrus, zegge, opko-

mend riet en gras (van der Hut 2003). Vaak zijn zulke omstandigheden tijdelijk van aard, maar in steeds meer gebieden in Nederland wordt het waterpeil kunstmatig zo gunstig mogelijk gehouden voor moerasvogels.

Tot de jaren zeventig was de populatieontwikkeling van het Porseleinhoen vrijwel onbekend. Mogelijk lagen de aantallen tot deze tijd hoger dan tegenwoordig omdat het grondwaterpeil destijds hoger was en het rivierwater minder snel werd afgevoerd. Influxen van honderden roepende vogels na overstromingen in het riviereengebied zijn bekend uit 1970, 1978, 1983 en 1987 (Bijlsma *et al.* 2001). Daarna zijn oplevingen van deze omvang niet meer voorgekomen. Op korte en lange termijn nemen de aantallen af, al wisselt het beeld tussen jaren sterk.

Porseleinhoen, Arnhem, 15 september 2024. Foto: Gejo Wassink

2024 was een jaar met relatief veel Porseleinhoentjes en volgde op twee mindere jaren. De verspreiding was ruim: in alle provincies werd de soort vastgesteld. De grootste aantallen werden in moerasachtige gebieden in het lage deel van het land gevonden. In het algemeen waren de vestigingsomstandigheden waarschijnlijk extra gunstig vanwege het natte voorjaar (figuren 3.2-3.4). In natuurgebieden die permanent geschikt biotoop bevatten en die in de drie voorgaande jaren bezet waren, was de situatie wisselend. Van deze gebieden volgen het aantal uit 2024 en het minimum-maximum uit 2021-23. In de Onlanden Dr en het Leekstermeergebied Gr werden 15 territoria (5-18) aangetroffen. Het belangrijkste bolwerk van het land, het Zuidlaardermeergebied Gr/Dr, kende een laag geteld aantal van 7 (8-20). In het Drents-Friese Wold ging het om 4 territoria (2-7) en in het Fochteloërveen om 7 (0-1). Langs de Drentse beekdalen was geen sprake van een piekjaar. In de Drentse Aa ging het om 6 territoria (2-9), in de Vledder en Wapserveense Aa om 5 (3-10) en de Elperstroom 4 (0). Met 3 territoria in de Wieden Ov (1-4) en 3 in de Weerribben Ov (1-9) vielen de aantallen in deze veengebieden evenmin op. In de Oostvaardersplassen werden 8 territoria geteld (1-4). In de uiterwaarden langs de IJssel waren zeker 16 territoria (0-1), met een concentratie van 6 roepende vogels in uiterwaardengebied Cortenoever Gl. Deze vestiging kwam in de laatste week van juni. In dezelfde periode was er een opleving in de Noordwaard bij Werkendam NB, waar 24 roepende vogels werden gevonden (1-4). Deze piek voltrok zich lokaal en in een gebiedsdeel dat ook in voorgaande jaren al een gunstige waterstand en veel geschikt habitat kende. Vergelijkbaar habitat was aanwezig in het Binnenveld bij Wageningen waar minstens 10 mannetjes riepen (0-10).

KLEINST WATERHOEN *Zapornia pusilla*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 17 (schatting 2018-20: 20-45)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ~ / ~

Kleinst Waterhoentjes broeden al zeker twee eeuwen onregelmatig in Nederland. Vanaf 2005 heeft de soort opnieuw vaste voet aan de grond gekregen, al schommelen de aantallen jaarlijks sterk. Het voorkomen hangt onder andere samen met de hoeveelheid neerslag in Spanje, waar een belangrijk deel van de Europese populatie broedt. Uitgedroogde gebieden raken ongeschikt en als gevolg gaan de rallen op zoek naar vochtige gebieden. De influxen in 2012 en 2019 volgden bijvoorbeeld op droogte in Spanje (de Jong *et al.* 2023). Ook begin 2024 was het droog in delen van Zuid-Europa, maar dat vertaalde zich niet in een hoog jaartotaal in Nederland. Waarnemingen werden van 4 mei tot en met 14 juli gedaan en de verspreiding van de meldingen was ruim. In de volgende gebieden werden territoria vastgesteld: Zuidlaardermeergebied Gr 2, Houtwiel Fr 1, Eastermar Fr 1, Oude Willem Dr 2, Zwarte Water Ov 2, De Wieden Ov 1, Bennekommer Meent Gl 1, Zegveld Ut 1, Nieuwkoop ZH 1, Strabrechtse Heide NB 1, Nederweert Li 1, Montfort Li 1, Maastricht Li 2.

KRAANVOGEL *Grus grus*

Rode Lijst: gevoelig

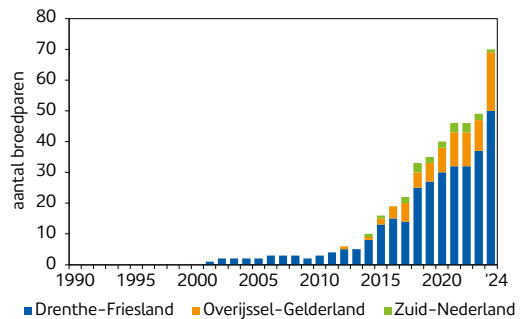
Geteld: 70 (schatting 2024: 70)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ++ / ++

De Kraanvogel is de kraanvogel met het grootse verspreidingsgebied, dat loopt van het westen van Europa tot Noordoost-China. Na een afname van de aantallen broedende Kraanvogels in Noord- en Oost-Europa, vanaf de zeventiende eeuw tot diep in de twintigste eeuw door jacht en habitatverlies, volgde vanaf de jaren zestig een fors herstel. Dit was het gevolg van veranderingen in de landbouw (maïs), betere bescherming en mildere winters (Keller *et al.* 2020). Zo groeide de Duitse populatie van 600 paren rond 1970 naar 10.000 territoriale paren in 2011-16 (Gerlach *et al.* 2019) en deze groei zette in 2016-22 door (dda-web.de). Langs de rand van het verspreidingsgebied werden vanaf de laatste decennia van de vorige eeuw nieuwe gebieden bezet in Denemarken, Groot-Brittannië en het zuiden van Polen (Keller *et al.* 2020). In 2021 werd in de Vallei van de Zwarte Beek in (Belgisch-) Limburg het eerste broedgeval sinds in ieder geval 1800 in Vlaanderen vastgesteld (natuurpunt.be).

De vestiging van territoriale paren in Nederland vanaf 1999 en het eerste broedgeval in 2001 – met een vliegvlug jong in het Fochteloërveen – sluiten aan bij de westwaartse uitbreiding van de soort in Duitsland (Gedeon *et al.* 2014). Sinds de beginjaren ligt het zwaartepunt van de verspreiding in Drenthe-Friesland, in 2012 werd het eerste geval in Overijssel-Gelderland (Engbertsdijkvenen) vastgesteld en twee jaar later in Zuid-Nederland (West-Brabant) (figuur 6.4).

Met zeventig broedende en territoriale paren groeide het aantal Kraanvogels in 2024 opvallend sterk (2023: 50). De paren zaten in Drenthe en Friesland (50), Overijssel (12), Gelderland (7) en Noord-Brabant (1). Circa 53 paren bouwden een nest en legden eieren. Van de minstens 66 kuikens vlogen er 46 uit. De overvloedige regenval in de winter en het voorjaar waren waarschijnlijk gunstig voor het broedsucces vanwege minder bezoekers waardoor er minder verstoring was in de kwetsbare (jongen)tijd (kraanvogels.net).

Figuur 6.4. Kraanvogel. Aantalsontwikkeling (paren) vanaf 1990 in drie regio's. / Common Crane. Dutch breeding population (pairs) since 1990.

Kraanvogel, Fochteloërveen, 24 april 2024. Foto: Herman Feenstra

ROODHALSFUUT *Podiceps grisegena*

Rode Lijst: gevoelig

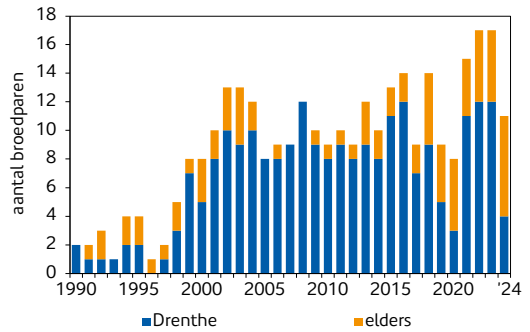
Geteld: 11 (schatting 2024: 11-12)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / ~

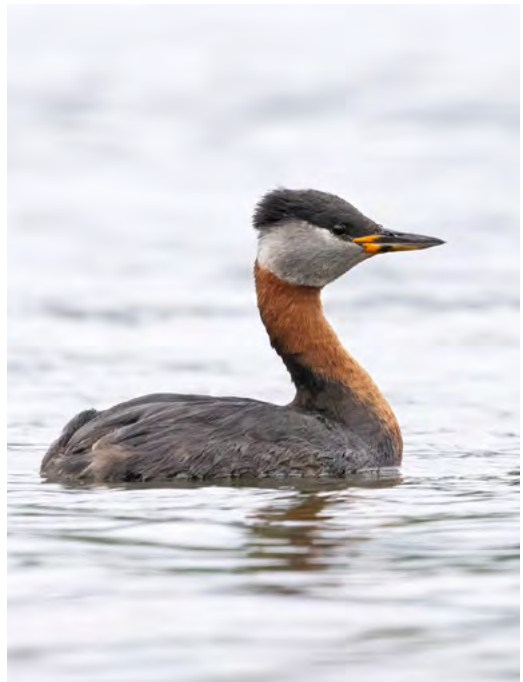
Het verspreidingsgebied van de Roodhalsfuut loopt van Noord-Duitsland oostwaarts tot ongeveer Kazachstan en omvat daarnaast, in de vorm van een andere ondersoort, Oost-Azië en Amerika (datazone.birdlife.org). De Roodhalsfuut was voorheen een incidentele broedvogel in ons land; tot 1985 werden alleen in 1918, 1927 en 1966 zekere broedgevallen vastgesteld.

Het Diependal (Midden-Drenthe) is in Nederland het absolute bolwerk voor de Roodhalsfuut. Tussen 1988 en 2024 ontbrak de soort hier alleen in 1996 als broedvogel. Van de 313 territoria in 1990-2024 (figuur 6.5) werd 58% gemeld vanuit dit gebied. Het Dwingelderveld was eveneens lange tijd een vast broedgebied dat, na onregelmatige vestigingen van een solitair paar in 1984-85 en 1999, een jaarlijkse bezetting had van 2002 tot 2018 (1-5 paren). De soort is in recente jaren weer onregelmatig in dit gebied waargenomen, met aanwezigheid in jaren 2020, 2023 en 2024.

In 2024 waren in Diependal slechts twee paren aanwezig waarvan minstens één succesvol. Territoria werden verder gemeld uit het Fochteloërveen Fr (2, beide met jongen), het Dwingelderveld (1) en Midden-Drenthe (1, nestwaarneming). Opvallend zijn de vijf territoria (waarvan 1 met jongen) in de duinen van Ameland waar het dit voorjaar erg nat was. Buiten Drenthe is dit momenteel het meest regelmatig bezette gebied met jaarlijks vestigingen in 2014-23 (1-2) en 2024 (5). Het relatief lage aantal Roodhalsfuten in 2024 valt op, met name omdat het voorjaar niet (zeer) droog was. Eerdere recente dips konden wel worden toegeschreven aan het droogvallen van broedgebieden, zoals in 2019 en 2020. In 2019 waren er voor het eerst sinds de jaren negentig geen zekere broedgevallen in Drenthe en in 2020 werd landelijk het laagste aantal sinds 2005 geteld (figuur 6.5).

Figuur 6.5. Roodhalsfuut. Aantalsontwikkeling (paren) vanaf 1990 in Drenthe en elders in het land. / Red-necked Grebe. Dutch breeding population (pairs) in 1990-2021. Numbers in core-area Drenthe are indicated.

Roodhalsfuut, Kraaijenbergse Plassen NB, 6 juli 2024.

Foto: Harvey van Diek

STELTKLUUT *Himantopus himantopus*

Rode Lijst: gevoelig

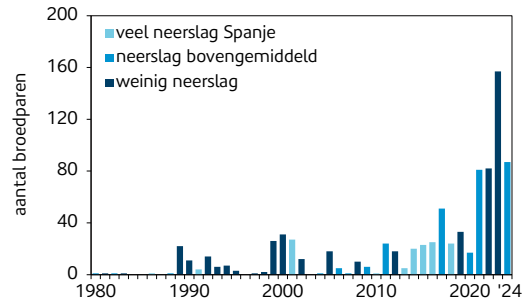
Geteld: 87 (schatting 2024: 87-90)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ++ / ++

De Steltkluut kent binnen Europa een zuidelijke broedverspreiding. In de twintigste eeuw wisselden goede jaren, waarin enkele tientallen paren een broedpoging deden, af met slechte jaren waarin de soort (nagenoeg) ontbrak (Bijlsma *et al.* 2001). Inmiddels is de soort in Nederland een jaarlijkse broedvogel met slechts twee blanco jaren sinds 1988: 1996 en 2003. In Duitsland is de soort zeer zeldzaam (3-7 broedparen in 2011-16; dda-web.de). Het patroon in Vlaanderen lijkt op dat op van Nederland met (zeer) onregelmatig broeden in de twintigste eeuw (broedgevallen in 20 jaren tussen 1900 en 2002) en regelmatig sindsdien (2013-18: 5-22 broedparen) met 2023 als topjaar (natura2000.vlaanderen.be, natuurland.be).

Na het absolute topjaar 2023 in Nederland met 160-170 broedparen, viel het aantal Steltkluten in 2024 wat 'tegen' maar met 87 broedparen lag het aantal op het niveau van 2021-22 en was het zelfs het een na beste jaar ooit voor de soort (figuur 6.6). Ze broedden in Zeeland (40, waarvan 21 in de Sophiapolder en 7 in het Verdrongen Land van Saeftinghe), Friesland (17, waarvan 16 in Lauwersmeer), Groningen (8, Zuidlaardermeergebied), Utrecht (6), Zuid-Holland (5), Flevoland (5), Drenthe (5, Tusschenwater) en Noord-Brabant (1)

In Spanje zorgt de combinatie van perioden van droogte en een groeiende populatie voor meer dynamiek bij de Spaanse Steltkluten. Dat merken we ook in Nederland. De topjaren 2017 en 2021-24 volgden, net als eerdere topjaren rond 1990-2000, vrijwel zonder uitzondering op een periode met (relatief) weinig neerslag in Spanje. Ook wanneer rekening wordt gehouden met de groei van de Spaanse populatie is er een significante samenhang tussen de hoeveelheid neerslag in Spanje in januari-maart en het aantal broedparen (én niet-broedende) Steltkluten dat jaar in Nederland (figuur 6.6; Boele 2012, Boele & van Winden 2007, de Jong *et al.* 2023). Na drogere winters in Spanje is er meer kans op veel Steltkluten in Nederland dan na nattere winters.

Figuur 6.6. Steltkluut. Aantalontwikkeling (paren) vanaf 1980 in relatie tot hoeveelheid neerslag in Spanje (weinig: <150 mm, bovengemiddeld: 150-175 mm, veel: >175 mm) (aangepast naar de Jong *et al.* 2023). / Black-winged Stilt. Dutch breeding population since 1980 and amount of precipitation in Spain (top to bottom: high, above average, low).

Steltkluut, Lauwersmeer, 2 mei 2024.

Foto: Marcel van Kammen

BONTBEKPLEVIER *Charadrius hiaticula*

Rode Lijst: kwetsbaar

Geteld: 408 (schatting 2024: 410-490)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: 0 / +

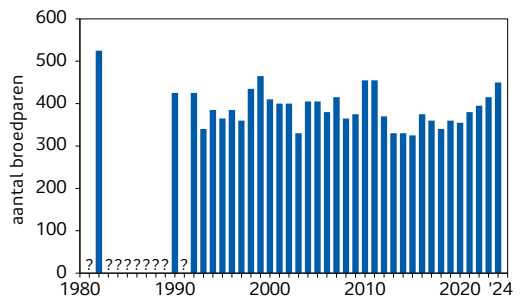
Na een decennialange afname (vanaf 1980) is de trend van de Bontbekplevier over de laatste twaalf jaren voorzichtig positief. De helft van de Nederlandse populatie broedt in het Deltagebied. Daarnaast zijn het Waddengebied (minimaal 98 paren) en het IJsselmeergebied (minstens 58 paren) van groot belang. In het Duitse waddengebied is de trend over de laatste 25 jaren negatief (dda-web.de) en in Vlaanderen is het een zeldzame broedvogel, waarvan het verspreidingsgebied tussen 2000 en 2024 verder gekrompen is (vogelatlas.be).

In het Deltagebied werden in 2024 197 paren geteld, het hoogste aantal sinds 1993 (Lilipaly *et al.* 2025). Rond de Oosterschelde verbleef een recordaantal van 95 paren. De soort profiteert ontegenzeggelijk van verbeterde bescherming dankzij vrijwilligers en onderzoekers die, onder auspiciën van Nationaal Park Oosterschelde, nesten langs dijken en op strandjes beschermen (Janse *et al.* 2024). Ook in de Voordelta (64 paren) doet de Bontbekplevier het goed, terwijl de aantallen in de Grevelingen (16) stabiliseren en die in de Westerschelde (13) wat teruglopen. Het gemiddelde broedsucces van 148 gevolgde paren in de Delta bedroeg 0,64 uitgevlogen jong per paar, beduidend hoger dan dat van Strandplevier en Dwergstern, en vermoedelijk voldoende om de populatie in stand te houden (Janse *et al.* 2024, Arts *et al.* 2022). Tussen de regio's in het Deltagebied werden flinke verschillen in broedsucces gemeten: 0,81 vliegvlug jong per paar in de Oosterschelde, tegen 0,45 in de Voordelta en 0,25 in de Westerschelde (Janse *et al.* 2024).

In het Waddengebied kwamen minimaal 107 paren Bontbekplevieren tot broeden, met een concentratie in Polder Breebaart Dollard Gr (14 paren). Verspreid over de Noordzeestranden werden 27 paren geteld (max. 7 op Schiermonnikoog inclusief De Balg; Kleefstra & Bresser 2024), daarnaast broedt de soort in lage dichtheden op de kwelders.

Op Marker Wadden loopt het aantal broedende Bontbekplevieren na piekjaar 2019 wat terug, al zijn de 21 paren van dit jaar nog altijd goed voor bijna 5% van de landelijke populatie. Ook op het

later aangelegde Trintelzand (14 paren) nam de soort iets af. Opvallend in het IJsselmeergebied waren de 23 paren in de Workumerwaard Fr. In dit gebied is een nieuwe buitenwaard (ook wel *stormbroedkering* genoemd) gerealiseerd, waar kustbroedvogels als de Bontbekplevier van profiteren (friezeijsselmeerkust.frl).

Figuur 6.7. Bontbekplevier. Aantalsontwikkeling (paren) vanaf 1980 (voor meeste jaren 1980-91 is geen schatting beschikbaar). / Common Ringed Plover. Dutch breeding population (pairs) since 1980.

Bontbekplevier, Texel, 23 mei 2024.

Foto: Henk Laverman

STRANDPLEVIER *Anarhynchus alexandrinus*

Rode Lijst: bedreigd

Geteld: 215 (schatting 2024: 215-225)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / +

Het aantal broedende Strandplevieren stabiliseert de laatste jaren rond de 200 paren. Daarmee lijkt de vrije val die al decennialang optreedt gestopt, maar betreft het nog slechts een kwart van de populatie anno midden jaren zeventig. In Vlaanderen is de Strandplevier de laatste jaren erg zeldzaam geworden (vogelatlant.be). In Duitsland komt de soort alleen in het Waddengebied voor en is de trend sterk negatief (DDA-web.de), terwijl hij in de Deense Waddenzee plaatselijk nog vrij talrijk is (Rømnø - Jordsand 2023: 101 paren, data TMAP). In Engeland is de Strandplevier al decennia uitgestorven.

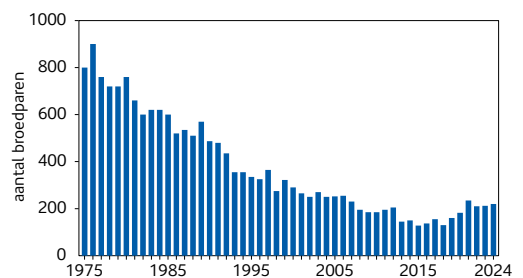
Met 150 broedparen was het Deltagebied in 2024 goed voor bijna 70% van de Nederlandse populatie. Kleinere concentraties waren te vinden in het Waddengebied (44 broedparen) en het Markermeer (21).

In de Delta vormen de Grevelingen (43 paren) en de Voordelta (41) de belangrijkste regio's. Waar het belang van de Grevelingen de laatste jaren wat afneemt, neemt dat van de Voordelta juist toe. Uitzonderlijk was de concentratie van 27 broedparen op het Verklikkerstrand tussen Renesse en Haamstede, waar uiteindelijk 16 jongen uitvlogen. Dit is het vlaggenschip van het Project Strandbroeders, waarbij diverse organisaties samenwerken om de Strandplevieren weer daadwerkelijk aan het strand te laten broeden. Afzetting van broedgebieden, bescherming van nesten middels beschermkooien en bewaking door vrijwilligers was dit jaar succesvol. Een vergelijkbaar project bij de Oostduinen-Kwade Hoek op Goeree wierp met 8 broedparen en evenzoveel vliegvlugge jongen eveneens vruchten af (Lilipaly *et al.* 2025, Janse *et al.* 2024).

In het belangrijkste broedgebied rond de Oosterschelde, de Scherpenissepolder, was het broedsucces nihil omdat alle 26 nesten tijdens zware regenval overspoelden (Janse *et al.* 2024).

In het Waddengebied vormt het strand van Ameland een belangrijk broedgebied, waar in 2024 mede dankzij beschermende maatregelen 8 paren tot broeden kwamen, die 10 vliegvlugge jongen produceerden (Lodewijks & Krol 2024). Het dynamische strand waar de vogels tot broeden komen, vertoont grote gelijkenis met het Zeeuwse Verklikkerstrand. Andere belangrijke broedgebieden in het Waddengebied zijn de Vliehors op Vlieland (13 paren) en de Balg bij Schiermonnikoog, waar een recordaantal van 15 paren werd vastgesteld. Op 9 juni spoelde een groot deel van de nesten en jongen hier echter weg tijdens een hoog opgestuwd tij (Kleefstra & Bresser 2024).

In het Markermeer kwamen 11 paren tot broeden op de oostelijke eilanden van Marker Wadden en 10 paren op het Trintelzand. Daarmee blijven deze natuurontwikkelingsgebieden een belangrijke bijdrage leveren aan de Nederlandse populatie. Opvallend is dat het broedsucces op Marker Wadden met 0,7 tot 1,8 uitgevlogen jongen per paar hoger ligt dan in de zoute en zoete Delta. Dat zit hem vooral in een hogere kuikenoverleving, veroorzaakt door minder predatie en recreatieve verstoring (Weeda *et al.* 2025).

Figuur 6.8. Strandplevier. Aantalsontwikkeling (paren) vanaf 1975. / Kentish Plover. Dutch breeding population (pairs) since 1975.

WULP *Numenius arquata*

Rode Lijst: kwetsbaar

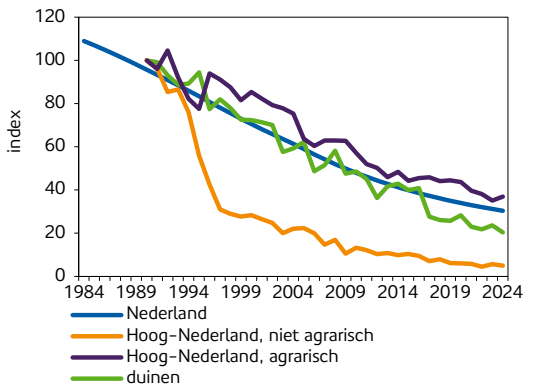
Schatting 2018-20: 3300-4100

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / -

Decennialang was de broedvogeltrend van de Wulp stabiel, tot zich vanaf de jaren tachtig een afname inzette die halverwege de jaren negentig in een stroomversnelling raakte en nog altijd gaande is. Sinds midden jaren tachtig is de populatie met ruim 70% afgenomen. De Nederlandse broedpopulatie laat op lange en korte termijn een continue afname zien, tot naar schatting 3300-4100 broedparen in 2018-20. Op Europees niveau is dezelfde tendens te zien, de soort kwam als broedvogel in vergelijking met de jaren tachtig in 2013-17 in 2,7% minder atlasblokken voor (Keller *et al.* 2020). Deze verliezen traden het meeste op in delen van Centraal- en Oost-Europa. Redenen voor de afname zijn verlies en fragmentatie van broedhabitat door landbouwintensivering en ontbossing en predatie van nesten en jongen (Grant *et al.* 1999). Klimaatverandering heeft eveneens een negatieve impact tijdens het broedseizoen (drogere condities) (Renwick *et al.* 2012). Tijdens de trek vormt de jacht in het buitenland (o.a. in Frankrijk) een risico, wat ook blijkt uit een studie aan geringde Wulpen (Gerritsen 2021), al is de impact van deze jacht op de Europese broedpopulatie niet bekend (Keller *et al.* 2020).

In Nederland broedden Wulpen tot in de jaren tachtig voornamelijk in open natuurlijk terrein, waaronder heide, hoogveen en duingebieden (van Dijk 2008). Deze gebieden zijn vrijwel al hun Wulpen kwijtgeraakt. Wulpen broeden tegenwoordig vooral in graslanden op zandige of venige gronden boerenland in het oosten en zuiden van Nederland, maar op de Waddeneilanden nog wel in duingebied. Het verdwijnen uit de natuurlijke broedbiotoop hangt samen met voortdurende slechte broedresultaten door predatie, habitatverslechtering (onder andere verbossing) en voedseltekort (van Dijk 2008). Daarnaast zijn Wulpen erg verstoringsgevoelig door recreatie, dat een rol gespeeld kan hebben in het duingebied (van Beusekom 2015). In het agrarisch gebied lijdt het broedsucces van de Wulp onder de intensivering van de landbouw (maaien, ontwatering), afname van het areaal en lokale predatie op jongen en eieren (van Dijk 2008).

In 2024 werden de meeste territoria van Wulpen in de duinen en op kwelders in het Waddengebied geteld (waaronder 12 op de Boschplaat, 11 op Vliehors en 10 op Rottumerplaat), gevolgd door laagveengebieden in het noorden van Nederland (waaronder 18 in het weidevogelgebied Staphorsterveld Ov) en hoge zandgronden (onder andere 13 bij Dalen Dr). In duingebieden buiten de Wadden waren vrijwel geen broedende Wulpen te bekennen.

Figuur 6.9. Wulp. Populatiestrend in Nederland (vanaf 1984) en drie habitattypen (vanaf 1990). / Eurasian Curlew. Population trend in the Netherlands (since 1984) and three habitat types (since 1990).

Wulp, Texel, 18 mei 2024. Foto: Bram Ubels

GRUTTO *Limosa limosa*

Rode Lijst: gevoelig

Schatting 2021-23: 25.000-29.000

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / -

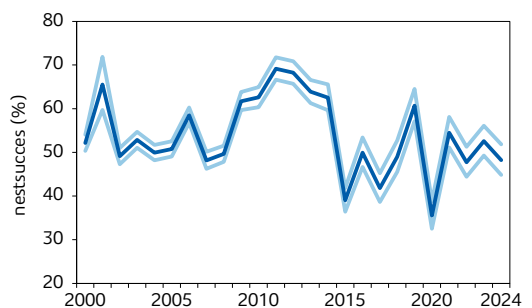
De afname van de Grutto is het afgelopen jaar veelvuldig in het nieuws geweest en lijkt daarmee actueler dan ooit. Ondanks de aandacht voor de Grutto als symbool voor de dalende natuurwaarde van het agrarisch gebied, is het nog niet gelukt om de afname een halt toe te roepen. Hier en daar lijkt de soort te stabiliseren, zoals in de agrarische laagveengebieden van Noord-Nederland en selecte gebieden waar maximaal wordt ingezet op behoud van weidevogels. Afnames voeren echter nog steeds de boventoon.

Onderzoek naar beschermingsmaatregelen laat zien dat er wel mogelijkheden liggen de trend te stabiliseren of mogelijk zelfs om te buigen. Uit de recent uitgevoerde evaluatie van ANLb-pakketten (Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer) met beheermaatregelen blijkt weliswaar dat Grutto's nog steeds in aantal afnemen in gebieden waar ANLb-maatregelen worden uitgevoerd, maar deze afname is minder sterk dan in gebieden waar helemaal geen maatregelen worden uitgevoerd (Visser & Kleyheeg 2025). Bij een groot deel van de toegepaste ANLb-pakketten betreft het vooralsnog vooral lichtere beheermaatregelen zoals legselbeheer (het beschermen van legfels tegen landbouwwerkzaamheden), die een gering effect hebben. Zwaardere beheermaatregelen, zoals het aanbrengen van kruidenrijk grasland of het verhogen van het waterpeil, worden minder vaak gekozen. Uit de analyse blijkt wel dat een groter aandeel van dit soort zware beheermaatregelen een positief effect heeft op de trend van de Grutto. Vooralsnog worden deze maatregelen te weinig ingezet om op landelijk niveau de trend te beïnvloeden. Slechts in 5% van het agrarisch gebied worden momenteel lichte of zware ANLb-maatregelen toegepast. Daarmee lijkt nog een lange weg te gaan voordat de trend van de Grutto op landelijk niveau omgebogen kan worden.

Een positieve trend lijkt ook op basis van broedseizoen 2024 nog ver uit beeld. Waar het broedsucces van de Grutto in 2023 nog hoopvol stemde, was dit in 2024 ronduit slecht (Schekkerman *et al.* 2024). Hoewel de Grutto

over het algemeen juist een liefhebber is van een beetje nattigheid in het te droge boerenland van tegenwoordig, leek het er dit jaar op dat té nat ook bestaat. Natgeregende en verkleumde weidevogelkuikens kunnen minder voedsel zoeken, wat hun conditie doet verslechteren en ze kwetsbaarder maakt voor roofdieren. Daarnaast is het vermoeden dat de extreme nattigheid in de winter en het voorjaar hebben geleid tot een instorting van de muizenpopulatie, waardoor veel muizeneters noodgedwongen op zoek moesten naar alternatieve prooien zoals weidevogelkuikens.

Hoewel er een belangrijk knelpunt ligt in de kuikenoverleving, laten gegevens van Meetnet Nestkaarten – grotendeels verzameld door vrijwilligers van LandschappenNL – zien dat ook het nestsucces afneemt (figuur 6.10; Kleyheeg *et al.* 2020). Deze resultaten zijn waarschijnlijk zelfs nog een overschatting van het landelijke nestsucces. De verzamelde nestkaarten komen namelijk nagenoeg allemaal uit gebieden waar nesten tegen maaien worden beschermd. Op plekken waar geen nesten worden gezocht en geen sprake is van uitgesteld maai-beheer kan ook geen nestbescherming plaatsvinden tegen landbouwwerkzaamheden en is het nestsucces waarschijnlijk nihil.

Figuur 6.10. Grutto. Het Mayfield-nestsucces (de kans dat minimaal één ei uit een legsel uitkomt) in 2000-24. Lichtblauwe lijnen geven het 95%-betrouwbaarheidsinterval weer./ Black-tailed Godwit. Mayfield nest success (probability that at least one egg from a clutch hatches) in 2000-24 including 95% confidence interval.

KEMPHAAN *Calidris pugnax*

Rode Lijst: ernstig bedreigd

Geteld: 7 (schatting 2018-20: 10-30)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: -- / --

Als broedvogel is de Kempphaan bijna uit ons land verdwenen. Begin twintigste eeuw was de Kempphaan nog een lokaal algemene broedvogel, met een ruime verspreiding over de lage delen van het land en een lokaal voorkomen elders. In 1950 werd het aantal broedende vrouwtjes, ondanks een gemelde afname, nog geschat op ten minste 6000. Daarna ging het verder bergafwaarts, waarbij een tijdelijke opleving in het in 1969 drooggelegde Lauwersmeer enige tijd soelaas bood (350-400 broedende vrouwtjes in 1983 en minder dan 10 sinds 1996). De afname werd veroorzaakt door verlaging van grondwaterpeil, intensieve bemesting en zware beweidingdruk (Sovon 2002). Afname is ook in andere delen van Europa het geval, zoals blijkt uit de veranderingskaart van beide Europese broedvogelatlassen waarbij blokken langs de gehele rand van het verspreidingsgebied zijn verlaten (onder andere Engeland, Duitsland, Polen, Baltische staten, Noorwegen en Zweden). De Duitse populatie is afgenomen van 200-250 (1990-93) naar 11-28 (2019-22, dda-web.de).

In 2024 werden slechts 7 territoria bekend in het Lauwersmeergebied (3, met twee nestvondsten op 31 mei), bij Winsum Fr (nestvondst 22 mei), bij Oldehove Gr (afleidingsgedrag, 13 mei), net buiten de Weerribben (nest met jongen) en in Polder Mastenbroek Ov (nest).

Kempphaan, Bantpolder Fr, 13 juni 2024.

Foto: Simon de Ridder

BONTE STRANDLOPER *Calidris alpina*

Rode Lijst: verdwenen

Geteld: 0 (schatting 2024: 0)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: 0 / ~

Nederland vormt de zuidgrens van het broedgebied van de Baltische Bonte Strandloper (ondersoort *schinzii*) waarvan de broedpopulatie in de loop van de twintigste eeuw sterk in aantal achteruitging.

De Duitse populatie, die in de jaren tachtig schommelde tussen de 86 en 114 broedparen, nam in de jaren negentig snel af en komt sinds 2005 zelden nog boven de tien paren uit (2021 en 2022: 3; dda-web.de). In Denemarken, met rond 1900 naar schatting 50.000-100.000 paren, kelderden de aantallen naar 450 (1996-96) en 170-180 (2011). De Europese afname volgde op inpolderingen, ontwatering en verdwijnen van extensief gebruikte graslanden. Daarnaast speelden in begrazing en toename van predatoren mogelijk een rol (Sovon 2018). Bonte Strandlopers kwamen vermoedelijk tot ongeveer 1960 min of meer regelmatig tot broeden in ons land. Sindsdien broedt de soort onregelmatige en lijkt hij steeds zeldzamer te worden. Recent zijn wel enkele zekere broedgevallen vastgesteld. In de periode 2000-18 werden in totaal 17 territoria gemeld (baltse vogels, soms afleidingsgedrag, incidenteel paring), meestal in het Waddengebied.

In 2019-24 werden in totaal 3 gevallen bekend. Heel onverwacht was het broedgeval op Marker Wadden in 2019. Vanaf half juni was een (soms baltsend) paar aanwezig. Op 18 juli werd een nest met vier eieren aangetroffen; op 1 augustus bleken drie van de vier eieren te zijn uitgekomen. Kuikens zijn niet gezien (Dreef & van der Winden 2019). De laatst gepubliceerde nestvondst stamde op dat moment uit 1986 in het Lauwersmeer (nest met 4 eieren op 31 mei, waarschijnlijk mislukt; van Dijk & Beemster 1988). In 2022 broedde opnieuw een paar op Marker Wadden en werd een dood kuiken van een paar dagen oud gevonden. Mogelijk werd in (een van) de tussenliggende jaren ook gebroed (Dreef & van der Winden 2023). In 2023 was er alweer een zeker broedgeval, dit keer in het Groningse deel van het Lauwersmeergebied waar op 16 mei een nest met 3 eieren werd gevonden. Een dag later bevatte het nest vier eieren, op 4 juni was het leeg en waarschijnlijk gepredeerd (R. Kleefstra).

WATERSNIP *Gallinago gallinago*

Rode Lijst: bedreigd

Schatting 2018-20: 900-1450

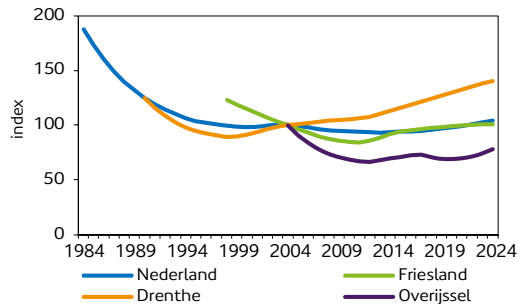
Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / 0

Het aantal broedende Watersnippen is ten opzichte van de jaren vijftig met meer dan 75% afgenomen (van Kleunen *et al.* 2017) en sinds 1984 met ruim 50% (bijlage 2). Ook de verspreiding is sterk geslonken; in 2013-15 was de Watersnip in slechts 14% van alle atlasblokken te vinden, ten opzichte van 52% tussen 1973-77 (Sovon 2018). Op lange termijn laat de Watersnip een matige afname zien maar in de laatste twaalf jaar lijkt de trend te stabiliseren. Het Nederlandse beeld wordt op Europees niveau weerspiegelt (Keller *et al.* 2020). Watersnippen zijn noordelijker gaan broeden en de aantallen nemen af. Monitoringprogramma's rapporteren sterke afnames in heel Europa, met een pan-Europese afname van ongeveer 50% tussen 1980 en 2023 (PECBMS.info). Terwijl de meer noordwaartse verspreiding als een reactie op klimaatverandering kan worden verklaard, ligt aan de aantalsafname het verlies van natte gebieden en ontwatering ten grondslag (Keller *et al.* 2020).

Waar Watersnippen van oudsher in Nederland in regulier beheerd agrarisch gebied voorkwamen, huizen deze weidevogels tegenwoordig voornamelijk in weidevogelreservaten of andere gebieden met op weidevogels aangepast beheer. De afname in agrarisch gebied is te wijten aan een hoge mestgift, vroeg en frequent maaien, en lokale predatie door vossen. Ontwatering is echter de voornaamste reden van de afname in Nederland (van Beusekom 2013). Watersnippen foerageren op regenwormen, slakken en insectenlarven in zachte bodems en boren met hun lange snavels tot tien centimeter in de grond. Door droogte is minder voedsel beschikbaar en wordt de bodem een ondoordringbare laag om in te boren. De ideale broed- en foerageerbiotoop is dus gelegen in natte graslanden op veengronden, in gemaaide rietlanden, verlandingszones van moerassen en natte heischrale terreinen. In het boerenland profiteert de soort van een hoger waterpeil, plaatselijke plas-drasgebiedjes, structuurverschillen en natte greppels.

De belangrijkste broedgebieden in Nederland liggen in de veenweidegebieden van (Noordwest-) Overijssel (24% van de Nederlandse broedpopulatie), Friesland (19%) en Drenthe (19%). Ze lijken daar te profiteren van ontwikkeling en herstel van de natuur (van Kleunen *et al.* 2017). Belangrijke broedgebieden in deze provincies zijn De Wieden met in 2024 65 getelde broedparen (2021: 102-132), de Drentse Aa (2024: 80), het Drents-Friese Wold (2024: 52), het Dwingelderveld (2024: 51), de Oude Venen (minstens 38 in 2024, in 2023 werden 31 broedparen integraal geteld), de Vledder & Wapserveense Aa (2024: 25) en de Weerribben (21 geteld in 2024, meest recente schatting 120 in 2018-22).

In de rest van Nederland komen Watersnippen magertjes voor. In grote delen van Limburg en Zeeland (uitgezonderd Zeeuws-Vlaanderen), westelijk Zuid-Holland en de Kop van Noord-Holland ontbreekt de soort zelfs bijvoorbeeld, al komen hier wel potentieel geschikte biotopen voor (van Kleunen *et al.* 2017).

Figuur 6.11. Watersnip. Populatiestrend in Nederland (vanaf 1984), Drenthe (vanaf 1990), Friesland (vanaf 1998) en Overijssel (vanaf 2004), waarbij 2004 dient als basisjaar: index = 100. / Common Snipe. Population trend in the Netherlands (since 1984) and three provinces (since 1990, 1998 or 2004). Index 2004 = 100.

OEVERLOPER *Actitis hypoleucos*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 3 (schatting 2018-20: 6-15)

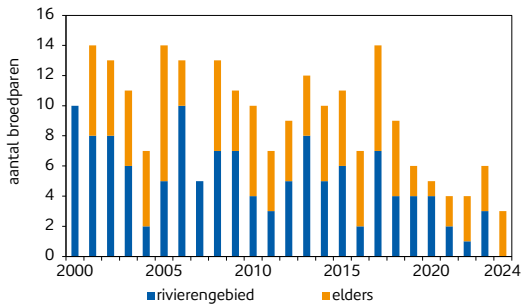
Trend vanaf 1990 resp. 2013: 0 / -

Oeverlopers broeden langs rivieren, meren en in kustgebieden in Europa van Portugal tot Finland en van Ierland tot Turkije. De Europese populatie wordt geschat op 800.000 tot 1,5 miljoen paren, met forse populatieafnames in onder andere Zweden (1975-2018: -60%) en Finland (1984-2017: -35%) (Keller *et al.* 2020). In lijn met de verwachtingen is het verspreidingsgebied onder invloed van het klimaat in het zuiden de afgelopen decennia gekrompen (Huntley *et al.* 2007), al speelt habitatverlies mogelijk ook een rol (Keller *et al.* 2020).

Oeverlopers nestelden tot 1993 incidenteel in Nederland. Sindsdien komt de soort jaarlijks tot broeden, al blijven de aantallen zelfs in relatief goede jaren beperkt tot 10-15 paren. De meeste broedgevallen worden vastgesteld in natuurontwikkelingsterreinen, met name langs de Grote Rivieren. Lage voorjaarswaterstanden lijken gunstig te zijn vanwege de droogvallende oevers.

De drie territoria in 2024 was het laagste aantal deze eeuw (Drontermeer 1 en Twente 2). Voor het eerst werd er geen enkel territorium gevonden in het rivierengebied (figuur 6.12). Van de 228 bekende paren in 2000-24 zat ruim de helft (55%) in het rivierengebied. Hierbinnen

deed zich een verschuiving voor. Van de 68 paren in het rivierengebied in 2000-09 werden de meeste gevonden langs de Waal (incl. Gelderse Poort, 41%), Nederrijn (21%) en Maas (25%), terwijl de soort langs de IJssel schaars was (13%). In de jaren 2010-24 (n=58 paren) lag het zwaartepunt juist langs de IJssel (50%) met nog steeds relatief veel meldingen langs de Maas (33%) en weinig langs de Waal (12%) en Nederrijn (5%).

Figuur 6.12. Oeverloper. Aantal meldingen (territoria) vanaf 2000. / Common Sandpiper. Number of records (territories) since 2000. Share of riverine area (rivierengebied) is indicated.

Oeverloper, Erlecom Gl, 27 augustus 2024. Foto: Harvey van Diek

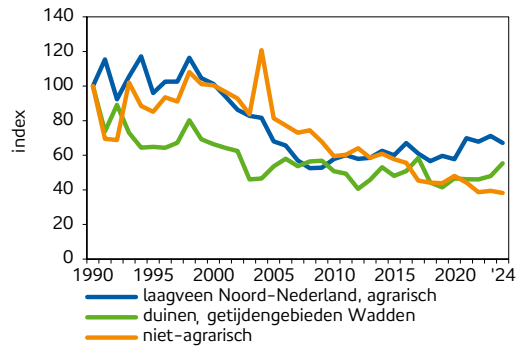
TURELUUR *Tringa totanus*

Rode Lijst: gevoelig

Schatting 2018-20: 16.000-20.000

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / -

Net als veel andere weidevogels is ook de Tureluur in aantal afgenomen. De afname is echter minder sterk dan van andere weidevogels van open boerenland. Hoewel de Tureluur op landelijk niveau een afname laat zien, worden op regionaal niveau steeds meer stabilisaties zichtbaar. Enigszins verrassend vinden deze stabilisaties veelal plaats in de agrarische gebieden, met name in Laag-Nederland. In de agrarische laagveengebieden van Noord-Nederland lijken sinds kort zelfs lichte toenames op te treden (figuur 6.13). In Hoog-Nederland, waar de dichtheden altijd al lager waren, zet de afname in agrarisch gebied nog steeds door.

Figuur 6.13. Tureluur. Populatietrend in drie verschillende habitattypen, waarbij de belangrijkste habitats in 'niet-agrarisch' schorren en binnendijkse natuurgebieden in de Zuidwestelijke Delta betreffen. / Common Redshank. Population trend in three separate habitat types.

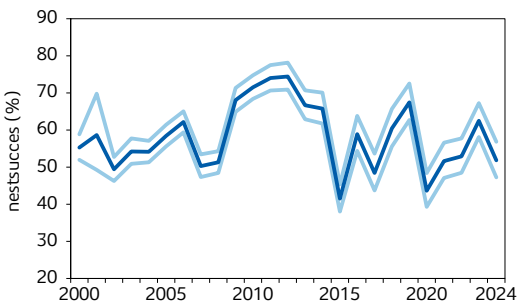

Tureluur, Nijkerk, 20 mei 2024. Foto: Gejo Wassink

In de kweldergebieden van de Wadden bevinden zich ook belangrijke bolwerken van Tureluurs. Net als in agrarisch gebied zijn de aantallen hier lange tijd afgenomen, maar lijken deze inmiddels gestabiliseerd.

Buiten de Wadden bevinden de grootste populaties buiten agrarisch gebied zich in de Zuidwestelijke Delta. Op de schorren en in binnendijkse natuurgebieden van de delta werden van oudsher flinke dichtheden gehaald. De vraag is echter of dat nog steeds het geval is. In het Verdrongen Land van Saeftinghe, het belangrijkste bolwerk van de Zuidwestelijke Delta, wordt al een lange tijd een afname geconstateerd. In 2004 werden in het gebied nog bijna 1600 broedparen geteld. Uit de telling van 2024 bleek dat de populatie in twintig jaar met 85% is afgenomen: er werden nog slechts 239 paren aangetroffen (Walhout & Calle 2025). Als oorzaken voor deze lokale afname worden een toename aan areaal rietland (en dus minder geschikt broedhabitat van de Tureluur) en een slecht broedsucces door de opkomst van de vos en het wegspoelen van nesten genoemd.

Wanneer we het nestsucces van de Tureluur (figuur 6.14) op basis van het Meetnet Nestkaarten naast dat van de Grutto leggen zien we duidelijke overeenkomsten. Net als bij de Grutto worden nestgegevens van de Tureluur voornamelijk verzameld door vrijwilligers van LandschappenNL op agrarische percelen met nestbescherming. De pieken en dalen in nestsucces zijn grotendeels hetzelfde, wat suggereert dat het nestsucces van deze soorten door vergelijkbare factoren wordt beïnvloed. Een opvallend verschil is echter dat het nestsucces van de Tureluur slechts marginaal af lijkt te nemen, terwijl de afname bij de Grutto duidelijker is. De gegevens van nestsucces wijzen daarmee op iets betere broedresultaten maar informatie over kuikenoverleving is hierin niet meegenomen. Bij Tureluurs is veel minder bekend over kuikenoverleving dan bij Grutto's. Gegevens over de kuikenoverleving van Tureluurs zouden mogelijk meer inzicht kunnen geven in de minder snelle afname van deze soort ten opzichte van andere weidevogels.

Figuur 6.14. Tureluur. Het Mayfield-nestsucces (de kans dat minimaal één ei uit een legsel uitkomt) in 2000-24. Lichtblauwe lijnen geven het 95%-betrouwbaarheidsinterval weer./ Common Redshank. Mayfield nest success (probability that at least one egg from a clutch hatches) in 2000-24 including 95% confidence interval.

DRIETEENMEEUW *Rissa tridactyla*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 541 (schatting 2024: >550)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ~ / ~

Drieteenmeeuwen broeden in ieder geval sinds 2000 op olie- en gasplatforms in het Nederlandse deel van de Noordzee. Alle sindsdien bezette platforms liggen in de nabijheid van het Friese Front, een zeegebied op ongeveer 50 kilometer uit de kust van de Waddeneilanden, wat een geschikt foerageergebied vormt voor de soort. Broedgevallen werden vastgesteld in 2001, 2005-06, 2010, 2016-19, 2021 en 2023-24. Omdat in geen enkel jaar alle platforms bezocht werden, is de omvang van de huidige broedpopulatie onbekend maar het gaat inmiddels om honderden paren zoals blijkt uit de meldingen sinds 2019.

In 2019 werden minimaal 80 nesten gefotografeerd op platform PE-L7-PB (E. Volkersz). In 2021 werden op een ander platform (L7-B) zo'n 200 broedparen geteld. In 2023 werden meer dan 300 bezette nesten geteld en waren naar schatting 350-400 nesten aanwezig (Fijn *et al.* 2023). Platform L7-B was in ieder geval in 2006 bezet (4 nesten) en bleek ook bezet in 2016 (9) en 2018 (13) (Camphuysen & Leopold 2007, Geelhoed & Leopold 2017, Geelhoed *et al.* 2019).

In 2024 waren zeker vijf platforms bezet met in totaal minstens 541 nesten. Wanneer rekening wordt gehouden met delen van de platforms die niet bekeken konden worden, komt het geschatte aantal nesten uit op 541-625 (R. Fijn, Waardenburg Ecology; M. Poot, Wageningen Marine Research e.a.).

In Noorwegen neemt het aandeel op platforms broedende Drieteenmeeuwen toe. De eerste gevallen werden begin jaren negentig vastgesteld. In 2019 bleken minstens 6 van de 63 onderzochte platforms – gelegen op 60-170 kilometer vanaf de west- en noordkust – bezet door de soort (1164 nesten). Het broedsucces (0,61-1,07 grote jongen per nest) was hoger dan in de meeste kolonies op gebouwen langs de kust en veel hoger dan in de natuurlijke habitat (rotskusten aan zee). Dit heeft waarschijnlijk te maken met beschikbaarheid van voedsel en geringere predatie door bijvoorbeeld grondpredatoren, Zearenden en kraaien (Christensen-Dalsgaard *et al.* 2019).

Drieteenmeeuw, kolonie op platform in Noordzee, 12 juni 2024. Gemaakt met monitoringcamera.

Foto: Ruben Fijn, Waardenburg Ecology

DWERMMEEUW *Hydrocoloeus minutus*

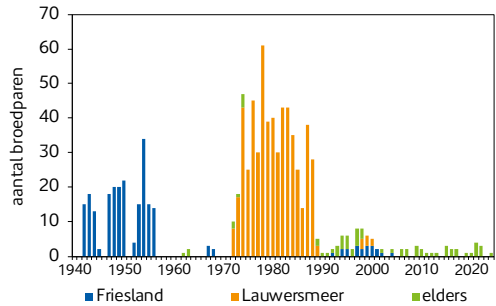
Rode Lijst: ernstig bedreigd

Geteld: 1 (schatting 2024: 1)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ~ / ~

De Europese populatie Dwergmeeuwen wordt geschat op 24.000-45.000 paren met een zwaartepunt in Finland en Rusland, en kleinere aantallen in onder andere Zweden en de Baltische staten. Sinds de eerste Europese broedvogelatlas heeft de soort broedgebieden opgegeven in Polen, Wit-Rusland en de Baltische staten. Tegenover dit verlies staat een forse uitbreiding van het broedareaal in Zweden, Noord-Noorwegen en Noord-Finland (Keller *et al.* 2020). Deze verschuivingen sluiten aan bij de verwachte impact van klimaatverandering (Huntley *et al.* 2007). In Duitsland is de Dwergmeeuw een onregelmatig broedvogel (0-6 broedparen sinds 1980; dda-web.de)

In Nederland broedde de Dwergmeeuw voor het eerst in 1942 in de Lindevallei in Friesland, waarna met name gebroed werd in het Lauwersmeergebied (jaarlijks bezet 1975-88, max. 61 paren), Friesland (binnenland en IJsselmeerkust), Flevoland en het Deltagebied. Vaak ging het om jonge, onervaren broedvogels die amper jongen grootbrachten. In tien recente jaren (2014-23) werden in totaal 16 broedparen gemeld, waarvan 14 op nieuwe eilanden in het IJsselmeergebied (De Kreupel 6, Marker Wadden 4, Trintelzand 4). Buiten deze regio kwamen meldingen uit Polder Achteraf bij Nieuw-Loosdrecht NH in 2015 (luid alarmerende vogel in Kokmeeuwkolonie) en het Hegewiersterfjild bij Harlingen in 2021 (nest tussen Kokmeeuwen en Visdieven). In 2024 werd het enige territorium gevonden op Trintelzand in het Markermeer. Hier was op 26 juni een alarmerend paartje aanwezig, met op 9 juli minstens één pul (Waardenburg Ecology).

Figuur 6.15. Dwergmeeuw. Aantalsontwikkeling (paren) in 1940-2024 in Friesland (binnenland), het Lauwersmeergebied en elders. / Little Gull. Breeding population (pairs) in 1940-2024 in Frisian inland, the area of Lauwersmeer and elsewhere.

Dwergmeeuw juveniel, Rottemeren ZH, 26 augustus 2024. Foto: Hans Overduin

GROTE MANTELMEEUW *Larus marinus*

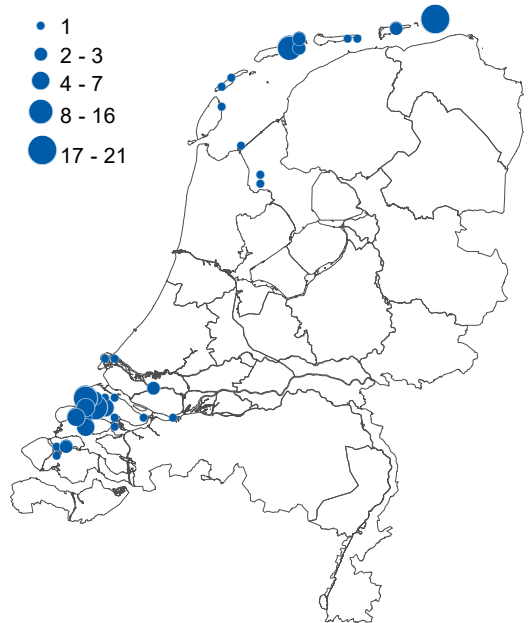
Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 118 (schatting 2024: 118-120)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ++ / +

Sinds 1993 broedt de Grote Mantelmeeuw jaarlijks in ons land. De populatie steeg gestaag tot 118 vastgestelde broedparen in 2024, het hoogste aantal ooit. Het gros van de Nederlandse Grote Mantels broedt in de zuidwestelijke Delta (63 paren) en in het Waddengebied (53). Twee paren broedden op vogeleiland De Kreupel in het IJsselmeer.

Gezien de verdere groei van de populatie lijkt de door vogelgriep veroorzaakte dip in 2023 (Boele *et al.* 2024) alweer overwonnen te zijn. De Noordwest-Europese broedpopulatie en het verspreidingsgebied is de laatste decennia gegroeid maar de soort blijft wel sterk aan de kust gebonden (Keller *et al.* 2020). In Vlaanderen is het hooguit een incidentele broedvogel (vogelatlas.be). De gestaag groeiende Duitse populatie broedt grotendeels in het Waddengebied, met name op kleinere eilanden als Föhr en Langeneß (data TMAP).

Figuur 6.16. Grote Mantelmeeuw. Broedverspreiding in 2024. / Great Black-backed Gull. Breeding distribution in 2024.

Grote Mantelmeeuw, Zuiderduin Gr, 12 mei 2024. Foto: Bram Ubels

Met 37 broedparen (31% van de landelijke populatie) vormde het Grevelingenmeer in 2024 de belangrijkste broedplaats in de Delta. Stenen vooroevers rond de eilanden zijn hier de favoriete broedhabitat. In en rond de andere Deltawateren broeden hooguit enkele paren en rond de Westerschelde ontbreekt hij volledig (Lilipaly *et al.* 2025). Rottumeroog is al enkele jaren de belangrijkste broedlocatie in het Waddengebied; met 21 getelde paren was dat dit jaar wederom het geval. Alleen de Boschplaat (Terschelling) komt met 18 paren in de buurt terwijl op Griend 6 paren werden geteld.

Het broeden op gebouwen, waarvan elders langs de West-Europese kust in toenemende mate sprake is (leidend tot een beter broedsucces; Keller *et al.* 2020, Nissa & Muller 2015) is in Nederland nog niet vastgesteld.

Het broedsucces van de Deltapopulatie ligt hoger dan gemiddeld in het Noordzeegebied (Jongbloed *et al.* 2023). In de Delta was het broedsucces in 2024 weliswaar hoger dan bij andere grote meeuwen, maar nam het ten opzichte van eerdere jaren wel wat af (Lilipaly *et al.* 2025).

LACHSTERN *Gelochelidon nilotica*

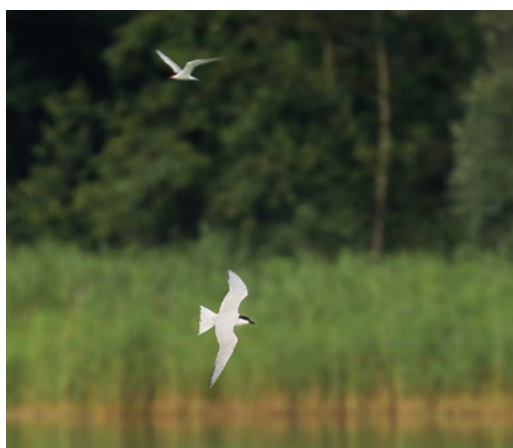
Rode Lijst: **verdwenen**

Geteld: 0 (schatting 2024: 0)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ~ / ~

Vanaf 1931 kwam de Lachstern verschillende malen tot broeden in het IJsselmeergebied en langs de kust. In de periode dat de soort hier nog regelmatig broedde, werden de laatste nesten in 1958 gevonden langs het Veluwemeer bij Harderwijk Gl (2) en in Swifterband Fl (1) (van den Berg & Bosman 2001). In 2005, bijna een halve eeuw later, werd voor het eerst weer een nest gevonden op het Balgzand NH, dat waarschijnlijk mislukte in de eifase. In 2020 broedde een paartje Lachstern op Marker Wadden; hier kwam minstens één jong uit maar dat werd niet vliegvlug. Op 30 juni werd een van de adulten, die gekleurringd was op Marker Wadden, gefotografeerd in een voormalig broedgebied van Lachsterns langs de Duitse Waddenkust (van der Winden *et al.* 2021).

Lachsterns die buiten het broedseizoen gezien worden in Nederland zijn afkomstig van de broedkolonie op een kwelder nabij Neufelderkoog in Noordwest-Duitsland (2023: 43 paren; dda-web.de). Grotere aantallen zijn te vinden in Zuidwest-Europa (Spanje, Frankrijk en Italië). Gezien de geïsoleerde ligging van de Duitse kolonie en de aantalsontwikkeling daarvan (over 2011-23 redelijk stabiel) lijkt een permanente (her-)vestiging in Nederland niet waarschijnlijk maar incidentele broedgevallen blijven mogelijk.

Lachstern, Nieuwe Pekela Gr, 15 juli 2024.

Foto: Thijs Glastra

GROTE STERN *Thalasseus sandvicensis*

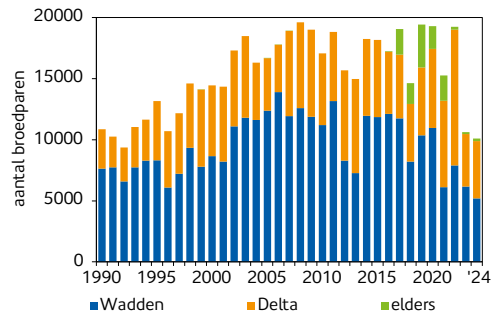
Rode Lijst: kwetsbaar

Geteld: 10.114 (schatting 2024: 10.100-10.200)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / -

Sinds de start van het Meetnet Broedvogels (1990) nam het aantal Grote Sterns toe, maar ontwikkelingen op de lange termijn laten zien dat we hier te maken hebben met een – feitelijk gedeeltelijk – herstel vanaf een laag populatieniveau in de jaren zestig (Brenninkmeijer & Stienen 1992). Net als bij onder andere de Visdief bevond het aantal Grote Sterns zich rond die tijd op een dieptepunt, als gevolg van lozingen van gehoorde koolwaterstoffen. Eerdere calamiteiten in de vorm van eierrapers en jacht had de soort – ondanks scherpe tijdelijke afnames – op middellange termijn verrassend goed doorstaan maar de ‘pesticiden crisis’ van zestig jaar geleden is de soort nooit goed te boven gekomen. Het herstel stokte bovendien rond 2005 en op basis van de trend over de laatste twaalf jaar is zelfs sprake van een afname. Opvallend in deze context is ook het uitblijven van broedpogingen op Griend, in zowel 2023 als 2024 (Veen & Faber 2024). Het is aannemelijk dat het populatieniveau in de komende tijd op een lager niveau blijft. In 2022 werden Grote Sterns (en andere zeevogels) namelijk massaal het slachtoffer van hoogpathogene vogelgriep (H5N1), met grote sterfte onder zowel volwassen als jongen tot gevolg (Rijks *et al.* 2022, Slaterus *et al.* 2022, Leopold 2023, Ballmann & Lilipaly 2024, Knief *et al.* 2024). Als gevolg van de uitbraken kwam naar schatting ten minste 17% van de Europese broedpopulatie om het leven (Knief *et al.* 2024). Het herstel van Grote Sterns zal naar verwachting geruime tijd vergen, afhankelijk van het dan al niet optreden van nieuwe uitbraken (Slaterus *et al.* 2022, Knief *et al.* 2024). Uiteindelijk werd in Nederland in 2023 nipt de helft (55%) van het aantal in 2022 geteld.

In 2024 broedden in ons land ruim 10.000 paren Grote Sterns, hetgeen redelijk vergelijkbaar is met 2023 (10.600-10.700). Deze paren waren verdeeld over negen kolonies. Ruim 9700 paren (96%) concentreerde zich in slechts vier kolonies: Utopia (2932) en Prins Hendrik Zanddijk (2256), beide op Texel, de Slijkplaat in het Haringvliet (1785) en de Hooge Platen in de Westerschelde (2800). Grotere (en ook kleinere) kolonies laten echter zowel in de Waddenzee (locaties op Texel) als in het Deltagebied een enorme dynamiek zien en kunnen zich van het ene op het andere jaar massaal verplaatsen. Bijzonder was het succesvolle broedgeval op het eiland Stern in de Eems (de Boer 2025), in een regio waar de soort normaliter niet broedt. Het aantal broedparen in de Waddenzee (5189 paren, 51% van de broedpopulatie) was een fractie groter dan die in de Delta (4710, 47%). Buiten deze twee regio's was er alleen een vestiging in de Putten bij Camperduin (215). Dit verspreidingsbeeld is overeenkomstig met dat in voorgaande jaren.

Figuur 6.17. Grote Stern. Aantalsontwikkeling (paren) vanaf 1990 in het Waddengebied, Deltagebied en elders (vnl. De Putten bij Camperduin NH). / Sandwich Tern. Dutch breeding population (pairs) since 1990 in the Wadden Sea, Delta area and other regions.

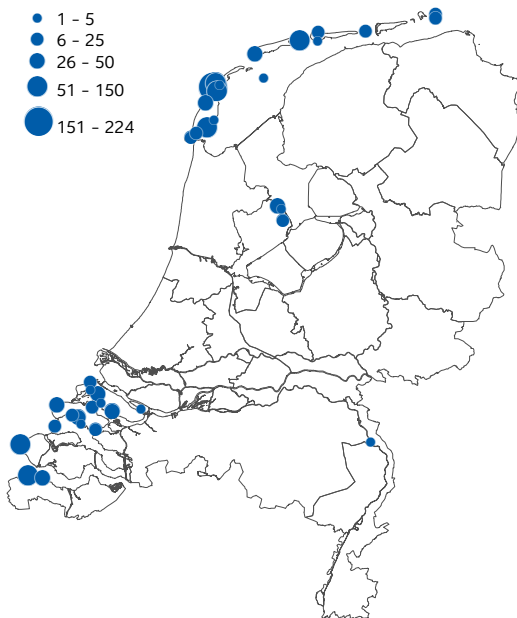
DWERGSTERN *Sternula albifrons*

Rode Lijst: kwetsbaar

Geteld: 1264 (schatting 2024: 1260-1300)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / +

De positieve trend in het aantal Dwergsterns contrasteert met de overwegend negatieve ontwikkelingen bij de andere drie aan zee gebonden sterns. Het huidige getelde aantal ligt iets hoger dan de maximaal 1000 paren die voor de eerste helft van de twintigste eeuw werden geschat (Arts & Meininger 1993). Net als andere sterns werden Dwergsterns weliswaar getroffen door de 'pesticidencrisis' in de jaren zestig, maar in tegenstelling tot bijvoorbeeld Visdief en Grote Stern herstelden hun aantallen na verloop van tijd. Sinds de start van het Meetnet Broedvogels zit de soort in de lift, en die ontwikkeling was ook in de afgelopen jaren goed te zien. Opvallend in deze context is dat de toename in het Nederlandse Waddengebied contrasteert met stabiele aantallen in de Waddenzee in Denemarken en Sleeswijk-Holstein, en zelfs een afname in Nedersaksen/Hamburg (Koffijberg *et al.* 2020).

Figuur 6.18. Dwergstern. Verspreiding in 2024. / Little Tern. Distribution in the Netherlands in 2024.

In 2024 kwamen naar schatting 1260-1300 paren tot broeden, waarvan 717 (57%) in het Waddengebied, 482 (38%) in het Deltagebied en 64 (5%) in het Markermeer. Bijzonder in 2024 was de succesvolle vestiging (3 jongen) van een paar op een klein opspuiterrein in zandwingebied Leukemeer bij Well/Aijen in Noord-Limburg. In het buitenland is het binnendijks broeden langs grote rivieren niet ongewoon, maar in Nederland zijn broedgevallen in het binnenland zeldzaam. De aanleg van Marker Wadden leidde in de afgelopen jaren tot 3-4 broedlocaties in het Markermeer. Aangezien Marker Wadden nog steeds onderhevig zijn aan de nodige dynamiek is onduidelijk in welke mate deze locaties geschikt blijven. In 2024 was het grootste aantal broedparen in het Markermeer gevestigd op Trintelzand II (44 paren). In de Waddenzee bevonden zich alle vestigingen op de Waddeneilanden, met de westpunt van de Vliehors (224), de Koffieboonplaat op Terschelling (101) en het Noordzeestrand van de Vliehors (94) als grootste kolonies. In het Deltagebied was die rol weggelegd voor het gebied Vroon bij Westkapelle (126) en de Waterdunen in Breskens (95). Stranden in het Deltagebied worden doorgaans vermeden als broedplaats vanwege de hoge recreatiedruk (Lilipaly *et al.* 2025). Predatiewerende maatregelen in binnendijkse kolonies (Westkapelle) zijn essentieel om het succes van de kolonie te bevorderen.

Dwergstern, Neeltje Jans ZI, 5 juni 2024.
Foto: Marcel Klootwijk

VISDIEF *Sterna hirundo*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 15.951 (schatting 2024: 16.500-19.000)

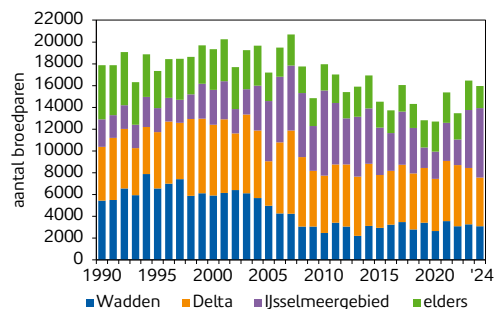
Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / -

De 'historische' trend van Visdieven vertoont opvallende parallellen met die van de Grote Stern, met scherpe afnames in het begin van de twintigste eeuw en in de oorlogsjaren, als gevolg van vervolging (jacht en eieren) (Stienen & Brenninkmeijer 1992). Telkens wisten Visdieven zich weer enigszins te herstellen, maar van de klap van de 'pesticiden-crisis' en het instorten van de populatie halverwege de jaren zestig, heeft de broedpopulatie van de Visdief zich tot op de dag van vandaag niet hersteld. Lange tijd nam de populatie licht toe, maar na de eeuwwisseling ging het bergafwaarts en bevond de landelijke populatie zich ongeveer op twee derde van het aantal in 1990 (start van het Meetnet Broedvogels). Ook bij de Visdief was zowel in 2022 als in 2023 (lokaal) sprake van uitbraken van vogelgriep (Ballman & Lilipaly 2024, de Boer 2024), maar dit lijkt landelijk weinig gevolgen te hebben gehad voor het aantal broedparen in 2024. Dit was heel vergelijkbaar met het aantal in 2023 (17.000-19.000 paren). Op lokaal niveau waren tussen 2023 en 2024 de nodige wisselingen van aantallen maar deze waren vrijwel nergens van structurele aard, met uitzondering van het Deltagebied (zie hieronder).

Anders dan in 2023 was de grootste kolonie nu gevestigd bij de vismigratierivier op de Afsluitdijk bij Kornwerderzand (1205 paren). Op het in 2017 aangelegde broedeiland Stern in de Eems - ter hoogte van Bierum - nam het aantal paren in 2024 met ruim 25% af (de Boer 2025). Daartegenover stond een opvallende toename op Zuiderduin bij Rottumeroog (van 140 paren in 2023 naar 419 in 2024), die op grond van informatie uit kleuringsaflezingen waarschijnlijk gevolg is van uitwisseling (de Boer 2025). Andere grote kolonies waren in de Waddenzee gevestigd op de strandhaak van de Prins Hendrik Zanddijk op Texel (243 paren), in de Stryperpolder op Terschelling (203) en Griend (175). Het totaal in de Waddenzee bedroeg 3091 paren (-6% ten opzichte van 2023). In het Deltagebied kwamen 4487 paren tot broeden (Lilipaly *et al.* 2025), met grote vestigingen op de Maasvlakte (640), de

Weevers Inlaag bij Serooskerke (545) Markenje in de Grevelingen (489), Nummer Een (325) en in de Waterdunen bij Breskens (212). Dit aantal betekende een afname ten opzichte van 2023, die door Lilipaly *et al.* (2025) in verband wordt gebracht met de uitbraken van vogelgriep in 2022 en 2023. Het in het Deltagebied vastgestelde aantal was het laagste sinds 2005 en bevestigt de afname die er al enige tijd gaande is.

In de derde belangrijke regio, het IJsselmeergebied, waren grote kolonies gevestigd op Marker Wadden (4397 paren, +39% ten opzichte van 2023). Daar stond een afname tegenover op het vogeleiland De Kreupel (2024: 670, -21% ten opzichte van 2023). Het totaal voor het hele IJsselmeergebied, inclusief locaties langs de 'vaste wal', bedroeg 6354 paren, waarmee deze regio in 2024 ongeveer 36% van de landelijke populatie voor rekening nam.

Figuur 6.19. Visdief. Aantalsontwikkeling (paren) vanaf 1990 in het Waddengebied, Deltagebied, IJsselmeergebied en elders. / Common Tern. Dutch breeding population (pairs) since 1990 in the Wadden Sea, IJsselmeer region, Delta area and other regions (mainly inland).

NOORDSE STERN *Sterna paradisaea*

Rode Lijst: bedreigd

Geteld: 629 (schatting 2024: 625-640)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / -

De Noordse Stern bereikt in ons land ongeveer de zuidwestgrens van zijn verspreiding en komt om die reden ook veel meer voor in de Waddenzee dan in het Deltagebied (figuur 6.20). In het verleden zorgden determinatieproblemen – de zogenaamde 'noordse dief' – voor onduidelijkheid omtrent de aantallen. Oudere gegevens suggereren dat de populatie misschien wel tot viermaal zo groot was (2500 paren) dan tegenwoordig het geval (Teixeira 1979), maar nooit zo groot als die van bijvoorbeeld de Grote Stern en Visdief. De trend sinds de start van het Meetnet Broedvogels in 1990 is negatief, en die ontwikkeling zette zich ook in de afgelopen twaalf jaar door. Deze negatieve trend, gedomineerd door Waddenzee, vertoont veel parallellen met dalende aantallen in het Duitse en Deense Waddengebied, iets dat gezien het 'randvoorkomen' bij ons misschien niet voor de hand zou liggen (Koffijberg *et al.* 2020). Kenmerkend voor Noordse Sterns is het dynamische vestigingspatroon. In de Waddenzee is vooral het Eemsmondgebied hiervan een goed

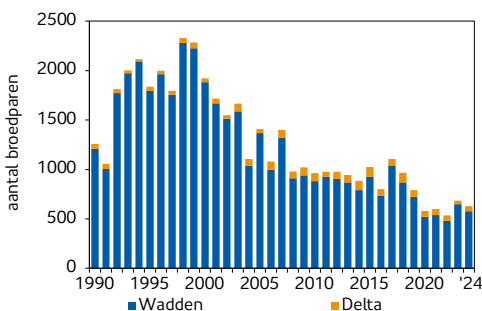
voorbeeld: sinds de inrichting van het nieuwe broedeiland Stern in de Eerns in 2017 nam het aantal broedende Noordse Sterns snel toe, mede ook door een aanzuigende werking op andere kolonies in de regio (de Boer 2024, de Boer 2025). In het tweede jaar na inrichting broedden op het eiland al 216 paren, op dat moment de grootste kolonie in het Waddengebied. Dit heeft echter niet geleid tot een algemene toename in het Waddengebied, waar het aantal broedparen sinds 2003 onder de instandhoudingsdoelstelling van Natura 2000 ligt en momenteel ruim onder dat niveau zit. Traditionele vestigingen in het Waddengebied, zoals Griend, laten al geruime tijd een afname zien (o.a. Veen & Faber 2024). In het Deltagebied is de vestigingssituatie stabiel (Lilypaly *et al.* 2025) en vertonen de aantallen minder verloop, maar zijn ze er wel een stuk kleiner dan in de Waddenzee (zie onder). De kleine populatie in het Deltagebied broedt voor 69% in natuurontwikkelingsbieden (Lilipaly *et al.* 2025).

Noordse Stern, Ooijpolder Gl, 16 april 2024. Foto: Harvey van Diek

De oorzaak voor de afname van Noordse Sterns lijkt vooral samen te hangen met een laag broedsucces (o.a. Schekkerman *et al.* 2017, Koffijberg *et al.* 2021, Kappers *et al.* 2024), al gaat dit bijvoorbeeld voor het eerdergenoemde eiland Stern niet op. Wering van predatoren door een elektrisch raster is hier een belangrijke randvoorwaarde voor succesvol broeden (de Boer 2024, de Boer 2025). Een ander probleem waar Noordse Sterns door hun habitatvoorkeuren snel mee te maken hebben, zijn verhoogde waterstanden door zomerstormen, wat eveneens een dempende werking heeft op het broedsucces (Kappers *et al.* 2024). De voedselsituatie lijkt in de Waddenzee op dit moment geen knelpunt te zijn (Kappers *et al.* 2024), wat ook wordt ondersteund door het broedsucces in kolonies waar wordt getracht predatie zoveel mogelijk te minimaliseren.

In 2024 broedden 625–640 paren Noordse Sterns in ons land, waarvan 580 (92%) in het Waddengebied werden geteld en 49 (8%) in de Delta (Lilipaly *et al.* 2025). Afgezien van acht broedparen op de Friese kwelder, vestigden alle Noordse Sterns zich op eilanden in de Waddenzee. Ditmaal was Rottumerplaat met 245 paren de grootste kolonie, gevolgd door het eerdergenoemde nieuwe broedeiland Stern (127). Grotere vestigingen elders waren op de kwelder van Hollum op Ameland (42), de Steenplaat op Texel (35), Griend (30) en de strandhaak van de Prins Hendrik Zanddijk op Texel (30). In het Deltagebied bevond de grootste kolonie zich net als vorig jaar op het noordelijk deel van de Slikke van Flakkee (17 paren; Lilipaly *et al.* 2025).

Figuur 6.20. Noordse Stern. Aantalsontwikkeling (paren) vanaf 1990 in het Waddengebied en Deltagebied. / Arctic Tern. Dutch breeding population (pairs) since 1990 in the Wadden Sea and Delta area.

ZWARTE STERN *Chlidonias niger*

Rode Lijst: bedreigd

Geteld: 1286 (schatting 2024: 1325–1400)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / -

De sierlijke vlucht van Zwarte Sterns is voor veel vogelaars een geliefd beeld en het is dan ook niet zo verrassend dat de aantallen op veel locaties goed worden gemonitord. Van veruit de meeste broedlocaties zijn de aantallen bekend. Daarnaast zijn op veel plekken werkgroepen betrokken bij het toepassen van beschermingsmaatregelen en het monitoren van broedsucces. Ondanks de vele aandacht voor de Zwarte Stern blijft de aantalsontwikkeling moeizaam. De lichte toename die sinds de jaren negentig werd ingezet, valt in het niet bij de enorme afname in de tweede helft van de vorige eeuw: in de jaren vijftig waren naar schatting nog meer dan 10.000 broedparen in Nederland aanwezig. Bijkomend lijken de aantallen sinds pakweg 2017 weer af te nemen.

Lokaal zijn wel verschillen te zien (figuur 6.21). In Friesland (2024: 247 paren) namen de aantallen recent juist toe, mede door nieuwe vestigingen in bijvoorbeeld de Alde Feanen (2024: 12 paren). In Utrecht (2024: 389), waar de soort voornamelijk in agrarisch gebied broedt, zijn de aantallen sinds de jaren negentig flink toegenomen dankzij het werk van agrariërs, vrijwilligers en professionals binnen collectief BoerenNatuur Rijn, Vecht & Venen (Heemskerk 2024). Het plaatsen van nestvlotjes bleek hier een positief effect te hebben op het broedsucces. Recent zijn de aantallen in Utrecht gestabiliseerd.

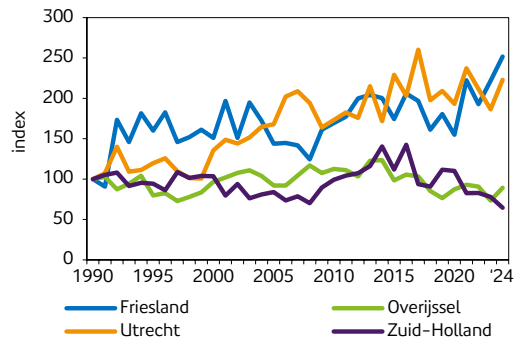
In de bolwerken in Overijssel (2024: 270–280) en Zuid-Holland (2024: minimaal 216) zijn echter recent afnames ingezet. In het Groene Hart valt het verschil in aantalsontwikkeling tussen Utrecht en Zuid-Holland extra op. Waar de soort in Utrecht de laatste tien jaar min of meer stabiel is gebleven na een gestage toename, zijn de aantallen in Zuid-Holland recent juist gedaald. De belangrijkste oorzaak voor deze afname is de decimering van de kolonie in de Nieuwkoopse Plassen (2014: 81 paren, 2024: 5 paren). De afname van deze voorheen forse kolonie hangt waarschijnlijk samen met verschillende factoren, zoals toegenomen geslotenheid van het landschap door het ontstaan van bosjes.

Ook is het broedsucces in de kolonie al jarenlang laag, mogelijk als gevolg van voedselproblemen (M. van Schie en M. van der Lee). In een ander belangrijk Zuid-Hollands bolwerk, het agrarisch gebied van de Krimpenerwaard, schommelen de aantallen sterk maar lijkt in de laatste tien jaar geen duidelijke afname zichtbaar.

In Nederland broeden veruit de meeste Zwarte Sterns op kunstmatige nestvlotjes omdat de natuurlijke nestplaatsen, drijvende matten van waterplanten, nauwelijks meer beschikbaar zijn. Zwarte Sterns zijn daarmee in grote mate afhankelijk van deze kunstmatige nestgelegenheid, maar gebrek aan nestgelegenheid blijkt zeker niet de enige beperkende factor voor de soort. Plekken waar nestvlotjes worden uitgelegd worden lang niet altijd bezet, wat suggereert dat er ook andere beperkingen spelen. Een tekort aan voedsel als gevolg van een te hoge stikstofdepositie in oppervlaktewateren is daarin een belangrijke speler (Sovon 2022). Predatie kan lokaal ook een rol spelen, wat deels kan worden voorkomen door werende maatregelen als gaas rondom nestvlotjes.

Binnen de Zoete Rijkswateren is de Zwarte Stern enkel te vinden in het stroomgebied van de Rijn, waarvan de grootste aantallen zich in de Gelderse Poort bevinden. Een fors deel van de kolonies bevindt zich echter in de oude

stroomgebieden van de Rijn (de Rijnstrangen) en valt daarmee niet onder de huidige Zoete Rijkswateren. In 2024 werden in de Gelderse Poort als geheel 167 paren geteld (ca. 12% van de landelijke populatie), waarvan 54 paren binnen het huidige stroomgebied van de Rijn. Andere kolonies in het stroomgebied van de Rijn bevinden zich langs de IJssel in de omgeving van Zwolle-Kampen (2024: minimaal 32 paren) en in de Kil van Hurwenen langs de Waal (2024: 5 paren). De populatieaantallen langs de Rijn namen lang toe, maar net als in Zuid-Holland en Overijssel is de laatste tien jaar juist weer een afname te zien.

Figuur 6.21. Zwarte Stern. Populatietrend in vier verschillende provincies. / Black Tern. Population trend in four provinces.

Zwarte Stern, Millingerwaard Gl, 13 mei 2024. Foto: Luc Oteman

ROERDOMP *Botaurus stellaris*

Rode Lijst: kwetsbaar

Geteld: 775 (schatting 2024: 780-830)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / ++

In tien jaar tijd is de Nederlandse broedpopulatie Roerdompen verdubbeld. De toename is tamelijk wijdverbreid, maar heeft een duidelijk accent op jonge natuurontwikkelingsgebieden met een redelijk constant hoog waterpeil en voldoende rietoppervlak. De sterkste groei is te merken op zeekeibodem in Zuidwest-Nederland en in het rivierengebied. Op zeekei valt met name de aanwas in het Haringvliet ZH en de Biesbosch op. In 2024 ging het langs het Haringvliet om 15 territoria, een verdrievoudiging in drie jaar. Concentraties werden gevonden op de Scheelhoek (6) en op Tiengemetten (7). In de Biesbosch en aangrenzende natuurontwikkelingspolders op het Eiland van Dordrecht ZH en de Noordwaard NB bedroeg het totaal 42 territoria; in 2022 waren dat er nog 25. In de Eendragtspolder bij Zevenhuizen ZH zette de groei niet door en ging het om 6 territoria. In het rivierengebied komt de recente groei op het conto van de Gelderse Poort, waar het aantal in vijf jaar tijd van 16 naar 26 territoria ging. In uiterwaardengebieden elders blijft een serieuze uitbreiding uit. Dit doet vermoeden dat het hier aan geschikt biotoop ontbreekt, bijvoorbeeld omdat de oppervlakte en randlengte van waterriet te klein zijn en doordat rietvelden verdrogen en verruigen. De huidige toename gaat bijna geheel aan het rivierengebied voorbij. In gebieden op klei midden in Nederland is het beeld divers. In de Oostvaardersplassen Fl veerde de Roerdomp vanaf 2021 op na de 'moerasreset' en kwam het totaal in 2024 op 24. In het Zwarte Meer (14) en Zwarte Water Ov (5) is ook sprake van groei op korte termijn. Langs de Randmeren is de groei zeer beperkt en langs de Friese IJsselmeerkust schommelt het totaal de laatste tien jaar tussen de 5-10. Vanaf 2022 hebben Roerdompen ook Marker Wadden Fl gevonden, waar in 2024 al 5 territoria werden geteld. In de drie noordelijkste provincies nam de populatie in 2024 niet toe ten opzichte van het jaar ervoor. In moerasgebieden op laagveen in het noorden van het land schommelt de stand in recente jaren op een hoog niveau. Bolwerken met meer dan 10 territoria in 2024 waren: De Wieden Ov (25), De Oude Venen Fr (20), het Leekstermeer-

gebied Gr (19), de Weerribben Ov (15), het Sneekermeergebied Fr (15) en het Zuidlaardermeergebied Gr (11). Het Lauwersmeergebied was goed voor 14 territoria. In West-Nederland herbergden het Ilperveld, Varkensland & Twiske NH 18 territoria (2023: 10). Het Wormer- en Jisperveld NH kende met 8 territoria ook een goed jaar. Elders in de Hollandse laagveengebieden bleef duidelijke groei uit. In de duinen is de toename niet zo geprononceerd, al was het totaal van 10 territoria wel een record in de telreeks vanaf 1982 in Meijndel en Berkheide. Roerdompen hebben recent geen last gehad van koude winters, die in het verleden zorgden voor een stevige dip in de broedpopulatie. Zo was de populatie na de strenge winter 1995/96, toen de kou lang aanhield, met een derde geslonken (bijlage 2). De toename van de Roerdomp is overeenkomstig met die in Engeland, waar in 2024 in totaal 283 roepende mannetjes geteld (+20% ten opzichte van 2023). Ook daar speelt herstel en uitbreiding van habitat een belangrijke rol (RSPB 2025).

Roerdomp, De Westereen Fr, 27 maart 2024.

Foto: Marcel van Kammen

WOUDAAP *Botaurus minutus*

Rode Lijst: ernstig bedreigd

Geteld: 40 (schatting 2018-20: 25-50)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: 0 / +

Nederland ligt aan de noordwestelijke rand van het Europese verspreidingsgebied van de Woudaap. Begin twintigste eeuw kwamen bolwerken voor in met name de Reeuwijkse, Akerdijkse en Nieuwkoopse Plassen. In het eerstgenoemde gebied werden begin jaren vijftig nog 100-120 territoria geteld. Na een scherpe afname in de tweede helft van de eeuw – rond 1965 waren landelijk nog ongeveer 260 paren – komen de populatieschattingen na de eeuwwisseling niet boven de 50 paren uit. Oorzaken van de achteruitgang zijn onduidelijk. Een verband met de regenval in de Sahel, zoals bij Purperreiger is aangetoond, is minder aannemelijk omdat Woudaapjes in een veel groter deel van Afrika overwinteren. Ook liet de Nederlandse broedpopulatie geen herstel zien nadat het in de jaren negentig meer ging regenen in de Sahel. De ontwikkeling in ons land loopt parallel aan die elders in Europa, wat suggereert dat de oorzaken (ook) buiten ons land gezocht moeten worden (Bijlsma *et al.* 2001).

Woudaapjes kunnen in heel Nederland broeden, in grote moerassen, kleine meren, vennen, strangen en wielen. Er is maar één gebied waar in 2020-24 ieder jaar territoria zijn gevonden: Rottemeren-Zevenhuizerplas. In de Oostelijke Vechtplas, Visvijvers Valkenswaard en Gelderse Poort ontbrak de soort in een van deze vijf jaren.

Met een totaal van veertig territoria was 2024 opnieuw een bovengemiddeld jaar. Vier provincies waren goed voor twee derde van de meldingen: Zuid-Holland (9), Noord-Brabant (6), Gelderland (6) en Noord-Holland (6). De overige territoria zaten in Limburg (3), Overijssel (3), Drenthe (2), Groningen (2), Utrecht (2) en Flevoland (1). De soort is relatief lastig te inventariseren omdat individuen niet meer roepen zodra ze gepaard zijn en pas opvallen als er jongen zijn (voedselvluchten). Daarnaast zijn ze pas laat in het voorjaar actief en valt deze periode tussen juni-juli (soms augustus) deels in de vakantietijd waarin minder geïnventariseerd wordt. Hierdoor ligt het werkelijke aantal waarschijnlijk hoger dan het aantal meldingen (Sovon 2018). De bovengrens van de meest recente schatting (2018-20: 25-50) is daarom waarschijnlijk aan de lage kant. Sinds 2021 ligt het aantal meldingen (een minimum dus) op een hoger peil. In 2010-20 werden gemiddeld 16 territoria gemeld (min. 11 en max. 22), in 2021-24 waren dit respectievelijk 26, 26, 39 en dus 40 territoria. In Duitsland neemt het aantal ook geleidelijk toe met tussen 1995 en 2022 ongeveer een verdrievoudiging van de populatie (2011-16: 210-270 paren) (dda-web.de).

Woudaap, Zuid-Holland, 26 mei 2024. Foto: Martin van der Schalk

KWAK *Nycticorax nycticorax*

Rode Lijst: ernstig bedreigd

Geteld: 48 (schatting 2024: 50-60)

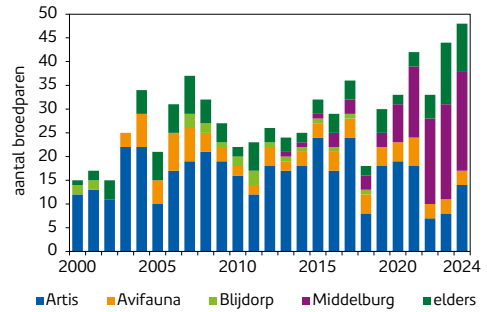
Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / 0

Broedgevallen van de Kwak zijn al bekend uit de middeleeuwen. Zo werden in het Goudsche Bos bij Gouda in de periode 1358-60 wel 4750 'Quacreyghers geoogst' (Boele & van Winden 2022). Tot halverwege de negentiende eeuw was de Kwak een vaste broedvogel in Nederland. De laatste kolonies verdwenen door ontginningen van broedlocaties en het rapen van eieren. In de twintigste eeuw waren de enige meerjarige vestigingen van betekenis de Biesbosch (1946-85: 1-18 nesten per jaar) en Groote Moost bij Leudal Li (1963-69: 1-5 nesten per jaar). Op andere plekken ging het om incidentele broedgevallen.

Tegenwoordig zijn veel vogels in ons land (na-komelingen van) Kwakken uit dierenparken (Boele & van Winden 2022). Uitzetpogingen, al dan niet opzettelijk, zijn bekend uit het Naardermeer (1908-09, niet succesvol), Schouwen-Duiveland (1943, 1 broedgeval), Makkum Fr (1987-88, niet succesvol), Artis Amsterdam (vanaf 1988; broeden vanaf 1989), Natuurpark Lelystad (1990-92; niet succesvol), Blijdorp Rotterdam (ca. 1995; broeden vanaf 1998), Avifauna Alphen aan den Rijn (rond 2002; broeden vanaf 2003), Park Toorenvliedt Middelburg (vogels in 2010 ontsnapt uit privécollectie; broeden vanaf 2013) en Uilen- en dierenpark De Paay in Beesd Gl (in ieder geval vanaf 2013; niet succesvol). Een van de redenen om Kwakken los te laten, is dat ze zich in gevangenschap succesvol voortplanten, met overbevolking van hun verblijf tot gevolg. In dierenparken eten de Kwakken vaak mee met de diertuinvogels en liggen de nesten in of nabij het park. Zo broeden ze in Artis in de meeste jaren bij de pelikanenvijver (W. van der Waal).

Kwakken broedden in 2024 op tegenwoordig vaste plekken in Middelburg (21-23 nesten), Artis Amsterdam (14-16 nesten) en Alphen aan de Rijn (5-6, waarvan 3-4 in Avifauna). Meldingen van solitaire territoria kwamen uit Friesland (nest AquaZoo Leeuwarden), Overijssel (baltsend paar in reigerkolonie), Gelderland (nest van een vrijvliegend paar bij Beesd) en Flevoland (0-2 territoria in een grote reigerkolonie). Opvallend is de vestiging van

circa vijf (succesvolle) paren van onbekende herkomst bij de Deurnsche Peel.

Figuur 6.22. Kwak. Populatieontwikkeling (aantal paren) vanaf 2000 in Artis Amsterdam, Avifauna Alphen a/d Rijn, Blijdorp Rotterdam, Middelburg Zl en elders in Nederland. / Black-crowned Night Heron. Dutch breeding population (pairs) since 2000 in four zoos/parcs (free flying birds) and elsewhere in the Netherlands ('elders').

Kwak, Park Toorenvliedt, Middelburg, 17 april 2024. Foto: Marcel Klootwijk

KLEINE ZILVERREIGER *Egretta garzetta*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 172 (schatting 2024: 170-185)

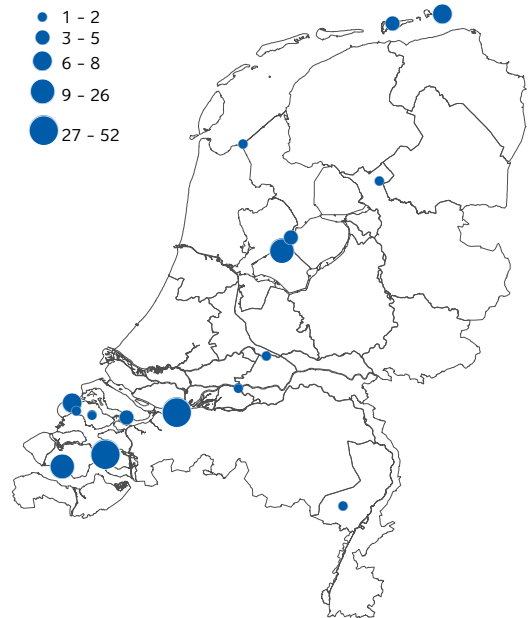
Trend vanaf 1990 resp. 2013: ++ / +

Kleine Zilverreigers (her)vestigden zich midden jaren negentig als reguliere broedvogel in ons land; een ontwikkeling die goed paste in de noordwestwaartse uitbreiding van het Europese broedareaal. Noordwest-Europese broedvogels trekken maar zelden naar het zuiden (Vogeltrekatlas.nl). Strenge winters kunnen dan ook een fnuikend effect hebben op de overleving, terwijl zachte winters die juist bevorderen. De Britse broedpopulatie ontstond eveneens in de jaren negentig (in 1996 was het eerste broedgeval) en telt inmiddels 1100 paren (BTO.org). In Vlaanderen broedt de soort sinds 1995 en zijn recent drie kolonies te vinden (vogelatlas.be) en in Duitsland is nog geen geregelde broedpopulatie aanwezig (dda-web.de). De Nederlandse broedpopulatie piekte in 2008, met 175 paren verdeeld over 11 kolonies. Sinds 2009 ging het wat moeizamer (onder meer door de teloorgang van de kolonie aan het Quackjeswater op Voorne ZH, die in 2008 nog 75 paren telde). De omvang van de populatie bleef vervolgens lang onder de 100 steken; pas in 2023 werd die grens met 100-115 paren weer overschreden. Die positieve lijn werd in 2024 stevig doorgetrokken; met minimaal 170 broedparen zitten we weer op het niveau van 2008. Er werden 16 vestigingen van deze koloniebroeder gemeld waarvan er 4 meer dan 10 paren telden: Sassenplaat Hollandsch Diep ZH (52), begraaftplaats Yerseke ZI (42), Totalplas Sloegebied ZI (26) en Oostvaardersplassen FI (18).

Sinds 2000 zijn 38 vestigen van Kleine Zilverreigers gemeld. Gemiddeld waren deze vestigingen 5,5 jaar bezet en telden ze per jaar 4,9 broedparen. Echter, de verschillen zijn groot: 20 vestigingen telden gemiddeld minder dan 3 paren en slechts 11 meer dan 5. De twee sinds 2000 langst bezette kolonies (eiland Braakman ZI en Quackjeswater Voorne ZH) zijn sinds enkele jaren verlaten. Van de kolonies die in 2024 bezet waren, zijn die op Rottumerplaat/Zuiderduin Gr (18 jaar), Sassenplaat Hollands Diep NB (16 jaar) en Oostvaardersplassen FI (14 jaar) het langst bezet. De zuidwestelijke Delta blijft de belangrijkste regio voor de soort. Veel Nederlandse Kleine Zilverreigers prefereren zilte tot brakke habitats, maar zoet water wordt zeker niet geschuwd. Broedgevallen zoals die in De Banen bij Nederweert Li dit jaar – het eerste broedgeval voor Limburg – illustreren dat de soort ook op andere geschikte locaties op kan duiken. Op Europese schaal valt vooral de sterke gebondenheid aan moerassen of estuaria op en lijkt de saliniteit van het water er niet toe te doen (Keller *et al.* 2020).

Kleine Zilverreiger, Rottumeroog, 10 mei 2024.
Foto: Bram Ubels

Figuur 6.23. Kleine Zilverreiger. Broedverspreiding in 2024. / Little Egret. Breeding distribution in 2024.

BLAUWE KIEKENDIEF *Circus cyaneus*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 5 (schatting 2024: 5)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: -- / ~

Hoewel in het verleden Blauwe en Grauwe Kiekendieven waarschijnlijk regelmatig door elkaar werden gehaald (Sovon 2021), is het broeden van Blauwe Kiekendieven in ons land van betrekkelijk recente datum. Aanvankelijk broedde de soort vooral in hoogveengebieden zoals de Peel, en later ook in nieuw beschikbaar gekomen gebieden als Zuidelijk-Flevoiland (Bekhuis & Zijlstra 1991). Telkens zien we een patroon van snelle vestiging na het beschikbaar komen van geschikt broedhabitat, maar ook steeds weer het uitdoven van lokale broedpopulaties door onder andere landschapsinrichting of successie. Een dergelijke trend is ook goed gedocumenteerd voor de Waddeneilanden, waar de soort zich in 1940 vestigde op Ameland en in 1946 op Terschelling, als gevolg van verminderde begrazing door vee. De populatie op de Waddeneilanden floreerde lange tijd, mede ook door rekrutering van de eigen aanwas (Bekhuis & Zijlstra 1991, Klaassen *et al.* 2006). Ze breidden zich zelfs uit naar de Duitse Waddeneilanden (Dierschke *et al.* 2010). Maar net als eerder in het binnenland zette de groei niet door. Vanaf halverwege de jaren negentig ging het in de Nederlandse Waddenzee snel bergafwaarts en in 2024 werden in het Waddengebied nog maar vier paren aangetroffen (Texel 2, Terschelling 2). Ook op de Duitse Waddeneilanden, waar

de kiekendieven aanvankelijk succesvol waren, trad – met vertraging – eenzelfde uitdoving op als in de Nederlandse Waddenzee en is de populatie inmiddels eveneens vrijwel verdwenen (Knipping & Stahl 2018). In 2023 werden in de hele Waddenzee van Nedersaksen slechts vier paren geteld (F. Packmor). Van recentere datum is de vestiging in akkergebieden in Noord-Friesland en Oost-Groningen, maar ook hier gaat het om een handvol broedparen en lijkt eveneens sprake van een soort pionierseffect. In 2024 werd in Oost-Groningen slechts één paar gevonden (gegevens Grauwe Kiekendief – Kenniscentrum Akkervogels). De kans is aanwezig dat we de soort in de komende jaren kwijtraken als regelmatige broedvogel.

Dieetstudies en onderzoek van gekleurde en gezenderde vogels hebben inmiddels een schat aan informatie opgeleverd en geven ook aanknopingspunten waarom de soort op het punt van verdwijnen staat. De afname lijkt vooral samen te hangen met lage overlevingskansen, vermoedelijk veroorzaakt door een laag voedselaanbod (van Turnhout *et al.* 2013, Knipping & Stahl 2018). Dit lijkt in de winterperiode een grotere rol te spelen dan gedurende het broedseizoen.

Blauwe Kiekendief, Texel, 15 mei 2024. Foto: Henk Laverman

GRAUWE KIEKENDIEF *Circus pygargus*

Rode Lijst: ernstig bedreigd

Geteld: 54 (schatting 2024: 54)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / +

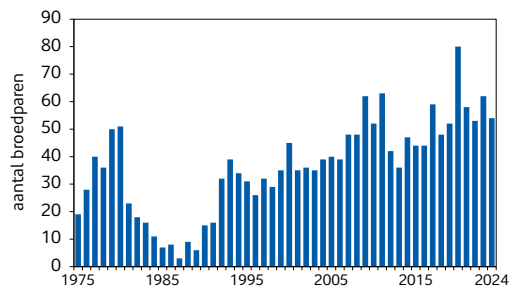
Met 500-1000 broedparen in de periode 1900-1930 werd de Grauwe Kiekendief als een relatief normale broedvogel beschouwd in Nederland (Sovon 2022). De soort broedde zowel in lage als hoge delen van het land in hoogveen-, heide- en duingebieden en in grote moerassen. In de eerste helft van de twintigste eeuw nam de broedpopulatie gestaag af, met in 1950 nog ongeveer 250 paren. Na 1950 kwam de populatie in een vrije val terecht (Zijlstra & Hustings 1992, Koks & Visser 2000). Door ontginning, versnippering en verslechtering van broedgebieden in combinatie met voedselarmoede in agrarisch cultuurland verdwenen de meeste broedplaatsen. In 1990 waren slechts 15 broedparen over. Het braakleggen van een grote oppervlakte landbouwgrond in datzelfde jaar in Groningen bood nieuwe kansen voor de soort en leidde enig herstel in tot enkele tientallen paren.

Tegenwoordig is vooral het intensief en gemechaniseerd agrarisch grondgebruik, onder andere resulterend in voedselarmoede, een belangrijk knelpunt voor de soort. Zenderonderzoek aan Grauwe Kiekendieven heeft uitgewezen dat de sterfte in het verslechterde overwinteringsgebied Sahel is toegenomen, te wijten aan een veranderend en geïntensiverd landgebruik door de snelle bevolkingsgroei, en daarnaast droogte en overbegrazing van het leefgebied (Schlaich & Klaassen 2019). Op het Iberisch schiereiland en in Frankrijk en Polen (andere Europese bolwerken) lijken de broedpopulaties stabiel in hun verspreiding te zijn maar wijzen monitoringsprogramma's op een afname op populatieniveau (Keller *et al.* 2020).

Intensieve nestbescherming is voor herstel van de Nederlandse broedpopulatie van essentieel belang. Later oogsten van een klein deel van het gewas, met name luzerne en wintertarwe, voorkomt onder andere het uitmaaien van nesten. Schrikdaad rondom de nesten kan tegen predatie door vossen dienen. Daarnaast bieden maatregelen gericht op het verbeteren van het voedselaanbod (muizen) met behulp van braaklegging, vogelakkers en faunarijke akkerranden

in kerngebieden van de Grauwe Kiekendief (zoals in het Oldambt) perspectief (Sovon 2022).

Het aantal broedparen van de Grauwe Kiekendief schommelt per jaar, samenhangend met veldmuiscijfers. Na het topjaar 2023 met 62 broedparen en 155 uitgevlogen jongen volgde een jaar met een lage veldmuizenstand en een voorjaar met langdurig natte omstandigheden. Territoria werden gevonden in Groningen (48), Friesland (3), Flevoland (2) en Overijssel (1). Het aantal territoriale paren was landelijk slechts iets lager dan in 2023, echter hadden veel paren geen nest. De paren die wel een nest hadden, bleken kleine legfels en weinig jongen te hebben. Uiteindelijk kwam Grauwe Kiekendief - Kenniscentrum Akkervogels (GKA) uit op 54 broedparen (Hoenders 2025). Amper 30% van de paren was succesvol (2023: 71%), met gemiddeld 3,4 eieren per nest (was 4,0) en in succesvolle nesten slechts 1,5 jongen per nest (was 3,5). In totaal vlogen 20 jongen uit, het laagste aantal sinds 1994. De verschillen tussen twee opeenvolgende jaren waren niet eerder zo groot (Hoenders 2025).

Figuur 6.24. Grauwe Kiekendief. Aantalsontwikkeling (paren) vanaf 1975. / Montagu's Harrier. Dutch breeding population (pairs) since 1975.

ZEEAREND *Haliaeetus albicilla*

Rode Lijst: gevoelig

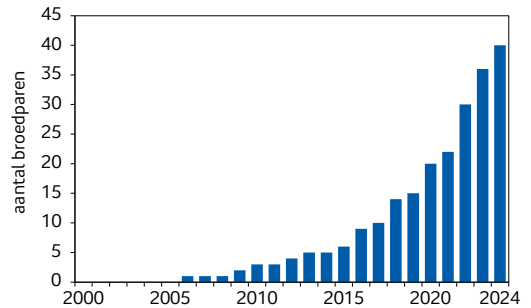
Geteld: 40 (schatting 2024: 40)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ++ / ++

Hoewel vaak gespeculeerd is over een historisch broeden van Zeaarenden in Nederland, bestaat hiervoor geen bewijs. Daar kwam in 2006 verandering in, met het eerste broedgeval in een bijna dode wilg in de Oostvaardersplassen, van een paar waarvan het vrouwtje gekleurdingd was in Sleeswijk-Holstein (de Roder & Bijlsma 2006). Dit eerste Nederlandse broedgeval past binnen de westwaartse uitbreiding van deze soort, die het in aangrenzend Duitsland al langere tijd goed doet. In Duitsland is het aantal broedparen in 1990-2022 bijna verachtvoudigd, met 850 paren in 2011-16 (Gerlach *et al.* 2019). De Deense broedpopulatie groeide sinds de vestiging in 1995 naar 149 paren in 2024, die samen 186 jongen grootbrachten (dof.dk). In De Blankaart in West-Vlaanderen vlogen in juli 2024 twee jonge Zeaarenden uit, een priemeur voor België (natuurpunt.be).

Sinds de vestiging in ons land neemt het aantal paren met een nest of nestbouw vrijwel jaarlijks toe (figuur 6.25). Door de Werkgroep Zearend werden in 2024 in totaal 40 paren met nest(-bouw) geteld. Van deze paren gingen er 32 over tot broeden waarvan er 27 succesvol waren die samen 45 jongen grootbrachten. De nesten werden gevonden in Noord-Nederland (13), het IJsselmeergebied (5), het Randmerengebied (8), Veluwe-IJsseldal (2), het Rivierengebied

(3), het Hollands Veenweidegebied (1) en het Deltagebied (8) (werkgroepzearend.nl). Het ligt in de lijn der verwachting dat de populatie in Noord-Nederland, het Deltagebied en Flevoland/randmeren nog verder groeit, met verdichting van broedlocaties tot gevolg. Steeds vaker lijken conflicten met recreatief gebruik te ontstaan doordat Zeaarenden zich al in najaar en winter vestigen terwijl de (water)recreatie vaak pas in het voorjaar en zomer goed op gang komt (Werkgroep Zearend).

Figuur 6.25. Zearend. Populatieontwikkeling (aantal paren met nest of nestbouw) vanaf 2000. / White-tailed Eagle. Dutch breeding population (pairs with nest) since 2000.

Zeaarend, Gelderland, 16 maart 2024 G1, 16 maart 2024. Foto: Harvey van Diek

STEENUIL *Athene noctua*

Rode Lijst: kwetsbaar

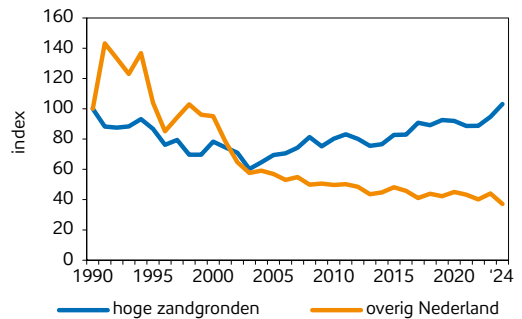
Geteld: 3064 (schatting 2018-20: 8000-9500)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / +

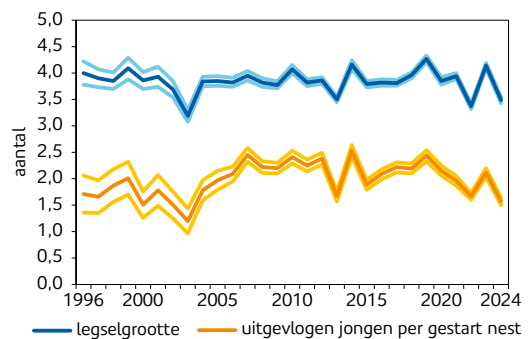
De Steenuil heeft in 2024 geen makkelijk jaar achter de rug. Op de zandgronden werden nog wel hogere aantallen aangetroffen dan in het voorgaande jaar, maar buiten de zandgronden was een afname te bespeuren. Dit past goed in het patroon wat de soort op de lange termijn vertoont: op de zandgronden nemen de aantallen sinds pakweg de eeuwwisseling weer toe. Omdat hier de meeste Steenuilen voorkomen, werkt dit ook door in de recente landelijke trend. Buiten de zandgronden blijft de Steenuil echter in aantal afnemen (figuur 6.26). Deze trendverschillen hangen samen met verschillen in broedprestaties tussen de zandgronden en de kleigronden. Op de kleigronden zijn de legselgroottes kleiner en ligt de conditie van nestjongen lager, wat waarschijnlijk bijdraagt aan het lagere aantal uitgevlogen jongen per nest op de kleigronden (van Harxen *et al.* 2023a). Momenteel wordt onderzoek gedaan om vast te stellen of deze conditieverschillen worden veroorzaakt door verschillen in voedselbeschikbaarheid tijdens het broedseizoen (van Harxen *et al.* 2023b).

Dat 2024 een moeizaam jaar was voor de Steenuil is het duidelijkst terug te vinden in de reproductiecijfers. In het Meetnet Nestkaarten werden in 2024 van bijna 2400 legselgroottes verzameld. De legselgrootte van de Steenuil varieert minder dan bij de meeste andere muizeneters (bijv. Kerkuil en Velduil) waardoor verschillen tussen jaren klein zijn. Toch kunnen we aan de gemiddelde legselgrootte van 3,5 eieren duidelijk zien dat sprake was van een slecht jaar (figuur 6.27). Sinds 1996 waren er slechts twee jaren met een nog lagere legselgrootte: 2003 (3,2) en 2022 (3,4). In het daljaar 2013 betrof de legselgrootte ook 3,5. Deze jaren hebben met elkaar gemeen dat ze allemaal gekenmerkt worden door opvallend lage muizenaantallen. In 2024 bleek de vele neerslag in de winter en het voorjaar funest voor muizen. Met name voor veldmuizen, het stapelvoedsel voor de meeste muizeneters, zal veel geschikte habitat nog tot laat in het voorjaar onder water hebben gestaan.

De lagere muizenaantallen hebben niet alleen doorgewerkt in de legselgrootte, maar ook in het nestsucces. Naar schatting mislukte ruim een derde van alle gestarte nesten (gemiddeld vanaf 1996: 27%; klassieke nestsucces). Door de combinatie van het lage nestsucces, lage legselgrootte en ook verhoogde sterfte onder nestjongen zijn relatief weinig jongen uitgevlogen. In 2024 vloog per gestart nest gemiddeld slechts 1,6 jong uit. Over alle jaren vanaf 1996 ligt dit gemiddeld rond de 2,0.

Figuur 6.26. Steenuil. Populatie-trend op de hoge zandgronden en in overig Nederland (voornamelijk kleigronden). Indexwaarde van 2024 gebaseerd op een lagere steekproef in verband met nalevering van gegevens. / Little Owl. Population trend separated between sandy soils and the rest of the country (mostly clay soils). Index value of 2024 based on a lower sample size.

Figuur 6.27. Steenuil. Gemiddelde legselgrootte en uitgevlogen aantal jongen per gestart nest (klassieke berekening) met 95%-betrouwbaarheidsinterval. / Little Owl. Average clutch size and number of fledglings per started nest including 95% confidence interval.

RANSUIL *Asio otus*

Rode Lijst: kwetsbaar

Schatting 2018-20: 2100-3000

Trend vanaf 1990 resp. 2013: -- / -

De Ransuil bivakkeert al een tijdje hoog op lijst van Nederlandse vogelsoorten die een afname laten zien. Een daling in broedaantal van 87% tussen 1990 en 2024 is fors en geen enkele provincie ontspringt de dans.

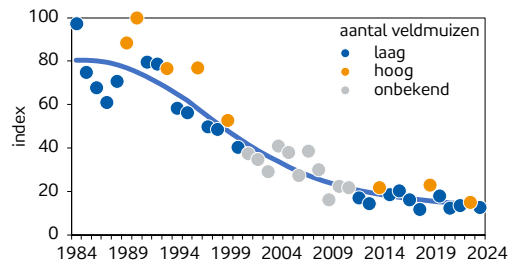
De oorzaken die in het Rode Lijst-rapport van 2016 genoemd worden voor de afname zijn onverminderd relevant: verminderde voedselbeschikbaarheid door habitatdegradatie in het agrarisch gebied, verminderde nestgelegenheid door de afname van de Ekster en Zwarte Kraai in bossen, en toegenomen predatie door de Havik, Bosuil en sinds kort ook de Oehoe (van Kleunen *et al.* 2017, oehoewerkgroep.nl). Die toegenomen predatie wordt overigens niet zozeer veroorzaakt door een toename van genoemde predatoren, maar door afname van hun voorheen favoriete prooidieren. De genoemde stabilisatie (van Kleunen *et al.* 2017) op een laag peil van rond 20% klopte tot en met 2019, maar daarna zette een verdere daling in met de 13% van 2024 als dieptepunt. Oudere vogelaars denken met enige heimwee terug aan de jaren dat ze nog flink wat territoriale Ransuilen tegenkwamen; Willem van Manen beschrijft dat mooi in Sovon-nieuws (van Manen 2025). Ransuilen doen het vooral goed in veldmuisrijke jaren en recent zijn dergelijke jaren nog steeds goed voor een bescheiden opleving. 2024 was geen goed jaar voor de veldmuis (Bijlsma 2025) en van een opleving was dit jaar dan ook geen sprake.

De Ransuil is niet de makkelijkste soort om goed te karteren. Ongetwijfeld zal wel eens een territorium gemist worden maar omdat dit voorheen ook het geval was, zal het geen groot effect op de berekende trend hebben. Bovendien komen – zoals gezegd – de piekjaren van de veldmuis goed naar voren in de trend (figuur 6.28).

Initiatieven zijn opgezet om Ransuilen in het agrarisch gebied aan nestgelegenheid (bijvoorbeeld broedmanden) en aan betere jachtkansen middels natuurvriendelijk beheer van erven en houtwallen te helpen (BIJ12.nl, Roosenboom 2024). Een groot deel van de Nederlandse broedvogels overwintert in eigen land en slaapt dan overdag met meerdere vogels bij-

een op zogenaamde roestplaatsen. Een deel van onze winterpopulatie bestaat uit Baltische en Scandinavische broedvogels, terwijl een deel van onze broedvogels tot enkele honderden kilometers in zuidwestelijke richting trekt (VogeltrekAtlas.nl).

De resultaten van de nieuwe Vlaamse vogelatlas wijzen op enige krimp in de verspreiding (vogelatlas.be). Dit is ook het geval in Groot-Brittannië (BTO.org) terwijl de stand in Duitsland stabiel lijkt (dda-web.de). In beide laatstgenoemde landen is echter het beeld feitelijk te incompleet om harde uitspraken over de trendontwikkeling te doen.

Figuur 6.28. Ransuil. Populatiestrend in Nederland (lijn, punten) met indicatie van het aantal veldmuisen in het broedseizoen (1984-2000, zie Bijlsma *et al.* 2001). / Long-eared Owl. Population trends in the Netherlands (line, dots) with indication of the number of voles during the breeding season (low, high, unknown).

Ransuil, Wijchen Gl, 24 februari 2024.

Foto: Jelger Herder

VELDUIL *Asio flammeus*

Rode Lijst: ernstig bedreigd

Geteld: 19 (schatting 2024: 20-35)

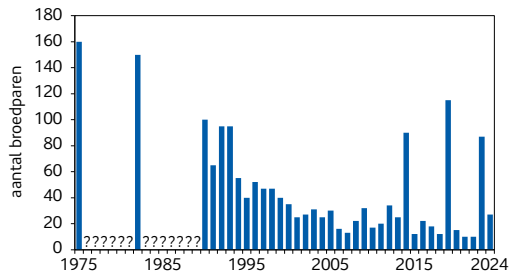
Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / -

In de eerste helft van de twintigste eeuw was de Velduil in de lage delen van het land plaatselijk een algemene broedvogel. Velduilen kwamen vooral in Friesland en laagveengebieden voor, en lokaal een vestiging in Hoog-Nederland. Over de lange termijn zijn de aantallen afgenomen: de soort blijkt niet goed opgewassen te zijn tegen de lage hoeveelheden veldmuizen in meeste jaren en de intensivering van de landbouw (Sovon 2002). Oplevingen na de drooglegging van Flevoland (minstens 100 paren in 1974) keerden het tij alleen kortstondig. In Duitsland is de langetermijntrend eveneens negatief (2011-16: 40-45 paren, dda-web.de). Sinds de eeuwwisseling schommelt de populatie rond de 10-40 paren (met name in de duinen op de Waddeneilanden). Uitzonderingen zijn drie piekjaren die aangeven dat deze nomadische soort ons land nog prima weet te vinden wanneer de omstandigheden gunstig zijn: 2014 (80-100 paren), 2019 (100-130) en 2023 (75-100). In deze piekjaren vestigden zich vele tientallen paren in Friese weilanden. Zenderonderzoek heeft aangetoond dat het in sommige gevallen om vogels kan gaan die een jaar eerder nog 1000 kilometer verderop broedden. In het Friese binnenland vlogen in 2023 per gestart nest rond de 2,0 tot 2,3 jongen uit (Kleefstra 2024) wat aardig overeenkomt met het broedsucces in Friese weilanden in 2014 en 2019 (Kleefstra *et al.* 2015, Barkema-Drost 2020). Ook is het vergelijkbaar met oudere cij-

fers over broedsucces in Finland (Korpimäki & Norrdahl 1991) en Duitsland (Hölzinger *et al.* 1973).

Het instorten van de veldmuizenpopulaties zorgde in 2024 voor een forse afname tot 20-35 territoria, waarvan geen enkele in de weidegebieden in Friesland. Territoria werden gemeld vanaf de Waddeneilanden (6), verspreid over Drenthe (4), in akkers in Groningen (2), in Twente, De Wieden, Ilperveld, duinen bij Katwijk en bij Wapenveld Gl, Yerseke Zl en Oss NB (allen 1).

Als de langetermijntrend zich doorzet, is het mogelijk dat er in sommige jaren geen zekere broedgevallen van de Velduil zijn en we moeten wachten op een volgende veldmuizenpiek (Boele *et al.* 2024).

Figuur 6.29. Velduil. Aantalsontwikkeling (territoria) vanaf 1975. / Short-eared Owl. Dutch breeding population (territories) since 1975.

Velduil, Texel, 20 mei 2024. Foto: Henk Laverman

OEHOE *Bubo bubo*

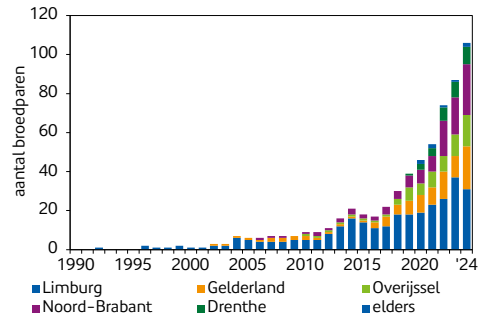
Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 106 (schatting 2024: 106-120)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ++ / ++

De Oehoe broedt sinds 1997 jaarlijks in ons land. Aanvankelijk ging het om enkele broedgevallen in Zuid-Limburg, waarna de soort ook opdook in Gelderland (2002), Noord-Brabant (2006), Overijssel (2010) en Drenthe (2019), en waarbij de aantallen toenamen. Wie had in 2011 (9 territoria) gedacht dat we in 2024 meer dan 100 territoria zouden hebben? In slechts drie jaar tijd (2021-24) verdubbelde de populatie en de verwachting is dat het aantal de komende jaren nog verder zal toenemen. De vestiging van de Oehoe in Nederland was onderdeel van een uitbreidingsgolf in Duitsland, volgend op uitzetacties in de Eifel en herstel van populaties elders. De ontwikkeling in ons land sluit aan bij die in Duitsland. De Duitse populatie (2011-16: 2900-3300 paren) laat sinds 1990 een geleidelijke groei zien met een verdrievoudiging in 2011-22; dda-web.de). Oehoes broeden van oudsher op steile kliffen en in gebergtes, en het is daarom niet aannemelijk dat er in het verleden veel Oehoes voorkwamen in Nederland. De eerste 'Nederlandse' Oehoe zat dan ook in het rotsachtige terrein van de ENCI-groeve bij Maastricht, waar nog altijd een paar zit. Tegenwoordig heeft de soort in Nederland een veel bredere nestkeuze en broedt hij in oude roofvogelnesten, op stortplaatsen, op de grond, op silo's of in oude hondenmanden. Waarschijnlijk is dit veroorzaakt door de herintroductieprogramma's in Duitsland waarbij vogels gaan broeden op plekken die lijken op

hun geboorteplek en de uitgezette vogels zijn niet op kliffen geboren (G. Wassink). Twee provincies waren in 2024 goed voor de helft van de populatie (Limburg 31, Noord-Brabant 26). De overige werden gevonden in Gelderland (22), Overijssel (16), Drenthe (9) en Friesland (2). Vrijwilligers van de Oehoewerkgroep Nederland konden in 2024 52 nesten in detail volgen. Per geslaagd broedsel zagen zij op de ringdatum gemiddeld 2,5 jongen, wat dicht bij het gemiddelde broedsucces ligt van de afgelopen twintig jaar (G. Wassink).

Figuur 6.30. Oehoe. Populatieontwikkeling (aantal paren/territoria) vanaf 1990 (elders is Groningen 2020, Noord-Holland 2020, Zeeland 2021, Noord-Holland 2021, Friesland 2022, Utrecht 2023 en twee in Friesland 2024). / Eurasian Eagle-Owl. Dutch breeding population (territories/pairs) since 1990 in five provinces and elsewhere.

Oehoe, Limburg, 8 mei 2024. Foto: Harvey van Diek

HOP *Upupa epops*

Rode Lijst: verdwenen

Geteld: 5 (schatting 2024: 5-7)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / ++

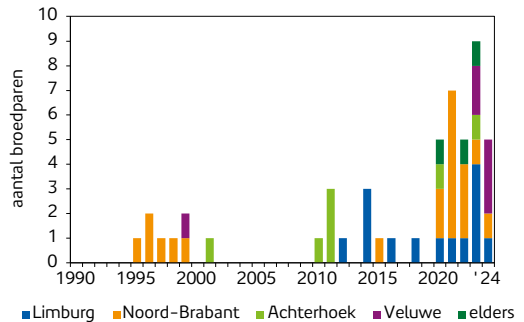
De Hop broedt in grote delen van Zuid- en Midden-Europa. Begin twintigste eeuw was de Hop in Nederland vooral lokaal een bekende broedvogel, met name in Twente, de Achterhoek, oostelijk Noord-Brabant en Limburg. In 1925-40 verdween de soorten uit vrijwel het gehele land. Na een kleine opleving ging het weer bergafwaarts en vanaf de jaren zeventig is de Hop een incidentele broedvogel (Sovon 2018).

In het tijdsbestek tussen beide grote Europese broedvogelatlassen werden enkele nieuwe broedgebieden bezet langs de noordrand van het verspreidingsgebied (Frankrijk, Luxemburg, Duitsland) wat past bij de opwarming van het klimaat (Keller *et al.* 2020). De Duitse populatie groeide van 310-460 territoria in 1999 naar 800-950 in 2011-16 (dda-web.de). Net als in Nederland nemen ook in Vlaanderen het aantal (losse) waarnemingen toe. In 2017 werd in een tuin in de provincie Antwerpen het eerste zekere broedgeval sinds 1981 vastgesteld (natuurpunt.be).

In 2024 werden territoria gevonden op de Veluwe (3), in Noord-Limburg (1) en in het zuidoosten van Brabant (1). Op de Veluwe had minstens één paar uitgevlogen jongen. Een ander broedgeval daar mislukte – waarschijnlijk door predatie – toen de twee jongen op het punt van uitvliegen stonden.

Sinds 2020 broedt de soort (weer) jaarlijks met zekerheid in ons land. In de dertig jaren daarvoor waren er alleen in 1995 (Noord-Brabant) en 2012 (De Hamert Li) gedocumenteerde broedgevallen. De broedgevallen in de afgelopen vier jaren vonden plaats in de Amsterdamse Waterleidingduinen (2020), Noord-Limburg (2021), het Leenderbos NB (2022) en elders in het oosten van Noord-Brabant (2022), Limburg (2023), het oosten van Noord-Brabant (2023) en op twee plaatsen op de Veluwe (2023). Van twee zekere broedgevallen in dertig jaar tijd naar tien in vijf jaar tijd is een opvallende ontwikkeling. Het is afwachten hoe dit zich verder ontwikkelt.

Vrijwel alle territoria werden de afgelopen 35 jaar in drie zuid(oost)elijke provincies gevonden: Noord-Brabant (20), Limburg (14) en Gelderland (17) (figuur 6.31). De enige uitzonderingen waren gevallen in 2020 (Noord-Holland), 2022 (Twente) en 2023 (Zeeland).

Figuur 6.31. Hop. Populatieontwikkeling (aantal territoria) vanaf 1990 (elders: zie tekst). / Eurasian Hoopoe. Dutch breeding population (territories/pairs) since 1990 for four regions and elsewhere.

Hop, jong in nest, Veluwe, 9 juni 2024. Foto: Harvey van Diek

DRAAIHALS *Jynx torquilla*

Rode Lijst: ernstig bedreigd

Geteld: 216 (schatting 2024: 220-280)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: 0 / ++

Draaihalzen broeden in Nederland met name op de Veluwe en in Drenthe. De soort was in de eerste helft van de twintigste eeuw geen zeldzame broedvogel. Net als elders in West- en Midden-Europa nam de soort af, en in ons land slonken de aantallen tot 200 paren omstreeks 1975, ongeveer 55 rond 2000 en een dieptepunt in 2006-08 (bijlage 3). Na een opmerkelijk herstel werd in 2022 het niveau van 1975 weer bereikt. De afname in de vorige eeuw werd deels veroorzaakt door verzuuring en vermisting door zuurdepositie en later vooral stikstofneerslag. Gebrek aan natuurlijke nestholten (vooral spechtenholten in berken en soms ook grove den en eik) wordt steeds meer een knelpunt nu het beheer sterk gericht is op het openhouden van de heide (Sierdsema *et al.* 2020).

Het herstel in Nederland komt voor een belangrijk deel op het conto van Drenthe. In 2014 was de soort hier nog zeldzaam en werden 11 territoria geteld. In 2024 waren dat er 139. Bolwerken liggen in het (zuid-)westen van de provincie: in het Drents-Friese Wold (55-60, incl. Friese deel), de omgeving van Havelte (27) en het Dwingelderveld (24). Op de Veluwe werden 45 territoria geteld, met name op de Zuidoost-Veluwe (12-16 territoria) en 13 op de Hoge Veluwe. Elders zaten territoriale Draaihalzen in Noord-Brabant (15, vooral het zuidoosten), Gelderland buiten de Veluwe (5), Friesland (4), Overijssel (3), Noord-Holland (2) en Limburg (3).

Draaihalzen, paar; Dieren, 17 juni 2024. Foto: Harvey van Diek

TORENVALK *Falco tinnunculus*

Rode Lijst: kwetsbaar

Schatting 2018-20: 3800-7700

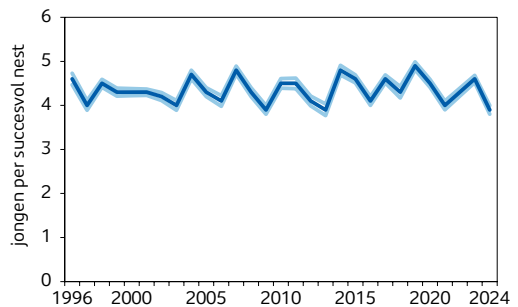
Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / +

De Torenvalk heeft het als muizenspecialist niet makkelijk in het intensief beheerde agrarische gebied. Na een decennialange afname lijkt sinds kort echter wel weer sprake van een kleine opleving; op korte termijn nemen de aantallen weer toe. Binnen deze laatste twaalf jaar vallen ook drie jaren met een veldmuizenpiek (2014, 2019, 2023). Omdat de soort doorgaans hogere aantallen laat zien na een veldmuizenpiekjaar, zullen deze pieken de recente trend ongetwijfeld positief beïnvloeden.

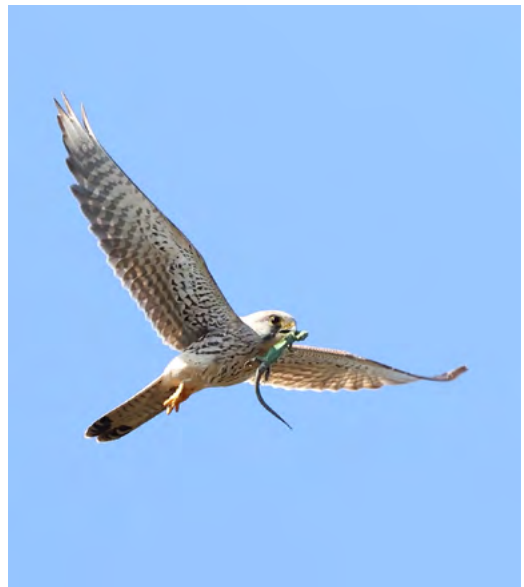
Na het piekjaar van 2023 was in 2024 juist weer sprake van een flink daljaar voor muizen, waarschijnlijk (deels) als gevolg van de zeer natte omstandigheden. Sterke schommelingen in voedselbeschikbaarheid werken niet altijd direct door in de broedvogeltrend en we zien dan ook geen duidelijke afname van de broedvogelaantallen ten opzichte van 2023. Reproductiegegevens zijn een directere maat voor de reactie op voedselbeschikbaarheid en hier is het verschil tussen 2023 en 2024 juist zeer opvallend (figuur 6.32). In 2023 was de broedselgrootte per succesvol nest gemiddeld 4,6 jongen, weliswaar iets lager dan bij de muizenpieken in 2014 (4,8) en 2019 (4,9) maar nog steeds aan de hoge kant. In 2024 werd juist een zeer lage broedselgrootte van 3,9 jongen vastgesteld. Alleen in 2009 en 2013 was de broedselgrootte net zo laag. Verder viel in 2024 het hoge aandeel volledig mislukte nesten op en was ook binnen succesvolle nesten veel uitval van jongen te zien. Ook zijn sommige paren niet eens gestart met broeden (Bijlsma 2025).

In jaren met weinig muizen proberen Torenvalken andere prooien te zoeken, zoals vogels (voor een groot deel Spreeuwen en Huisnussen) en ongewervelden. Prooionderzoek uit Zeeland laat echter zien dat in muizenarme jaren het aandeel muizen weliswaar iets lager ligt dan in muizenrijke jaren, maar dat muizen nog steeds veruit het grootste deel van het dieet uitmaken (bijvoorbeeld Castelijns 2022). Zo lag in 2024 het aandeel muizenprooien (analyse exclusief ongewervelden) nog steeds op 91,1% (Castelijns 2025). Samen met de slechte

broedresultaten in muizenarme jaren suggereert dit dat Torenvalken toch moeite hebben om voldoende alternatieven te vinden voor muizen. Voedselonderzoek in het kader van het Jaar van de Torenvalk kan hier komend jaar mogelijk meer licht op werpen (Brinkman *et al.* 2024).

Figuur 6.32. Torenvalk. Gemiddelde broedselgrootte per succesvol nest (in praktijk meestal het aantal geringde jongen) met 95%-betrouwbaarheidsinterval. / Common Kestrel. Average number of fledglings per successful nest (mostly number of ringed nestlings) including 95% confidence interval.

Torenvalk, Rheden Gl, 29 april 2024.

Foto: Harvey van Diek

BOOMVALK *Falco subbuteo*

Rode Lijst: kwetsbaar

Schatting 2018-20: 400-600

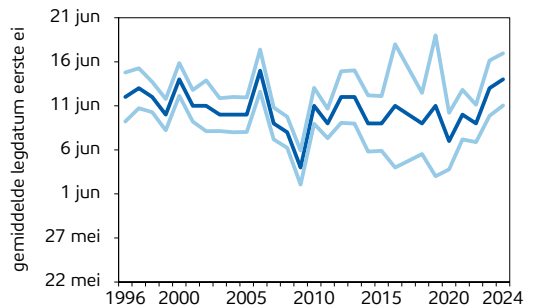
Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / 0

Waar roofvogelmonitoring bij de meeste roofvogelsoorten al specialistisch en tijdrovend werk is, doet de Boomvalk daar nog een schepje bovenop. Lage dichtheden, een laat broedseizoen en heimelijk gedrag maken allemaal dat deze kleine maar felle luchtacrobaat zich moeilijk laat opsporen. Zelfs bij een vermoeden van een territoriaal paar kan het daadwerkelijk lokaliseren van een nest zomaar uren tot dagen in beslag nemen, als het al lukt. De (waarschijnlijk) recente gewoonte van Boomvalken om ook in hoogspanningsmasten te broeden, maakt het lokaliseren in sommige gebieden tegenwoordig iets makkelijker. Dankzij enkele toegewijde speurders ligt het aantal verzamelde nestkaarten in de laatste jaren dan ook wat hoger dan voorheen (Bijlsma 2025).

Ondanks de telperikelen lijkt de afname van broedende Boomvalken op lange termijn aanemelijk: de soort is met name uit de oorspronkelijke broedgebieden zoals duinen, bossen en heidegebieden grotendeels verdwenen. Genoemde oorzaken voor de afname in deze natuurgebieden betreffen onder andere afname van nestgelegenheid (nesten van Zwarte Kraaien, die grotendeels uit de bossen zijn verdwenen) en toename van predatie door bijvoorbeeld de Havik (Sovon 2018). Agrarisch gebied, waar de aantallen sinds 1990 redelijk stabiel lijken te zijn gebleven, is daarmee relatief gezien belangrijker geworden als broedgebied. In stedelijk gebied worden ook regelmatig broedparen gemeld (de Jong 2015; Ganzeboom 2018) maar of dat op landelijk niveau om noemenswaardige aantallen gaat, is niet bekend. Zou de heimelijke Boomvalk zijn belangrijkste nestleverancier, de Zwarte Kraai, vaker naar het stedelijk gebied kunnen gaan volgen? Alleen al hierom zou het interessant zijn om meer onderzoek te doen naar het voorkomen van roofvogels in stedelijk gebied.

Gegevens uit Meetnet Nestkaarten laten geen duidelijke aanwijzing zien voor de negatieve trendontwikkeling van de soort: de broedprestaties lijken sinds 1996 vrij stabiel. Een kanttekening hierbij is dat nesten die in een

vroeg stadium mislukken waarschijnlijk vaak worden gemist vanwege het heimelijke gedrag van de soort tijdens de eifase. Gegevens van de legdatum leken op een vervroeging van enkele dagen te wijzen, maar in de laatste twee jaren werd juist weer laat met de eileg gestart (figuur 6.33). In 2024 werd het eerste ei gemiddeld pas op 14 juni gelegd. Alleen in 2006 viel de legdatum nog iets later uit (15 juni). Mogelijk heeft het natte weer eind mei/begin juni hierin een rol gespeeld (Bijlsma 2025). In de broedselgrootte per succesvol nest is jaarlijks vrij weinig variatie: tot nu toe heeft dit elk jaar tussen de 2,2 en 2,5 jongen gelegen. In 2024 betrof de broedselgrootte gemiddeld 2,3 jongen.

Figuur 6.33. Boomvalk. Gemiddelde legdatum van het eerste ei. Lichtblauwe lijnen geven het 95%-betrouwbaarheidsinterval weer. / Eurasian Hobby. Average laying date of first egg including 95% confidence interval.

Boomvalk en Boerenzwaluw, Kekerdom Gl, 26 juli 2024. Foto: Harvey van Diek

GRAUWE KLAUWIER *Lanius collurio*

Rode Lijst: bedreigd

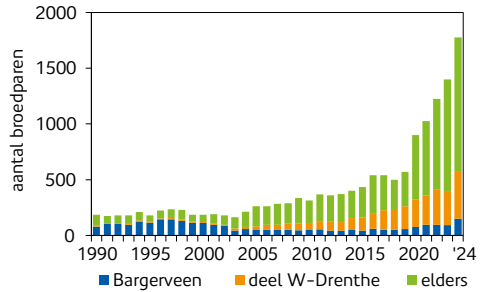
Geteld: 1455 (schatting 2024: 1600-1950)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ++ / ++

Rond 1975 broedden 200-250 paren Grauwe Klauwier in ons land en rond de eeuwwisseling was het aantal afgenomen tot 160-200. De Nederlandse populatie was rond 2000 sterk afhankelijk van de populatie in het Bargerveen en aanvoer van buitenland (Duitsland). De Nederlandse populatie, inclusief het Bargerveen, was een zogenaamde 'sink'-populatie, wat betekent dat er meer vogels ingaan dan er uitgaan. Zonder aanvulling van buitenland zou de klauwierenpopulatie afnemen en kon de populatie zichzelf dus niet uit in stand houden (Sovon 2002). Sinds het dieptepunt in 2003 met 165 paren is er veel veranderd. Na een geleidelijke toename zit de groei recent in een opvallende versnelling (2024: 1600-1950 paren) (figuur 6.34). De aantallen van rond de jaren vijftig van de vorige eeuw (naar schatting ruim 2000 broedparen) zijn nog niet bereikt, maar komen snel in zicht. Sinds 2022 heeft de soort ook Zeeland bereikt en broedt de soort in alle provincies.

Illustratief is de spectaculaire ontwikkeling in zeven goed onderzochte natuurgebieden in West-Drenthe (zie bijschrijft figuur 6.34) waar de populatie groeide van 9 territoria in 2000 naar 419 in 2024. Daar tegenover staat de ontwikkeling in het Bargerveen, waar in de jaren negentig 58% van de Nederlandse populatie broedde maar in de afgelopen tien jaar 'slechts' 9% (figuur 6.34). In geheel Drenthe, waar de populatie inmiddels tegen de 1000 paren zal liggen (A. van Dijk), werden in 2024 810 territoria geteld. Forse aantallen werden ook geteld in bijvoorbeeld Twente (100), de Veluwe (76) en het oosten van Brabant (70). Het aantal meldingen vanuit de Hollandse duinen neemt ook toe; van 1 in 2019 naar 13 in 2024.

De recente toename is ook elders langs noordwestrand van het verspreidingsgebied te zien: de soort profiteert, naast lokale natuurherstelmaatregelen, van het warmere weer dat klimaatverandering met zich meebrengt (Keller *et al.* 2020). De Duitse populatie is sinds 1980 stabiel en wordt geschat op 84.000-150.000 paren (2011-16; Gerlach *et al.* 2019).

Figuur 6.34. Grauwe Klauwier. Populatieontwikkeling (aantal paren) vanaf 1990 in Bargerveen, zeven goed onderzochte gebieden in West-Drenthe* en elders in Nederland (*: Drents-Friese Wold, Dwingelderveld, Eener- en Tempelstukken, Fochteloërveen, Havelte-Oost, Oude Vaart Havelte, Vledder & Wapserveense Aa). / Red-backed Shrike. Dutch breeding population (pairs) in Bargerveen Dr, a selection of seven areas in West-Drenthe and the rest of the Netherlands since 1990.

Grauwe Klauwier, Haaksbergerveen Ov, 13 juli 2024.
Foto: Gejo Wassink

ROODKOPKLAUWIER *Lanius senator*

Rode Lijst: verdwenen

Geteld: 0 (schatting 2024: 0)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ~ / ~

Tot halverwege de twintigste eeuw broedde de Roodkopklauwier in ons land, met het laatste zekere broedgeval in 1956 bij Eijsden in Limburg. De meeste nestvondsten stammen uit Midden- en Zuid-Limburg, maar broedpogingen zijn bekend noordelijk tot in Gaasterland Fr en Texel. Al rond 1926 ging de soort in Limburg in aantal achteruit en verdween hij lokaal. De Roodkopklauwier behoort eveneens tot de voormalige broedvogels in Noordrijn-Westfalen (laatste broedgeval 1961) en de aan ons land grenzende Belgische provincies (laatste in Belgisch-Limburg 1966) (Hustings *et al.* 2006). De dichtstbijzijnde, regelmatig bezette broedgebieden liggen in de zuidhelft van Frankrijk (rond 10.000 paren). De Europese populatie kent een licht afnemende tendens (Keller *et al.* 2020).

Heel bijzonder was een mislukt broedgeval in 2018 van een gemengd paar Roodkopklauwier (vrouw) en Grauwe Klauwier (man) aan de rand van de Groote Peel Li. Het vrouwtje werd op 31 mei ontdekt en tot en met 7 juli gezien. Beide vogels bouwden aan een nest in een braamstruik, ze paarden en er was voedseloverdracht. Eind juni bleek een eventuele broedpoging mislukt en er kwam waarschijnlijk geen vervolgletsel.

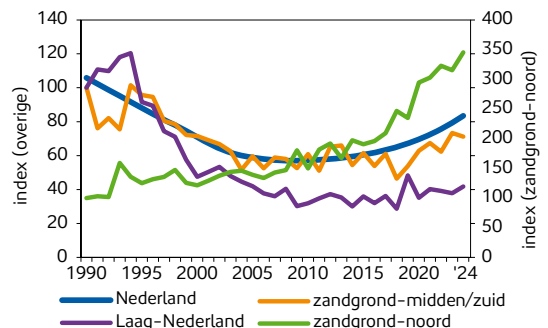
WIELEWAAL *Oriolus oriolus*

Rode Lijst: kwetsbaar

Schatting 2018-20: 1700-3100

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / +

Ten opzichte van de jaren vijftig is de Wielewaal in Nederland met meer dan een derde afgenomen (van Kleunen 2017). Vanaf de jaren zeventig zette de afname zich lokaal in en met name in de jaren negentig ging de soort hard achteruit. Even na de eeuwwisseling stabiliseerden de broedaantallen en in de laatste twaalf jaar is zelfs een lichte toename zichtbaar. De Nederlandse verspreiding van de Wielewaal is sinds de jaren vijftig met ruim 50% gekrompen. De vogels zijn voornamelijk uit bossen op de zandgronden in het midden en zuiden van Nederland verdwenen, zoals op de Veluwe en in delen van Brabant. Zowel in Laag-Nederland (Biesbosch, Lauwersmeer, Zuidelijk Flevoland) als in Hoog-Nederland (Achterhoek, noordelijk Limburg, oostelijk Overijssel en Drenthe) worden relatief hoge dichtheden gevonden (van Kleunen *et al.* 2017). In open poldergebieden (zoals in het noorden van Friesland en Groningen) komt de soort niet voor. Van de zes provincies waarvoor een broedvogeltrend beschikbaar is, neemt de Wielewaal sinds 2013 alleen in Limburg en in Drenthe toe. Drenthe is de enige provincie waar de soort al sinds 1990 een positieve trend laat zien, en op korte termijn zelfs sterk toeneemt. Waarschijnlijk liggen landschappelijke veranderingen hieraan

Figuur 6.35. Wielewaal. Aantalsontwikkeling (index) in Nederland en twee habitats. / Eurasian Golden Oriole. Population trends in the Netherlands and two landscape types.

ten grondslag, zoals meer loofbos, het open kappen van bos en vernatting (Sovon 2018). Wielewalen broeden en foerageren hoog in goed ontwikkelde kroonlagen van vochtige loofbossen die idealiter gedomineerd worden door een of twee boomsoorten (zoals eiken of populieren) (Keller *et al.* 2020). De variabele voedselbeschikbaarheid van vlinders en hun (fytofage) rupsen, kevers, wantsen en spinnen in deze bossen en de slechte weercondities voor deze warmteminnende soort, zoals koude en nattigheid, tijdens het broedseizoen kunnen hun weerslag hebben op de (negatieve trend van) de broedpopulatie (van Beusekom 2011, Keller *et al.* 2020).

Nederland bevindt zich aan de uiterste noordwestgrens van het broedgebied. Wielewalen broeden voornamelijk in (loofbos)gebieden in de continentale klimaatzone met een hogere temperaturen en weinig neerslag tijdens het broedseizoen, zoals in de Mediterranen en delen van Oost-Europa waar bijvoorbeeld rivierbegeleidende oobossen een ideale habitat vormen (van Beusekom 2011, Keller *et*

al. 2020). Op Europees niveau is de wielewalenbroedpopulatie op lange termijn (vanaf de jaren tachtig) stabiel en in de laatste tien jaar licht afgenomen (PECBMS.info, Keller *et al.* 2020). De afname lijkt zich voornamelijk in Noordwest-Europese landen af te spelen waar Wielewalen in mindere mate broeden, zoals Groot-Brittannië – waar de soort al sinds 2009 niet meer broedt (BTO.org) –, Noorwegen en Denemarken. Verdroging van bossen en minder beschikbaar voedsel zijn waarschijnlijk oorzaken voor de afname. Daarnaast wordt de soort bejaagd rond de Middellandse Zee en Afrika. De soort overwintert in Afrika en hier pakt tevens grootschalige ontbossing ongunstig uit (van Kleunen *et al.* 2017).

De meeste Wielewalen werden in 2024 geteld in Drenthe: in het Dwingelderveld (86), Drents-Friese Wold & Leggelderveld (32) en het Bargerveen (29). Andere gebieden met relatief veel territoria in 2024 waren de Maasduinen (26), Lauwersmeer (23) en Deurnsche Peel & Mariapeel (20).

Wielewaal, man, Haaksbergerveen, 24 juni 2024. Foto: Henk Mulders

RAAF *Corvus corax*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 239 (schatting 2024: 240-280)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / +

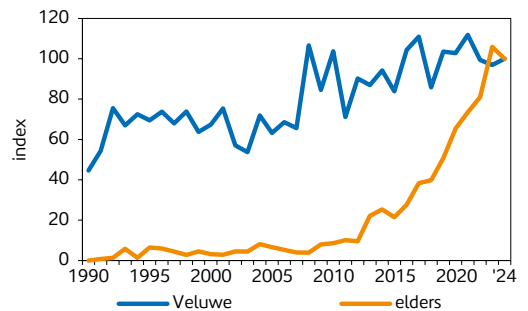
Waar het *krrok krrok* van de Raaf enkele decennia geleden bijna alleen maar op de Veluwe klonk, is de karakteristieke roep inmiddels in alle provincies te horen. De Veluwe blijft vooralsnog het belangrijkste bolwerk met in 2024 minstens 55 vastgestelde territoria, minimaal 20% van het totaal aantal geschatte territoria in Nederland. De aantallen lijken zich op de Veluwe inmiddels echter te stabiliseren (figuur 6.36). Ook wijzen nestgegevens uit 2024 erop dat het nestsucces op delen van de Veluwe tegenvalt (de Vos Burchart & Hartman 2025). Loopt de soort op de Veluwe tegen zijn maximale draagkracht aan, of zijn er andere redenen dat de aantalstoename hier stopt?

Buiten de Veluwe breiden sommige populaties zich echter flink uit. Zo is de Noord-Brabantse populatie gegroeid van slechts 1 territorium in 2014 naar 27 territoria in 2024. Ook in de meeste andere provincies op de zandgronden zijn inmiddels tientallen paren aanwezig. In de meest noordelijke en westelijke provincies gaat de uitbreiding vooralsnog wat langzamer. Recent lijkt er in Groningen en Friesland wat meer schot in de zaak te komen met in 2024 in Groningen 8 getelde territoria en in Friesland 11. Ook werd in 2024 voor het eerst een nest op de een van de Waddeneilanden, namelijk Ameland, gevonden. Het nest is echter in de eifase mislukt. De westelijke provincies worden vooralsnog maar mondjesmaat gekoloniseerd. Zo werden in 2024 in Zeeland 3 territoria aangetroffen en in Zuid-Holland 2. Noord-Holland komt met 8 getelde territoria iets hoger uit. De meeste van deze territoria lagen in de Gooistreek, in het noordelijke deel van Noord-Holland ontbreekt de soort.

Niet alle nesten waarvan informatie over broedsucces bekend is, worden ook ingevoerd in het Meetnet Nestkaarten. Ravenwerkgroep Nederland verzamelt, naast nestkaarten, ook gegevens van vele andere contacten verspreid over het land en heeft daarmee het meest volledige beeld van de broedprestaties van Raven in Nederland. Uit het jaarverslag van de werkgroep bleek dat 2024 niet het makkelijkste jaar

was voor de Raaf. Meer dan een kwart van de gevonden nesten bleek mislukt en bij jongen werden regelmatig aanwijzingen voor een slechte conditie gevonden. Toch wisten succesvolle nesten gemiddeld 3,3 jongen groot te brengen, een gemiddelde score ten opzichte van de afgelopen 10 jaren (de Vos Burchart & Hartman 2025).

De Raaf kan zich net als veel andere soorten prima vinden in de nieuwe trend om vaker in hoogspanningsmasten te broeden. Opvallend is dat de gegevens uit het jaarverslag laten zien dat nesten in hoogspanningsmasten in de meeste jaren gemiddeld succesvoller zijn. Het is goed voor te stellen dat de nesten daar veiliger zijn voor bepaalde predatoren, met name grondpredatoren als marters. Alleen in 2024 bleken nesten in hoogspanningsmasten toch minder succesvol dan boomnesten. Het is niet duidelijk hoe dit verschil werd veroorzaakt; verliesoorzaken zijn vaak lastig te achterhalen.

Figuur 6.36. Raaf. Populatietrend op de Veluwe en in overig Nederland (index 2024 is 100). / Northern Raven. Population trend in nature reserve the Veluwe and the rest of the Netherlands (2024 = 100).

ZWARTE MEES *Periparus ater*

Rode Lijst: gevoelig

Schatting 2018-20: 14.000-18.000

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / -

Het gaat de Zwarte Mees niet voor de wind: in de drie provincies waarvoor een trend berekend kan worden – Drenthe, Gelderland en Noord-Brabant – is sprake van een negatieve aantalsontwikkeling en de landelijke ontwikkeling sluit daarbij aan. De afname van het areaal bos met naaldhout (van 59% in 1984-85 tot 41% in 2017-21 (CLO 2025b) speelt hierbij waarschijnlijk een grote rol, maar ook de gezondheid van naaldbomen. Zwarte Mezen verblijven graag in fijnsparren; ze hebben dan ook geprofiteerd van de grootschalige aanplant van deze boomsoort in de twintigste eeuw. Helaas blijkt juist deze boom erg gevoelig voor verdroging en vallen minder vitale percelen met uitsluitend fijnsparren ten prooi aan vraat door de letterzetter (een houtetende kever die dus niet de oorzaak is van het probleem, maar de boom wel net over het randje kan duwen; Boosten

2023). Boseigenaren worden inmiddels geadviseerd om hun fijnsparren te vervuilen tegen boomsoorten die beter tegen de veranderende klimaatomstandigheden kunnen (Reichgelt 2019). Dode fijnsparren kunnen Zwarte Mezen tijdelijk nog broed- en foerageerkansen bieden maar op termijn komt deze ontwikkeling hen niet ten goede.

In Vlaanderen is de Zwarte Mees deze eeuw sterk afgenomen en is het verspreidingsgebied gekrompen (Onkelinx *et al.* 2024, vogelatlas.be). De Duitse trend is stabiel over de laatste 25 jaar, maar de kortetermijntrend in Nedersachsen en Nordrhein-Westfalen is negatief (dda-web.de, Krüger & Sandkühler 2021, biodiversitaetsmonitoring.nrw.de). Van een recente toename in stedelijk gebied, zoals vastgesteld in Duitsland (Keller *et al.* 2020), lijkt bij ons geen sprake.

Zwarte Mees, Herpen NB, 12 maart 2024. Foto: Jelger Herder

MATKOP *Poecile montanus*

Rode Lijst: gevoelig

Schatting 2018-20: 7500-12.000

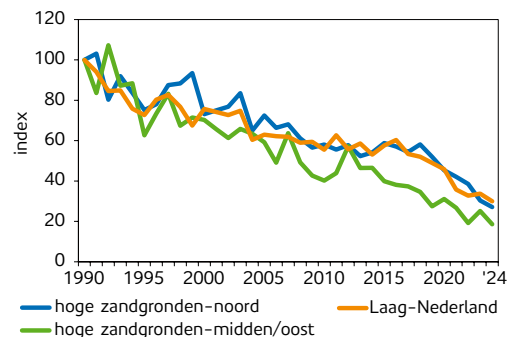
Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / --

Sinds 1990 is Nederland ruim driekwart van zijn Matkoppen kwijtgeraakt. Daarmee zit de soort nadrukkelijk in de hoek waar de klappen vallen. Dat is niet alleen bij ons het geval: in Vlaanderen daalde het aantal waarschijnlijk en zeker bezette atlasblokken in Vlaanderen van 406 in de jaren 2000-02 naar 139 in 2020-24 (vogelatlas.be) en kende de Britse populatie een afname van 96% tussen 1967 en 2022 (BTO.org). De Duitse trend over 25 jaar is opvallend genoeg stabiel, maar in de aan Nederland grenzende deelstaten lijkt na de eeuwwisseling wel sprake van een afname (Gedeon *et al.* 2014). In Nederland ontsnapt geen enkele regio aan de teloorgang van de Matkop, al lijkt de afname in Laag-Nederland en op de noordelijke zandgronden wat langzamer te verlopen dan op de Veluwe en oostelijke zandgronden (figuur 6.37).

Matkop, Bergerheide Nieuw Bergen Li, 24 mei 2024.
Foto: Harvey van Diek

Brits onderzoek wijst op het belang van de aanwezigheid van voldoende bossen, heggen en houtwallen, liefst in verschillende stadia van ontwikkeling en met staand dood hout, om een populatie Matkoppen in stand te houden (Broughton 2025). In Scandinavië veroorzaakt vooral intensief bosbeheer en groot-schalige kap problemen. Het aanbieden van nestkasten en het voeren van zangvogels als mezen lijkt voor de Matkop averechts uit te pakken; het bevoordeelt namelijk de winter-overleving en het broedsucces van Kool- en Pimpelmezen, die daardoor een nóg sterkere concurrentiepositie jegens de Matkop verkrijgen (Broughton 2025). De kans dat dit probleem ook in Nederland een rol speelt bij de afname van de Matkop lijkt groot, maar bewijs ontbreekt vooralsnog. Verdroging en verzuring van bossen op zandgrond lijken in Nederland ook een negatieve factor (Sovon 2018). Zeer waardevol is het in 2024 opgestarte onderzoek naar de broedbiologie van de Matkop op IJsselmonde. De eerste resultaten leverden onder meer een aantoonbare voorkeur voor bossen met veel dood hout op. Drie van veertien gevolgde nesten werden gepredeerd door een Grote Bonte Specht (Ecoresult 2024). Op deze schaal is die informatie vooralsnog anekdotisch, maar langer onderzoek (en wellicht ook een soortgelijke aanpak op andere locaties) kan meer licht op de zaak werpen.

Figuur 6.37. Matkop. Aantalsontwikkeling (index) in drie regio's (Hoge Zandgronden Noord en -midden/oost plus Laag-Nederland). / Willow Tit. Population trends in three landscape types.

BUIDELMEES *Remiz pendulinus*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 9 (schatting 2019: 15-30)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: -- / -

Met nog geen tien vastgestelde territoria in 2024, bungelt het voorkomen van de Buidelmees in Nederland aan een zijden draad. Na een snelle toename in de jaren tachtig volgden in de jaren negentig piekjaren met meer dan 200 territoria. Vanaf de eeuwwisseling is sprake van een gestage teruggang en het broedseizoen van 2024 vormt daarin voorlopig het dieptepunt. Vanaf 2020 komen de jaartotalen niet meer boven de 20 territoria uit. De afname in Nederland staat niet op zichzelf, maar past in een bredere terugtrekkende beweging uit West-Europa (Keller *et al.* 2020). Oorzaken hiervan zijn onduidelijk en dit soort veranderingen aan de rand van het verspreidingsgebied zijn waarschijnlijk van alle tijden (Kinzelbach 2002, Keller *et al.* 2020).

Op één na werden alle territoria in moerasgebieden in de noordelijke helft van het land gevonden. Broedvogeltellingen in De Onlanden Dr leverden verschillende nestvondsten en in totaal drie territoria op. Hier werd extra inspanning geleverd om dubbeltellingen uit te sluiten (Wijnhold *et al.* 2025). In het Lauwersmeer bouwde een mannetje een nest. In het Dannemeer Gr betrof het een paartje en werd eind juni nestbouw waargenomen. In het Ketelmeer Ov - tijdens jaren met gebiedsdekkende tellingen in de periode 2005-15 nog goed voor tientallen territoria - werden twee zingende vogels vastgesteld. Dit gebied werd in 2024 echter niet geheel geïnventariseerd. In het Zwarte Meer Ov ging het eveneens om een zingende vogel. Ook in de Brabantse Biesbosch NB betrof het zangwaarnemingen in een territorium. De Gelderse Poort, een van de weinige recente bolwerken, herbergde dit jaar geen Buidelmezen meer.

Buidelmees, Lauwersmeer, 15 mei 2024. Foto: Marcel van Kammen

VELDLEEUWERIK *Alauda arvensis*

Rode Lijst: gevoelig

Schatting 2018-20: 34.000-44.000

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / +

De Veldleeuwerik behoort tot een van de grootste verliezers van het agrarisch gebied. Het is moeilijk voor te stellen dat de onafgebroken zang in de vorige eeuw vrijwel overal in het agrarisch gebied te horen was. De Veldleeuwerik bleek niet opgewassen tegen de intensivering van het boerenland. Het grootste probleem daarbij is waarschijnlijk het zeer lage nestsucces als gevolg van de tegenwoordig frequente landbouwwerkzaamheden en het gebrek aan veilige alternatieven. Jaarlijks worden er naar schatting tienduizenden jonge Veldleeuweriken uitgemaaid voordat ze kunnen vliegen (Ottens *et al.* 2016), een flinke klap op een geschatte broedpopulatie van 34.000-44.000 paren.

Op korte termijn nemen de aantallen weer iets toe. Deze toename komt niet voort uit de aantalsontwikkeling in agrarisch gebied. Hier lijkt de soort op veel plekken wel in aantallen gestabiliseerd. De Veldleeuwerik profiteert van verschillende beheermaatregelen die worden uitgevoerd in het agrarisch gebied. Zo pakt verlaat maaien positief uit voor de broedprestaties omdat de soort dan vaak voldoende tijd heeft om jongen groot te brengen vóórdat de maaimachine er overheen gaat (Ottens *et al.* 2016; Godijn *et al.* 2024). Verder blijken aantallen hoger te zijn in gebieden met speciale vogelakkers en kruidenrijke akkerranden (Grondard *et al.* 2023) en is de populatietrend stabiel in gebieden met ANLb-maatregelen terwijl de aantallen in gebieden zónder ANLb afnemen (Visser & Kleyheeg 2025). Dat de trend in veel agrarische gebieden stabiliseert, komt mogelijk doordat de Veldleeuwerik zich inmiddels uit de meeste ongeschikte gebieden heeft teruggetrokken en zich alleen nog handhaaft in de gebieden die nog wél kansen bieden voor de soort.

De recente toename die we in de landelijke populatieaantallen zien, komt uit een toename in natuurgebieden. De grootste sprongen zijn daarbij vooral te zien in duin- en kweldergebieden, onder andere in het Waddengebied. Zo zijn in de afgelopen 20 jaar bijvoorbeeld flinke toenames vastgesteld op Rottumeroog (2004: 4 territoria; 2024: 37 territoria) en Rottumerplaat (2004: 11 territoria; 2024: 71 territoria). Ook in de kwelders op het vasteland nemen de aantallen toe.

In binnenlandse natuurgebieden, met name heidegebieden, is de soort op sommige plaatsen nog in relatief hoge dichtheden te vinden. Zo zijn in 2024 alleen al op de heidevelden van het Dwingelderveld Dr 246 territoria aangetroffen op 1570 hectare, een dichtheid van bijna 16 paren per 100 hectare. Vliegbasis Soesterberg Ut doet daar nog een flinke schep bovenop met de afgelopen jaren een uitzonderlijk hoge dichtheid van ongeveer 70 paren per 100 hectare. Onderzoek naar broedsucces op de vliegbasis laat echter zien dat dergelijke hoge dichtheden niet gelijk op goede broedprestaties hoeven te wijzen. Het nestsucces viel in 2020-23 namelijk te laag uit om de lokale populatie op peil te houden. Het tegenvallende nestsucces leek voornamelijk te worden veroorzaakt door een hoge predatiedruk (Ottens *et al.* 2024).

Veldleeuwerik, Keent NB, 29 maart 2024.

Foto: Jelger Herder

KUIFLEEUWERIK *Galerida cristata*

Rode Lijst: ernstig bedreigd

Geteld: 0 (schatting 2024: 0)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: -- / 0

De Kuifleeuwerik was ooit een talrijke broedvogel in ons land. Het is snel bergafwaarts gegaan zoals blijkt uit populatieschattingen rond 1980 (1500) en rond 1990 (425 territoria). Het laatste territorium werd in 2015 bij 's Hertogenbosch NB vastgesteld. Een zingend mannetje nabij het station van Apeldoorn Gl vanaf 4 november 2019 maakte het spannend. De vogel werd voor het laatst gezien in 2020 op 15 maart maar bleef niet lang genoeg om van een territorium te kunnen spreken (Vergeer *et al.* 2016). In de vijf jaar na de waarneming van de Kuifleeuwerik in Apeldoorn werden slechts vier (trekkende) exemplaren gezien. Een hervestiging lijkt, ook gezien ontwikkelingen elders in West-Europa, vooralsnog onwaarschijnlijk.

BOERENZWALUW *Hirundo rustica*

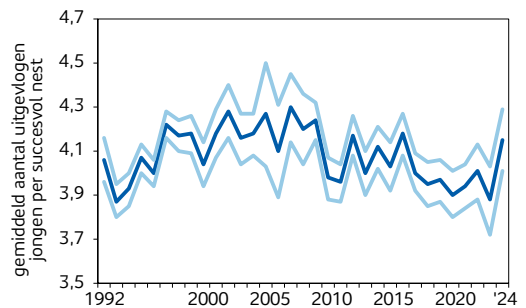
Rode Lijst: gevoelig

Schatting 2018-20: 250.000-340.000

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / 0

Wat is er aan de hand met de Boerenzwaluw? Na een lange afname van de populatieaantallen vanaf de jaren vijftig begon de soort vanaf de eeuwwisseling weer wat op te krabbelen. Het vermoeden was dat de toename van het aantal paardenstallen hierbij een rol speelde voor deze uitgesproken cultuurvolger (van den Bremer *et al.* 2014). De laatste jaren is er echter een opvallende kentering gaande. Vanaf 2019 zijn de aantallen elk jaar afgenomen. In 2024 komt de index uit op een afname met circa een derde sinds 2019.

Boerenzwaluwparen kunnen solitair broeden, maar meestal huisvesten schuren en stallen meerdere tot soms vele broedparen. Erven met tientallen roepende, zingende en zovende Boerenzwaluwen (later in het telseizoen zowel adulten als juvenielen) maken het schatten van het aantal broedparen met de BMP-methode op zijn zachtst gezegd tot een lastige klus. De beste resultaten worden behaald door het systematisch tellen van bezette nesten op vaste erven. Verspreid over het land liggen verschillende specifieke boerenzwaluwtelgebieden, die jaarlijks op deze manier worden geïnventariseerd. Deze gebieden zijn onmisbaar om de aantalsontwikkeling van Boerenzwaluwen in Nederland te volgen. In veel van deze gebieden is de recente afname duidelijk terug te zien,

Figuur 6.38. Boerenzwaluw. Gemiddeld aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest, inclusief 95%-betrouwbaarheidsinterval. / Barn Swallow. Average number of fledglings per successful nest, including 95% confidence interval.

bijvoorbeeld in omgeving Boskoop ZH (2019: 353 nesten, 2024: 191), ten zuiden van Sneek Fr (2019: 637, 2024: 336), Noordwest-Utrecht (2019: 509, 2024: 302) en in de Achterhoek Gl (2019: 3861, 2024: 3013). De afname lijkt daarmee over het hele land plaats te vinden en is niet aan een specifieke regio gebonden. Ook in enkele andere landen in Noordwest-Europa is de laatste jaren een ongewoon scherpe afname te zien, zoals in Denemarken (Vikstrøm *et al.* 2023) en Groot-Brittannië (Heywood *et al.* 2024).

De oorzaken van de plotselinge afname zijn lastig te achterhalen. Uit een populatiemodel blijkt dat de jaarlijkse overleving van Boerenzwaluwen de belangrijkste drijfveer is achter aantalsveranderingen, en dan met name de overleving van eerstejaars vogels (van den Bremer *et al.* 2014). Verdiepend onderzoek naar de overleving van Boerenzwaluwen zou daarmee een belangrijk puzzelstukje kunnen leveren. Gegevens uit het Meetnet Nestkaarten suggereren daarnaast dat jaren met een gemiddeld laag aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest relatief vaak worden opgevolgd door jaren met een afname in broedvogelaantallen.

Ook als we naar de broedprestaties kijken, zien we de laatste jaren een aantal opvallende zaken. Het aantal uitgevlogen jongen per succesvol nest is lang vrij stabiel gebleven (zie ook Altenburg *et al.* 2022), maar lag sinds 2018 veelal lager dan de periode net na de eeuwwisseling (figuur 6.38). Alleen in 2024 viel het aantal uitgevlogen jongen juist weer hoger uit, met gemiddeld 4,15 jongen per succesvol nest. Het nestsucces was echter aan de lage kant met 73% (gemiddeld sinds 1994: 79%). Na een aantal relatief late jaren begonnen Boerenzwaluwen in 2024 gemiddeld juist vroeg met hun eerste legfels, ondanks de natte omstandigheden: de gemiddelde legdatum van het eerste ei lag op 10 mei (gemiddelde vanaf 1992: 15 mei). Een belangrijke kanttekening bij de recente nestgegevens is wel dat het jaarlijkse aantal ingestuurde nestkaarten van Boerenzwaluwen na 2018-20 ruim is gehalveerd, waardoor geografische verschillen een groter effect op de resultaten kunnen hebben. Om ook in de toekomst de landelijke broedprestaties te kunnen blijven volgen, is een nieuwe impuls aan het nest- en ringonderzoek naar de Boerenzwaluw van belang.

Boerenzwaluw, Fochteloërveen, 2 juli 2024. Foto: Peter Soer

HUISZWALUW *Delichon urbicum*

Rode Lijst: gevoelig

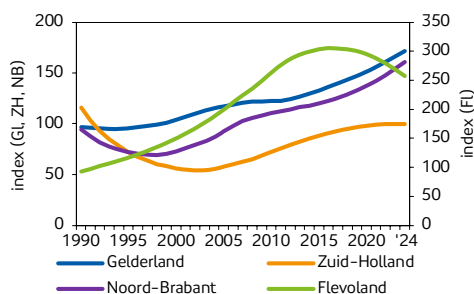
Geteld: 42.309 (schatting 2018-20: 85.000-120.000)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / +

Ten opzichte van de jaren vijftig is het aantal broedparen van de Huiszwaluw met ongeveer twee derde afgenomen. Deze afname vond met name plaats tot in de jaren tachtig, waarna de daling afzwakte. Verschillende factoren dragen bij aan de afname in de tweede helft van de vorige eeuw. Door renovatie en een andere bouwwijze van huizen is er minder nestgelegenheid en door bijvoorbeeld erfverharding, het dempen van sloten en het volbouwen van steden is er minder nestmateriaal beschikbaar, waarbij Huiszwaluwen een voorkeur hebben voor klei (modder) (van den Bremer *et al.* 2024). Daarnaast is het voedselaanbod in de vorm van vliegende insecten sterk verminderd door maatregelen die samengaan met intensiever agrarisch grondgebruik, zoals ontwatering, frequent maaien en ploegen, herbiciden- en insecticidegebruik en zware bemesting (Piersma 2017, van den Bremer *et al.* 2017).

Sinds de eeuwwisseling neemt het broedaantal weer licht toe maar van de aantallen van de jaren vijftig is nog geen sprake. Ook qua verspreiding heeft de soort iets moeten inboeten: in de jaren zeventig was 92% van alle atlasblokken bezet terwijl dit 84% was in 2013-15, een afname van 12% (Sovon 2018). Hierbij vallen met name de toename in Flevoland, waar rond 2015 bijna drie keer zo veel Huiszwaluwen werden geteld als in 1990, en de verplaatsing van stedelijk naar buitengebied op. Op Europees niveau laat de broedvogeltrend op lange termijn een lichte afname en op korte termijn een stabilisatie zien (PECBMS.info), al zijn de verschillen per land of regio groot. De verspreiding van de Huiszwaluw in Europa is op basis van gegevens van aantal bezette atlasblokken niet afgenomen (Keller *et al.* 2020). Net als in Nederland is ook in Groot-Brittannië een afname in (sub)urbaan gebied geconstateerd (Keller *et al.* 2020).

Huiszwaluwen nemen in de helft van onze provincies op korte termijn toe (Gelderland, Noord-Brabant, Noord-Holland, Overijssel, Zuid-Holland en Zeeland). In Flevoland krimpt de populatie sinds ongeveer 2015, mede door een afname in kolonies Rivierduin (2016: 542 nesten, 2024: 163) en Noordermeerweg. Rutten (2015: 246, 2024: 81). In 2024 werden de meeste kolonies geteld in Gelderland (292 bezette kolonies), Zuid-Holland (215) en Noord-Brabant (197). De hoogste aantallen broedparen werden geteld in kolonies bij Lent Gl (314, in 2023: 244), in Drimmelen NB (240, in 2023: 176) en op de spoorbrug Hanzeboog Zwolle Ov (230, in 2023: niet geteld).

Figuur 6.39. Huiszwaluw. Populatiestrend in vier provincies. / Western House Martin. Population trend in four provinces.

Huiszwaluw, Texel, 5 juni 2024. Foto: Bram Ubels

GROTE KAREKIET *Acrocephalus arundinaceus*

Rode Lijst: bedreigd

Geteld: 115 (schatting 2024: 115-135)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / 0

Is er net op tijd ingegrepen om de Grote Karekiet voor Nederland te behouden? De huidige trend lijkt een stabilisatie te laten zien, al zijn er nog steeds veel uitdagingen. Sinds de jaren vijftig is de populatie ingestort van circa 5000 territoria (Sovon 2018) naar een dieptepunt van waarschijnlijk nog geen 100 territoria in 2018 (Boele *et al.* 2020). In 2016 is gestart met herstelmaatregelen, met als belangrijkste onderdeel het creëren van grotere oppervlaktes stromingsriet. Langzaam worden deze maatregelen op steeds meer plekken toegepast. Het is een intensieve klus om de rasters ter bescherming en onderhoud van het stromingsriet te plaatsen, maar de effecten van de maatregelen worden steeds meer zichtbaar (van der Winden *et al.* 2022). Recent zijn de aantallen op landelijk niveau gestabiliseerd en komt het aantal territoria de laatste jaren steeds net iets boven de 100 uit. De decennialange achteruitgang lijkt daarmee op één voor twaalf te zijn gestopt.

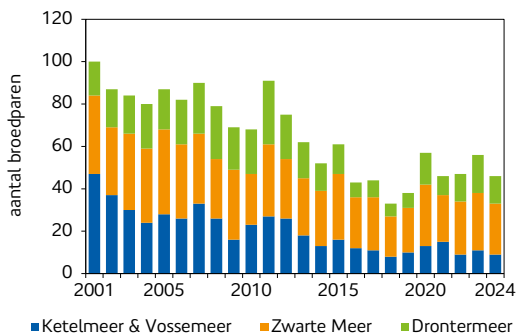
Het belangrijkste bolwerk voor de Grote Karekiet ligt in de Noordelijke Randmeren. De aantallen van de soort worden hier nauwlettend gemonitord in het kader van het Meetnet Zoete Rijkswateren (onderdeel van het Meetnet Broedvogels). Hierdoor zijn de aantallen territoria per Randmeer elk jaar bekend (figuur 6.40; Goffin *et al.* 2024). Met in 2024 46 getelde territoria komt naar schatting 34-40% van de landelijke populatie in de Noordelijk Randmeren voor. Verder werden 3 territoria aangetroffen langs het zuidelijker gelegen Veluwemeer. Met recent flinke investeringen in beschermingsmaatregelen elders langs de Randmeren, met name langs het Nuldernauw, is de hoop dat ook hier Grote Karekieten zullen terugkeren (van der Winden & Deuzeman 2024).

Elders langs de Zoete Rijkswateren werden enkele territoria aangetroffen langs de Rijntakken: één territorium langs de IJssel nabij Zwolle Ov en één langs de Nederrijn nabij Wageningen Gl. Een klein bolwerk ligt in de Gelderse Poort net buiten het stroomgebied van de Rijn. Na een recente dip (in 2020 slechts 2 territoria)

werden hier in 2024 weer 14 territoria geteld. Het is echter niet bekend hoeveel vogels hier ook daadwerkelijk tot broeden komen. Bij meldingen buiten de kerngebieden gaat het vaak om ongepaarde mannetjes.

Als onderdeel van het beschermingsproject wordt ook het broedsucces van de Grote Karekiet jaarlijks onderzocht in de Noordelijke Randmeren en het bolwerk in de Oostelijke Vechtplassen (2024: 12 territoria). Het broedsucces in 2024 viel wat tegen. Opvallend was dat regelmatig nesten met dode, maar onbeschadigde, jongen werden aangetroffen, wat betekent dat deze nesten niet zijn gepreedeerd. Vermoedelijk hebben de natte weersomstandigheden bij een deel van de nesten tot onderkoeling en/of voedselgebrek van de jongen geleid. Latere nesten wisten meer jongen groot te brengen, al bleef het altijd aanwezige risico op predatie een rol spelen (van der Winden & Deuzeman 2024).

Met de huidige kleine broedpopulatie, het hoge aandeel ongepaarde mannen en het soms tegenvallende nestsucces is de Grote Karekiet nog zeker niet uit de gevarenzone. De recente stabilisatie van de aantallen als gevolg van de vele beschermingsmaatregelen is een indicatie dat herstel voor deze grote moeraszanger mogelijk is.

Figuur 6.40. Grote Karekiet. Aantalsontwikkeling in de Noordelijke Randmeren. / Great Reed Warbler. Annual population numbers in the Northern Randmeren.

SPOTVOGEL *Hippolais icterina*

Rode Lijst: gevoelig

Schatting 2018-20: 12.000-18.000

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / +

De Spotvogel is een van de weinige zangvogels van opgaand geboomte en (vooral) struweel die het op de klei- en veengronden van Laag-Nederland (over het algemeen) beter doet dan op de hogere zandgronden. In het laatste kwart van de vorige eeuw nam de soort flink in aantal af, maar sinds de eeuwwisseling vertoont de Nederlandse populatie weer een voorzichtige opwaartse trend. De afname destijds had onder meer van doen met het verdwijnen van de Spotvogel uit ouder wordende bosaanplant: alleen jonge bosstadia zijn immers geliefd bij de soort. De algemene Duitse trend is stabiel, maar zowel in Nedersachsen als Nordrhein-Westfalen is de kortetermijntrend licht negatief (dda-web.de, biodiversiteitsmonitoring.nrw.de, Krüger & Sandkühler 2021). Vlaamse atlas- en trendgegevens indiceren een lichte afname sinds de jaren nul (vogelatlas.be, Onkelinx *et al.* 2025). De Europese trend is licht negatief, maar dat komt met name door een afname aan de zuidwestgrens van het verspreidingsgebied (Keller *et al.* 2020). Die afname past bij de verwachte verschuiving van het broedareal in noordelijke richting, gestuurd door klimaatverandering (Keller *et al.* 2020).

Gedetailleerde regionale telprojecten indiceren dat de Spotvogel nog niet terug is op het niveau van de jaren zeventig. Zo bleek de soort bij een kartering in Amsterdam bezuiden het IJ in

2020/21 met 54-66% procent te zijn afgenomen ten opzichte van de jaren zeventig (van Groen *et al.* 2022).

De negen betrouwbare provinciale trends laten sinds 1990 een stabiele (7) tot positieve (2) trend zien. Over de laatste twaalf jaar zijn deze trends gemiddeld nog iets positiever (3 stabiel, 4 toename en 2 onzeker/fluctuerend). De recente toename in de duinen lijkt vooral plaats te vinden op de Waddeneilanden. Zo nam de soort op Schiermonnikoog toe van 39 territoria in 2001 tot 89 in 2024 (Kleefstra & Bresser 2024). De aantallen in de duinen elders – de kust van het vasteland en de Delta – zijn aanmerkelijk lager. Spotvogels moeten het vaak hebben van kleinschalige landschapselementen als bosjes en houtsingels. Ingrepen in dergelijk habitat kunnen tot fikke aantalsverschuivingen leiden. Zo nam de soort in de Engbertsdijksvenen Ov na kap van diverse houtsingels af van 18 naar 2 territoria, om in 2024 weer iets op te krabbelen naar 6 territoria (Euverman *et al.* 2024).

Onze Spotvogels overwinteren in Afrika ten zuiden van de evenaar. Gegevens van enkele met geolocators gevolgd broedvogels uit De Peel indiceren dat ze via Zuidoost-Europa naar West-Afrika te vliegen om in Zuidwest-Afrika (vooral Namibië) te overwinteren (van Noorden *et al.* 2022).

Spotvogel, Kekerdom Gl, 6 juni 2024. Foto: Harvey van Diek

SNOR *Locustella luscinioides*

Rode Lijst: kwetsbaar

Schatting 2018-20: 2800-3600

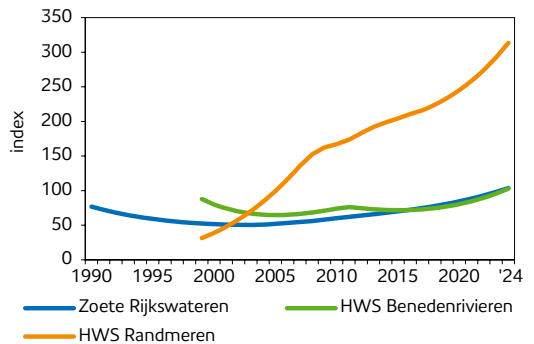
Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / ++

De Snor neemt in Nederland weer toe. De soort had het eind vorige eeuw moeilijk en nam sinds de jaren zeventig flink in aantal af, maar inmiddels is de populatie weer nagenoeg op het oude niveau. De terugval eind vorige eeuw viel samen met drogere weersomstandigheden in de Sahel-regio, een belangrijk overwinteringsgebied voor deze soort. De aantallen worden dan ook beïnvloed door de weersomstandigheden in de Sahel (Zwarts *et al.* 2009), die sinds de jaren negentig voor overwinterende moerasvogels door meer regenval weer verbeterd zijn. Het is niet toevallig dat de dip eind vorige eeuw en de daaropvolgende toename ook terug te zien is bij de Rietzanger, een andere welbekende Sahel-overwinteraar (Wortel *et al.* 2024).

Toch blijft het aanhoudende gesnor op sommige voormalige broedlocaties vooralsnog uit. Sommige gebieden in Oost-Nederland die sinds de jaren zeventig zijn verlaten, zijn nog maar mondjesmaat gekoloniseerd. Het betreft voornamelijk de populaties in de vennen- en peelgebieden in Noord-Brabant en Limburg. Zo werd pas in 2024 voor het eerst weer één territorium van de Snor vastgesteld in de Deurnsche Peel (Hissel *et al.* 2024).

De belangrijkste bolwerken voor de Snor liggen in de grote moerasgebieden op laagveen- en zeekleigrond. De grootste aantallen worden jaarlijks geteld in de Oostvaardersplassen met in 2024 637 territoria. Recent is er ook een enorme toename vastgesteld in de Onlanden waar de populatie groeide van een toch al behoorlijk aantal van 78 territoria in 2014 naar maar liefst 436 territoria in 2024 (Wijnhold *et al.* 2025). Andere grote populaties bevinden zich bijvoorbeeld in het Lauwersmeer (2024: 114 territoria), de Biesbosch (2024: 89-105 incl. Noordwaard) en de Wieden (2021: 160-185).

Binnen de Zoete Rijkswateren neemt de Snor eveneens gestaag in aantal toe (figuur 6.41). De belangrijkste regio voor de soort binnen de Zoete Rijkswateren is het Randmerengebied en dan voornamelijk het Zwarte Meer. Bij de laatste volledige telling in 2024 zijn hier 106 territoria aangetroffen (Deuzeman & Abma 2023). In zowel het Drontermeer als Ketelmeer/Vossemeer zijn jaarlijks ook enkele tientallen territoria aanwezig. Ook in het IJsselmeergebied liggen aantallen van betekenis en dan met name langs de Friese IJsselmeerkust. Bij de laatste volledige telling van het gebied in 2019 betrof het 49 territoria. In het Benedenrivierengebied is de trend op de lange termijn stabiel, wat samenhangt met de (ondanks sterke schommelingen) stabiele trend in de Biesbosch (excl. Noordwaard). Wel is recent een toename in het Haringvliet geconstateerd, met name op eiland Tiengemeten. Het gaat hier vooralsnog om lagere aantallen dan in de Biesbosch, in 2023 bijvoorbeeld om 16 territoria. De toename van de Snor in de Zoete Rijkswateren als geheel lijkt dan ook voornamelijk samen te hangen met de gestage toename langs de Randmeren.

Figuur 6.41. Snor. Populatiestrend in de Zoete Rijkswateren als geheel en twee aparte hoofdwatersystemen. / Savi's Warbler. Population trend in the National Freshwater systems and two water systems separately.

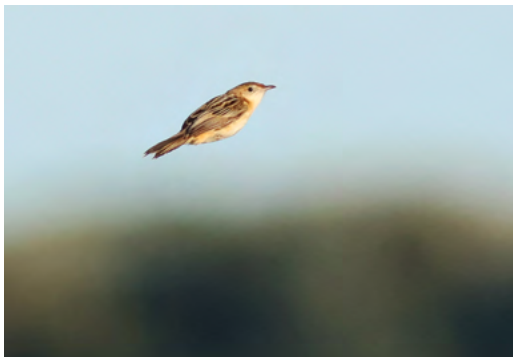
GRASZANGER *Cisticola juncidis*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 280 (schatting 2024: 280-310)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ++ / ++

Lange tijd vormde het mediterrane gebied de noordgrens van de verspreiding voor de Graszanger, de enige Europese vertegenwoordiger van een in Afrika alom vertegenwoordigde en soortenrijke familie. Sinds de jaren zestig rukt hij echter noordwestwaarts op. Nederland werd bereikt in de jaren zeventig, maar een serie strenge winters deed de soort, die zich eenmaal gevestigd als standvogel gedroeg, geen goed. Pas na de eeuwwisseling werd een nieuwe poging ondernomen en sindsdien broedt de soort jaarlijks in ons land. Een spectaculaire toename zoals bij de Cetti's Zanger bleef lange tijd uit, maar het begin van zo'n opmars lijkt in beeld. De schorren van het Verdrongen Land van Saeftinghe staan hierin centraal. Dit is sinds jaar en dag het belangrijkste Nederlandse broedgebied met een soms haperende, maar nu onmiskenbare positieve aantalsontwikkeling: 1-30 in 1976-86, 0-14 in 1987-99, 14-19 in 2004-12, 54 in 2018, 123 in 2023 en 160 in 2024. Dit lijstje toont de fikse jaarlijkse schommelingen, maar ook de recente sterk opwaartse trend. Ouder, onbegraasd schor vormt de favoriete habitat op Saeftinghe; dicht rietland wordt vermeden (Walhout & Calle 2025). Ook in aangrenzend Belgisch Vlaanderen rukt de soort op. Zo werden tijdens het Vlaamse atlasproject in 2000-02 in 6 blokken waarschijnlijk of zeker broedende Graszangers vastgesteld; in 2020-24 waren dit 47 blokken en was vrijwel de gehele Noordzeekust bezet (vogelatlas.be).

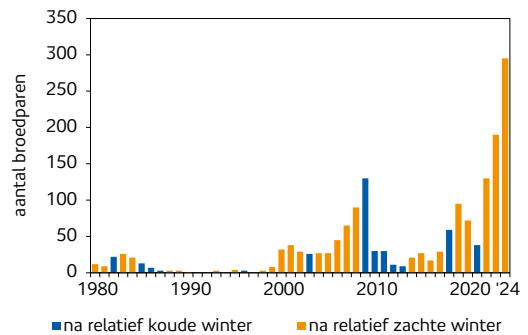

Graszanger, Nieuwvliet-Bad ZI, 9 juni 2024.

Foto: Hugo Wieleman

Elders in Zeeland – met een accent op Zeeuws-Vlaanderen – werden in 2024 in totaal 104 territoria vastgesteld, ruim meer dan het tot nu toe hoogste aantal van 53 in 2008. Concentraties waren te vinden in (het noordelijke deel van) De Braakman, kuststrook Plaskreek-Nummer Eén en Waterdunen Breskens (alle in Zeeuws-Vlaanderen) en het Noordervroon Westkapelle op Walcheren. Buiten Zeeland werden slechts 16 territoria gevonden waarvan de helft in de kop van Noord-Holland en het Waddengebied (8) en daarnaast langs de noordoever van de Nieuwe Waterweg (2), langs het Haringvliet, in De Onlanden, bij Bergen op Zoom, bij Valkenswaard, langs de rand van de Deurnsche Peel en bij Itteren (allen 1).

Het uitblijven van streng winterweer, zowel in Nederland als in de landen ten zuiden van ons waaruit de Graszangers in goede jaren noordwaarts oprukken, is ongetwijfeld een belangrijke verklarende factor voor de toename van de soort.

Figuur 6.42. Graszanger. Aantalsontwikkeling (territoria) vanaf 1980 na relatief zachte en relatief koude winters (incl. 'zachtere' winters met een korte felle periode met kou). / Zitting *Cisticola*. Dutch breeding population (territories) since 1980 after mild (orange) and (relatively) cold winters (blue).

GROTE LIJSTER *Turdus viscivorus*

Rode Lijst: kwetsbaar

Schatting 2018-20: 8700-10.500

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / 0

De afname van de Grote Lijster in Nederland lijkt te zijn begonnen in de jaren zeventig. Tussen 1985 en begin jaren negentig herstelde de soort zich iets, waarna de aantallen na 1995 weer in elkaar zakten (van Kleunen *et al.* 2017). Door deze voortdurende afname belandde de Grote Lijster op de Rode Lijst.

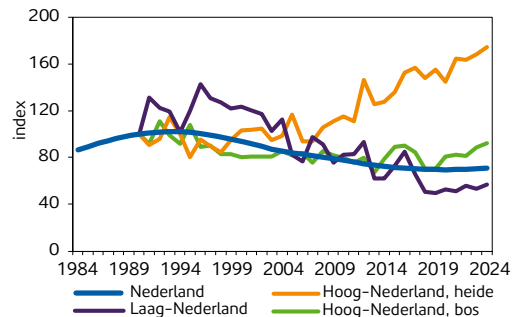
De broedvogeltrend van de Grote Lijster laat over de laatste twaalf jaar echter een stabilisatie zien. Vanaf 2017 lijkt de trend een licht stijgende lijn, die ook in 2024 wordt doorgetrokken maar nog ruim onder het niveau van begin jaren negentig. De verspreiding is ten opzichte van de jaren zeventig ook iets afgenomen (74% in 1973-77 versus 64% in 2013-15) (Sovon 2018). In het uiterst noorden en westen van ons land zijn Grote Lijsters amper aanwezig vanwege de daar ongeschikte habitats zoals verstedelijkt gebied, laagveenmoerassen of open veenweidegebieden (Sovon 2018). In de oostelijke helft van Nederland zijn echter vrijwel alle atlasblokken bezet. De grootste dichtheden worden gevonden in Gelderland en Overijssel, waar de soort broedt in kleinschalige landschappen en bosrijke delen van de hogere zandgronden. Op Europees niveau is de verspreiding van Grote Lijsters iets toegenomen ten opzichte van de jaren tachtig (Keller *et al.* 2020) en is de broedpopulatie op lange termijn afgenomen maar laat deze op de korte termijn een stabiele trend zien (birdlife.org, PECBMS.info). Tussen landen worden in afgelopen decennia grote verschillen gezien in trends. Zo is de soort toegenomen in Scandinavische landen (Noorwegen), Hongarije, Italië en delen van Spanje maar afgenomen in Groot-Brittannië (Keller *et al.* 2020). De landelijke afname die tot voorkort nog speelde, hangt vooral samen met die van het agrarische gebied. Ook voor Grote Lijsters speelt de intensivering van landgebruik (uniforme en verdroogde graslanden door ontwatering), en de afname van grasland door verstedelijking en omzetting naar akkers een rol, wat tot vermindering van foerageermogelijk-

heden kan leiden (Boele *et al.* 2022). De stabilisatie in aantallen op korte termijn lijkt vooral te komen door een stabilisatie in Gelderland en een lichte toename in Drenthe, zoals in het Dwingelderveld (2013: 46, 2024: 74 territoria) en Drents-Friese Wold & Leggelderveld (2024: 39 territoria).

Grote Lijster, Ruinen Dr, 11 juli 2024.

Foto: Harvey van Diek

Figuur 6.43. Grote Lijster. Aantalsontwikkeling (index) in Nederland en drie habitats. / Mistle Thrush. Population trend in the Netherlands and three landscape types.

KRAMSVOGEL *Turdus pilaris*

Rode Lijst: gevoelig

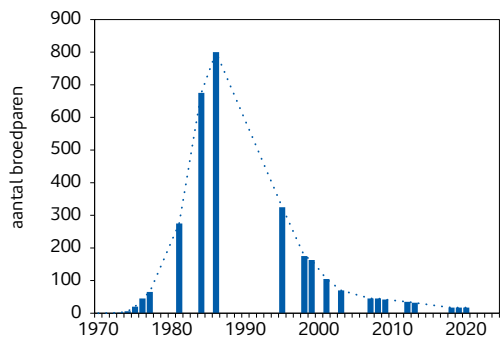
Geteld: 4 (schatting 2018-20: 10-25)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: -- / -

Het eerste Nederlandse atlasproject (1973-77) kwam net op tijd om de opkomst van de Kramsvogel als broedvogel vast te leggen; de stand steeg van enkele tot meer dan vijftig paren en nam na die atlasperiode verder toe. Wie toen verwachtte dat de soort zich tot een stabiele Nederlandse broedvogel zou ontwikkelen, kwam bedrogen uit. Na de hoogtijdagen rond 1985-90 (700-900 broedparen, waarvan 600-700 in Limburg; Hustings *et al.* 2006) stortte de populatie in. Sinds ongeveer 2005 komt de stand niet meer boven de 100 paren. Inmiddels moeten we het met hooguit enkele tientallen paren doen en lijkt het einde van de teloorgang nog niet in zicht.

De opkomst van de Kramsvogel als broedvogel in Nederland past in de zuidwestelijke uitbreiding van het Europese broedgebied die rond 1800 al was ingezet. De contractie die na 1990 optrad, vond eveneens in grote delen van de recent verworven broedplaatsen in de omliggende landen plaats, met name in laaglandgebieden (Keller *et al.* 2020). Als oorzaak voor de afname in onze contreien wordt onder meer verdroging van het slinkende graslandareaal in de oostelijke provincies genoemd (Sovon 2018). De algehele neergang in de Noordwest-Europese broedgebieden (Keller *et al.* 2020) is ook duidelijk zichtbaar in de Nederlandse populatie die aan de uiterste rand van het verspreidingsgebied ligt.

In 2024 werden slechts vier territoria bekend, alle zonder duidelijke aanwijzingen voor een broedgeval: in het Bargerveen, bij Oldenzaal, op de Veluwe en bij Schaijk. Het is veelzeggend dat in 2024 geen enkel territorium bekend werd uit Limburg, waar in 2021 het voorlopig laatste zekere broedgeval plaatsvond (adult met een net vliegvlug jong in een oude kersenboom in Nuth).

Figuur 6.44. Kramsvogel. Populatieontwikkeling (aantal paren) vanaf 1970 (laatste schatting in 2018-20). / Fieldfare. Dutch breeding population (pairs) in 1970-2020.

Kramsvogel, Texel, 2 mei 2024. Foto: Jeroen Sidler

GRAUWE Vliegenvanger *Muscicapa striata*

Rode Lijst: gevoelig

Schatting 2018-20: 17.000-23.000

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / +

Grauwe Vliegenvangers broeden in grote delen van Europa, maar sinds 1980 is de populatie ruim gehalveerd (PECBMS.info). Die afname speelt vooral in het westen van Europa (Keller *et al.* 2020, Zwarts *et al.* 2023a). In Groot-Brittannië kromp de populatie tussen 1967 en 2022 met liefst 93% in aantal. Het lijkt hier met name te gaan om een afname in dichtheid, want het aantal bezette atlasblokken slonk 'slechts' met 10% (BTO.org).

In Vlaanderen nam het aantal waarschijnlijk of zeker bezette atlasblokken tussen 2000-02 en 2020-24 met ruim 20% af (vogelatlas.be). In Nederland werd de soort midden jaren zeventig in 1383 van de 1685 atlasblokken waarschijnlijk of zeker broedend gemeld; in 2013-15 waren dat 1185 atlasblokken (-15%, Sovon 2018). De BMP-trend suggereert een halvering van de broedpopulatie sinds 1984; ook bij ons is de afname in aantallen daarmee forsler dan de krimp in het verspreidingsgebied. De laatste jaren is de afname in ons land gestokt; de kortetermijntrend (sinds 2013) is zelfs licht positief. In de zes provincies waarvoor een kortetermijntrend berekend kon worden, is deze in drie provincies stabiel (Drenthe, Gelderland en Overijssel), in twee licht positief (Noord-Brabant en Zuid-Holland) en in één is de trend onzeker (Limburg). Alleen de trend in agrarisch en stedelijk gebied in Laag-Nederland valt onverminderd negatief uit (1990-2024 bijna

60% afname). Dat is ook precies de regio waar de krimp in verspreiding, die middels atlasprojecten geconstateerd werd, sinds de jaren zeventig het grootst is. Daarmee is het accent van het voorkomen nog nadrukkelijker op het midden en oosten van het land komen te liggen. Gelderland, Overijssel en Drenthe herbergden in 2018-20 gezamenlijk de helft van de Nederlandse populatie.

Noordwest-Europese Grauwe Vliegenvangers overwinteren voornamelijk ten zuiden van de evenaar in westelijk Afrika. In hoeverre problemen in de overwinterings- en trekgebieden bijdragen aan de afname in de broedgebieden is niet goed duidelijk.

Brits onderzoek suggereert dat de afname van de Grauwe Vliegenvanger vooral wordt veroorzaakt door een afname in de overleving van eerstejaars vogels tijdens de trek en in de overwinteringsgebieden (BTO.org). Mogelijk speelt afnemend nestsucces eveneens een rol. Opvallend is dat het broedsucces van Britse Grauwe Vliegen in stedelijk gebied beduidend hoger ligt dan in bossen en in agrarisch gebied. Gaaien bleken belangrijke nestpredatoren in een Britse studie, maar het onderzoek was te kleinschalig om algemene conclusies te trekken (BTO.org). Een ander mogelijk probleem is een afname van het percentage tweede legsels. In Groot-Brittannië was rond 1950 circa 20% van de gevolgte nesten een tweede legsel en nam dat percentage vervolgens af (Kirby *et al.* 2005). Nederlandse nestkaartgegevens wijzen op een vervroeging van de eerste eilegdatum: van 28 mei begin jaren zeventig naar 23 mei rond 2020 (Meetnet Nestkaarten, J. Nienhuis). Nederlandse nestgegevens zijn helaas erg schaars. In de periode 1985-2024 werden in 21 jaren tien of meer nesten gevolgd. Het gemiddeld broedsucces in die jaren bedroeg 68%, met een negatieve uitschieter van 20% in 2024, maar de steekproef is te klein om harde conclusies te trekken (Meetnet Nestkaarten, Ballering 2025). Om een beter beeld te krijgen van de gang van zaken in Nederland zou het erg zinnig zijn om meer nesten, verspreid over verschillende habitats, te volgen.

Grauwe Vliegenvanger, Lieveelde Gl, 12 juni 2024.
Foto: Gejo Wassink

NACHTEGAAL *Luscinia megarhynchos*

Rode Lijst: kwetsbaar

Schatting 2018-20: 5800-7300

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / +

De landelijke trend van de Nachtegaal vertoont sinds 1984 een significante toename. Hoewel dat op zich positief is, zijn er indicaties dat de start van het BMP te laat kwam om het instorten van de nachtegalenstand in vooral het oosten van Nederland vast te leggen. In Zuid-Limburg was in de jaren vijftig al sprake van een 'ontstellende achteruitgang' (Hustings *et al.* 2006). Zo leverde een kartering tussen Schinveld en Voerendaal in de jaren zeventig circa 70 territoria op, tegen 12 in 1996-97 (Hustings *et al.* 2006). In de Deurnsche Peel kwamen begin jaren tachtig nog tientallen paren voor, maar verdween de soort vervolgens nagenoeg; de 3 getelde territoria in 2024 wijzen niet op een structureel herstel (Hissel *et al.* 2024). Sinds het begin van de telling laat de soort een stijgende trend zien in Noord-Holland en Noord-Brabant) en een stabiele trend in Zuid-Holland, Gelderland en Limburg. In bossen op droge zandgrond ontbreekt de soort nagenoeg.

In de duinen – veruit het belangrijkste habitat in ons land – pakt verstruweling over het algemeen gunstig uit voor de Nachtegaal, terwijl het terugdringen van ruigte en struweel juist tot enige afname kan leiden. De grootste recente toename in het duingebied komt op het conto van de Waddeneilanden, waar de verstruweling later op gang kwam dan elders langs de kust. Zo nam de populatie op Schiermonnikoog toe van 16 paren in 2001 tot 93 in 2024 (Kleefstra &

Bresser 2024).

In een deel van de vastelandsduinen neemt de soort recent wat af, bij voorbeeld in Zuid-Kennemerland (711 paren in 2010-11, 517 in 2023; Slaterus *et al.* 2023) en in Meijndel ZH, waar de 283 in 2023 getelde broedparen het laagste aantal sinds de start van de jaarlijkse tellingen sinds 1984 vormen (Hooijmans 2024). Het terugdringen van vegetatie vanwege op openheid en verstuuving gericht duinbeheer en effecten van damhertenvraat worden als oorzaak voor de afname in de duinen genoemd; niet duidelijk is of nog andere zaken een rol spelen. In Meijndel komt overigens geen damhertenpopulatie van betekenis voor; de afname daar kan dus niet door hertenvraat veroorzaakt zijn. In hoeverre matige resultaten in rijk broedhabitat als Meijndel op termijn een afname voor de soort inhoudt, is de vraag: eerder onderzoek toonde aan dat de vogels er in jaren met een geringer aantal bezette territoria meer vliegvlugge jongen produceren (Spierenburg & Pot 2019).

De kortetermijntrend in aangrenzend Duitsland is stabiel (Niedersachsen) tot licht positief (Nordrhein-Westfalen; Krüger & Sandkühler 2021, biodiversitaetsmonitoring.nrw.de). Vlaamse trendgegevens suggereren een lichte toename in deze eeuw (Onkelinx *et al.* 2025). De Europese populatie oogt al enkele decennia stabiel (PECBMS.info).

Nachtegaal, Sambeek NB, 6 mei 2024. Foto: Harvey van Diek

PAAPJE *Saxicola rubetra*

Rode Lijst: bedreigd

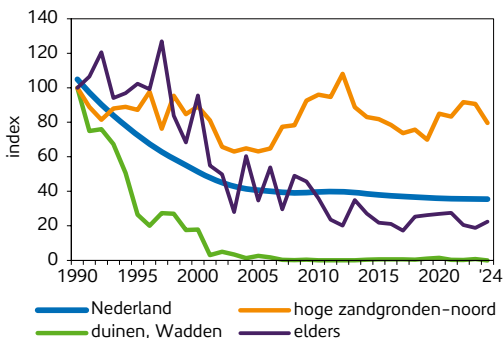
Geteld: 154 (schatting 2019: 200-300)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / 0

De broedpopulatie van het Paapje in Nederland is met een afname van meer dan 90% nog maar een schim van wat het was in de jaren vijftig (van Kleunen *et al.* 2017). Na deze teloorgang lijkt de broedpopulatie gestabiliseerd en is op korte termijn geen significante aantalsverandering zichtbaar. Ook de verspreiding in ons land is geslonken. Kwam het Paapje in de jaren zeventig nog in een kleine 30% van alle atlasblokken voor, was dit nog maar 6% in 2013-15 (Sovon 2018). De soort is verdwenen uit het zuiden, oosten en de duinen. Tegenwoordig broedt de helft van de Paapjes in Drenthe en de rest verspreid over andere plekken in vooral het noorden van het land. De afname in Nederland weerspiegelt de afname in Europa. Op Europees niveau is de soort sinds de jaren tachtig naar schatting met 71% afgenomen (Henderson *et al.* 2014) en is ook de verspreiding afgenomen (-4%) (Keller *et al.* 2020). Voornamelijk in West-Europa zijn minder Paapjes dan voorheen en de soort lijkt vanuit Groot-Brittannië, Nederland en Frankrijk richting Oost-Europa weg te trekken (Keller *et al.* 2020). In Rusland, waar 40% van de populatie broedt, worden regionaal verschillende trends gezien, met een toename in gebieden met verlaten boerenland (Keller *et al.* 2020). De afname in West-Europa wordt in verband gebracht met het intensievere beheer van grasland en vervroegd maaien, wat resulteert in minder vegetatiestructuur

en voedselbeschikbaarheid. Daarnaast worden meer nesten kapot gemaaid en is er een hogere mortaliteit onder vrouwelijke Paapjes (Strebel *et al.* 2015, Woodward *et al.* 2018). Onderzoek wees uit dat de omstandigheden tijdens de trek en op de broedlocaties meer invloed hadden op de afname in Europa dan de condities in het overwinteringsgebied (de savannes in de Sahel-zone in Afrika) (Blackburn & Cresswell 2016, Blackburn *et al.* 2017).

Paapjes hebben in Nederland eveneens geleden onder de intensivering van het agrarisch grondgebruik en de verdroging of verbossing van natuurgebieden (duinen) (Sovon 2018). Het hoogveengebied Fochteloërveen is al sinds jaar en dag het bolwerk van Paapjes (circa 71 territoria in 2024). Een andere belangrijke habitat is open en natte heide, zoals het Dwingelderveld (2024: 19) en Drents-Friese Wold (27). Natte beekdalen, zoals de Drentse Aa (2024: 19), De Onlanden/Peizermaden (17) en de Vledder- en Wapserveense Aa (6) vormen een derde belangrijke broedhabitat. Het aantal territoria kan vrij fors fluctueren in deze kerngebieden maar de reden hierachter blijft gissen. Vernatting en struikvorming bijvoorbeeld heeft het Paapje in het Fochteloërveen geholpen (Sovon 2018) terwijl de soort in het eveneens vernatte Bargerveen in mindere mate is gaan broeden: in 2024 werden 8 territoria geteld terwijl vlak voor de eeuwwisseling tot wel 35 territoria voorkwamen. Een ander voorbeeld is gebied de Eener- en Tempelstukken in Drenthe, hier lijkt de soort na een aantal jaar broeden weer af te nemen; in 2024 was nog maar 1 territoria aanwezig ten opzichte van 8-12 in 2021-23.

Figuur 6.45. Paapje. Aantalsontwikkeling (index) in Nederland en drie habitats. / Whinchat. Population trend in the Netherlands and three landscape types.

TAPUIT *Oenanthe oenanthe*

Rode Lijst: bedreigd

Geteld: 292 (schatting 2024: 300-340)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / +

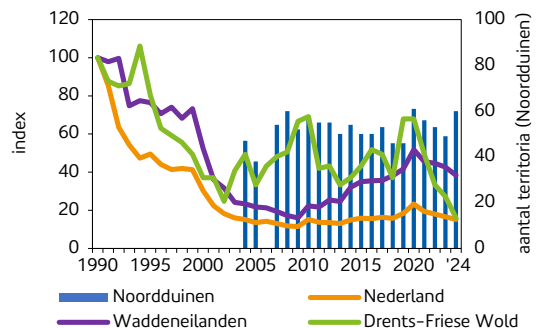
Zo'n vijftig jaar geleden broedden ruim 2000 paren Tapuiten in Nederland, vooral in de zuidelijke helft van ons land. Tegenwoordig broedt de soort vrijwel uitsluitend op de Waddeneilanden, in de duinstrook ten noorden van het Noordzeekanaal (met name in de duinen van de Kop van Noord-Holland) en zeer lokaal in het Drents-Friese Wold. In omringende landen is een vergelijkbare ontwikkeling te zien; de afname in Duitsland is overeenkomend met die in Nederland (dda-web.de) en in Vlaanderen is de soort bijna verdwenen als broedvogel (Sovon 2022). Op Europees niveau (voornamelijk West- en Centraal-Europa) is de soort sinds 1980 met 72% afgenomen (PECBMS).

De jaren rond 2010 vormden voor de Tapuit in Nederland een dieptepunt; in 2013 telde de broedpopulatie slechts 210-250 paren. In de jaren erna krabbelde de populatie weer iets op en met 360-440 paren liet de broedvogeltrend in 2020 een kleine piek zien (figuur 6.46). Na 2020 lijkt zich weer een lichte afname in te zetten. In 2023 bestond de landelijke broedpopulatie naar schatting uit 310-350 paren en in 2024 uit 300-340 paren.

In 2024 werd meer dan twee derde van alle Nederlandse territoria geteld op de Wadden. In de duinen van Terschelling werden 74 territoria geteld, het hoogste aantal sinds 2018, en meer dan de 65 territoria van 2023. Op Texel werden minimaal 52 territoria vastgesteld (meest recente complete telling in 2022: 72-76). Voor de Tapuiten in het bolwerk Noordduinen NH was 2024 een bovengemiddeld jaar met naar schatting 60 territoria (2023: 49 en 2022: 53). Buiten de Wadden lag het aantal territoria het hoogst in het Drents-Friese Wold (11-15), waar een afname speelt (2023: 19-22, 2022: 21-33 en 2021: 35-45). Andere territoria werden onder andere vastgesteld in Zwanenwater NH (5), Dwingelderveld Dr (3) en het Verdronken Land van Saeftinghe Zl (2).

Tapuiten zijn sterk afhankelijk van open, droge duinhabitats. Vergrassing door stikstofdepositie en tekort aan konijnsholen als broedgelegenheid zorgen voor minder geschikt leefgebied (Roodbergen *et al.* 2025). Droge voorjaren als

in 2018, 2019 en 2020 bevorderen open vegetatie met zandige plekken en lage kruiden, wat gunstig is voor Tapuiten. In 2021 zorgde een nat voorjaar juist voor sterke vergrassing, wat minder gunstig is. Ook 2023 kende natte maanden voorafgaand aan een droge zomer. Het voorjaar van 2024 was na 1979 het natste voorjaar sinds 1906 (zie ook figuur 3.2, 3.3), wat weliswaar natte duinvalleien herstelde maar de vergrassing in droge duinen versnelde. Mogelijk hangt de landelijke afname in de afgelopen vier jaar samen met de nattere weersomstandigheden in deze jaren (m.u.v. 2022). Ook de terugval in de konijnenstand, door ziektes zoals myxomatose, draagt bij aan vergrassing en daarmee aan habitatverlies (Roodbergen *et al.* 2025). Het herstel van de konijnenstand tussen het najaar van 2019 en het voorjaar van 2021 bood tijdelijk hoop, maar werd tenietgedaan door een uitbraak van myxomatose in de herfst van 2021. Daarnaast neemt de predatiedruk op Tapuiten toe, met name door vossen en kleine marterachtigen. Op Texel speelt nestpredatie in het algemeen veel minder een rol; hier leven geen vossen en is de enige marterachtige die voorkomt – de hermelijn – zeldzaam. Predatie door verwilderde huiskatten is echter niet uit te sluiten (Roodbergen *et al.* 2025).

Figuur 6.46. Tapuit. Aantalsontwikkeling (index) in Nederland, op de Waddeneilanden en in het Drents-Friese Wold (vanaf 1990), en aantal territoria in de Noordduinen (2004-05, 2007-24). / Northern Wheatear. Population trend in the Netherlands on the Wadden Islands, and in the Drents-Friese Wold (since 1990), and number of territories in the Noordduinen.

RINGMUS *Passer montanus*

Rode Lijst: gevoelig

Schatting 2018-20: 25.000-38.000

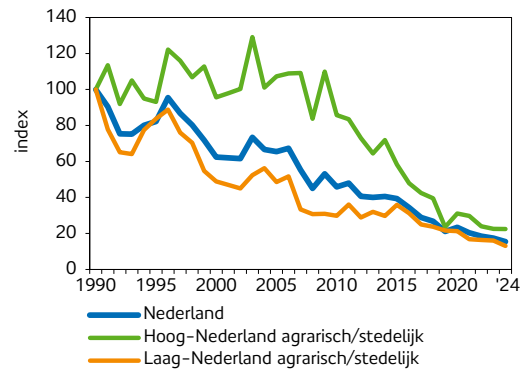
Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / --

De Ringmus is de agrarische evenknie van de Huismus. In urbaan gebied komt de Ringmus maar mondjesmaat voor en dan alleen langs de buitenranden van steden en dorpen. In agrarisch gebied is de soort sterk afgenomen en die trend vertoont gelijkenis met de ontwikkeling van (voorheen) algemene soorten als Patrijs, Zomertortel en Veldleeuwerik. Van de broedpopulatie aan het begin van de jaren negentig is landelijk nog minder dan een vijfde over en de afname lijkt nog niet gestopt (figuur 6.47). Deze afname speelt zich zowel op de hoge zandgronden als op klei en veen in Laag-Nederland. In urbaan gebied is de Ringmus inmiddels een (zeer) schaarse soort; op basis van MUS-gegevens werd in 2024 gemiddeld op iedere 206 Huismussen slechts één Ringmus waargenomen.

In Groot-Brittannië doet de soort het juist opvallend beter vanaf halverwege jaren negentig maar in de recente drie jaren is een duidelijke afname zichtbaar. De grootste afname vond daar al plaats in de jaren zeventig en over langere periode is dan ook een afname vastgesteld (Heywood *et al.* 2024). In Duitsland is de ontwikkeling vanaf 1990 totaal anders dan bij ons; vanaf 1990 lijkt de ontwikkeling stabiel en in de recente vijftien jaar is het zelfs een lichte toename vastgesteld (Kamp *et al.* 2021, DDA 2024). De Deense populatie laat vanaf 1980

een toename zien en is in de recente twaalf jaar (2007-18) stabiel. Het is opvallend dat een soort die bij ons duidelijk afneemt, in omliggende landen in de afgelopen ruim dertig jaar geen afname laat zien.

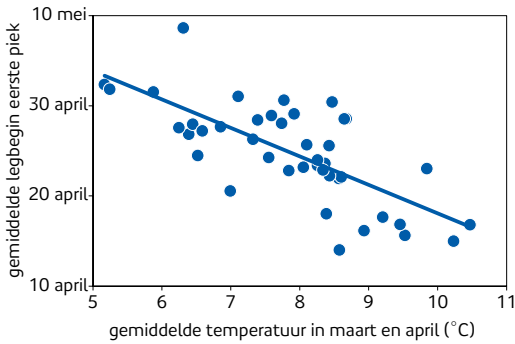
Het legbegin van de Ringmus is in de loop van de jaren vervroegd (Ballering 2025). Er lijkt een verband te zijn met de gemiddelde temperatuur in maart en april (figuur 6.48). Dit verband gaat ook op voor het tweede en derde legsel. Hoge temperaturen tijdens het tweede

Figuur 6.47. Ringmus. Aantalsontwikkeling (index) in Nederland, Hoog-Nederland (agrarisch en stedelijk gebied) en Laag-Nederland (agrarisch en stedelijk gebied). / Eurasian Tree Sparrow. Population trend in the Netherlands and two landscape types.

Ringmus, Gennep Li, 4 augustus 2024. Foto: Bram Ubels

Figuur 6.48. Ringmus. Eerste eileg afgezet tegen de gemiddelde temperatuur in maart en april in 1984-2024. / Eurasian Tree Sparrow. Laying date (first nest) compared to average temperature in March-April in 1984-2024.

en derde legsel, wat tegenwoordig vaker voorkomt, kan leiden tot een lagere uitkomstkans van eieren en hogere sterfte onder de jongen (Timmerman & de Vries 2022). Het is de vraag of de soort voldoende kan anticiperen op warmere voorjaren wanneer het voedsel (rupsen en insecten) ook eerder verschijnt. Het nestsucces (minimaal 1 jong uitgevlogen) lijkt vanaf begin jaren tachtig niet verandert maar heeft wel jaarlijks sterke wisselingen (Ballering 2025). Opgemerkt moet worden dat de spreiding van de ingestuurde nestkaarten beperkt is, waardoor het de vraag is of dit wel representatief is voor het landelijke beeld.

De Ringmus is in bos en urbaan gebied vrijwel verdwenen. In tegenstelling tot de Huismus huist het grootste deel van de populatie Ringmussen in het agrarisch gebied. Waarschijnlijk moeten we daar de oorzaken zoeken van de afname, en daarnaast mogelijk in abiotische factoren. Wat opvalt is dat de Huismus het als broedvogel beter doet in het agrarische gebied dan de Ringmus. Wellicht heeft dit te maken met het voedsel van de Ringmus, aangezien het een insecten- en onkruidzadeneter is. Mogelijkerwijs is de beschikbaarheid van insecten en onkruidzaden afgenomen door de intensivering van de landbouw in de afgelopen decennia (van Manen 2020). Buiten het broedseizoen is het waarschijnlijk nadelig dat graanstoppelakkers en percelen met oogstresten snel worden ondergewerkt en ingezaaid met een ander gewas of een zogenaamd vanggewas.

HUISMUS *Passer domesticus*

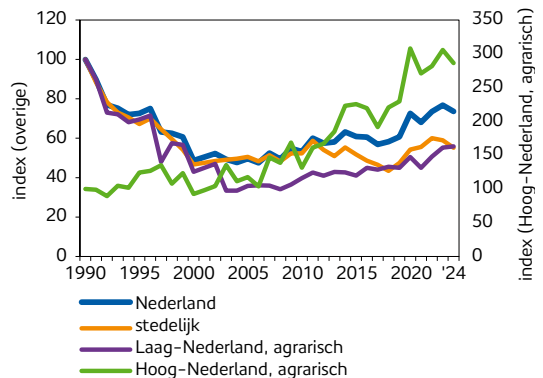
Rode Lijst: gevoelig

Schatting 2018-20: 600.000-1.000.000

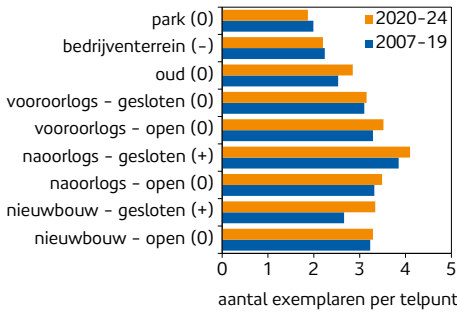
Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / +

De Huismus heeft een sterke binding met de mens en het bijbehorende vee. Minstens 70% van onze Huismussen broedt in dorpen en steden, de resterende 30% bij gebouwen in het buitengebied (Louwe Kooijmans 2014). In de jaren tachtig waren de aantallen stabiel maar daarna zette een afname in (figuur 6.49). Tot begin van deze eeuw was deze afname duidelijk zichtbaar, waarna op landelijke schaal licht herstel optrad. In urbaan gebied (steden, dorpen, industrieterreinen etc.) was er een bescheiden toename. In het niet-urbane gebied van Hoog-Nederland was er nadrukkelijker herstel met meer dan een verdubbeling sinds 2000. Het lichte herstel deze eeuw lijkt dus vooral buiten het urbane gebied plaats te vinden.

In Groot-Brittannië laat de Huismus zowel over een langere periode (vanaf 1995) als recent (2012) een lichte afname zien (Heywood *et al.* 2024). De positieve trend in het noorden (Schotland, Noord-Ierland en Wales) contrasteert met de trend zuidelijk daarvan (Engeland, afname). Recent (vanaf 2015) is in de regio Groot-Londen echter een lichte toename vastgesteld. In Duitsland vertoont de landelijke trend een sterke overeenkomst met die van ons, met een afname vanaf 1990 en vanaf 2008 een lichte toename (Kamp *et al.* 2021,

Figuur 6.49. Huismus. Aantalsontwikkeling (index) in Nederland, stedelijk (bebouwd) gebied en agrarisch gebied in Laag-Nederland respectievelijk Hoog-Nederland. / House Sparrow. Population index in the Netherlands, in urban areas and in agricultural areas in two landscape types.

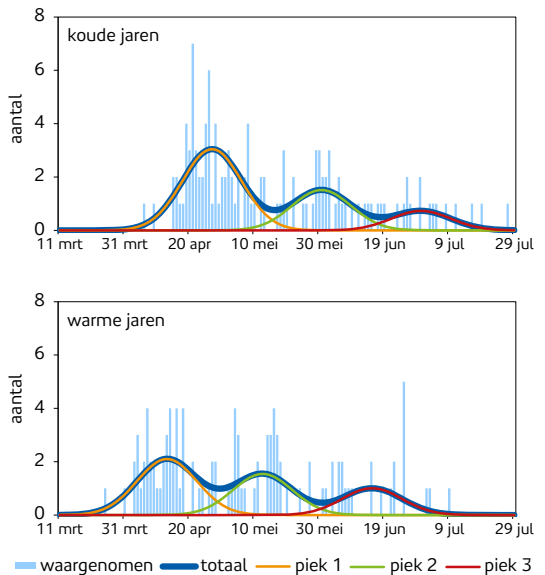
Figuur 6.50. Huismus. Gemiddeld aantal exemplaren per MUS-telpunt, uitgesplitst naar bouwperiode en bebouwing in 2007-18 en 2019-24. Tussen haakjes de trend over 2007-24 (- matige afname, 0 stabiel, + matige toename). / House Sparrow. Average number of individuals by construction period and type of building. Trend is represented between brackets (- moderate decrease, 0 stable, + moderate increase).

DDA 2024). In Denemarken gaat het de soort minder voor de wind met zowel over een lange (vanaf 1980) als korte (2007) termijn een afname die in de laatste tien jaar zelfs versneld is (dofbasen.dk).

In urbaan gebied (MUS) is vanaf 2007 voor Hoog-Nederland een lichte toename zichtbaar en in Laag-Nederland is de trend stabiel. Per provincie is in urbaan gebied een lichte toename in Drenthe, Groningen, Noord-Brabant, Noord-Holland en Utrecht. De aantallen blijven stabiel in Gelderland, Zuid-Holland en Zeeland, en in de overige vier provincies is sprake van een lichte afname.

In de afgelopen tien jaar worden gemiddeld 31 huismusnesten per jaar doorgegeven in het Meetnet Nestkaarten (met een minimum van 3 en een maximum van 93). Het is verheugend dat in de laatste drie jaar meer nestkaarten zijn doorgegeven, respectievelijk 59, 52 en 93 nestkaarten. Vooralsnog betreft het echter te weinig nesten per jaar om betrouwbare uitspraken te kunnen doen over het broedsucces. In 2024 was het nestsucces in nestkasten hoog in vergelijking met de voorgaande vijftien jaar (Ballering 2025). In Boele *et al.* (2019) is het aantal uitgevlogen jongen per gestart nest bepaald en deze kwam voor het eerste, tweede en derde legsel uit op respectievelijk 3,2, 3,1 en 1,7 jongen. Aangevuld met de jaren erna is het aantal gemiddeld aantal

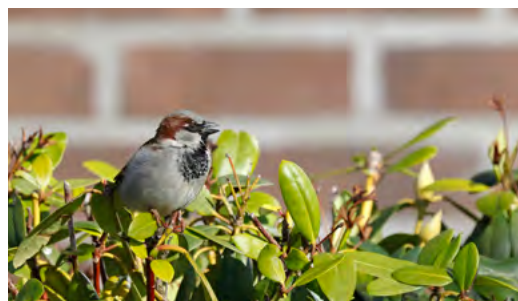
uitgevlogen jongen resp. 3,2, 2,2 en 0,9 over de periode 2008-24. Het eerste legsel is vergelijkbaar, maar de tweede en derde zijn duidelijk lager. Uit Ballering (2025) blijkt dat het legbegin niet duidelijk is vervoegd. Tussen koude en warmere voorjaren is wel een duidelijk verschil in eerste legdatum zichtbaar (figuur 6.51). Hiervoor zijn alleen de datums van waarnemers gebruikt die ook na 1 juni een bezoek hebben doorgegeven, om te voorkomen dat de eerste leg oververtegenwoordigd is. Het gemiddelde legbegin van de eerste leg is bij een warm voorjaar (half april) maar liefst twee weken eerder dan bij een koud voorjaar (eind april). Ook de beide legfels daarna tonen een vervoeging bij een warm voorjaar. Als standvogel kan de soort dus snel in spelen op voorjaarstemperatuur. Ondanks de twee weken winst lijkt er geen verschil in aantal broedsels tussen warme en koude voorjaren. Dit is in tegenstelling tot een soort als de Spreeuw, waarbij een vroege start van het broedseizoen in een warm voorjaar doorgaans resulteert in een hoger aantal tweede legfels.

Figuur 6.51. Huismus. Eerste eileg met onderscheid in drie legperiodes in 1990-2024 in een (a) warm voorjaar (gemiddelde temperatuur in maart en april $>9,0^{\circ}\text{C}$) en (b) koud voorjaar ($<7,9^{\circ}\text{C}$) (KNMI) (Ballering 2025). / House Sparrow. First egg-laying with distinction between three laying periods in a (a) warm spring and (b) cold spring.

Boele *et al.* (2019) stelde voor om de jaarlijkse reproductie van vogels te meten via de Jaarrond Tuintelling, naar het voorbeeld van de aanpak van de *British Trust for Ornithology* (BTO) zoals beschreven door Morrison *et al.* (2014). In het kader van het Jaar van de Huismus in 2024 is deze methode toegepast op Nederlandse gegevens (Reinartz *et al.* in voorbereiding). De methode blijkt ook in Nederland goed toepasbaar en laat bovendien verschillen in reproductie tussen provincies zien. Tuinen buiten urbaan (landelijk gebied) zijn echter nog ondervertegenwoordigd in de Jaarrond Tuintelling, waardoor een eventueel verschil in reproductie tussen broedvogels binnen en buiten urbaan gebied niet onderzocht kon worden.

De achteruitgang van de Huismus sinds de jaren negentig heeft zowel in urbaan gebied als op het platteland plaatsgevonden. Recent is landelijk enig herstel zichtbaar wat vooral plaatsvindt in buiten-stedelijk gebied op hoge zandgronden. Beschikbaarheid, kwaliteit en bereikbaarheid van voedsel zijn belangrijke randvoorwaarden voor succesvolle reproductie van de Huismus, die vooral een effect kunnen hebben op de overleving van de jongen (Roodbergen *et al.* 2024). Daarnaast spelen predatie, versnippering (minder groen, meer exotenflora in urbaan gebied), bestrijdingsmiddelen en ziekte(verwekkers) een mogelijke een rol. Grootschalige renovaties in het kader van de energietransitie kunnen leiden tot verlies van nestgelegenheid voor de Huismus, maar het aanbieden van alternatieve nestplaatsen — zoals neststenen of vogelschroot — blijkt, mits goed uitgevoerd en in een gunstige omgeving, een effectieve maatregel ter ondersteuning van de soort (Wortel *et al.* 2023).

Huisemus, Wijchen Gl, 2 maart 2024.

Foto: Jelger Herder

ENGELSE KWIKSTAART *Motacilla flava flavissima*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 18 (schatting 2019: 10-20)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ~ / ~

Het voorkomen van Engelse Kwikstaarten in de Nederland, met name in de kuststreek, vormt onderdeel van het broedgebied van de Franse westkust tot in Noord-Duitsland. Dit gebied valt in aantallen overigens in het niet bij de populatie op de Britse Eilanden, waar de ondersoort eveneens op de Rode Lijst staat. De Britse populatie, die tussen 1974-2022 met 74% afnam, wordt geschat op ongeveer 20.000 broedparen (BTO.org).

In Nederland was de 'Engelse Kwik' tot ongeveer 1970 een zeldzame broedvogel. Aan het begin van de jaren tachtig piekte het aantal broedparen (200-350 paren) maar na de eeuwwisseling zakte het snel in. De afname in Nederland verloopt parallel aan die in Groot-Brittannië, een aanwijzing dat onze populatie afhankelijk is van aanvoer vanaf de overkant van de Noordzee. Het aandeel hybride vogels in de populatie is in het kerngebied – door het ontbreken van partners van de eigen ondersoort – toegenomen van 2% in de jaren zeventig naar 30% tegenwoordig (Spierenburg & van Dijk 2020).

In 2024 werden 18 territoria gemeld. Het enige cluster, van 7 territoria, zat zoals gebruikelijk op de bollenvelden bij Noordwijk-Voorhout ZH (P. Spierenburg). Territoria werden verder gemeld in elders Zuid-Holland (3), Noord-Holland (3), Zeeland (2) en dieper het binnenland in bij Wageningen Gl (2) en Iitteren Li (alarmerend mannetje met voedsel in de snavel in juni).

Opvallend genoeg duiken in Nederland in toenemende mate Engelse Kwikstaarten op – deels succesvol broedend – buiten het klassieke verspreidingsgebied. Of dit een nieuwe ontwikkeling is of een waarnemerseffect, is onduidelijk. Gezien de toename van het aantal meldingen lijkt het er wel sterk op dat de meest recente schatting van 10-20 territoria in 2019 inmiddels aan de lage kant is. In 2005-09 werden per jaar 4-11 territoria gemeld (gemiddeld 6), in 2010-14 waren het er 6-12 (gemiddeld 8) en in 2015-19 ging het om 4-11 territoria per jaar (gemiddeld 8). In 2020-24 lagen de uitersten met 14 en 22 territoria, en daarmee natuurlijk ook het gemiddelde van 18, op een hoger niveau.

GELE KWIKSTAART *Motacilla flava*

Rode Lijst: gevoelig

Schatting 2018-20: 42.000-74.000

Trend vanaf 1990 resp. 2013: + / +

Gele Kwikstaarten stonden tot begin jaren zeventig van de vorige eeuw vooral bekend als kenmerkende broedvogels van kruidenrijke hooilanden, maar de grote landbouwkundige veranderingen hebben geleid tot een (sterke) afname in dit habitat die zich met name vóór 1984 heeft voltrokken (Frieswijk 1969, Teixeira 1979). De sterke schommelingen in de sinds 1984 vastgelegde Nederlandse trend zijn deels terug te voeren op de omstandigheden in de Sahel, waar het gros van onze Gele Kwikstaarten overwintert. Een reeks van droge jaren daar resulteert in een afname van onze broedpopulatie; een serie natte winters in de Sahel doet onze populatie juist goed.

Dat gele kwikken ooit vooral aan grasland gebonden waren, lijkt inmiddels curieus: al decennia huist de soort immers vooral in open akkerland. De dichtheidskaart in de laatste vogelatlas (Sovon 2018) spreekt wat dat betreft boekdelen.

Gele Kwikstaart, Leuth Gl, 21 mei 2024.

Foto: Harvey van Diek

Sinds begin deze eeuw doet de soort het niet slecht; in de laatste twaalf jaar is zelfs sprake van een toename. Op Europese schaal is de stand na een daling tussen 1980 en 1995 op een lager peil gestabiliseerd. De Vlaamse kortetermijntrend (sinds 2007) oogt stabiel (Onkelinx *et al.* 2025) en die in de aangrenzende Duitse deelstaten lijkt licht positief (Krüger & Sandkühler 2021, biodiversitaetsmonitoring.nrw.de). Het gros van de Europese Gele Kwikstaarten overwintert in de Sahel, waar de dichtheid in agrarisch benut gebied – dat flink in omvang is toegenomen – beduidend hoger is dan in natuurlijke savanne. Dat is opmerkelijk omdat dit voor veel Europese overwinteraars andersom is (Zwarts *et al.* 2023b). Voor alle Sahel-overwinteraars geldt dat voldoende regenval in herfst en winter een positief effect heeft op de overlevingskansen.

Anno 2024 is de Gele Kwikstaart in Nederland een van de weinige florerende kensoorten van intensief benut akkerland. Het onderzoek naar de oorzaak staat nog in de kinderschoenen; in Groningen bleken akkerbewonende gele kwikken veelal vlak bij de spuitsporen te broeden en werden tweede broedsels in tarwe- en aardappelpercelen gevonden (Grauwe Kiekendief – Kenniscentrum Akkervogels 2019). Op landelijke schaal was voor de periode 2016-22 een positieve trend in gebieden met agrarisch natuurbeheer (ANLb) aantoonbaar, maar deze week niet significant af van de eveneens positieve trend in regulier landbouwgebied (Visser & Kleyheeg 2025). In Zeeland kon voor de periode 2013-19 geen voorkeur voor ANLb-gebied worden aangetoond (Vergeer *et al.* 2019). In Friesland werd wel een voorkeur voor akkerland met beheermaatregelen ten opzichte van regulier beheerd akkerland vastgesteld (Postma *et al.* 2023). In Groningen blijft de dichtheid in akkerland aanhoudend hoog, terwijl die in grasland verder afneemt (Wiersma 2023).

GRASPIEPER *Anthus pratensis*

Rode Lijst: gevoelig

Schatting 2018-20: 62.000-90.000

Trend vanaf 1990 resp. 2013: 0 / +

De Graspieper komt met zijn wijde verspreiding en opvallende baltsvlucht niet over als een erg mysterieuze vogelsoort. Toch gaan er nog veel raadsels schuil achter de trends van deze kenmerkende soort van boerenland en open natuurgebieden. De afname sinds de jaren zeventig wordt toegeschreven aan de intensivering van agrarisch gebruik (Sovon 2018), maar inmiddels zijn de aantallen op landelijk niveau al lange tijd stabiel terwijl veel andere boerenlandvogels nog steeds in aantal afnemen. Wel zijn er grote verschillen tussen regio's. Sinds de jaren negentig lijkt zich een tendens af te tekenen van stabiele aantallen in Friesland en toenames in Groningen en Noord-Holland. In enkele van de zuidelijkere provincies zijn op de lange termijn juist nog afnames te zien, bijvoorbeeld in Zeeland en Zuid-Holland.

Wanneer we inzoomen op het type habitat, zien we dat de meeste toenames in natuurgebieden plaatsvinden, bijvoorbeeld in duingebieden en kweldergebieden (bijv. Kleefstra & Bresser 2024). Echter zijn er ook agrarische gebieden waar de Graspieper sinds de jaren negentig in aantal is toegenomen, waaronder de laagveengronden van Noord-Nederland. In veel agrarische gebieden zijn op de lange termijn echter afnames geconstateerd, zoals op de laagveengronden van West-Nederland en de zeekeigronden van Zuid-Nederland. Wel lijken deze afnames recent te stabiliseren of zelfs om te buigen in toenames. Deze verschillen in trends maken de interpretatie van de populatieontwikkeling ingewikkeld.

Er wordt onvoldoende broedbiologisch onderzoek naar de Graspieper gedaan om de populatieontwikkeling op landelijk niveau te verklaren, maar enkele bronnen van reproductiegegevens geven toch een interessante inkijk in de broedbiologie. Zo is bij nestonderzoek in het Noord-Hollands Duinreservaat voor een aantal jaren (2016, 2017 en 2019) een gemiddeld Mayfield-nestsucces berekend van 23% (van Oosten 2021). Dat is lager dan het nestsucces in een aantal buitenlandse studies, die echter wel in andere habitats zijn uitgevoerd (Halupka 1998; Anger *et al.* 2024). Cameraonderzoek

wees op nestpredatie door de vos als belangrijkste mislukkingsoorzaak in de duinen (van Oosten 2016). Nestkaarten die in het boerenland zijn verzameld, voor een groot deel door vrijwilligers van LandschappenNL in de periode 2002-24, suggereren ook een gemiddeld hoger nestsucces in het Nederlandse boerenland dan in de duinen: het berekende Mayfield-nestsucces in het boerenland betrof 48%. Een belangrijke kanttekening hierbij is echter dat de nesten die vanuit het boerenland worden doorgegeven veelal worden beschermd tegen landbouwwerkzaamheden, waarmee het nestsucces dus hoger zal liggen dan in boerenland zonder nestbescherming.

Graspieper, Terschelling, 12 mei 2024.

Foto: Peter Soer

KEEP *Fringilla montifringilla*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 0 (schatting 2013-15: 0-5)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ~ / ~

De Keep is in ons land vooral een doortrekker en wintergast, afkomstig uit broedgebieden in Scandinavië en Rusland. Als broedvogel is de soort zeer zeldzaam. Het betreft vaak territoria van niet volledig uitgekleurde mannetjes, gelegen in naaldbos of gemengd bos op de zandgronden. Zulke vogels raken zelden gepaard, al komen mengparen met Vink voor. De eerste zekere broedgevallen vonden plaats in 1965 (Lexmond Ut) en 1966 (Texel). Broedgevallen zijn altijd zeldzaam gebleven. Hoewel populatieschattingen lastig met elkaar te vergelijken zijn vanwege verschillen in methodiek, geven ze wel een indicatie van het voorkomen van de soort als broedvogel tijdens de verschillende atlasperioden: 1973-77 (1-5 broedparen, jaarlijks enkele tientallen bezette territoria en zekere broedgevallen in 4 atlasblokken), 1979-85 (50-150 zingende mannetjes, vaak zonder informatie of de vogel gepaard en/of uitgekleurd was), 1998-2000 (1-5 broedparen met nestbouw en 20-40 overzomerende exemplaren) en 2013-15 (0-5 broedparen).

In 2015-24 ging het om in totaal om slechts acht territoria (0-2 per jaar) naast tientallen eenmalige meldingen van zang (meestal april). Alarmerende mannetjes werden gemeld in Voerendaal Li (21 mei 2017), in Westerwolde Gr (twee op 12 mei 2018), op Vlieland (24 april 2019), in het Voorsterbos Fl (13 juni 2021) en op de Noord-Veluwe (7 juni 2022). Territoria gebaseerd op zingende vogels werden daarnaast vastgesteld op het Dwingelderveld (2015) en de Zuid-Veluwe (2023). Zekere broedgevallen (nest, jongen) ontbraken de afgelopen tien jaren en voor zover bekend zelfs al sinds de eeuwwisseling. Voor zover bekend is, waren de laatste broedgevallen in 1999 (nestbouw Lauwersoog, nestvondst Kennemerduinen). Op de Veluwe is het aantal zingende vogels dieper in het broedseizoen (mei, juni) tegenwoordig duidelijk lager dan rond de eeuwwisseling (R. Vogel), wat een verdere aanwijzing is dat de soort nog zeldzamer is geworden. Doordat mogelijk niet alle broedgevallen worden gevonden, is het onzeker of de soort nog een jaarlijkse broedvogel in ons land is.

ROODMUS *Carpodacus erythrinus*

Rode Lijst: gevoelig

Geteld: 7 (schatting 2018-20: 10-20)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: ~ / ~

Roodmussen broeden hoofdzakelijk in Noord- en Oost-Europa en aansluitend in grote delen van Azië. Hoge dichtheden zijn te vinden in Rusland, Zuid-Finland en de Baltische Staten (Keller *et al.* 2020). De Duitse populatie wordt geschat op 600-1000 territoria (2011-16; Gerlach *et al.* 2019)

De eerste broedgevallen in Nederland vonden plaats in 1987 – op Schiermonnikoog en in Flevoland – waarna de broedpopulatie snel groeide. Tussen 1992 en 1997 schommelde de stand tussen 25 tot 60 territoria waarvan een belangrijk deel in de Oostvaardersplassen. De vestiging paste in een westwaartse uitbreiding van het broedgebied. Vanaf eind jaren negentig namen de aantallen echter weer af (1998-2000: 10-15; Sovon 2002). Een belangrijk deel van de territoria in ons land betreft ongepaarde, zingende mannetjes.

In 2024 werden 7 territoria bekend, wat op het peil van 2016-23 ligt (4-12 meldingen, gemiddeld 8). In 2013-17 werden gemiddeld 13 meldingen gedaan per jaar (uitersten 9-21). De meerderheid van de territoria in 2024 kwam zoals gebruikelijk uit de kuststrook: Eemshaven (2kj man), Schiermonnikoog (adulte man, gepaard, voedselvlucht), Texel (2kj man, mogelijk gepaard), Kennemerduinen (adulte man, gepaard) en Oostvoornse Meer (adulte man, gepaard, nestbouw op 11-12 juni, paring op 14 juni en later ook voedseltransport). Zingende 2kj-mannetjes werden daarnaast nog gevonden in Almere (15 mei - 7 juli) en Duivendrecht (9 juni - 4 juli).

Roodmus, Texel, 8 juni 2024. Foto: Maurice Riekert

KNEU *Linaria cannabina*

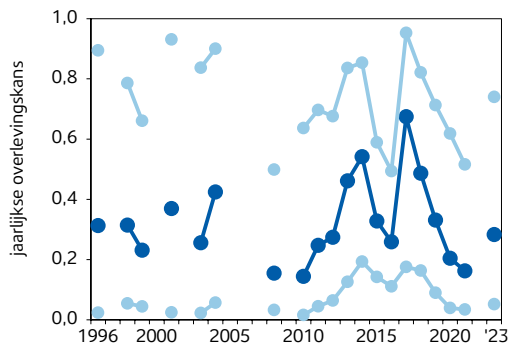
Rode Lijst: gevoelig

Schatting 2018-20: 33.000-55.000

Trend vanaf 1990 resp. 2013: - / +

De Kneu lijkt op het eerste gezicht een flexibele soort: het drukke gekwetter van deze vinkachtige is in een breed scala aan halfopen habitats te horen. De hoogste dichtheden worden gehaald in duin- en heidelandschappen. Maar ook in uiterwaarden, begroeide moerasgebieden en in agrarisch gebied is de Kneu te vinden, al zijn de dichtheden in veel agrarische gebieden tegenwoordig laag (Kwak & Louwe Kooijmans 2021). De Kneu heeft hier net als veel andere soorten van kleinschalig cultuurland flink te lijden gehad onder de intensivering van agrarisch gebruik. Zonder dichte struiken kan de Kneu geen geschikte nestplekken vinden en ook de beschikbaarheid van verschillende belangrijke voedselbronnen zoals onkruidzaden is afgenomen (Sovon 2018). De aantallen zijn dan ook tot pakweg de eeuwwisseling flink afgenomen. Ook in sommige natuurgebieden zijn de aantallen in de vorige eeuw afgenomen, wat waarschijnlijk samenhangt met vegetatiesuccesie (Meininger 2022).

Vanaf net na de eeuwwisseling zien we echter weer een lichte toename (bijlage 2). De toenames zijn het sterkst in natuurgebieden zoals duinen, heidegebieden en moerassen. Ook in sommige agrarische gebieden, zoals die van Laag-Nederland, begint de soort weer in aantal toe te nemen. Lokaal zijn er aanwijzingen dat de soort profiteert van beheermaatregelen in het kader van ANLb, zoals in Noord-Brabant (de Boer *et al.* 2022) en Zeeland (Vergeer *et al.* 2019). Ook is het mogelijk dat toenemende groenaanplant langs wegen en erven (Kleyheeg *et al.* 2020) positief uitpakt voor deze liefhebber van kleinschalig landschap (Klaassen *et al.* 2022).

Figuur 6.52. Kneu. Jaarlijkse overlevingskans berekend met ringgegevens uit CES. Lichtblauwe punten geven het 95%-betrouwbaarheidsinterval weer. / Common Linnet. Annual survival rate calculated with ringing data from CES (Constant Effort Site) including 95% confidence interval.

Als een van de weinige Rode Lijst-soorten wordt de Kneu ook met enige regelmaat gevangen op vaste ringlocaties in het kader van CES. De aantallen blijven echter aan de lage kant waardoor overlevingsschattingen niet elk jaar kunnen worden berekend en vaak gepaard gaan met grote betrouwbaarheidsintervallen. Wanneer we in beschikbare CES-gegevens duiken, zien we geen duidelijke aanwijzingen voor de ombuiging van de trend rond de eeuwwisseling (figuur 6.52). De overleving van adulte vogels laat de laatste jaren weliswaar wat pieken zien, maar vanwege de lage jaarlijkse steekproef is een trendanalyse (nog) niet mogelijk en is onduidelijk of er sprake is van een stijging. Gemiddeld over 1996-2024 ligt de jaarlijkse overleving van volwassen vogels rond 32%. Britse overlevingscijfers komen voor de Kneu op 37% uit, waarbij het echter wel om een andere periode gaat (jaren zestig tot jaren negentig). De studie laat verder zien dat de populatieontwikkeling van Kneu waarschijnlijk niet nauw samenhangt met veranderingen in overleving, maar eerder met veranderingen in reproductie (Siriwardena *et al.* 1999).

EUROPESE KANARIE *Serinus serinus*

Rode Lijst: bedreigd

Geteld: 0 (schatting 2018-20: 10-20)

Trend vanaf 1993 resp. 2013: -- / --

Vanaf begin negentiende eeuw rukte de Europese Kanarie op vanuit het Middellandse Zeegebied. Rond 1922 werd Nederland bereikt en enkele tientallen jaren later de Oostzee, wat tot op heden de noordgrens van het broedgebied is. In ons land, aan de uiterste noordwestgrens van zijn verspreidingsgebied, broedde de soort met name in bebouwde omgeving zoals parken, kerkhoven en grote tuinen met oude coniferen. De afgelopen decennia gaat het de soort niet voor de wind. Op Europese schaal was in 2023 nog slechts een derde van de populatie over ten opzichte van 1982 (PECBMS.info). In Duitsland nam het aantal broedparen tussen 1996 en 2022 af met ruim 70% (dda-web.de). Populatieschattingen laten de omvang van deze afname goed zien; in 2011-16 werden 65.000-130.000 paren vastgesteld ten opzichte van 200.000-420.000 paren in 1999 (Bauer *et al.* 2002, Gerlach *et al.* 2019). In Vlaanderen is de soort tegenwoordig zeldzaam. Van de circa 150 paren rond 1975-85 waren in 1994 nog 65-70 paren over. Na een duidelijk herstel (150-250 in 2000-02, hoge schatting mogelijk mede door een grotere inventarisatie-inspanning) volgde een snelle afname (2013-18: 5-30 territoria; Vermeersch *et al.* 2020). Na het eerste zekere broedgeval in Nederland in 1922 (nest met jongen in een acacia bij een kostschool in Heerlen; Hustings *et al.* 2006) bereikte de broedpopulatie hoogtepunten eind jaren zeventig (450-550 paren) en eind jaren

negentig (400-450). In sommige andere periodes waren dit er hooguit enkele tientallen. De redenen voor deze fluctuaties, die vaak in een groot gebied simultaan optreden, zijn onbekend. Limburg was altijd de belangrijkste provincie, maar het accent verschoof rond de eeuwwisseling van het zuiden (bolwerken Maastricht en Valkenburg) naar de ruime omgeving van Venlo. Buiten Limburg vormden de Achterhoek en Twente de meest regelmatig bezette regio's (Boele & Hustings 2016). De sterke afname op de lange termijn (1993-2024) en korte termijn (2013-24) komen duidelijk terug in de populatieschattingen waarbij de honderden paren van voor de eeuwwisseling veruit beeld zijn (2013-15: 40-60, 2018-20: 10-20). Het is de vraag of de ondergrens van die laatste schatting nu nog gehaald wordt.

De afname komt ook terug in het aantal gemelde territoria van 29-48 (2010-13) naar 11-18 (2014-17) en 5-11 (2018-21). In zowel 2022 als 2023 werden twee territoria gemeld en in 2024 was voor het eerst geen enkel territorium bekend. Hoewel territoria ongetwijfeld gemist kunnen zijn, aangezien in stedelijke gebieden niet zeer intensief wordt gezocht, is het duidelijk dat de soort, een eeuw na het eerste broedgeval, vrijwel is verdwenen. De negatieve trends in Duitsland en Vlaanderen, en elders in Europa, geven weinig hoop op een spoedig herstel van de populatie.

GRAUWE GORS *Emberiza calandra*

Rode Lijst: ernstig bedreigd

Geteld: 0 (schatting 2024: 0-1)

Trend vanaf 1990 resp. 2013: -- / ~

Grauwe Gorzen broeden in een groot deel van Europa, noordelijk tot Denemarken. Ongeveer de helft van de Europese populatie broedt in Spanje terwijl het aandeel van Turkije op 22% wordt geschat (Keller *et al.* 2020).

In ons land was de Grauwe Gors lang een gewone broedvogel in de hooilanden van de uiterwaarden en op akkers op kleigronden in Groningen, Zeeuws-Vlaanderen en Limburg. Van 1100-1250 paren rond 1975 – toen ook al over een afname werd gesproken – waren rond de eeuwwisseling nog 40-50 over. Veranderingen in de landbouw, waaronder intensivering van graslandgebruik en overgang van granen op mais, hebben bijgedragen aan de afname die ook in aangrenzende landen plaatsvond (Sovon 2018, Keller *et al.* 2020). De huidige Duitse populatie (2011-16: 15.500-29.000) zit in het oosten van het land, ver verwijderd van Nederland (dda-web.de). De Vlaamse populatie slonk van circa 1500 paren rond 1995 tot 40-50 in 2019 (Vermeersch *et al.* 2020).

Het eerste jaar zonder territorium in Nederland was 2013 en ook in 2016-17, 2020, 2022 en 2024 werd geen enkele territoria bekend. In de tussenliggende jaren werden 1 of 2 territoria gevonden. Voor het laatste gedocumenteerde broedgeval moeten we terug naar 2015 toen bij Maastricht in een akker met wintertarwe 2-3 jongen uitvlogen (Erens 2015).

Steenuil, Winterswijk, 7 augustus 2024. Foto: Gejo Wassink

Literatuurlijst

- van Alebeek F., Faber A.L., van Kreveld A., Oost F. & Sloothaak J. 2023. Partridge-resultaten. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Altenburg J.F., van den Brink B., Boudewijn T.J., Drop J., van Muiswinkel J.M. & van Horssen P. 2022. Longterm trends in laying date and fledged young of barn swallow *Hirundo rustica* in two regions of the Netherlands. *Ardea* 110(3): 1-22.
- Anger F., Förtschler M.I. & Anthes N. 2024. Variation in reproductive success in a fragmented Meadow Pipit population: a role for vegetation succession? *Journal of Ornithology* 165: 369-379.
- Arts F.A. & Meininger P.L. 1993. De broedpopulatie van de Dwergstern in Nederland in de 20e eeuw: een reconstructie. In: den Boer T.E., Arts F.A., Beijersbergen R. & Meininger P.L. Actieplan Dwergstern. Actierapport Vogelbescherming Nederland 8: 7-16.
- Arts F.A., Hoek S., Hoekstein M.S.J., Janse W.M., Lilipaly S.J. & Stuijter M. 2022. Knelpunten en kansen voor strandbroedvogels in de Delta. Strandplevier, Bontbekplevier en Dwergstern. Rapportnr. 2022-08. Deltamilieu Projecten, Vlissingen.
- Ballering L. 2025. Jaarverslag NESTKAST, broedseizoen 2024. NESTKAST/Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Ballmann M.Z. & Lilipaly S.J. 2024. Vogelsterfte in het Deltagebied in 2023. Deltamilieu Projecten rapportnr. 2024-02. Deltamilieu Projecten, Vlissingen.
- Barkema-Drost L. 2020. Opmerkelijk aantal broedgevallen van de velduil in Zuidwest-Friesland in 2019. *Uilen* 10: 28-35.
- Bauer H.-G., Berthold P., Boye P., Knief W., Südbeck P. & Witt K. 2002. Rote Liste der Brutvögel Deutschlands - 3., überarbeitete Fassung, 8.5.2002. *Berichte zum Vogelschutz* 39: 13-60.
- Bekhuis J. & Zijlstra M. 1991. Opkomst van de Blauwe Kiekendief *Circus cyaneus* als broedvogel in Nederland. *Limosa* 64: 143-153.
- van den Berg A.B. & Bosman C.A.W. 2001. *Zeldzame vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 1). 2e herziene druk*. GMB Uitgevers/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- van Beusekom R. 2011. Wielewaal profiteert van populier. *Vogelnieuws* 24(2): 14-15.
- van Beusekom R. 2013. Watersnip snakt naar nattigheid, véél nattigheid. *Vogelnieuws* 26(01): 18-19.
- van Beusekom R. 2015. Wulp. *Vogels+* 3: 16-17.
- Bijsma R.G. 1997. *Handleiding veldonderzoek roofvogels*. KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Bijsma R.G. 2025. Trends, broedresultaten en voedsel van roofvogels in Nederland in 2024. *De Takkeling* 33(1): 5-52.
- Bijsma R.G., Hustings F.H. & Camphuysen C.J. 2001. *Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2)*. GMB Uitgevers/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Bijsma R.G., Majoor F. & Nienhuis J. 2020. *Handleiding Sovon nestonderzoek. De nestkaart: hoe, wat, waar, waarom*. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- BirdLife. 2025. Press release: European Commission gives green light to reopen hunting season for Turtle-dove. Geraadpleegd op 9 mei 2025. birdlife.org/news/2025/04/01/press-release-european-commission-gives-green-light-to-reopen-hunting-season-for-turtle-dove
- Blackburn E. & Cresswell W. 2016. High within-winter and annual survival rates in a declining Afro-Palaeartic migratory bird suggest that wintering conditions do not limit populations. *Ibis* 158: 92-105.
- Blackburn E., Burgess M., Freeman B., Risely A., Izang A., Ivande S., Hewson C. & Cresswell W. 2017. Low and annually variable migratory connectivity in a long-distance migrant: Whinchats *Saxicola rubetra* may show a bet-hedging strategy. *Ibis* 159: 902-918.
- Boele A. & Hustings F. 2016. Europese Kanarie verliest terrein in Europa en Nederland. *Sovon-nieuws* 29(2): 14-15.
- Boele A., van Bruggen J., Hustings F., Koffijberg K., Vergeer J.W. & van der Meij T. 2019. Broedvogels in Nederland in 2017. Sovon-rapport 2019/04. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Boele A., van Bruggen J., Hustings F., van Kleunen A., Koffijberg K., Vergeer J.W. & van der Meij T. 2020. Broedvogels in Nederland in 2018. Sovon-rapport 2020/07. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Boele A., van Bruggen J., Hustings F., van Kleunen A., Koffijberg K., Vergeer J.W. & van der Meij T. 2021. Broedvogels in Nederland in 2019. Sovon-rapport 2021/02. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

- Boele A., van Bruggen J., Goffin B., Kavelaars M., Kleyheeg E., Koffijberg K., Schoppers J., van Turnhout C., Vergeer J.W. & Jansen D. 2022. Broedvogels in Nederland in 2020. Sovon-rapport 2022/05. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Boele A., Vergeer J.W., van Bruggen J., Goffin B., Kavelaars M., Louwe Kooijmans J., Koffijberg K., van Kleunen A., Schoppers J., van Turnhout C. & Jansen D. 2023. Broedvogels in Nederland in 2022. Sovon-rapport 2023/40. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Boele A., Vergeer J.W., van Bruggen J., Goffin B., Koffijberg K., van Oostveen C., Schoppers J. & Jansen D. 2024. Broedvogels in Nederland in 2023. Sovon-rapport 2024/40. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Boele A. 2012. De Steltkluit als broedvogel in Nederland in 1990-2011. *Limosa* 85: 68-72.
- Boele A. & van Winden E. 2007. Steltkluit: zomergast uit het droge zuiden. *Sovon-nieuws* 20(2): 9-10.
- Boele A. & van Winden E. 2022. Kwak: dierentuinreiger slaat zijn vleugels uit. *Sovon-nieuws* 35(1): 12-14.
- de Boer P. 2024. Broedvogels en broedsucces van Visdief en Noordse Stern op het broedeiland Stern in de Eems in 2023. Sovon-rapport 2024/03. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- de Boer P. 2025. Broedvogels en broedsucces van Visdief en Noordse Stern op het broedeiland Stern in de Eems in 2024. Sovon-rapport 2025/16. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- de Boer V., Roodbergen M., Wagenaar A. & Majoor F.A. 2022. Akkervogeltellingen in Noord-Brabant in 2021. Sovon-rapport 2022/50. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Bogaart P., van der Loo M. & Pannekoek J. 2016. RTRIM: Trends and Indices for Monitoring Data. R package version 1.0.1. CRAN.R-project.org
- Boosten M. 2023. Werken aan klimaatbestendige bossen. *Vakblad natuur, bos en landschap* 20: 14-18.
- van den Bremer L., Piersma T. & van Turnhout C.A.M. 2024. Does the provisioning of artificial nest cups and nesting structures help House Martins *Delichon urbicum*? *Ardea* 112: 63-72.
- van den Bremer L., van Turnhout C. & Schekkerman H. 2017. Voorstudie Jaar van de Huiszwaluw 2018. Sovon-rapport 2017/19. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van den Bremer L., Schekkerman H., Roodbergen M. & van Turnhout C. 2014. Aantalsontwikkeling en nestplaatskeuze van Nederlandse Boerenzwaluwen. *Limosa* 87: 45-51.
- Brenninkmeijer A. & Stienen E.W.M. 1992. Ecologisch profiel van de Grote Stern (*Sterna sandvicensis*). Rapport 92/17. IBN, Wageningen.
- Brinkman C., Wortel M. & Kleyheeg E. 2024. Voorstudie Jaar van de Torenavalk. Sovon-rapport 2024/104. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Broughton R.K. 2025. *The Marsh Tit and the Willow Tit*. Poyser, London.
- Camphuysen C.J. & Leopold M.F. 2007. Drieteenmeeuw vestigt zich op meerdere platforms in Nederlandse wateren. *Limosa* 80: 151-154.
- Castelijns H. 2022. Jaarverslagen 2019, 2020 en 2021. Werkgroep Roofvogels Zeeland. Geraadpleegd op 18 januari 2025. roofvogels-zeeland.nl/jaarverslagen/2019-2020-2021
- Castelijns H. 2025. Jaarverslag 2024. Werkgroep Roofvogels Zeeland. Geraadpleegd op 18 januari 2025. roofvogelszeeland.nl/jaarverslagen/2024
- CBS. 2020. Nederland in cijfers aan de hand van 38 vragen verbeeld. Geraadpleegd op 01-02-2025. longreads.cbs.nl/nederland-in-cijfers-2020/hoe-wordt-de-nederlandse-bodem-gebruikt/
- CBS. 2025. Meetprogramma's voor flora en fauna. Kwaliteitsrapportage NEM over 2024. Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag.
- Christensen-Dalsgaard S., Langset M. & Anker-Nilssen T. 2019. Offshore oil rigs - a breeding refuge for Norwegian Black-legged Kittiwakes *Rissa tridactyla*? *Seabird* 32: 20-32.
- CLO. 2025a. Neerslagextremen in Nederland 1910-2022. Geraadpleegd op 9 mei 2025. clo.nl/indicatoren/nl059003-neerslagextremen-in-nederland-1910-2022
- CLO. 2025b. Areaal bostypen. Geraadpleegd op 9 mei 2025. clo.nl/indicatoren/nl116008-areaal-bostypen-1984-2021
- Cottaar F., Muusse M., Verbeek-Cottaar J., van Kleinwee M. & Shamoun-Baranes J. 2024. Onderzoek aan Zilvermeeuw en Kleine Mantelmeeuw op het Forteiland IJmuiden in 2024. Verslag in eigen beheer. Haarlem, oktober 2024.
- Dachverband Deutscher Avifaunisten. 2024. Bestandsentwicklung, Verbreitung und jahreszeitliches Auftreten von Brut- und Rastvögeln in Deutschland. Geraadpleegd op 6 mei 2025. dda-web.de/voegel/voegel-in-deutschland/

- ten Den P. & Schoonhoff T. 2021. De korhoenpopulatie van de Sallandse Heuvelrug in 2020 en 2021. Verslag van het monitoronderzoek in het 5e en 6e jaar van bijplaatsing. Voortgangsrapport Korhoen, december 2021. Ten Den Flora & Fauna, Haarle.
- Denerley C., Redpath S.M., van der Wal R., Newson S.E., Chapman J.W. & Wilson J.D. 2019. Breeding ground correlates of the distribution and decline of the Common Cuckoo *Cuculus canorus* at two spatial scales. *Ibis* 161: 346–358.
- Deuzeman S. & Abma J. 2023. Broedvogels van het Kadoelermeer, Ganzendiep, Groote Buitenlanden en het Zwarte Meer in 2023. Sovon-rapport 2023/94. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Deuzeman S., Goffin B. & Boom C. 2025. CES-jaarverslag 2024. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Dierschke, J., Klaassen O., de Boer P. & Dijkens L. 2010. Rekrutierung und Inselhopping von Kornweihen *Circus cyaneus* auf den West- und Ostfriesischen Inseln. *Vogelkd. Ber. Niedersachs.* 41: 241–246.
- van Dijk A.J. 2008. Wulp wereldwijd kwetsbare soort. *Sovon-nieuws* 21(2): 20.
- van Dijk A.J., Noback M., Troost G., Vergeer J.W., Sierdsema H. & van Turnhout C. 2013. De introductie van Autocluster in het Broedvogel Monitoring Project. *Limosa* 86: 94–102.
- van Dijk K. & Beemster N. 1988. Tweede zekere broedgeval van de Bonte Strandloper *Calidris alpina* in het Lauwermeer. *Limosa* 69: 42.
- Dreef C. & van der Winden J. 2019. Broedvogels en pleisteraars op de Marker Wadden 2017–2019. Rapport 2019-06, Jan van der Winden Ecology, Utrecht.
- Dreef C. & van der Winden J. 2023. Broedvogels en pleisteraars op Marker Wadden 2021–2022. Rapport 2023-01, Camilla Dreef, Amsterdam
- Ecoresult. 2024. Resultaten onderzoek broedbiologie matkop 2024. Geraadpleegd op 9 mei 2025. ecoresult.nl/nieuws/onderzoek-broedbiologie-matkop
- Erens R. 2015. Broedgeval Grauwe Gors te Maastricht in 2015. *Limburgse Vogels* 25: 82.
- Euverman G., de Ruiter R., van den Akker P. & Huizinga A. 2024. De vogels en overige fauna van de Engbertsdijkvenen, 2024. Rapport Telgroep Engbertsdijkvenen.
- Fijn R.C., van Bemmelen R.S.A., Verhoek L. & Schekkerman H. 2023. Drieteenmeeuwenonderzoek op de Nederlandse Noordzee. *Limosa* 96 (3): 130–136.
- Foppen R. & Vogel R. 2022. Staat van instandhouding van soorten van de Vogelrichtlijn zonder instandhoudingsdoelen in Natura 2000-gebieden. Sovon-rapport 2022/81. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Frieswijk J.J. 1969. De Gele kwikstaart als broedvogel. *De Levende Natuur* 72(1): 18–20.
- Ganzeboom P.D. 2018. Boomvalken in de stad. *In de Branding* 2018(2): 21–28.
- Gedeon K., Grüneberg C., Mitschke A., Sudfeldt C., Eikhorst W., Fischer S., Flade M., ... & Witt K. 2014. *Atlas Deutscher Brutvogelarten. Atlas of German Breeding Birds*. Stiftung Vogelmonitoring Deutschland und Dachverband Deutscher Avifaunisten, Münster.
- Geelhoed S.C.V. & Leopold M.F. 2017. Cruiseraapport scheepstellingen van zeevogels op het Friese Front en op de Bruine Bank, 2016. Wageningen Marine Research rapportnr. C032/17. Wageningen Marine Research, Wageningen.
- Geelhoed S.C.V., Lagerveld S., Leopold M.F. & Verdaat J.P. 2019. Cruiseraapport scheepstellingen van zeevogels op het Friese Front, 2018. Wageningen Marine Research rapportnr. C098/19. Wageningen Marine Research, Wageningen.
- Gerlach B., Dröschmeister R., Langgemach T., Borkenhagen K., Busch M., Hauswirth M., Heinicke T., ... & Sudfeldt C. 2019. *Vögel in Deutschland – Übersichten zur Bestandssituation*. DDA, BfN, LAG VSW, Münster.
- Gerritsen G.J. 2021. De broedbiologie van Wulpen in West-Overijssel. *Limosa* 94: 19–29.
- Gill F., Donsker D. & Rasmussen P. (eds). 2024. *IOC World Bird List (v14.2)*.
- Godijn N., Leendertse P. & Dieleman W. 2024. Broedende veldleeuweriken in luzerne – Later maaien verbetert het broedsucces. GKA-rapport 2024-05, CLM-rapport 1194. Grauwe Kiekendief – Kenniscentrum Akkervogels & CLM, Zuidlaren, Culemborg.
- Goffin, B., Abma J., de Boer V., Deuzeman S, Geene R. & Postma J. 2024. Broedvogelmeetnet Zoete Rijkswateren 2024. Sovon-rapport 2024/59 / Rijkswaterstaat-nummer BM 24.20. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen, Rijkswaterstaat Lelystad.
- Grant M. C., Orsman C., Easton J., Lodge C., Smith M., Thompson G. & Moore N. 1999. Breeding success and causes of breeding failure of curlew *Numenius arquata* in Northern Ireland. *Journal of Applied Ecology* 36: 59–74.

- Grauwe Kiekendief – Kenniscentrum Akkervogels. 2019. Gele Kwikstaart: broedsucces en habitatgebruik. Geraadpleegd op 9 mei 2025. grauwekiekendief.nl/onderzoek_posts/gele-kwikstaart-broedsucces-en-habitatgebruik/
- van Groen F., Timmermans G., Louwe Kooijmans J. & Wonders K. 2022. *Vogelatlas Amsterdam*. Uitgeverij Noordboek, Gorredijk.
- Grondard N., Kleyheeg E., Hein L. & van Brussel L.G.J. 2023. Effects of Dutch agri-environmental field margins and bird plots on cropland birds. *Agriculture, Ecosystems and Environment* 349.
- Hallmann C.A., Sorg M., Jongejans E., Siepel H., Hofland N., Schwan H., Stenmand W., ... & De Kroon H. 2017. More than 75 percent decline over 27 years in total flying insect biomass in protected areas. *PLOS ONE* 12(10): e0185809.
- Halupka K. 1998. Nest predation in Meadow Pipits *Anthus pratensis* nesting in natural conditions. *Ornis Fennica* 75: 139-143.
- van Harxen R., Stroeken P., Boudewijn T. & van Turnhout C. 2023a. 50 jaar reproductie van de steenuil in Nederland. STONE Steenuilenoverleg Nederland/ Sovon Vogelonderzoek Nederland.
- van Harxen R., Boudewijn T. & Stroeken, P. 2023b. Voedselonderzoek bij nestjongen van de steenuil. *Uilen* 13: 90-103.
- Heidinga D., Schilt B., Versloot F., Gotjé W., Bijkerk W. & Latour J.B. 2023. Ecologische evaluatie Natura 2000 beheerplannen, Natura 2000-beheerplan Waddenzee. Rijkswaterstaat, Leeuwarden.
- Heemskerk L. 2024. 25 jaar bescherming zwarte stern 1998-2022. BoerenNatuur Rijn, Vecht & Venen.
- Hellebrekers A.W. 2004. Hoort de Koekoek (*Cuculus canorus canorus*) op de Rode Lijst? Voorburg.
- Henderson, I., Calladine, J., Massimino, D., Taylor, J. A., & Gillings, S. 2014. Evidence for contrasting causes of population change in two closely related, sympatric breeding species the Whinchat *Saxicola rubetra* and Stonechat *Saxicola torquata* in Britain. *Bird Study*, 61(4), 553-565.
- Hewson C.M., Thorup K., Pearce-Higgins J.W. & Atkinson P.W. 2016. Population decline is linked to migration route in the Common Cuckoo. *Nature Communications* 7: 12296 (2016).
- Heywood J.J.N., Massimino D., Balmer D.E., Kelly L., Marion S., Noble D.G., Pearce-Higgins J.W., ... & Gillings S. 2024. The Breeding Bird Survey 2023. BTO Research Report 765. British Trust for Ornithology, Thetford.
- Hissel B., Ubels B., Brinkman C. & Foppen R. 2024. Broedvogels van de Deurnsche Peel in 2024. Sovon-rapport 2024/65. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hoenders T. 2025. Broedresultaten van de grauwe kiekendief in Nederland in 2024. Grauwe Kiekendief – Kenniscentrum Akkervogels. Geraadpleegd op 24 januari 2025. grauwekiekendief.nl/news_posts/broedresultaten-van-de-grauwe-kiekendief-in-nederland-in-2024/
- Hölzinger J., Mickley M. & Schilhausl K. 1973. Untersuchungen zur Brutund Ernährungsbiologie der Sumpfhohreule (*Asio flammeus*) in einem suddeutschen Brutgebiet mit Bemerkungen zum Auftreten der Art in Mitteleuropa. *Anzeiger der Ornithologischen Gesellschaft Bayern* 12: 326-333.
- Hooijmans F. 2024. Broedvogelmonitoring Meijndel 2023. *Holland's Duinen* 84: 59-81.
- Huntley B., Green R.E., Collingham Y.C. & Willis S.G. 2007. *A Climatic Atlas of European Breeding Birds*. Durham University, RSPB & Lynx Edicions, Barcelona.
- Hustings F., van der Coelen J., van Noorden B., Schols R. & Voskamp P. 2006. *Avifauna van Limburg*. Natuurhistorisch Genootschap Limburg, Roermond.
- van der Hut R.M.G. 2003. Terreinkeus van porseleinhoen, snor en baardman in Nederlandse moerasgebieden Habitatmodellen ten behoeve van inrichting en beheer. Bureau Waardenburg rapport 02-157, Culemborg.
- van der Hut R.M.G., Dijkshoorn D., Hooymans J., Hylkema J. & van der Kamp J. 2016. Porseleinhoenen peilen: roepactiviteit en habitatkeuze in een Fries laagveengebied. *Limosa* 89: 97-107.
- Ijnsen F. 1991. Karaktergetallen van de winters vanaf 1706. *Zenit* 18: 313-315.
- Janse W., Sluijter M. & Hoekstein M. 2024. Strandbroeders op dijken en stranden in het Deltagebied. Dwergsterns, bontbekplevieren en strandplevieren rond de Oosterschelde, Westerschelde en op stranden in de Voordelta in broedseizoen 2024. Rapportnr. 2024-13. Deltamilieu Projecten, Vlissingen.
- van der Jeugd H.P., Ens B.J., Versluijs M. & Schekkerman H. 2014. Geïntegreerde monitoring van vogels van de Nederlandse Waddenzee. Vogeltrekstation rapport 2014-01. Vogeltrekstation, Wageningen; CAPS-rapport 2014-01; Sovon-rapport 2014/18, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

- de Jong A. 2015. Zo tel je: Boomvalken. *Sovon-nieuws* 28(2): 7.
- de Jong A. 2017. Zo tel je: Soepeenden en Wilde Eenden. *Sovon-nieuws* 30(1): 14-15.
- de Jong A., van Turnhout C., Foppen R., van Oostveen C., Wortel M. & van Diek H. 2023. Vogelbalans 2023. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Jongbloed R., Schekkerman H., Kingma E., Tamis J., Goutbeek A., van Oijen T. & Bos O. 2023. Surface-feeding birds of the coastal waters in the Dutch North Sea; Background document for a protection plan. Wageningen University & Research report: C097/23. Wageningen.
- Kamp J., Frank C., Trautmann S., Busch M., Dröschmeister R., Flade M., Gerlach B., ... & Sudfeldt C. 2021. Population trends of common breeding birds in Germany 1990-2018. *Journal of Ornithology* 162: 1-15.
- Kampichler C. & van der Jeugd H.P. 2011. Monitoring passerine reproduction by constant effort ringing: evaluation of the efficiency of trend detection. *Ardea* 99: 129-136.
- Kappers E.F., van der Zwan-Krijn M. & Versluijs M. 2024. Analyse broedhabitat Noordse stern in het Nederlandse Waddengebied. A&W-rapport 23-077. Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Feanwâlden.
- Keller V., Herrando S., Vorišek P., Franch M., Kipson M., Milanese P., Martí D., ... & Foppen R.P.B. 2020. *European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change*. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- Kinzelbach R. 2002. Areal und Ausbreitung der Beutelmeise *Remiz pendulinus* (L., 1758) vor dem 19. Jahrhundert. *Ökologie der Vögel* 24: 65-95.
- Kirby W., Black K., Pratt S. & Bradbury R. 2005. Territory and nest-site habitat associations of Spotted Flycatchers *Muscicapa striata* breeding in central England. *Ibis* 147: 420-424.
- Klaassen O., Dijkse L., de Boer P., Willems F., Foppen R. & Oosterbeek K. 2006. Meer Blauw op de Wadden! Broedsucces, voedselécologie en dispersie van de Blauwe Kiekendief op de Waddeneilanden in 2004-2006. Sovon-onderzoeksrapport 2006/15. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Klaassen R., Schultinga M., Sirks A., Kleyheeg E. & Wiersma P. 2022. Evaluatie van de effecten van het agrarisch natuurbeheer op voorkomen en trends van akkervogels in de provincie Groningen 2015 - 2020. GKA-rapport 2022-01. Grauwe Kiekendief - Kenniscentrum Akkervogels, Scheemda.
- Kleefstra R. 2024. Velduilen piekten in 2023. Wat brengt het broedseizoen dit jaar? Geraadpleegd op 12 maart 2025. naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=32006
- Kleefstra R., Barkema L., Venema D. J. & Spijckstra-Scholten W. 2015. Een explosie van Veldmuizen, een invasie van broedende Velduilen in Friesland in 2014. *Limosa* 88: 74-82.
- Kleefstra R. & Bresser S. 2024. Broedvogels van Schiermonnikoog in 2024. Sovon-rapport 2024/82. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Kleine J. 2024. *Avifauna Nationaal Park Dwingelderveld en omgeving*; 2023. Dwingeloo.
- van Kleunen A., Foppen R. & van Turnhout C. 2017. Basisrapport voor de Rode Lijst Vogels 2016 volgens Nederlandse en IUCN-criteria. Sovon-rapport 2017/34. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Kleunen A., Slaterus R., Koffijberg K. & Schekkerman H. 2022. Hybridisatie bij ganzen. *Kijk op Exoten* 38: 8-9.
- Kleyheeg E., Vogelzang T., van der Zee I. & van Beek M. 2020. Boerenlandvogelbalans 2020. Sovon-rapport 2020/44. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen/ LandschappenNL, De Bilt.
- Knief U., Bregnballe T., Alfarwi I., Ballmann M.Z., Brenninkmeijer A., Bzoma S., Chabrolle A. ... & Courtens W. 2024. Highly pathogenic avian influenza causes mass mortality in Sandwich Tern *Thalasseus sandvicensis* breeding colonies across north-western Europe. *Bird Conservation International* 2024; 34:e6.
- Knipping N. & Stahl J. 2018. Entwicklung eines Schutzkonzeptes für Kornweihen *Circus cyaneus* im Nationalpark Niedersächsisches Wattenmeer. Abschlussbericht AZ 30347-33. Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, Oldenburg.
- Koffijberg K. 2022. Effect van zomerstormen op broedvogels in de Waddenzee. Deelrapport 4 project Pilot 'handelingsperspectief broedsucces vastelandskust'. Ecosensys, Sovon Vogelonderzoek Nederland en Altenburg & Wymenga. Zuurdijk / Nijmegen / Veenwouden.

- Koffijberg K., Boom C. & Marx L. 2025. Verspreiding, trends en vegetatiepreferenties van kwelderbroedvogels in de Nederlandse Waddenzee. Sovon-rapport 2025/15. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Koffijberg K., de Boer P., Geelhoed S.C.V., Nienhuis J., Schekkerman H., Oosterbeek K. & Postma J. 2021. Broedsucces van kustbroedvogels in de Waddenzee in 2019. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-technical report 209, Sovon-rapport 2021/40, Wageningen Marine Research-rapport C064/21.
- Koffijberg K., Bregballe T., Frikke J., Gnep B., Hälterlein B., Hansen M.B., Körber P., ... & van der Meij T. 2020. Breeding Birds in the Wadden Sea: Trends 1991-2017 and results of total counts in 2006 and 2012. Wadden Sea Ecosystem No. 40. Common Wadden Sea Secretariat, Joint Monitoring Group of Breeding Birds in the Wadden Sea, Wilhelmshaven, Germany.
- Koks B. & Visser E. 2000. Grauwe Kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland in 1999. *De Takkeling* 8: 64-80.
- Korpimäki E. & Norrdahl K. 1991. Numerical and functional responses of Kestrels, Short-Eared Owls, and Long-Eared Owls to vole densities. *Ecology* 72: 814-826.
- Krüger T. & Sandkühler K. 2021. Rote Liste der Brutvögel Niedersachsens und Bremens. Niedersächsischer Landesbetrieb für Wasserwirtschaft, Küsten- und Naturschutz. Rapport 2/2022. Hannover.
- Kwak R. & Louwe Kooijmans J. 2021. *Nederlandse vogels in hun domein*. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- Leopold M.F. 2023. De impact van vogelgriep op de grote stern in Nederland en het handelingsperspectief voor het omgaan met vogelgriep bij wilde vogels. Wageningen Marine Research rapportnr. C084/23. Wageningen Marine Research, Wageningen.
- Lilipaly S.J. & Sluijter M. 2024. Kustbroedvogels in het Deltagebied in 2023. Rijkswaterstaat, Centrale informatievoorziening, Rapport BM 24.07. Deltamilieu Projecten Rapportnr. 2024-05. Vlissingen.
- Lilipaly S.J., Janse W.M., Pattikawa M., van Straalen D. & Sluijter M. 2025. Kustbroedvogels in het Deltagebied in 2024. Rijkswaterstaat, Centrale informatievoorziening Rapport BM 25.06 Deltamilieu Projecten Rapportnr. 2025-03, Vlissingen.
- Lodewijks J. & Krol J. 2024. *Strandbroeders op Ameland 2024*. Natuur Centrum Ameland, Nes.
- Loonstra A.H.J. 2023. Broedvogelmonitoring op de Dollard in 2022. A&W-rapport 21-435 Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Feanwâlden.
- Louwe Kooijmans J. 2014. *Stadsvogels in hun domein*. KNNV Uitgeverij/Vogelbescherming Nederland, Driebergen.
- Louwe Kooijmans J. 2025. Parkieten in Nederland in de winter van 2024/2025. Verslag van slaapplaatstellingen. Sovon-rapport 2025/18. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Manche P., Ubels B., de Boer P., Koffijberg K. & Duijns S. 2025. Voortgangrapportage Wij&Wadvogels projectlocaties en verdiepende monitoring voor kustbroedvogels en weidevogels broedseizoen 2024. Sovon-rapport 2025/13. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Manen W. 2020. Huismus en Ringmus in Nederland meer dan 40 jaar gevolgd. *Limosa* 93: 49-58.
- van Manen W. 2025. Heimwee naar de Ransuil. *Sovon-nieuws* 38: 12-13.
- Meininger P.L. (red.) 2022. *Avifauna Zeelandica. Vogels, vogelaars en vogelonderzoek in Zeeland*. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Morrison C.A., Robinson R.A., Leech D.I., Dadam D. & Toms M.P. 2014. Using citizen science to investigate the role of productivity in house sparrow *Passer domesticus* population trends. *Bird Study* 61(1): 91-100.
- NLWKN. 2011. Vollzugshinweise zum Schutz von Brutvogelarten in Niedersachsen. - Brutvogelarten mit höchster Priorität für Erhaltungs- und Entwicklungsmaßnahmen - Rebhuhn (*Perdix perdix*). - Niedersächsische Strategie zum Arten- und Biotopschutz, Hannover.
- Nijssen M., Kurstjens G., Moller Pillot H., Dorenbosch M., van Turnhout C. & van Winden A. 2021. Waar liggen kansen voor ecologisch herstel van overstromingsvlaktes? *De Levende Natuur* 122(6): 235-239.
- Nissa F. & Muller Y. 2015. *Atlas des oiseaux de France métropolitaine*. Interforum editis.
- van Noorden B., Janssen R. & van Horssen P. 2022. De Odyssee van de Spotvogel: trekroutes en overwinteringslocaties van een lange afstandstrekker. *Limosa* 95: 67-79.
- Onkelinx T., Dochy O., Vermeersch G. & Devos K. 2025. Trends op basis van de Algemene Broedvogelmonitoring Vlaanderen (ABV): Technisch achtergrondrapport voor de periode 2007-2024. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek; No. 8. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek.

- van Oosten H.H. 2016. Een pilotstudie naar nestpredatoren van in het duin broedende Graspiepers en Roodborsttapuiten. *Limosa* 89: 179-184.
- van Oosten H.H. 2021. Insecten als spil voor zangvogeldiversiteit van open droge duinen, eindrapportage 2019-2021. *Oenanthe Ecologie*, Wageningen.
- Ottens H.J., Hakkert J. & Wiersma P. 2016. Effect van uitgesteld maai-beheer op broedsucces van Veldleeuweriken. Rapport Grauwe Kiekendief – Kenniscentrum Akkervogels, Scheemda.
- Ottens H.J., Wiersma P., Lok T. & Voesten R. 2024. De veldleeuwerik op Park Vliegbasis Soesterberg in 2020-2023. GKA-Rapport 2024-06. Grauwe Kiekendief – Kenniscentrum Akkervogels, Zuidlaren.
- Oudman T., de Goeij P., Piersma T. & Lok T. 2017. Colony-breeding Eurasian Spoonbills in the Netherlands: local limits to population growth with expansion into new areas. *Ardea* 105 (2): 113-124.
- Pannekoek J. & van Strien A. 2001. TRIM 3 Manual (Trends and Indices for Monitoring data). Research Paper 0102. Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg.
- Piersma T. 2017. *Zwaluwen van Gaast*, 2e editie. Bornmeer, Gorredijk.
- van de Pol M., Ens B. J., Heg D., Brouwer L., Krol J., Maier M., Exo K. M., Oosterbeek K., Lok T., Eising C. M. & Koffijberg K. 2010. Do changes in the frequency, magnitude and timing of extreme climatic events threaten the population viability of coastal birds? *Journal of Applied Ecology* 47: 720-730.
- Postma J. 2025. Broedvogels van de terreinen van Staatsbosbeheer op Ameland in 2024. Sovon-rapport 2025/27. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Postma J., van Els P. & van Kleunen A. 2023. Eindverslag ANLb Fryslân 2019-2021. Sovon-rapport 2022/52. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Programma Rijke Waddenzee. 2018. Actieplan Broedvogels Waddenzee. Programma Rijke Waddenzee, Leeuwarden.
- Provincie Drenthe. 2025. Bargerveen. Geraadpleegd op 9 mei 2025. provincie.drenthe.nl/onderwerpen/natuur-milieu/natuur/natuur-in-ontwikkeling/gebieden-projecten/bargerveen/
- Reichgelt A. 2019. Praktijkadvies Fijnspaar. Vakblad Vereniging van Bos- en Natuureigenaren. November 2019: 1-3.
- Reinartz R., Oosterhuis R. & Wortel M. in voorbereiding. Broedsucces van de Huismus bepaald door middel van de Jaarrond Tuintelling. *Limosa*.
- Renwick A.R., Massimino D., Newson S.E., Chamberlain D.E., Pearce-Higgins J.W. & Johnston A. 2012. Modelling changes in species' abundance in response to projected climate change. *Diversity and Distributions* 18 (2): 121-132.
- Rijks J. M., Leopold M.F., Kühn S., in 't Veld R., Schenk F., Brenninkmeijer A., ... & Beerens N. 2022. Mass Mortality Caused by Highly Pathogenic Influenza A(H5N1) Virus in Sandwich Terns, the Netherlands, 2022. *Emerging Infectious Diseases* 28(12): 2538-2542.
- de Roder F.E. & Bijlsma R.G. 2006. Eerste broedgeval van de Zeearend *Haliaeetus albicilla* in Nederland. *De Takkeling* 14(3): 209-231.
- Roodbergen M. 2013. Het Jaar van de Patrijs: kennisupdate. Sovon-rapport 2013/12, Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Roodbergen M., Majoor F. & Zutt T. 2025. Populatie-dynamiek en bescherming van Tapuiten in de Noordduinen in 2024. Sovon-rapport 2025/19. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Roodbergen M., Foppen R.P.B. & Sierdsema H. 2021. The status of the Grey Partridge in the Netherlands. Sovon-report 2021/101. Sovon Dutch Centre for field ornithology, Nijmegen, the Netherlands.
- Roodbergen M., Reinartz R. & Foppen R.P.B. 2024. Knelpuntenanalyse van vijf kwetsbare stadsvogels met het PODICEPS-raamwerk. Sovon-rapport 2024/37, CAPS-rapport 2024/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Roomen M.W.J., Boele A., van der Weide M.J.T., van Winden E.A.J. & Zoetebier D. 2000. Belangrijke vogelgebieden in Nederland, 1993-97. Sovon-rapport 2000/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Roosenboom L. 2024. Help! De ransuil verdwijnt...? *Waardvogel* 63(5): 20-21.
- RSPB. 2025. Another record-breaking year for the UK's loudest bird. Geraadpleegd op 31 maart 2025. [rspb.org.uk/whats-happening/news/booming-bitterns](https://www.rspb.org.uk/whats-happening/news/booming-bitterns)
- Schekkerman H., Gerritsen G.J. & Hooijmeijer J. 2024. Jonge Grutto's in Nederland in 2024: een aantalschatting op basis van kleurringdichtheden. Sovon-rapport 2024/76. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

- Schekkerman H., Arts F.A., van der Jeugd H., Stienen E.W.M. & van Roomen M. 2017. Naar een demografische analyse van populaties van karakteristieke vogels in het Deltagebied. Sovon-rapport 2017/58. CAPS-rapport 2017/01. Sovon Vogelonderzoek Nederland/ Vogeltrekstation/ DeltaProjectManagement/ Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Nijmegen.
- Schoppers J., van Turnhout C. & van Diek H. 2020. *Handleiding Meetnet Urbane Soorten (MUS)*. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Siriwardena G.M., Baillie S.R. & Wilson J.D. 1999. Temporal variation in the annual survival rates of six granivorous birds with contrasting population trends. *Ibis* 141: 621-636.
- Schlaich A. & Klaassen R. 2019. Het leven van de Grauwe Kiekendief in de Sahel in kaart gebracht door een combinatie van high-tech GPS-loggeronderzoek en ouderwets veldwerk. *Limosa* 92: 175-183.
- Sierdsema H., ten Holt H., Martens S., Nijssen M. & P. Verburg. 2020. Natuurbeheer- en zoneringsmaatregelen voor zeven aangewezen vogelsoorten in Natura 2000-gebied Veluwe. Bouwstenen Soortenherstel Beheerplan Natura 2000 Veluwe. Hoofdrapport. Sovon-rapport 2020/29. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Slaterus R., Slaterus M., Joosten R. & Klemann M. 2023. Broedvogels van Nationaal Park Zuid-Kennemerland in 2023. Sovon-rapport 2023/100. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Slaterus R., Schekkerman H., Kleyheeg E., Sierdsema H. & Foppen R. 2022. Impact van hoogpathogene aviaire influenza op vogelpopulaties in Nederland. Sovon-rapport 2022/90. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2002. *Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000*. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2018. *Vogelatlas van Nederland. Broedvogels, wintervogels en 40 jaar verandering*. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2021. Verdwenen of verschenen, ruim een eeuw Nederlandse broedvogels in beweging. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2022. Bouwstenen voor het Strategisch Plan Natura 2000: fact-sheets van vogelsoorten die betrokken zijn bij de instandhoudingsdoelstellingen voor Natura 2000-gebieden. Sovon-rapport 2022/92. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Spierenburg P. & van Dijk J. 2020. Verstoep tussen de tulpen: houdt de Engelse Kwikstaart stand? *Limosa* 93: 117-128.
- Spierenburg P. & Pot M. 2019. Hoe staan de Nachtegalen in Meijendel ervoor? *Holland's Duinen* 73: 8-15.
- Stienen E.W.M. & Brenninkmeijer A. 1992. Ecologisch profiel van de Visdief (*Sterna hirundo*). Rapport 92/18. RIN, Arnhem.
- Strebel G., Jacot A., Horch P., & Spaar R. 2015. Effects of grassland intensification on Whinchats *Saxicola rubetra* and implications for conservation in upland habitats. *Ibis* 157: 250-259.
- van Strien A. & Pannekoek J. 1999. Missen is gissen. Ontbrekende tellingen in vogelmeetnetten. *Limosa* 72: 49-54.
- Teixeira R.M. 1979. *Atlas van de Nederlandse Broedvogels*. Natuurmonumenten. 's-Graveland.
- Teunissen W.A., Schekkerman H. & Willems F. 2005. Predatie bij weidevogels. Op zoek naar de mogelijke effecten van predatie op de weidevogelstand. Sovon-onderzoeksrapport 2005/11. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen. Alterra-Document 1292, Alterra, Wageningen.
- Teunissen W.A., Wiersma P., de Jong A., Kleyheeg E. & Vergeer J.W. 2019. *Handleiding voor het Meetnet Agrarische Soorten*. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Timmerman A. & de Vries G. 2022. Nieuwsbrief zomer 2022 Ringmussenproject bij Eastermar (Frl.). Eastermar.
- van Turnhout C. 1999a. Naar een broedvogelmeetnet voor de Zoete Rijkswateren: Meetplan. Sovon-onderzoeksrapport 1999/01, RIZA-rapport 99.014. Sovon, Beek-Ubbergen.
- van Turnhout C. 1999b. Naar een broedvogelmeetnet voor de Zoete Rijkswateren: Achtergronddocument bij het Meetplan. Sovon-onderzoeksrapport 1999/02, RIZA-rapport 99.014. Sovon, Beek-Ubbergen.
- van Turnhout C., Boele A. & Zoetebier D. 2022. Update stratificatie en weging in trendberekening broedvogels. Sovon-rapport 2022/55. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

- van Turnhout C., Hallmann C., de Boer P., Dijkens L., Klaassen O., Foppen R., & van der Jeugd H.P. 2013. Lange termijn populatiedynamiek van de Blauwe Kiekendief op de Wadden: inzichten uit een geïntegreerd populatiemodel. *Limosa* 86: 31-42.
- van Turnhout C., Willems F., Plate C., van Strien A., Teunissen W., van Dijk A. & Foppen R. 2008. Monitoring common and scarce breeding birds in the Netherlands: applying a post-hoc stratification and weighting procedure to obtain less biased population trends. *Revista Catalana d'Ornitologia* 24: 15-29.
- Veen J. & Faber J. 2024. Griend. Vogels en bewaking 2024. Natuurmonumenten, 's Graveland.
- Vergeer J.W. 2024. Beknopt verslag Beleidsmonitoring ANLb Zeeland, 2024. Notitie. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Vergeer J.W., Marx L. & Sierdema H. 2019. Beleidsmonitoring broedvogels Zeeland in ANLb- en SNL-gebied, 2013-2019. Sovon-rapport 2019/86. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Vergeer J.W., Boele A., van Bruggen J. & van Turnhout C. 2023. *Handleiding Sovon Broedvogelmonitoring: Broedvogel Monitoring Project en kolonievogels*. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Vergeer J.W., van Dijk A.J., Boele A., van Bruggen J. & Hustings F. 2016. Handleiding Sovon broedvogelonderzoek: Broedvogel Monitoring Project en Kolonievogels. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Vermeersch G., Devos K., Driessens G., Everaert J., Feys S., Herremans M., Onkelinx T., Stienen E.W.M. & T'Jollyn F. 2020. Broedvogels in Vlaanderen 2013-2018. Recente status en trends van in Vlaanderen broedende vogelsoorten. Mededelingen van het Instituut voor Natuur en Bosonderzoek 2020 (1), Brussel.
- Versluijs M. & Postma J. 2024. Kartering ecologische waarden Terschellinger Polder 2024. A&W-rapport 23-165. Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Feanwâlden.
- Vikström T., Eskildsen D.P. & Jørgensen M.F. 2023. Overvågning af de almindelige fuglearter i Danmark 1975-2023. Årsrapport for Punkttællingsprogrammet. Dansk Ornitologisk Forening.
- Visser T. & Kleyheeg E. 2025. Ecologische evaluatie Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer. Wageningen Environmental Research rapport 3156. Wageningen Environmental Research, Wageningen.
- Vogel R., Foppen R., van den Bremer L., van Turnhout C.A.M. & van Roomen M. 2021. Methodiek voor de bepaling van de staat van instandhouding van vogels. Sovon-rapport 2021/26. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Vogelbescherming Nederland. 2025. Operatie Zomertortel. Geraadpleegd op 9 mei 2025. vogelbescherming.nl/operatie-zomertortel
- de Vos Burchart H. & Hartman M. 2025. De raaf *Corvus corax* in Nederland in 2024. Jaarverslag Ravenwerkgroep Nederland.
- de Vries E.H.J., Foppen R.P.B., van der Jeugd H. & Jongejans E. 2022. Searching for the causes of decline in the Dutch population of European Turtle Doves (*Streptopelia turtur*). *Ibis* 164: 552-573.
- Walhout J. & Calle P. 2025. Broedvogelonderzoek in Het Verdrongen Land van Saeftinghe 2024. Stichting Het Zeeuwse Landschap/ Natuurbeschermingsvereniging De Steltkluit, Wilhemindorp.
- Weeda S., Hotting M., Vos R., Dreef C., Verkuil Y. & van der Winden J. 2025. Marker Wadden helpt Strandplevieren succesvol te broeden in zoetwaterbiotoop. *Limosa* 98: 17-27.
- van der Weyde C., Oosterveld E.B. & Bruinzeel L.W. 2012. Ecologisch profiel van Zomertaling en Slobeend. A&W-rapport 1758. Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek, Feanwâlden.
- Wiersma P. 2023. Akkervogels in Groningen in 2023. Resultaten Meetnet Agrarische Soorten. GKA-Rapport 2023-12. Grauwe Kiekendief - Kenniscentrum Akkervogels, Zuidlaren.
- Wijnhold M., Blaauw R., Reinink W., Speelman B. & Oosterhuis R. 2025. Broedvogels in De Onlanden in 2024. Stichting Natuurbelang De Onlanden, Roderwolde, rapport 2024/02.
- van der Winden J. & Deuzeman S. 2024. Beschermingsproject grote karekiet 2024. Jaarrapport aantallen, broedsucces, habitatverbetering en dispersie. Rapport 2024-05, Jan van der Winden Ecology, Utrecht.
- van der Winden J., Korporaal N., van Horssen P., Klaassen B. & Coops H. 2022. Rasters helpen herstel van stromingsriet in randmeren. *De Levende Natuur* 123: 126-131.
- van der Winden J., Hotting M., Weeda S., Vos R., Bom R., Kreefts T., Cimiotti C. & Dreef C. 2021. Lachstern broedt in het pionierlandschap van Marker Wadden. *Limosa* 94-3: 124-127.

- Woodward I.D., Massimino D., Hammond M.J., Harris S.J., Leech D.I., Noble D.G., Walker R.H., ... & Robinson R.A. 2018. BirdTrends 2018: trends in numbers, breeding success and survival for UK breeding birds. Research Report 708. BTO, Thetford.
- Wortel M., de Jong A. & Boom C. 2024. Zonnige toekomst voor de Rietzanger in Nederland. *Sovonnieuws* 37(3): 6–9.
- Wortel M., van Els P., Schoppers J. & van Kleunen A. 2023. Effectiviteit van maatregelen voor de Huismus. Sovon-rapport 2023/75.
- Zijlstra M. & Hustings F. 1992. Teloorgang van de Grauwe Kiekendief *Circus pygargus* als broedvogel in Nederland. *Limosa* 65: 7–18.
- Zwarts L., Bijlsma R.G. & van der Kamp J. 2023a. The fortunes of migratory birds from Eurasia: being on a tightrope in the Sahel. *Ardea* 111: 397–437.
- Zwarts L., Bijlsma R.G. & van der Kamp J. 2023b. Effects on birds of the conversion of savannah to farmland in the Sahel: habitats are lost, but not everywhere and not for all species. *Ardea* 111: 251–268.
- Zwarts L., Bijlsma R.G., van der Kamp J. & Wymenga E. 2009. *Living on the edge: Wetlands and birds in a changing Sahel*. KNNV Publishing, Zeist.

Raaf, Aldtsjerk Fr, 2 maart 2024, Marcel van Kammen

Bijlagen

Bijlage 1. Tellers in 2024

Overzicht van tellers die in 2024 tellingen hebben verricht en/of telgegevens hebben ingeleverd bij Sovon. Het overzicht is niet compleet, want sommige gegevens komen binnen via contactpersonen. Wij verontschuldigen ons voor eventuele fouten en onvolledigheden.

M. van der Aa; V.A.W. van der Aa; C.J. Aalbers; P. Aaldring; G.W.M. van Aalst; M.J.P.M. van Aalst; M. Aantjes; C. Aardema; J. Aarden; M.E. Aarendonk; K. Aarntzen; M. van der Aart; A. Aarts; F. Aarts; R. Aarts; E. Abbing; G.H.A. Abel; H.P. Abma; J.F. Abma; M. Abma-Steenstra; S. Achterveld; J. Ackermans; A.J.M. Adriaans; K. Adriaanse; B. Adriaenssens; P.W. Agterberg; G.M. van den Akker; P. van den Akker; R. van den Akker; C. Akkerman; K. Akkerman; V.T. Akkerman; B. Akkermans; R.M.J. Akkermans; T. Altena; Y. Albada; H. Albers; N.H. Albers; W. Alberts; P.W. Alblas; R. Alblas; W.F.G. Alblas; N. Alderliesten; M.L. Alders; K. Aleman; G.L. Alferink; W. Algra; H. Alink; J.G. Alink-in Traa; R. Alkema; J.M.G. Alkemade; V.W.G. Alkmaar; A.A.H. van Alphen; K.J. Alsem; C. van Altena; F. Altenburg; J.F. Altenburg; R.G.M. Altenburg; H.F.W. van Alteren; H.B. Alting; J.E.M. Ambagts; R.C. Amersfoort; F.H.M. Ammerlaan; J.E. van Amstel; A.H. van Andel; J. van den Andel; J.P.J. Andela; C.F. André; H. Andringa; J. Annen; M. Anneveldt; R. Ansingh; L.P. Apon; N.S. Appelmelk; B. Apperlo; W.H.J. van Arem; A.M.M. Arends; W.M.J. Arets; G. Arfman; J.H. Ariaansz; N.J.C. van der Ark; F.A. Arts; B. van As; C.W. van As; J.J. van As; T. Asbreuk; J.P. Asjes; D.A. van Asperen; M. Aspeslagh; L.F.J. van Asseldonk; J.F.L. Asselman; J. van Assema; G. van Assen; J. van Assen; H.M. van Assendelft; H.J.M. van Asten; G.L.M. ter Avest

P. Baalbergen; C.A.A.G.J. van Baalen; S. van Baalen; B. Baar; R.G.M. Baars; C. Baart; A. Baas; H. Baas; H. Baas; T. Baas; W. Baas; W. Baaten; D. Baatenburg; E. de Backere; G.T. de Back-Fibbe; M. Backx; A. de Baerdersmaeker; U.B.J.M. van Bakel; J.J. Bakhuizen; J. de Bakker; A.G. Bakker; G. Bakker; J. Bakker; J.C.M. Bakker; L. Bakker; M. Bakker; M.D. Bakker; P.T. Bakker; R. Bakker; R. Bakker; S. Bakker; S. Bakker; S.D.A. Bakker; T. Bakker; T.J. Bakker; W. Bakker; W.L. Bakker; M.J.G. Bakkers; H. Baks; F. Balduk; B. van Balen; J. Balk; M.R. Balk; L. van Balkom; J. Ballast; L. Ballering; G. Band; W. Baplu; A. van Baren; A. Barendregt; M.J.C. Barendse; E. Barf; L.P. Barkema-Drost; G.J. van Barneveld; P.F. de Barse; A. Bartelds; C.J. Barth; P. Bartlema; E.C.L.M. Bary-Peters; N. Bas; C.W.M. Baselmans; B. Bats; E.M. Baudoin-Tamis; J.M. Baveco; P.W.M.M. Bax; E. Bayens; G.H. Beck; H.J.M. Beckers; C.J.J. van Beek; P.J. van de Beek; A.L. Beek; P.C. Beeke; W. Beeke; B. Beekers; G. Beekman; J. Beekman; N. Beemster; J. Beenen; R.J. Beentjes; J. de Beer; I.M. Beer; W.J. Beeren; B. van Beerendonk; N. Beerends; P. Beerends; J.G.M. Beerntsen; P. van Beers; J. Beers; R. van Beest; G. van Beesten; R.G.M. Beijik; M. van Beijsterveldt; C.C. van Beinum; A. Bekkers; E. den Belder; N. Belfor;

A. Belfroid; J. van Belkom; R. Bello; F.E. van Bemmelen; R.A. van Bemmelen; N. Benedictus; R.L. Benjamins; E.L. Bennink; R. Bennink; J.A.M. Benoist; E. Benschop; G. van der Bent; J. van Bente; V.A.J. van Benthem; H.C.M. Berbee; A. Berben; M.J. Berendsen; A. van den Berg; A.A. van den Berg; A.E. van den Berg; A.H. van den Berg; A.J. van den Berg; A.J.G. van den Berg; D. van den Berg; H.M. van den Berg; J. van den Berg; J.A.M. van den Berg; J.J. van den Berg; J.W.M. van den Berg; K.J. van den Berg; N.J. van den Berg; R.I. van den Berg; T. van den Berg; T. van den Berg; T.J. van den Berg; V. van den Berg; E. van der Berg; N.M. Berg; S.H. van den Berg-Blok; J.H.I.J.M. ten Berge; T.G. van den Berge; A. van Bergen; D. van den Bergen; D. Berger; G. Berger; A. Berghorst; A. Berghuis; M.T. Berghuis; P.Y. Bergkamp; A.J.J. Bergman; E. Bergsma; H. Bergsma; A.H. van Berkel; C.J.M. van Berkel; G.J. van Berkel; P.L.J. van Berkel; W. van Berkel; R. Berkelder; D.D. van Berkum; M. Berlijn; B. Bernhard; L.B. Berris; M.T.J. Bertens; B. Bervoets; H.M. Bes; R. Beskers; L. den Besten; G.J.J. Besten; M. Bettink; F. Beukema; R. Beunen; M. van Beveren; S. de Bie; J.C. Bieren; P.J. Bieren; H. Bierens; R. Bies; L. van den Biggelaar; K. van der Bij; M.G.M. de Bijl; B. Bijl; J.A. Bijl; R. Bijl; F. Bijmold; G.M. Bijster; J.L. van Bijsteren; W. Bil; W. Bil; M.G.P. Bitter; E. Blaakman; K. Blaakmeer; J. Blauuw; R. Blauuw; R.H.B. Blanke; I. Blijleven; J. Blijleven; M. Blind; R. de Block; A.U. Bloem; M. Bloem; W. Bloemendal; F.W. Bloemers; E. Bloeming; D. Blok; M. Blok; T.M. Blok; F.E. Bloklander; F. de Blom; A.M.A. Blom; G. Blom; H. Blom; H.G.J. Blom; I. Blom; J.W. Blom; M.A. Blom; R.A. Blommers; E.J.M. Blommestijn; H.M. Blouw; G. Bochem; B.C. Bockwinkel; E. Boddeke; A.D. Bode; R. Bode; L.M. Boeij; I. van Boeijen; G.J. Boeijink; M. van Boekel; W. van Boekel; M. Boeken; H. Boekhoff; A. Boele; P.J. Boelee; A. Boele-van der Rest; P. Boelhout; A. de Boer; B. de Boer; C.I. de Boer; C.N. de Boer; F. de Boer; G. de Boer; H. de Boer; H. de Boer; J. de Boer; J.H. de Boer; M. de Boer; P. de Boer; R. de Boer; R.E. de Boer; T. de Boer; V. de Boer; W. de Boer; A.A. den Boer; A.J.H. den Boer; R. van den Boer; C. Boer; H. Boer; H.H.M. Boer; J. Boer; J. Boer; T.M. Boer; G.C. Boere; O.P. Boeren; W.S. Boeren; J. Boerlage; H. Boerma; J. Boerma; P.P.B.M. Boermans; G.J.J. Boersma; L.S. Boersma; R.A. Boersma; S. Boersma; C. Boesnach; H.A. Boesveld; S.W. Boeve; P.B.P.M. Bogaers; G. Bogaert; F.H.M. ter Bogt; A. Bok; W. Bol; N. Bolle; R. Bolle; J.H.G.M. Bolscher; R. Bom; M.F. Bongers; M. Bons; M. de Bont; J.C. de Bonte; J.A.M. Bontemps; M.W. Boogaard; G.A.M. van den Boogaart; S.Y. Booi; D.J. Booi; G.M.G. van de Bool;

A.T. van den Boom; M.J. Boom; T. van den Boomen; P. van den Boomgaard; G. Boomhouwer; M. Booms; W. Boon; J.J. Boon-Buter; N.J. Boone; P. Boone; S. Boone; S. Boonstra; J.H.H.G. van den Boorn; G.C. Boot; J. Boot; L. Boot; S. Boot; J. Bootsma; M.A. Bootsma; J.G. Borckink; T. van der Borg; W. Borgdorff; T. Bors; P. Borsch; R. Borst; D. Bos; D.A. Bos; D.H.W. Bos; E.M. Bos; H.J. Bos; J. Bos; J. Bos; N. Bos; R. Bos; S. Bos; M.A.T.M. van den Bosch; S.B. van den Bosch; A. Bosch; C.B.M. Bosch; F. Bosch; J.C. Bosch; J.W.G. Bosch; T.J. Bosch; T. Bosenmaas; M. Bosgoed; P. Bosland; A.E. Bosma; J. Bosma; O. Bosma; T. Bosma; W. Bosma; G.C. Bosma ; F. Bosman; G. Bosman; H.J. Bosman; K. Bosman; A.G. Bosman-de Haan; J.C. Bossenbroek; J.K. Bossenbroek; H. van Bostelen; C. Both; N.C. Both; P.T. Both; S. Botman; T.J. Boudewijn; Z.S.R.M. Boudewijns; A. Bourma; D. Bourma; J. Bourma; H.B. Bouman; B.R.H. Bousché; L.M. Bouter; M. Bouts; D. Bouwhuis; J. Bouwhuizen; M.G. Bouwman; D. Bouwmeester; H. Bouwmeester; F. Bovelander; M.A.P. Bovens; K. Boxhoorn; H.J.A. Braafhart; D. van Braak; M.J. van den Braak; H.A.J. Braakhuis; C.W. Braat; J. Braat; T. Braat; W.H. van Bragt; A.J. ter Brake; E.J. Brandenburg; E.W.F. Brandenburg; K. Brandenburg; N. Branderhorst; W. Brandhorst; C.L. Brandsma; O. Brandsma; R. Brandsma; J.B. Brandt-Wiersma; P.J.M. Brassé; T. Brassé; W.M. de Brauw; J. Bredenbeek; H. de Bree; M. van Bree; R. van Bree; P.C. Breebaart; A.M.L. Breedveld; C.J. Breek; L. Breekland; R.C.J. van Breemen; J.N. Breemer; H.P. Breeuwisma; J. Breidenbach; E.J. Breider; F.P. Bremer; A. Brenkman; S.G.R. Bresser; E. Breukelaar; S. van Breukelen; T.D. Breur; C. Briek; M. Brijker; G. Bril; B. van den Brink; H. van den Brink; G. ten Brinke; G. ten Brinke; D.M. Brinkhuizen; L. Brinkhuizen; A. Brinkman; G. Brinkman; L.C.C.F. Brinkman; H. Brinks; L.J.M. Brocken; H. Broeders; T. van de Broek; P.A.J. van den Broek; T. van den Broek; N.A. Broek; G. Broekgerrits; L.J.M. van Broekhoven; B. Broekhuijsen; V. Broers; B. Broersma; H. Broier; J. Brons; T. Brontsema; J. Brook; F. Brouwer; L.D. Brouwer; P. Brouwer; R.E. Brouwer; W. Brouwer; G.W.C. Brouwers; H. Bruckman; I.J. van Bruggen; I.J. van Bruggen; M.J. van Bruggen; A.A. Bruggink; S. Brugmans; B. de Bruijn; C.J. de Bruijn; F.W. de Bruijn; L.L.M. de Bruijn; R.H.C. Bruijn; M. Bruijnesteijn; G.M.A.M. Bruijstens; C. de Bruin; E. de Bruin; J. de Bruin; W. de Bruin; A. Bruin; J. Bruin; H. Bruins; D. Bruins Slot; W. Bruins Slot; S. Bruinsma; R.B. Brunink; E. Bruulsema; M.W.I. Bruurs; J.B.W. Bucking; H. Buckx; H. Buesink; J.M. van Buggenum; I. Buijnsters; A. op den Buijs; A. Buijs; A. Buijtenhek; J.U.P. Buise; M.A. Buise; D. Buisman; N.C.M. Buiten; D. Buitenhuis; H. Bult; M.T.J.W. te Bulte; H. Bun; J.E. Buning; M. Bunschoek; J.I. du Burck; P. du Burck; B. van den Burg; H. van den Burg; B. van der Burg; G. van der Burg; S. van der Burg; F. van den Burger; T. Burger; B. Burgering; R. Burgmans; C.D.P. van der Burgt; G. van der Burgt; M.H. Buruma; P. Bus; P. Busink; J. van Bussel; J. Buursink; J.C. Buys

W. Calame; P. Calle; A.A.C. de Caluwé; C.M.J. van de Camp; O. Carmi; H. Casander; G.J. Caspers; M. Castelein; H. Castelijns; J.W. Castelijns; J.M. Cathalina; S.O.R.

Cauwels; A.W. Cazander; S.R. Chamberlain; T. van der Chijs-van Seters; S. Chrispijn; M. Claessens; A.N. Clements; J.G. Cock; M.W. Cock; B.G.P. Coenen; G.H.J. Coenen; V. Cohen; F.C.M. Coolen; M.J. Coolen; B.A. Cooper; L.A.P.M. Copal; J.H.C. Cornelissen; H. Cornet; T. Cornett-Bos; N.J. Cornips; E. Corssmit; M.P.C. Cors-taensen; W.F.M. Corten; C.A.M. Cottaar; F. Cottaar; A. Cox; H.G. Craens; C.J. Cramer; R.T.A. Creemers; G. de Croock; R. van Cuijk; A.J.G.H. Cuijpers; J.G.L. Cuijpers; H. Cuijten Bakermans; M.B. Cuperus; B.C.M. Custers; F. Custers; G. Custers; M.W.M. Custers; A. Cuyppers-de Jong

F.M.P. van Daal; H.W. van Daal; M. Daalder; L. Daanen; J.H.G. den Daas; B. Daermen; J. Daermen; J. Daermen; N.D. Daermen; R.L.A. Daermen; G. Dahlhaus; T. Daleman; J.J.M. ten Dam; B.H. van Dam; L. van Dam; N. van Dam; P.A. Damen; T. Damm; J. van Damme; M. van Damme-Jongsten; H. Damste; J.W.M. Dankbaar - KNNV Assen; W.F. van Dartel; B. Darwinkel; L.F.J. Dassen; K. Davidse; R. Decae; B.D. Deduysche; W. Deeben; J. Deelder; G. van Deelen; W.L.L. Deguelle; R. Dekeyzer; B. den Dekker; A. Dekker; A.M. Dekker; B. Dekker; C. Dekker; D.C. Dekker; E. Dekker; G.J. Dekker; G.R. Dekker; H. Dekker; J. Dekker; J. Dekker; M. Dekker; N.J.M. Dekker; R.B. Dekker; A. Dekker (VWG Midden-Kennemerland); M.P. Dekker-Stam; F.J.M. Delcroix; J. van Delft; J.H.M. Dellink; A.J. Delzenne; C.D. Demets; E. Dennesen; I. Derks; P. Derks; M.A. Derksen; S. Dessart; F.A. Deuring; S.B. Deuzeman; K. Devos; P. Dhoore; H.A.M. van Diek; M.T.J. van Dien; R. van Dien; E.J. van Diepen; M. van Diepen; P.W. Dieperink; H.A. Diephuis; H.P.A. Diepstraten; L. Diepstraten; P. Dierckx; R.J. Diertens; A. van Dijk; A.J. van Dijk; B.W. van Dijk; D. van Dijk; D. van Dijk; E.A. van Dijk; F. van Dijk; G. van Dijk; G.J. van Dijk; G.W.L. van Dijk; H.J. van Dijk; I.A.W. van Dijk; J. van Dijk; J. van Dijk; J.G.B. van Dijk; K. van Dijk; Q.R.C. van Dijk; R. van Dijk; R. van Dijk; S. van Dijk; S.C. van Dijk; T.R. van Dijk; E. Dijkema; J. Dijkema; J.H.M. Dijkers; H.L. Dijkers; A.J. Dijkse; L.J. Dijkse; D. Dijkshoorn; A. Dijkstra; A.A. Dijkstra; A.R. Dijkstra; B. Dijkstra; B. Dijkstra; E.S. Dijkstra; E.T. Dijkstra; H. Dijkstra; J. Dijkstra; K.D. Dijkstra; O. Dijkstra; T. Dijkstra; J. Dijs; R.J.L. van den Dikkenberg; R. Dillerop; C.J. Dingemans; G.P. Dirks; C.M. Dirx; I. van Dis; P. Diseraad; P. Dobbelaar; J. Docter; M.A. van der Does; K.A. Doesburg; C.M. Dofferhoff-Smit; L. Dokter; R. Dokter; J.D. Doldersum; D. Dolman; J. Dolmans; H. Dom; D. Dornhof; G.J.G. Dommerholt; H.J. Dommerholt; J. Dommerholt; I.B. Donga; C.P.M. van Dongen; M. van Dongen; F.G.J. Donkers; J.J.M. Donkers; P.F. Donkers; S. van Donselaar; H. van den Dool; M.C.J.W. van Dooren; J. van Doorn; M. van Doorne; J.K. Doorten; A. van Dorp; D. van Dorp; G. van Dorrestein; P.J. van Dorssen; C.P. Dorst; L. Dorst; R. Dorst; A. Dotinga; H. Dotinga; R.A. Douma; V.Y.P. Douwes; E. Douwma; F. Draaisma; R. Dragt; R.A. Dragtstra; C. Dreef; E. Drent; O. Drent; R. Drevijn; R.H. Drewes; J. op den Dries; P.J.L. van den Dries; H. Driessse; A.C.E.M. Driessen; J. Driessen; J. Drijfhout; E. van Drimmelen; L. van Drimmelen; W. van Drongelen; J. Drop; N.J. Drost; G.L.M. Drüggen; S. den

Dubbelden; M. Dubois; K. van Dueren; R. Duijff; A. van Duijvenboden; W.L.A. Duijves; I.G.M. Duijvestein; H. van der Duim; K. Duin; J. Duindam; A. Duisings; H.M.J.M. Duisings; T.J. Duits; A.J.G. Duivenvoorden; J. Duivenvoorden; P.J. Dullemeijer; G.J.M. Dumaij; M.A. Dumon Tak; H. Dumoulin; A. Dupuis; A.J. Durville

C.M. Ebben; G. Ebbens; B. Ebbinge; D. Ebbinge-Dallmeijer; E. Ebink; R. Echten; M. van Eck; E. Ecologica; W.B. van Ede; G.W. Ederveen; K. van Ee; I.I. Eegerdingk; I.L. van Eekelen; K.H. Eelderink; K.A. van Eerde; M. van Eerden; A. van Eeren; A. van Eeuwen; D.D.M. Eeuwes; E.M. Egers; T. Eggenhuizen; V. Eggenhuizen; W. Egging; A. Ehrenburg; R.E.J. van Eijden; W.L.J. Eijgelshoven; W.B. van Eijk; A. van der Eijk; D. van den Eijkel; J.C. Eijkelboom; M.A. Eijkelkamp; A. van den Eijnden; P. van den Eijnden; L. Eindhoven; J. Eisenga; G.J. van Ek; S. Ekkel; R. Ekkelkamp; A.J. van Ekris; M. van Elderen; H.A. van Eldik; C. Elfferich; P. Elfferich; J. Elfrink; K. Elgersma; R. ter Ellen; M. Ellenbroek; J. Ellens; T. van den Elsen; W.H. Elsinga; G. van Elst; G. van der Elst; M. Elstgeest; G. van den Elzen; M.J.M. van den Elzen; A.A. Elzerman; S.D. Elzerman; J. Elzinga; A.M. van Emmerik; R.A. van Empel-Nicolai; G.F.C. van den Ende; A. van der Ende; E. Endhoven; A.W. Engel; A.C. Engelen; F. Engelen; H. Engelmoer; M. Engelmoer; B.W.R. Engels; G.J.N. Engels; B.J. Ens; L.J. van der Ent; A. Enters; H.R.S. Enting; H.W. Enzerink; A. Eradus; H. Erkelens; M. Ermers; E.A.W. Ernens; J.M.J. Ernst; F.J.H. van Erve; E. van der Es; T.M. van der Es; F.J. Esmeijer; J. Esselaar; M. Essens; D.M. van Etten; M. van Ettinger; A.C. Euser; P. Eussen; G. Euverman; S. Evens; M.C. Everard; M.E. Eversink; E. Evers; J.L. Evers; P.J.M. Evers; H.C.M. Everwijn

A. Fabriek; H.E. Fabritius; B.J. Falke; H. Farenhorst; H. Feenstra; M. Feenstra; S. Feitz; P. Feld; J. van Felius; R.P.W.H. Felix; D.W. Fey; T.P.M. Fijen; M.J. Fikkert; H. Fischer; M. Fischer-Geevers; R.H. Fisscher; G.M. Fix; J. Flapper; M.F. Flapper; A. Fleming; L. de Fleuren-Haan; Flevolandschap monitoring; D.E. Flierman; M. van der Flier-Visser; J.W. Flim; H. Flinterman; A. Flipsen; E.T. Florijn; C.H.M. Floris; H. Floris; M. Floris; P.A.M. Floris; H.A. Fokema; D.T. Fokema; A. Fokkens; H. Fokkens; C. Fokker; W. Fokker; J. Folkers; H. Folkerts; H. Folkertsma; R. Fopma; R.P.B. Foppen; A. Formsma; J.W. Formsma; A.P. Frakking; M.M. Franken; M. Frantzen; L. Frerichs; J.C.M. Frijters

D. van der Gaast; B. Gaikhorst; M. Gal; S. Galavazi; A.A. Garritsen; H. Gasseling; A. van Gastel; H. van Gasteren; M. Geboers; T. Geboers; J. Gebraad; J.P. Geelen; S.C.V. Geelhoed; F. Geene; R. Geene; D.B. de Geer; M. Geerink; R. Geerlings; R. Geerts; C. Geertse; T.J. Geertsma; N. Geertzen; B. van Geffen; H.C.A. van Gelder; S.L.G. Gelderland; P.B. Gelderloos; F. Geldermans; G.J. Gelling; A.C. van Gelswijk; B. van Gemerden; M. van Genderen; F. van Geneygen; D.V. van Gennep; G.T.P. van Gent; K. van Gent; J.P.M. Geradts; L.J.G. Geraets; M. Gerards; D. Gerrets; A. Gerrits; W.G. Gerritse; E. Gerritsen; G.J. Gerritsen; P. Gersen; Y.M. Gerz; J.G.W. van Gestel; J.W.H. van Gestel; P. van Gestel; P. Geurts; S. Geurts; Y. de Geus; A.J.G. Gevers; J.H.J. Gielen; M.A. Gieskens; J. van der Giessen; M. van

der Giessen; R. van Gijn; A.M. Gijsbers; F. Gijsselhart; P. Gijsen; A. Gil; H. Gilbers; N.L.M. Gilissen; F. van Gils; H. van Gils; G. van Ginkel; L. van Ginkel; R. van Ginkel; J.M.W. van Gisbergen; O. Gjalterna; E.R. Glas; M.J. Glastra; T. Glastra; J.F.W. Gludemans; J.H. de Glee; J.M. Gleichman; G. Glotzbach; N. Godfriedt; N. Godijn; I. Goedbloed; W. de Goede; A. de Goede-van den Burg; H.A. Goedhart; N. Goemaere; E.M.T.A. Goertz; A.J. Goes; P.J. Goes; B. Goffin; R.F.J. van Gompel; J.A.M. van Gool; D.G.C. van de Goorbergh; J. Goosen; N.K. Goosen; J.T.H. Goossen; P. Gorissen; R. Gorissen; E. Gorter; B. Gouda; D.L.J. Goudswaard; P. Gouman; E. Goutbeek; M. Goutbeek; A. Goverse; B. Goyans; F. de Graaf; M. de Graaf; H. de Graaff; M. de Graaff; H. Graafland; P.H. Graansma; L. Grabijn; N. Grandia; L.C.J.M. Gras; H.J. Grasman; J.J. Gravekamp; J. Graveland; C.P. Gravestein; M. Grazell; D. van der Gref; M.I.C. van Grembergh; C.J. van Grevenbroek; G. Greving; D. Greydanus; R. van Griensven; G.W. Grievink; E.G. Griffioen; T. van de Grift; R. Grijpstra; C. Grimbergen; D.J. van der Groef; F.M. van Groen; D. Groenendijk; G.H. Groener; P. Groeneweg; A. Groenewegen; A.W. Groenewold; R. Groenink; D.M.J.M. Grol; L. van Groningen; B. de Groot; C.J.A. de Groot; E. de Groot; H. de Groot; L. de Groot; M. de Groot; R. de Groot; S. de Groot; T. de Groot; W. de Groot; W. de Groot; W.L.W. de Groot; F. Groot; G. Groot; J.B. Groot; N. Groot; L.H.M. Groot Zevert; W. Grootendorst; S. Grooters; J.E.G. van de Grootvheen; M. Grosveld; J.W. Grotenhuis; P. Grubben; K. de Gruijter; M.L.H.M. Grutters; R.E.M.B. Gubbels; J.A. Guldemond; P.T.S. van der Gulik; D.P. Gunst; M. Gunst; A. Gyimesi

D. Haaijerna; F. van den Haak; A. de Haan; A. de Haan; B. de Haan; G.J. de Haan; H.A. de Haan; L. de Haan; R.J. de Haan; R. Haan; R.E.P. Haan; H. Haanstra; B. ter Haar; H.J.M. ter Haar; R. ter Haar; W. de Haas; M. Haas; A.G.M. Haase; A.H. de Haas-Heidema; M. Haasjes; J.M. Haasnoot; J.E.D. van Haaster; G.S. Habers; B.A.J. Habraken; A.C.T.A. van Haelst; P.A.A. Haers; A.C.M. Hageman; G.C.H.A. Hageman; M.J.A. Hageman; W. Hagemeyer; F.H.J. van Hagen; T. Hagendoorn; J. Hakkert; G.J.J. Hallink; J.W. Hallink; C.A.H. Hallmann; G. Halman; R.W.J.M. van der Ham; W.A. van der Ham; M.E. Ham; F.A. Hamelijnc; J. Hamelink; A.C.M. Hamers; A.J. Hamers; K.J. Hams; M.F. Handels; S. Handgraaf; S. Hanedoes; J. Hanken; Y. Hankmann; A. Hannewijk; I. Hanselman; A.M.M. van Haperen; C.J. van Haperen; J.J.M. van Haperen; R.M. Harbers; H. Harder; O. 't Hardt; H.J. ter Harmsel; P. Harmsma; G. Hart; J. van Harten; A.L.G. Hartjes; M. Hartman; W. Hartman; A. Hartog; D.A. Hartog; U.A. Hassefras; L.W. Hassing; E.A.G. van de Haterd; J.A.M. van de Haterd; A. van Hattum; S.T. van Hattum; E.H.M. Hauser; J. Havekes; J. van der Haven; E. Haven; F. Haven; G.J. Haverkamp; J. Haverkort; H. van Heck; T.W.M. van Heck; J. van Heek; L.M. Heemskerck; R. Heemskerck; M.V.A.J. ter Heerdt; A. Heeres; K. Heeres; D. Heerkens; I.J.M. Hegeman; A. Heida; IJ. van der Heide; J.C. van der Heide; M.P. de Heij; J.G. Heij; A.H.F.C.M. van der Heijden; C. van der Heijden; E.H. van der Heijden; J.A.W. Heijkers; W.H.C. Heijligers; B. Heijman; L. Heijman; G. ter Heijne; B.

Heijne; T.R. Heijnen; L.M.J.G. Heijnen (INV Elsloo); J. Heijnis; R. Heijns; M.A. Heinen; J.M. van Heiningen; R. Heinsbroek; R.F. Heinsius; A.G. van der Hel; M. Hellinga; J.A. Hellings; J. van der Helm; M.J.H.M. van der Helm; D.M. Helmers; G.B.M. Helmes; F. Helrnig; R. Helsloot; S. Hempenius; C. Hendriks; H.F. Hendriks; J.P. Hendriks; M. Hendriks; R. Hendriks; R.B.M. Hendriks; A. Hendriksen; A.F. Hendriksen; A.J.M. Hendrikx; G.H.T.F. Hendrikx; W. Hendrix; E. ter Hennepe; R. Hennevanger; G. Hensgens; B. Henstra; Z.G.J. Herbert; E. Heres; H. Herfs; P.G.P. Herfs; A. van de Herik; A.J.G. van Herk; B. Hermans; C.M.S. Hermans; D.C. Hermans; J.J.H. Hermans; J.J.M. Hermans; J.L.B. Hermans; T. Hermans; P. Hermelink; P. Hermens; C. Hermsen; R. Hermsen; W.H.P. Hermus; A.L. Herpers; A. van Herrewege; H. Hertogh; C.J.W. Hesse; K.H.E. Hessel; M. Hessels; L. van Hesteren; Het Groninger Landschap; Het Zeeuwsche Landschap; J.P. van Heteren-Ditzel; E.A. Hettinga; E. Heunks; T. van Heusden; H. Heutink; I. van den Heuvel; I.T.J.A. van den Heuvel; J. van den Heuvel; J. van den Heuvel; M. van den Heuvel; R. van den Heuvel; R. van den Heuvel; B. Heuveling; A. Heykamp; F. Heynen; J.E. Hibels; H. Hiddink; K. Hiddink; R.E. van Hiele; H.A. Hiemstra; S.W. Hiemstra; C. Hiensch; H. Hietbrink; G. Hijbeek; J. Hijlkema; P.J.M. Hijne; F. Hijnen; R. van Hijum; P. Hiksboers; H. Hilderink; D. Hilgers; N.G.M. Hilgers; F. Hillebrand; K.L.T. Hillekens; M.T. Hillenaar; M. Hilverda; G. Himmelreich; K. Hinkamp; H.A.C. Hinke; M. Hirschler; J. Hissink; P.A. Hitzert; R.E.A.M. Hodzelmans; A. Hoedeman; W.J. van de Hoef; P. van Hoek; M.S.J. Hoekstein; B. Hoekstra; D.S. Hoekstra; E. Hoekstra; U. Hoekstra; Y. Hoekstra; Y.S. Hoekstra; M.T. Hoekzema; M.A. Hoekzema-Floris; J.A. Hoenders; J.L. Hoeneveld; B.J. Hoentjen; H. van Hoeve; M. van der Hoeven; M.A. van der Hoeven; A.B.M. Hof; H.J. Hof; W. Hofenk; J. van 't Hoff; F. Hoffmann; H. Hofman; G.F.S. van Hofslot; T.J.W. van Hofslot; M. Hofstra; C. Hogerheijde; L. Hogervorst; J. Hogerwaard; N.B. Hogeveen; K. Holleman; M. Holleman-ter Meulen; P.F. Hollenberg; N.J. Hollenberg; G. Holman; H. Hols; A.G.M. Holtmaat; T. van der Honing; J. van Hoof; R.A.C. van Hoof; M. van Hoof-Hijman; M. Hoofman; G.L. de Hoog; J. op 't Hoog; D.M. Hoogeboom; J.L. Hoogenboom; M. Hoogendoorn; W. Hoogland; S. Hoogsteen; M.H.Th. Hoogstraat; R. Hoogstraten; A.E.J. Hooijboer; J. van Hooijdonk; F.C. Hooijmans; J.W. Hooijmans; J.C.E.W. Hooijmeijer; P. de Hoop; A.J. ten Hoopen; F.R. ten Hoop; P. ten Hoop; B. Hoorens; F. van Hoorn; G. van Hoorn; H.J. van Hoorn; B.B. van der Hoorn; F. Hopman; P.J.L. Hopman; C.W.J. Hopmans; P.M.W. Hoppenbrouwers; G. van de Horn; M. Hornman; P. van Horssen; H. ter Horst; R. ter Horst; R. ter Horst; S.E. van der Horst; T. Horst; J. Horstmann; J. Hortensius; T. Hortensius; D. Hörters; L.H. Hoste; M. Hotting; A. Hottinga; W.A. Hottinga; S. Houben; J.T.H. Houkes; P.J. van den Hout; J. van Houten; M. van Houten; H. Houtman; G. Houweling; D. van Houwelingen; G. Houwen; J.L. Houwen; J.A.G. Hoveling; P. Hovenkamp; A. Hoving; J. Hoving; R. Hovinga; E. Huibers; M. Huibers; R. Huigen; C.J.M. Huijben; M. Huijgens; M. Huijsman; E.J. van

Huijssteeden; G.W. Huijzers; A. Huiskamp; A. Huisman; A. Huitema (It Fryske Gea); R. Huiting; H. Huizenga; J. Huizenga; P. Huizenga; C. Huizer; A. Huizinga; G. Huizinga; M. Huizinga; M. Huizinga; J. Hulkenberg; R.C.H.L. Hullegie; R.J.W. Huls; N. Hulsbosch; B.H.H. Hulsebos; H. Hulsebos; R.W. Hulsebos; T. Hulsebos; I. Hulshof; E. Hulshoff; B. van der Hulst; W.J. Hultzer; S. Humphrey; A.M. Huneker; A. van Hunnik; H.W. Hupkes; M.C.E. van den Hurk; A. Hurks; J. Husslage; M.F.H. Hustings; A. Hut; M. Hutten; S.C.M. Hutten; J.G. Huurneman; R. Huyssen; G. Hylkema

J. Idema; R.J. Idema; P. Idserda; P.B.W. van Iersel; L. Ijlst; S. Ijzerman; G.J. Imming; P. Imthorn; Iriszorg; J. van Irsel; IVN Assen; IVNDB Vogelwerkgroep; H.A. van Iwaarden

K. Jaarsma; F.H.H. Jacobs; H. Jacobs; J. Jacobs; J.A.W. Jacobs; N. Jacobs; J.A.M. Jaegers; B. Jager; J.J. Jager; K. Jager; W. Jager; D.S. Jans; F.J. Janse; M. Janse; T. Janse; A. Jansen; A.J. Jansen; B. Jansen; E. Jansen; F. Jansen; J. Jansen; L. Jansen; M. Jansen; R. Jansen; S. Jansen; T. Jansen; T.P.M. Jansen; W. Jansen; A. Jansma; B.M. Janssen; E.W.A. Janssen; G.W.H. Janssen; H. Janssen; H.C.M. Janssen; M.H. Janssen; M.P.W. Janssen; N. Janssen; R.B.M. Janssen; R.J. Janssen; W. Janssen; K. Janszen; G. Janze; J. Jehee; G. Jellerna; F. Jelsma; C. Jeninga; J. Jes; H. van der Jeugd; N.L. Jeurissen; G. Jilderda; P. Jokhan; D. Jonckheere; A. de Jong; A. de Jong; A.J. de Jong; B. de Jong; C. de Jong; C. de Jong; F. de Jong; G. de Jong; G. de Jong; H. de Jong; H.D. de Jong; J. de Jong; J. de Jong; J.P. de Jong; K.H. de Jong; M.M. de Jong; M.W.G.M. de Jong; N. de Jong; N.H. de Jong; P. de Jong; P.J. de Jong; S. de Jong; T. de Jong; T. de Jong; V. de Jong; B. de Jong Boers; A. Jongbloed; J.M.K. de Jonge; J. Jongejans; S. Jongeling; L. Jongema; K. Jongkind; D. Jonker; D.A. Jonkers; M.M.A. Joosten; R.P.H. Joosten; W.J.C. Joosten; D.J. Joppe; J. Jordaens; F.J.M. Jorna; M.J. Josemans; K. Joustra; L.D. Joziassé

M.J. van der Kaa; T. Kaal; A.J.G. Kaandorp; E. van Kaathoven; L.J. Kaats; M. Kahmann; C.D. Kalisvaart; F.O. Kalsbeek; A. Kalverboer; E. de Kam; A. Kaminski; E. Kammenga; H.G. Kamminga; M. Kamp; J. Kamp Jansen; P. Kampf; B.D.E. Kamphuis; C. Kamphuis; J.J. Kamphuis; L. Kamphuis; J.H. Kampjes; L.B. Kampjes; A. Kamstra; W. Kamstra; P. van Kan; A. Kant; M. Kapoen; J.A. Karper; R. Karreman; C.A.F. Karsemakers; R. Karsenbarg; R. Karssen; J. van Kasteel; D. Katerbarg; A. Katsman; D. van Katwijk; K.A.M. Kauh; J. Keijzer; J.J.L.J. Keijzer; M. Keijzer; G. Keizer; P.J. Keizer; L. Kelder; M.C.P. Kelders; H. Kemna; G.P. van Kempen; A. Kemper; G. Kenter; H.J. Kenter; J. van Kerckhoven; D. Kerkhoff; H.J. Kerkhoff; Kerkuilenwerkgroep NL Regio Groningen; E.H.M. Kerkvliet; D.E. Kers-Oosthof; T.E. Kersseboom-Spaan; P. Kerssies; J.W.M. Kerver; C. Kes; H.M. van Kessel; E.H.A.M. Ketelaar; G. Kets; G. Kets; L. Keularts; P.W. Keuning; T. Keuning; W. Keuper; T. Keurntjes; K. Khamhaengwong; Y.L. Khoe; E.N. Kieft; M. Kienhuis; J.F. Kienstra; J.L. Kienstra; H. Kiers; M. Kievits; H.J. Kiewiet; F. Kiggen; W. Kijlstra; E. Kikkert; J.E. Kikkert; R. Kikkert; R.C.J.P. Kimenai; N. Kimpel; J.M. Kimstra; P.J. Kip; P. Kipp; H.A. Kivit; C. Klaassen; H.J.P. Klaassen; N.A. Klaassen; O. Klaassen; P.

Klaassen; R. Klaassen; E. Klaassens; J. van der Klaauw; K. Klaij; A.D.A.A. Klaren; A. Klaver; I. Klaver; S.M. Klaver; C. van Kleef; G. Kleefman; S.W. Kleefman; R. Kleefstra; E. van der Kleij; P. de Klein; B. Klein Elhorst; J. Kleine; G.J.W.M. Klerks; A. van Kleunen; P. Kleverlaan; E. Kleyheeg; J.C. Kling; F.D. Klinge; A. van Klinken; A.R. van Klinken; G.J. van Klinken; W. van Klinken; G. Klinkhamer; P.H. Klip; F. Klomp; F.P.A.J. Klomp; H. Klomp; J. Klomp; P.R. Klomp; S. Klomp; W.P. van der Klooster; N.R.J. van 't Klooster; C.E. Kloosterboer; H. Kloosterboer; B. Kloosterman; J. Kloosterman; M.A.C. Kloosterman; P. Klootsema; M. Klootwijk; G.C. van der Klugt; H.M. de Kluijver; R. Kluit; H.M.M. Kluiwstra; E. Klunder; F. Knapen; B.H. Knegeting; R. Kniest; M. Knijnsberg; E.L.J. van Knippenberg; L. Knol; L.J.A. Knoops-van Lin; R.K. Knotters; T. de Koe; M.M.G. Koehorst; E. de Koeijer van Leeuwen; S.G. Koekkoek; W.E.W.M. Koekkoek; H. Koel; J. Koeleman-Groen; C. Koelewijn; H.J.S. Koelman; F.J.M. Koelmans; N. Koeneman; M. Koeslag; H.G.B. Koetsier; H. Koffijberg; K.H. Koffijberg; H. Kogelman; Y. de Kok; B. Kok; E.H.J. Kok; E.J.M. Kok; J. Kok; J. Kok; K.H.J. Kok; P.G. Kole; S.D.P. Kole; A.M.C. Kolen; J.W.M. Kolsters; A.E. Kommer; M. Kommer-Sourdeval; P.A.M. Konijn; T.F. Konijn; A. de Koning; N. de Koning; N.J. de Koning; L.J. Konings; J.A. van Koningsveld; R.R. van der Kooi; H. van der Kooij; A.D. Kooij; C. Kooij; W. Kooij; E. Kooijman; C.H. Kooiman; E. Kooistra; W. Kooistra; M.M. Kool; B. Koole; E.M. Koole; M. Koole; J. Koopman; B.L. Koopmans; K.K. Koopmans; J.L. Koopsen; N. Koot; T. Koppejan; S.J. Koppes; M.A. Korbij; J.C. Koreneef; B. Korf; P. Korstanje; M. de Kort; S. Kortekaas; A.J. Korteknie; I. Kortembach; B. Koster; B.J. Koster; F. Koster; J. Koster; M. Koster; D. Kösters; N.E. Kösters; N.H. Kottter; E.L.W. van Koullil; J.W. Kouwenhoven; A. Kraaij; C. Kraaijeveld; R. Kraaijeveld; H. Kraaijkamp; A. Kraak; E.J.L. Kraal; P. van der Kraan; R.J. Kraan; W. van de Kraats; J. Kramer; C.P.J. Kraneveld; S. Krap; H.A. van der Kreek; R. Kreetz; M.P. Kreij-De Bijl; B. Kremer; H.J. Kressin; E.B.C. Kriek; M. Krielen; C. van der Krift; M.J.M. Krijnen; D. van Krimpen; H. Kroes; S. Kroesbergen; R.J.J. Kroeskop; B. Kroeze; D. Kroeze; I.A.M. Kroft; H. Krol; J. Krol; R. Krom; F. Kromme; T.F. Kroon; L.J. Kroone; G.M. Krösschell; P. Kruger; J.G.M. de Kruij; A.G.M. de Kruij; J.S. van Kruiningen; D. Kruit; H. Kruit; M. Kruit; P.J. van der Kruk; A. Krut; J.F.K. Kruse; M. Kubbe; R.H. Kugul; M.S. van Kwijk-Rooseboom; I.J. Kuipers; J.P.M. Kuijsten; B. van Kuik; R.J. ter Kuile; K. Kuip; T. de Kuiper; A.C. Kuiper; A.C.J. Kuiper; C. Kuiper; L.H. Kuiper; M.B. Kuiper; R.J. Kuiper; A. Kuipers; H.D.R. Kuipers; H.F. Kuipers; J. Kuipers; O.D. Kuipers; G.J.A. Kuitenbrouwer; H.A. Kunnen; T. Kunst; F. Kuper; H. Kuperus; J.W.M. Kuypers; O. Kwak; R.G.M. Kwak; J. Kwakernaat; B. Kwakkel; K. Kwakkel; P.L. Kwast; H.J. Kwikkel; N.D. Kwint

P.J.E.M. op de Laak; E.A. ter Laak; R. van der Laak; W. van der Laak; E. van der Laan; S.T.J.M. van der Laan; B.C.M. Laan; P. Laan; R.A. van Laar; J.G.M. van de Laar; J.H.L. van de Laar; C. van Laarhoven; J.H. Labots; A.M.A. Lachmeijer; G. Lagendijk; J.A. Lagendijk; A. Lagrouw; M. Laks; M.W.E. Lamberton; F. Lamers;

G.B.J.M. Lamers; V. Laming; G.L. Lammers; H. Lammers; I.B. Lammers; J. Lammers; H. van Lamoen; S. Landa; Landschapsbeheer Nederland; W. van Lanen; C. Langbroek; M. Langbroek; W. Langbroek; C. de Lange; E. de Lange; H. de Lange; J.H. de Lange; L. de Lange; P.G.M. de Lange; W.B.M. de Lange; G. Langedijk; F.P.W. Langelaan; J.M.W. Langenbach; A.L. Langendoen; M.C.A. Langenhof-Wissink; B. Langenkamp; M. de Lange-van Buren; A.M.Q.W. Langeveld; H. Langezaal; G. Langhout; D. Langwerden; D. Laning; W. Laning; R.M. Lanjou; H. Lankhaar; H. Lankhof; R. Lankhorst; R.L. Lankhorst; A. van der Lans; F.M. van der Lans; A.H.M. Lansink; F. Lap; D. Laponder; A. Laro; G. Lassche; F.J. Lausberg; D. Lautenbag; P.A.C.M. Lauwers; W. Lebbink; H. Leblanc; C. van der Lee; G.A. van der Lee; M.G. van der Lee; M.J.H. van der Lee; A.W.H. Leeggangers; A. Leegwater; M.E.D.J. Leemans; C. Leemhuis; P. Leemreize; I. Leentvaar; N. Leerling; J. Leertouwer; G. de Leeuw; J. de Leeuw; J.J. de Leeuw; J.P.W.M. de Leeuw; K. de Leeuw; P. de Leeuw; G. van Leeuwen; H.-J. van Leeuwen; J. van Leeuwen; J. van Leeuwen; J.H. van Leeuwen; J.J.J.M. van Leeuwen; M. van Leeuwen; M. van Leeuwen; J.J. Leeuwenburgh; J. Leeuwis; H. Leever; A. Leferink; B.M.C. Leferink; J. Leferink; J.-M. Leferink-Foppele; P.M. Lefèvre; H. van der Leij; A. Leijdens; B. van Leijen; G.H.F. Leijser; A. Leijstra; J. Leijstra; E. Lekkerkerk; L.J.A. Lekkerkerk; T. Lekkerkerk; W. Lelij; F.M.W. Lemmens; V. de Lenne; J. Lenselink; R. Lensink; W.K. Lenten; R. Lenting-Koffeman; M. Leopold; J.J.F.M. van de Leur; J. Leurs; A. Leusink; J. van 't Leven; A.W. Lever; H. Levering; S. Licher; H.S. Lichtenbeld; L. van Lier; M. van Lierop; S. van Lierop; C.J. van Lieshout; S.M. Lievaart; H.J.M. Lieverdink; E.C.M. Ligthart; A.E.J.M. Ligtfoot; E.M. Ligtfoot; G.F.C.M. Lijten; S. Lilipaly; R. van Limburg Strum; H. van Limpt; C.C. van Lin; L.A.J. van Lin; J. van der Linde; M. van der Linde; P.R. Lindeboom; R. Lindeboom; C. van de Linden; H. van der Linden; J. van der Linden; J. van der Linden; J.W.J.M. van der Linden; P. van der Linden; S. van der Linden; P. Lindhout; W. Link; L. Linnartz; A. de Lint; W. van Lint; L. Lippens; P.J.C.M. Litjens; R. Lobel; I. Lodder; R. van der Loeff; M. Loeffen; S. van Loenen; A. Loeve; J. Lohuis; J. Lok; F.M. Lokhorst; J. Lok-Lodewijks; T.M.A. Lommen; C. Longhurst; R. van Loo; M. van de Loo; D. van der Loo; L. van der Loo; A. Loon; J.C. Looij; J. van Loon; M.S. van Loon; T.M.J. van Loon; R. van Lopik; M. Los; L.H. Louwe Kooijmans; M.H.A. de Louwre; M.M.H. Loven; J. Lubach-v.d. Linden; A.E.J. van der Lubbe; A. van Lubeck; B. Lucas; N.E.A. Lucassen; J.M. Luchies; G. Luchtenberg; L. Lugtmeier; J. Luijk; H.H.G. Luijten; L.G. Luijten; J. Lust; C. van de Lustgraaf; D. Lutterop; C. van Luxemborg; J. Luymes; R. Luyten

P.J.I. de Maagt; H.W. van Maar; B. Maarse; C. Maas; D.W. Maas; F.J. Maas; P. Maas; E.J. Maassen; B. de Maat; H.P.M. van der Maat; B.A. Maatkamp; G. Maatkamp; H. Maatman; H.C.M. Macco; M.J.G. Mackus; D. van der Made; M. van den Maegdenbergh; J.P.C. Maes; W.R. Maier; F.A. Majoor; H.R. Majoor; T. Majoor; N.R. Malcorps; J. Maljers; T. de Man; P. Manche; A. Mandemaker; E. Mandemaker; H. Mandl;

W.E. van Manen; G.A.M. Mangnus; A.P. Mannaert; M. Manschot; R. Manting; D. Marburger-Rabe; P.J. Marcus; J. Mariën; A. Marijnjs; M.J.C. Marijnissen; E. Marijs; R.M.A. Marissen; R.P.F. van der Mark; B.J. Mars; G. Marsman; E.C.L. Marteiijn; F.G. Martens; R. Martens; A. Martha; L. Marx; J.M.A. van de Mast; J.A.M.A. Mastenbroek; F.J.M. Mathijssen; M. Matthijs; A.H. Matthijssen; J.J. Matthijssse; A.G. Matthijssen; J.M. van Maurik; H.H. Medema; J. Medenblik; J. Medenblik; L. van Meegen; H.A. Meek; A. van der Meer; C. van der Meer; G. van der Meer; J. van der Meer; L. van der Meer; R. van der Meer; S. van der Meer; P. Meerdink; W.W.A. van Meerendonk; J.L. Meerman; B.J. Meerstra; H. Meesters; M. Meeuwisse; F.A.N. Meeuwissen; J.H.M. Meeuws; H.A.M. Meeuwssen; L.A.W. Megens; M. van der Meiden; J. van der Meij; S. van der Meij; A. Meijer; D. Meijer; D. Meijer; T. Meijer; T.A.J. Meijer; G. Meijers; T. Meijers; J.A.J. van der Meijs; J. Meilof; P. Meima; J. Meindertsma; M.T. Meininger; L.H.P. Meinsma; N. van den Meiracker; M.P. Melchers; G. van Melick; A.M. Melis; E.M.G. Melis; T.G.J. Melissen; T.J.H. Melissen; J. Mellenberg; T. Menger; E. Menkveld; P.F.H.M. Mennema; G.C. Mennen; M. Menon; R.M.M.B. Mens; V. Mensing; I. Mensink; E.F. Mensonides; N. Mentink; B. Merck; M.H.A. Merkus; J.W.F. Mes; C. Mesker; R. Messemaker; M. Messie; A.P.J. Messing; N. Metaal; A. Metselaar; A.H. van der Meulen; J. van der Meulen; M. van der Meulen; R.H.A. Meulendijks; A.H.M. van de Meulengraaf; J.O.M. van de Meulengraaf; H. Meulepas; H. de Meyer; P.J.M. Meyer; B. Michielsen; W.M. Middel; G. Middelkoop; B. Middendorp; H. Miedema; F.E. van der Mijn; F.J. Mijs; J.A.M. Millenaar; J. Minderhoud; M. Mink; E. Minke; E. Minnaar; G.A. Minnema; R. van Minnen; T. van Minnen; J. Miske; C. Mix; G. Modderman; R.E. Modderman; M. Moens; H.J. Moeskops; C.K. Mol; J.J. de Mol van Otterloo; H. van der Molen; M. van der Molen; A.L. Molenaar; G. Molenaar; H. Molenaar; J.A. Molenaar; W. Molenbuur; H.J. Molkenboer; M. Mollet; H.E. Mom; M.A. Mombarg - Post; E. Monster; F.A. Montagne; A.M. de Mooij; J.H. Mooij; R.G. Moolenbeek; A.J. van Moolenbroek; G. Moorlag; S.Y.M. Mordac; P. te Morsche; M.H. Morsman; K. Mostert; H.J. Mos-vd Tang; V. Mourik; C.R. Mous; N. Mudde; L. van Muijden; B. Muis; J. Muisers; E. Mulder; F. Mulder; H. Mulder; J. Mulder; J.J.M. Mulder; J.R. Mulder; S. Mulder; S.A. Mulder; T. Mulder; A. Mulders; A. Muller; B. Muller; G. van Munster; M. Murray; A. Muskens; M.A. Musschenga; A. Musters; M.J.M. Muusse; A.A.C.M. Muylis

R. Nabben; C.E.H. Naber; A. Nagel; J.C. Nagel; L. Nagelkerke; J.H.C. Nagtegaal; R.E. Nagtegaal; R.J. Nagtegaal; E.S. van Namen; D.M.J. Nanne; K.J. Nanninga; E. Nauta; N. Nauta; G.J. Navis; W. van Nee; C.M.F. Neutkens; J. Nicolai; H.W. de Nie; D.T. Niemantsverdriet; P. van Nies; H. Niesen; W.M.A. Niessen; M.I. Nieuw; M. Nieuwenhuis; R. Nieuwstad; M. van Niftrik; F. Nijboer; H.F. Nijenhuis; H.J. Nijenhuis; O. Nijenhuis; F. Nijenhuis ; G.J.A. Nijenhuis-Jansen; M.S.E. Nijhof; A.A. Nijhoff; L.J. Nijholt; G.J. Nijhuis; F. Nijland; W. Nijlunsing; W.M.B.F. Nijmeijer; G. Nijs; N.

Nijsingh; P. Nijskens; E.H. Nijssen; H.M.C. Nijssen; M. Nijssen; H. Nilsen; M.A.J. van Nistelrooy; L.A. Nizet; W.T. de Nobel; C.W. Nollen; A.A. Nolten; H. Nool; P. Noomen; P. van Noord; H. van der Noord; J.V.M. Noordeloos; B. van Noorden; H. Noordhuis; M. Noordhuis; J. Noordhuizen; H. Noordkamp; E. Noorduin; H. van Noordwijk; C. Noordman; B.C.E. van Noort; E. van Noort; N.B.J. Nota; H.M.C. Nouws; H. Nugteren; J. Nuiver; J.A.P.M. van Nunen; R.G.M. Nuwenhoud; P. van Nuys; NVWC Culemborg

F. Oelmeijer; H.R. Offereins; G. Olde Bijvank; D. Olinga; F.J. Olk; H. Olk; S. Olk; A.G. Olsthoorn; H. Olt-heten; N.B. Ormlø; G. van Ommering; M. Onderwater; J.G.M. van Ooijen; M. Oomen; A. Ooms; B. Ooms; D.M. Ooms; T. Oonk; A.G. van Oort; C.M. van Oort; E. van Oort; A. Oortgiesen; M. Oosshot; E. Oost; M.J. Oost; A.C. van Oosten; H.H. van Oosten; A. Oosterbaan; B. Oosterbaan; K. Oosterbeek; I.C.L. van Oosterhout; S.P.M. van Oosterhout; A. Oosterhuis; C. Oosterhuis; H. Oosterhuis; J. Oosterhuis; R. Oosterhuis; P. Oosterkamp; A.T. Oosterlaar; R. Oosterlaar; R.J. Oosterling; E.B. Oosterveld; G. Oosterwilder; E.D.H.J. Oosthof; H. Oosting; J. Oosting; N. Oostinga; C. van Oostveen; H. Oostwouder; E. Opendacker; M. van Opdorp; L. Oppewal; A. van Opstal; S.S.E. Osinga; C.G.A. Oskam; E. van Osnabrugge; A.E. Ossendrijver; M. Ossevoort; C.E. Osté; L. Otman; T. den Ottelander; G.J. Ottens; H.J. Ottens; E.E. den Otter; L. Oudejans; J.M.H. den Ouden; M. den Ouden; A.C. van den Oudenalder; M. Oudshoorn; R. Ousen; T. den Outer; A. Ovaa; H.J.J. Overbeek; R. Overdijk; G. Overdijkink; H. Overduin; G.A.M. Overmars; K. Overzier

W. van Paasen; H.J. van Paassen; H.J. van Paddenburgh; F.H.W.M. Pakbier; R. Pannekoek; G.G. Panneman; M. Pape; F. Parmentier; J. Passchier; K. de Pater; A.M. Patterson; M.P. Pattikawa; R. Paulissen; A. Paulus; J.J. Paulusma; O.C.F. de Pauw; J. Peddemors; P. Peek; M. Peelen; J.J.M. Peeraer; J. Peeters; M. Peeters; P.G. Peeters; P.W.C. Peijs; J.M. Pekel; K. Pelgrim; F.W.G.A. van Pelt; H. van Pelt; P. van Pelt; R. van Pelt; M. Pemberton; R. Pen; W.J. Pen; C.J. Penders; P.J. van der Pennen; M. Pennings; C.C.M. Penninx; P. Pennock; H. Peper; J. Peren; H. Perik; M.J. Perk; A.J. Peters; D. Peters; F.M. Peters; L. Peters; M.P.A. Peters; M.W.D. Peters; P.P.M. Peters; T.P.J. Peters; M.W.F. Peters-Dullaert; M. Peterse; J.M. Petersen; G.F.H. Petter; G.M. Peulen; E. Piebenga; F.H. Pierik; R. Pieters; C. Pieterse; P. Pieterse; R. Pieterse; J. Pijcke; J. Pijnacker; J.M.H. Pijnenburg; P. Pijnenburg; J.W.R. Pilzecker; E. Piron; R. Pirson; E. Pit; W.P. Plaatzter; L.H.W. van der Plas; H. Plat; E.D. van Pletzen; A.T. Pleunis; J. van der Ploeg; K.H. van der Ploeg; L.J.M. van der Ploeg; R. van der Ploeg; T.H. Ploeg; E.J. Plomp; J. Plooi; S.M. Pluim Mentz; R.L.H. van Poecke; N. van der Poel; P. van der Poel; G. van Poelgeest; W. Poelmans; J. Poffers; P. Polak; R. Polder; A.A. Polderman; J.J. Polderman; W.A. Poldervaart; P. Polet; S. Poley; K. Pols; M. Pommé; H. Pompstra; A. Ponsen; L. Ponsen; A.C.M. Pont; C. Poolen; S. Poorta; J. Poortstra; J. Poortvliet; B. Popma; M. Poppe; W. Poppe; B.J.H.M. Possen; M.P. van der Post; B. Post; R. Post;

R.A.G. Post; V.W. Postema; A. Postma; J. Postma; J. Postma; M. Postma; M.A. Postma; A. Pot; A. Potiek; M. Poulussen; P.J.M. Pouwels; B.J. Prak; J. Prescher; R.P. Prikken; P. de Prins; F.W. Prins; G.A.H. Prins; J. Prins; M.A. Prins; M.D. Prins; M.J. Prins; P. Prins; E. Prinse; G. Prinsen; C. Procé; J. Procee; B.D.M. Pronk; D. Prop; D. Pruiksmaj; J. Pruis; L.J.J.M. Prüst; M. Pruysers; M.A. van Pul; C.A.J. van Putte; A. van Putten; R. van Putten

K. Quaadgras; B. Quadflieg; E. de Quartel; F. Quené
L.H. Raben; J.F. Rademaker; J.B. Rademakers; D.J. Radstake; G.P.J. Raedts; J. Raedts; J.H. Rahder; R. Rakers; A.A.P. Ram; R.F. Rappange; L.C.P.M. Ras; W. Rasink; S. Rausch; W.J. Ravensberg; T. van Ravesteijn; E. de Ree; G.S. de Ree; L. de Ree; M. van Reenen; M.F.J. van de Reep; F. Regeer; R.F.R. Regeling; C. Reijman; P. Reijs; G.H.M. Reimert; H. Reinders Folmer; A.J. Reinhard; J. Reinhold; W. Reinink; J. van Reisen; J. Reitsma; J.M. Reitsma; J.P. Reitsma; P. Rekers; A. Remeus; W. Remmelzwaal; S. van Remmerden; H. Remmerswaal-Groen; R.J. Remmerts (De Steltkluit); J.J. Renema; M. Renes; M. Renkema; W.G. Renkema; A.J.M. Rennen; R. Rense; G.A. Rensink; J.J. van der Rest; V. Retel Helmrich; B. Reussien; C. Reuther; C.J. Richards; O. Ridder; M.B.W. Riekerk; M.C.M. van Riel; S. Rienstra; J.A. van Riet; M. van de Riet; G. Rigter; P. Rigterink; C. de Rijk; B. Rijke; R. Rijkers; P.J.L. Rijks; D. Rijsen; E. Rijsen-van de Weerd; C.M.J. van Rijn; K. van Rijn; S. van Rijn; S.H.M. van Rijn; J. Rijnders; B. Rijs; G.W. Rijsdijk; J.H.S. Rijsdijk; L. Rijsdijk; L. Rijsdijk; N.A.J. Rijsemus; J.M. van Rijsewijk; R. van Rijswijk; J. van der Rijt; D.C. Ringelberg; J. Rinsma; G.H. Roebeling; G.J. Roebensen; T. Roeke; B. Roelen; H. Roelofs; F. Roels; J.H.M. Roemen; R.V. Roemers; R.C. van de Roer; A. Roering; A. van Roessel; D.J. van Roest; G. Roetert; F. Roffel; J.B. Roggeveen; W.B. Rohde; W. Roke; A. Römer; N.J. Rommes; J.H. Rondhuis; A.L. Roobeek; C.F. Roobeek; Y.B. Roobol; T. van Roode; J. Roodhart; W.J.C.M. Rooding; G.R. Roodstaart; A.W. de Rooij; H. de Rooij; M. van Rooijen; N.C. Rook; M.W.J. van Roomen; A. van Roon; F. Roording; F. Roording; B. de Roos; V. de Roos; M. Roos; M. Roos; R.M.J. Roos; T. Roos; M. Rosier; M.T. Roskam; F.M.A. Rosmalen; J.E.F. Rossen; E. van Rossum; G. van Rossum; M. van de Rotte; J.J.F. Rotteveel; M. Rouwhof; M.W.I. Roza-Scholten; E.H.A. Roze; G. Rozeboom; C.M. Rozemeijer; D.E.J. Rozenberg; R. Ruesink; E. Ruessink; F.M. Ruhé; J.H. Ruigrok; M.A. Ruijs; J. de Ruijter; J.G. Ruijter; R. Ruis; H. Ruissen; C.L.M. van Ruitenbeek; E. de Ruiters; R. de Ruiters; J.L.R. Ruiters; S.H.J. Ruiters; T. Ruiters; R.H. Ruks; J. Runhaar; P. Rust

D.J. Saaltink; R. Saaltink; N.J.N. Saathof; J.N.C. van der Salm; P. Salverda; A.H. Sampiemon; G.M.H. Sand; E.M. van de Sande; C. van de Sanden; J. van der Sanden; A. van der Sanden-Hofman; J.G.M. Sanderink; A. Sanders; G. Sanders; T.J.M. Sanders; V.P.H. Sanders; Y. Sanders; A.M. van Santen; M. van Santen; J. Santing; L. Santing; C.P. van de Sar; F.J.A. Saris; F.J. Sauter; H.M. Savelberg; N.W. Schaafstra; K. Schaap; L.H.J. Schaap; P. Schaap; C. Schaap-Müller; H. Schadenberg; B.F. van Schaffelaar; H. van Schaijk; M. Schalkwijk; T. Schaub;

F.P.C. Scheenstra; J.J. Scheepers; M. Scheeringa; Z. Scheeringa; J.L. Scheijbeler; H. Schekkerman; A. van Scheltinga; A. Schenk; F.M. Schenk; J. Schenkels; P. Schep; C. Schepen; D. Scheper; F. Schepers; M.J. van Scheppingen; A. Scherff; E.F.M. Schermer; T.A.N. Schermer; P.W. Schermerhorn; P.P. Schets; P. Scheutjens; A.J.A. van Schie; A.W.E. van Schie; M. van Schie; B.P.A.M. van Schijndel-Bakx; T. Schijvens; A. Schild; M. Schildwacht; J.W. Schilperoot; I.A.M. de Schipper; N. de Schipper; P.J. Schipper; T. Schipper; W. Schipper; R. Schippers; M. Schmitz; H.P.M. Schobben; L. Schoen; G.J.W. Schoenmaker; T. Schoenmaker; F. Scholte; A.T. Scholten; H. Scholten; J. Scholten; J. Scholten; K. Scholten; P.G.J.M. Scholten; S.H. Scholten; T. Scholtens; K.K. Schonebaum; H. Schoonderwoerd; D.G. van der Schoot; L.A.W.H. Schoot Uiterkamp; D. Schoppers; E.J. Schoppers; H.J. Schoppers; J. Schoppers; A. Schortinghuis; S. Schotanus; E. Schothorst; M. Schothorst; A.G.M. Schotman; M. Schout; E.G. Schouten; J.C. Schouten; N. Schouten; V.S. Schouten; R. Schouw; P.A.L. Schrader; L. Schramme; S. Schraven; D. Schreiner; J.P. Schreiner; R. Schreuder; A.H. Schreuders; E. Schreurs; R.A. Schrijber; T. Schrijvers; P.G. Schrijvershof; J.J. Schroder; R.J.H. Schroder; M. Schuiling; S. van der Schuit; J. Schuitemaker; J.E. Schumacher; N. Schumacher; S. Schumm; T. Schuringa; F.J.W. Schussler; C. Schut; H. Schut; J. Schutjes; M. Schutten; P. Schutten; W. Schuurman; W. Schuurman; W.N.P. Schuurman; R.A.J.M. Schwartz; R.T.J.M. Schwartz; M.J. Schwegman; P. Schwegman; P. Schyng; H. Scipio; F.M.T. van Sebille; N. Sebrechts; G.J.M.A. Seegers; N. Seegers; I. Seelen; C.A.M. van Seggelen; M. Segond van Banchet; A. Seijkens; J.M. Seijkens; J. Seinstra; L. Seinstra; P.W.J. Sekeris; H.E. Selis; A.E. de la Sencerie; A.H.M. Senden-Vanhommerig; E. Sentjens; N. Sessink; E.E. van Seters; B. Setton; C.W.N. van Slichem; J. Sidler; G. Siebring; R.C.M. Sier; H. Sierdsema; K. Siewertsen; T.B. Sijtema; J. Sikkema; M. Sikkema; M.A.C. Sikkers; P.J.C. Simon; J. Simonis; E.L.A.N. Simons; R. Sinke; D. Sinnema; J. Sinnema; J.D. Sinnighe; P. Sipkes; G. Sipma; W. Sjaarda; R. Sjouken; E. Slabbekoorn; A. Slabbers; R. Slagboom; T. Slagboom; A. Slagman; G.W. Slagter; J. Slagter; M.C. Slaterus; R. Slaterus; M. Slatman; E.J.C. Slingerland; Q.L. Slings; S.L. Slings; W. Slob; M. Sloendregt; M.W. van der Sloot; J.J. Sloot; S. van Sloten; H. Sloots; J. Sloots; H. van der Slot; E.J. Slot; H. Slot; J.G. Slotboom; N. Slotboom; G. Slotman; J. van der Sluijs; M. Sluijter; T.C.J. Sluijter; J. van der Sluis; M. van der Sluis; R.F.J. Sluis; Y. Smakman; F. Smal; Q. Smeele; E.M. Smeenk; J.G. Smeenk; W. Smeenk; E. Smeerdijk; C.H. Smeets-Schiessl; D.J. Smids; T. Smink; J.C. de Smit; A. Smit; A. Smit; A. Smit; C.J. Smit; F. Smit; G. Smit; G.T. Smit; H. Smit; J.M. Smit; J.H. Smith; A.M. Smits; L. Smits; L. Smits; M. Smits; M.R.J. Smits; S.H.J.F. Smits; T. Smits; R.T.M. Smokers; G. Snaak; M. Snaterse; H.C. Snel; L.J. Snellink; M.I. Snijder; P.M. Snijder; T. Snippe; J. Snoeij; P. Snoeken; A. Snoep; E.W. Sodderland; B. van Soest; M. Soethoudt; L. van Soldt; M.G. Sol-Sikkema; G. Somers; C.M. Sommeling; J. van Son; R. Sondorp; N. Sonneveld; P.E.J. Soons;

A.L. Spaans; L.J.M. Spaapen; G. Spanoghe; A.M. Sparreboom; V. van der Spek; V. van der Spek; E. Speksnijder; E. van der Speld; G. Spierenburg; P.J. Spierenburg; M. Spierings; J. Spies; K.S.J. Spijker; C. Spijkerboer; F. Spikmans; J.B.M. Spinnewijn; H.P. Spits; A. van der Spoel; W.F. Spoelder; W.J. Spoelman; M. Sponselee; A.A.M. Spoor; P.M. Spooenberg; M.G. Sprangers; P. Spreuwenberg; J. Spronk; M.F.A. Spruit; T. Spuesens; A. Staal; A.P.G. Staals; E. Staats; D. Stada; L. Staemmler; J.J.M. Stals; B. Stam; M.J. Stam-Kenter; A.P. Stans; T. Stapels; J. Stapersma; H.C.T. van der Star; J. Starcken; M.A. Starcken; J.P.M. Starmans; P.M. van Staveren; J.C. van der Steeg; S. van der Steeg; B. ter Steege; H.H.W.M. Steeghs; B.J. van der Steen; J. van der Steen; J.P.C. van der Steen; N.G.J. van der Steen; A.J. Steen; H.A.J. Steenbakkens; A. Steenbergen; B. Steenbergen; K.K. Steenbergen; H.J. Steendam; K.R. Steendam; T. Steenhuis; S. van Steenwijk; A. Steg; J. Steg; J. Stegeman; J. Stegeman; R. Stegeman; A. Stegenga; J.A.H. Steinmann; Y.M. Stek; J. Stel; P.J.M. Stelder; J. Stelma; G. Sterk; M.H.M. Sterken; S.P.M. Sterken; J.S. Sternfeld; A.J. Stevens; A.J. Stevens; T.W. Steverink; E.W.M. Stienen; S.H.T. Stienstra; T. Stienstra; M. Stigter; J.A. Stigters; H.J. van Stijn; A. Stip; E. Stockx; H. van der Stoop; M. Stoffers; J.B.H. Stok; A.C. Stolk; L. Stolp; G.A.C.R. Stooker; A.M. Stoop; A.P.T. Stoop; F.P.J.J. Stoop; W. Stoopendaal; K.P. Stork; B.J. Stortelder; H.R. van der Stouwe; K.D. van Straalen; R.P. van Straaten; E.G.P. Straatman; J. van Stralen; G.J.C. Strang; M. Straver; A. Streefland; S. Streekstra; A. van Strien; N. van Strien; R. Strietman; D. Strijtveen; S.F. Strik; P.M. Stroeken; J. Stronks; A.A. Strootman; R.J. Struyk; J.J. Stuart; J. Stufken; K. Sturris; J.G. Stuut; R. Surink; Y.H. Swart; J.J.M. Swarts; R.F. Swarttouw; J. Sweegers; R. van Swieten; M.W.C. Swinkels; K. Switten; S. Sybrandi; K.L. Szymanski

A.J. Taam; G. Tacoma-Krist; P. Tak; H. Takke; H.J. Talen; E. Talens; W.L.L. Tamingel; W.L.M. Tamis; G. Tamminga; J. Tamminga; M. Tamminga; G. Tanis; K. Tanis; W. van Tarel; J. Tazelaar; H.J. van Telgen; telgroep Rottumeroog & Zuiderduin; telgroep Rottumerplaat; B. van Tellingen; C. van den Tempel; H. Tenhagen; W. Tenner; P.G. Tepper; R. Terlouw; S. Terlouw; H. Terluin; A. Terpstra; E. Terpstra; J. Terpstra; S. Terpstra; Tj. Terpstra; Y.M. Terstegge; L. Tervelde; L.G. Terwisscha van Scheltinga; J.L. Tetteroo; C. Teule; J. Teunis; A.H. Teunissen; E.C.C. Teunissen-Bolle; D. Thibaudier; C.J.H. Thijs; H.A.J.M. Thijssen; R. Thijssen; C. Thomas; O. Thomas; P. Thomas; S. Thomassen; J.G.M. Tibbe; P. Tibbe; R.N.F.A. van Tiel; G. Tielemans; L. Tiesinga; I. Tigchelaar; M.A. Tigchelaar; A. Tijdink; H. Tijs; M. Tijs; W.C. Tijsen; T. Tijsma; R.A.C.M. van Tilburg; J.P.G. van den Tillaart; T. van den Tillart; D. Timmer; H.L. Timmer; R. Timmer; J. Timmerman; J.G.A. Timmermans; D. Timmers; W.A. Tims; G.M.W.E. Tindemans; A. Tirion-Jurgens; F. Tjeerdsma; P. Tjeertes; J. Tjoelker; M. van der Tol; A. Tol; O.A. Tolenaar; W. Tolman; J.S. Tolsma; T.W.M. Tomassen; F.L.L. Tombeur; J.J.M. van Tongeren; B.W.M. Tonissen; J. Toonen; A.G.J. Top; P. Top; J.F. Torn; B. Toussaint; R.S. Toussaint; L. van Trig; P.A.M. van Trig; C.M. Tromp; L. Tromper; G. Troost; P.J.P.M.

Troost; L. Truijens; G.J.M. Tubbing; C. van Tuijl; F.A.W. van Tuijl; E. Tuijnman; F. van Tuil; A. den Tuinder; J. Tuinhof; W. Tuinman; H.J. Tuls; A. Turk van der Maden; E. Turksema; J. Turksema; J.A. Turkstra; C.A.M. van Turnhout; L. van Turnhout; W.J.J. van Turnhout; F. Twisk; M. Twort

B. Ubels; A.A. van Uchelen; G. Udding; G. Udding; H.P. Uebelgunn; M. den Uijl; E. Uiterlinden; A.M.A. Ultee-van Dullink; J. Ummels; B. Unkel; J. Upmeijer

C. de Vaan; E. Vaane; I. Vaane; J. van der Vaart; J. Vaartjes; G.A. Vaarwerk; J.W. Valk; S. Valkonet; A.D.A. Vandenbergh; J. Varekamp; P. Vastenhouw; J. Veeken; A.C. van Veen; B.A. van Veen; D. van Veen; M. van Veen; P. van Veen; T. van Veen; A. van der Veen; C.M. van der Veen; F. van der Veen; H.J. van der Veen; J.F.A. van der Veen; M. van der Veen; M. van der Veen; S. van der Veen; A. Veen; A.W.M.J. Veen; J. Veen; G. Veenbaas; J.M. Veenbaas; P. Veendorp; H. Veenema; W.M. Veenema; D. Veenendaal; W.D. Veenhuizen; D. Veenma; F. Veenstra; G. Veenstra; J. Veenstra; R. Veenstra; S. Veenstra; B.C.A. ter Veer; S. van der Veer; T. van der Veer; J.C.G. Vegelin; P. van der Vegt; W. van de Vegte; K. Vegter; A. in 't Veld; H.J. van de Velde; J. van de Velde; G.A. van der Velde; R.P. van der Velden; W.J.M. van der Velden; A. Veldhoen; K. Veldkamp; G.W. Veldman; H.S. Veldman; J. Veldman; K. Veling; F. Vellinga; M. van der Velpen; A.L. van Velsen; J.J.M. van Velsen; A. Velstra; A. Veltman; A.J. Veltman; E.F. Veltman; J. van Velzen; H.E. van de Ven; M. van der Ven; P.W.M. Venderbosch; D.J. Venema; P. Venema; P. Venema; P.W. Venema; L.H.M. Venhorst; N. Vens; A.M.C.A. Verbeek; J.W.L.M. Verbeek; R. Verbeek; T. Verbeek; M.J.M.J.B. Verbeeten; A.W.J. Verbiest; B. Verboog; D.J.A. Verboom; J.J. Verboom; W.F. Verbossen; C.A. Verburgh; H. Vercammen; D. Vercrujssse; M. Verdam; A.Th. Verdick; M.E. Verduijn-de Hullu; J.W.J. Vereijken; J. Vergeer; J.W. Vergeer; P. Verhaar; T. Verhaegen; T.L. Verhage; D. Verhagen; J. Verhagen; M.J. Verhagen; N. Verhagen; T. Verhagen; M. Verhagen; M. Verheijen; H. Verheul; R.A.J. Verheul; G. Verhoef; J.G. Verhoeven; J.L. Verhoeven; N.M. Verhoog; J.A. Verhulsdonck; H.J.S. Verkade; L.P. Verkade; J. Verkamman; J. Verkerk; J.W. Verkleij; J.J. van 't Verlaat; P. Vermaas; A. Vermaat; J. Vermaat; H. Vermeer; L. Vermeer; M. Vermeer; R. Vermeer; M.M. Vermeulen; P.E.J. Vermeulen; R. Vermeulen; E.C.M. Vermolen; R.T. Vermoolen; G.S.J. Vernooij; F. Verpaalen; P.J. Verra; M. Verrips; D. Verroken; F. Verhoeven; K. Verschueren; R. Verschueren; A.J. Verschuren; H. Verschuren; M.A.A. Verschuren; Y.D. Verschuren; F. Versloot; H.B. Versloot; H.T.W. Versloot; A. Verstuif; D. Versteeg; I. Versteeg; G.A. Versteegh; M. Versteegen; T.J. Verstrael; H. Verstraete; L.A. Vervoort; J.C. Verweij; R. Verweij; E.J.M. Verwer; A. Vesters; M. Veugelers; G.R.C. Veurink; C.W. de Vink; H. de Vink; A. Vink; J.A.J. Vink; H. Vinke; M. Vinke; J. Vis; F.A.J. Visbeen; G. Visscher; J. de Visser; A. Visser; A.W.J. Visser; C.J. Visser; C.S.M. Visser; D.J. Visser; E.F.A. Visser; H. Visser; J. Visser; J.S.J. Visser; J.T. Visser; L.J. Visser; M.W. Visser; R.E. Visser; S.M. Visser; T. Visser; P. van Vlaardingen; H.M. Vlaardingerbroek; S. Vlaardingerbroek; F.J.M. Vlaskamp; K. Vledder; M. de

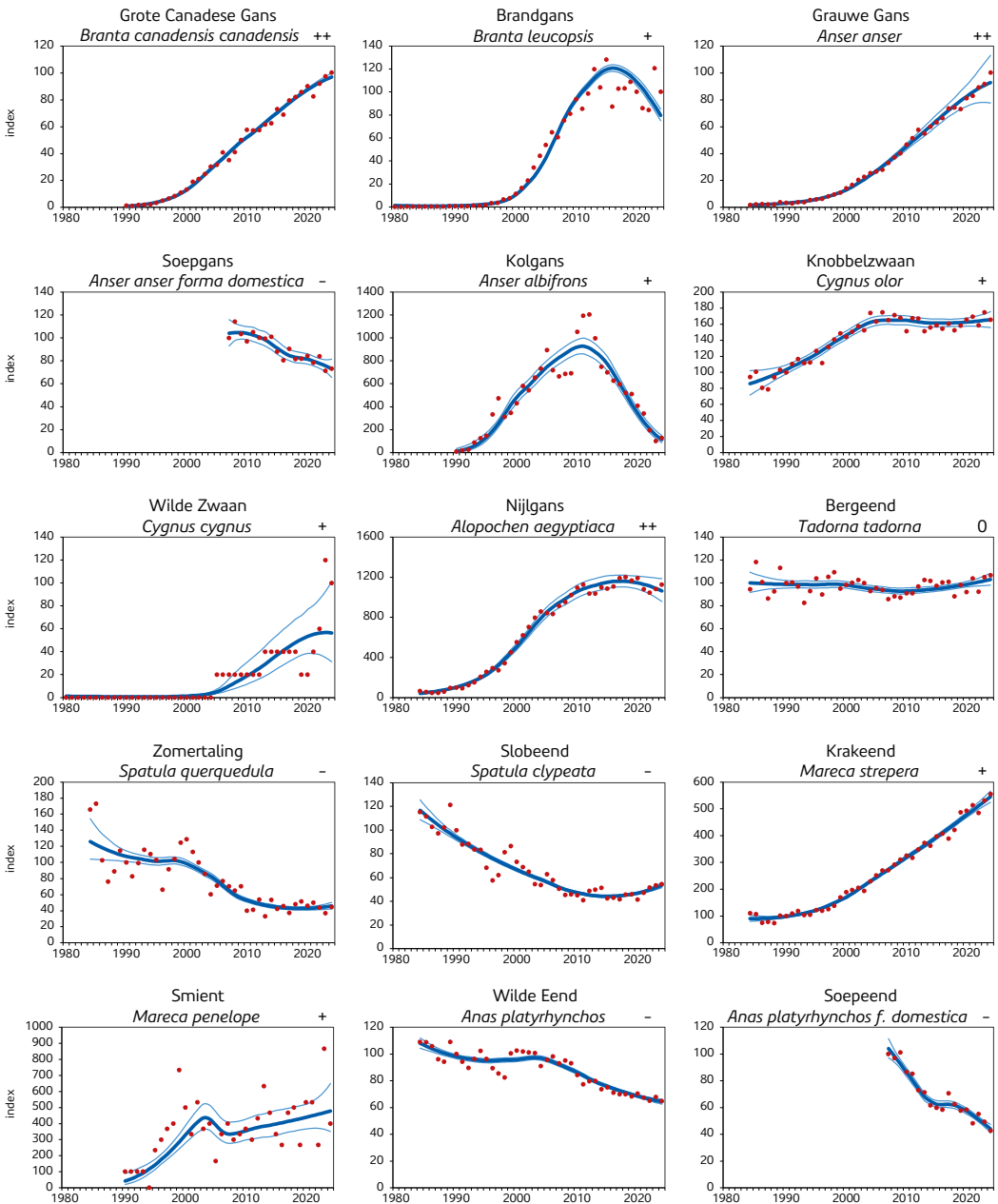
Vlieger; M. van Vlierden; F. van Vliet; M. van Vliet; P.J. van Vliet; S. van Vliet; W. van Vliet; W.A. van Vliet; R. van der Vliet; J.W. Vlottes; D. Vlught; S. Vlught; G.J. van der Voet; H. Vogd; R.L. Vogel; M.J.D.C. Vogelzang; H. Vogt; M.H.G.W. van Vonderen; H. Vonk; M.S. Vonk; B. Voogt; E. Voogt; H.A.M. van de Voorde; I. van Voorthuysen; M. van de Vorm; M.C.J. Vorstenbosch; M. Vorstermans; H.J. de Vos; I. de Vos; B. Vos; E.V. Vos; G. Vos; H. Vos; M.F. Vos; P. Vos; R. Vos; H. de Vos Burchart; G. Vossebelt; M.H.G. Vossen; J. de Vreede; T. van Vreeswijk (van Vreeswijk Ecologie); J.J. de Vreugd; D. Vreugdenhil; E. Vrieling; A. Vrieling; J.G. Vrieling; T. Vriens; A. de Vries; A. de Vries; A. de Vries; B. de Vries; B. de Vries; C. de Vries; E. de Vries; F. de Vries; G. de Vries; G.J. de Vries; H. de Vries; H. de Vries; I. de Vries; J. de Vries; J. de Vries; J.J. de Vries; J.P. de Vries; J.S.M. de Vries; K. de Vries; M. de Vries; M. de Vries; M. de Vries; N. de Vries; O.L. de Vries; R. de Vries; T. de Vries; J. Vrijlink; A.H.C. Vrijsen; K. Vrisekoop; B. Vroegindewei; J. Vrolijk; W. de Vroome; D.J. de Vroomen-Heijl; J. Vroonhof; J.C. Vrouwe; H.L.C. van Vucht; H. van Vugt; R.C. van Vugt; J.P.J. Vullings; M. Vullings; VWG Wageningen

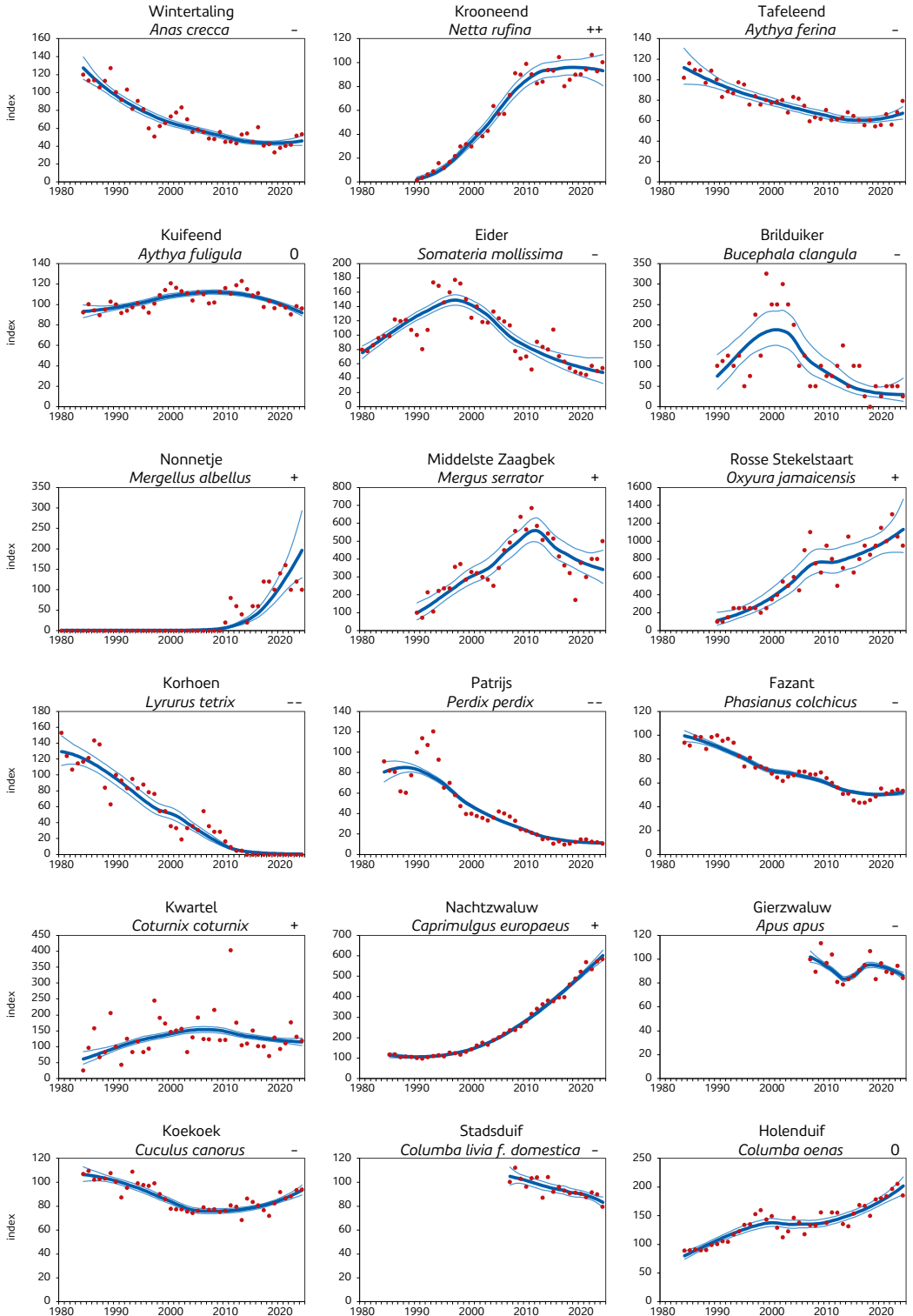
M. van der Waal; W. van der Waal; H.F. Waanders; H. Waarsing; H. Waarts; S. Waasdorp; L.G.E. Wagenaar; G. Waijer; W. van de Wal; A.W. van der Wal; H. van der Wal; H. van der Wal; K. van der Wal; W.A.A.M. Walen; C.J.J. Walet; J.M. Walhout; D. Walinga; L. Walraven; H.C. Wals; C. Walta; T.M. Walta; C.J.M. van Wamel; M.L. van Wamel; S. Wamelink; D. Wammes; L.J.C. Wanders; H.H. Waning-Vos; A. Wansing; T. van Wanum; G. van de Wardt; W. van Wassenberg; G.J. Wassink; E. van de Water; S. Waterlander; K.D. Waterreus; P. van Waveren Hogervorst; A.E. Weck-Brinkman; S. Weddepohl; J. van Weeghel; M. van Weeghel; A. Weekhout; J. Weel; H. Weenen; G.E. de Weerd; B. van der Weerden; G. van der Weerden; J. Weerens; R. Wegman; M.J.T. van der Weide; R.N. van der Weijde; M. van der Weijden; T. Weijers; J.B. Weijland; T. Weijn; S.M. Weima; K. Welbedacht; N.J.L. Welbers-Tebarts; J.T. ter Welle; A. Welsch; H.J.M. Wenting; B.A. van der Werf; E.J. van der Werf; R. van der Werf; D.Y. van der Werff; H. van der Werff; I. van der Werff; S. van der Werff; M.N.M.J. Werker; F.M. Werkhoven; O.J. Werkman; M. van Werkum; D.A.A. van Werven; G. van Werven; C.A. Wessel; I. Wesseling; M.A. Wesselingh; H. Wesselink; M. Wesselius; W.B. Westdijk; H. Westendorp; J.G. Westendorp; J.L. Wester; R. Wester; A. Westerhof; R.J. Westerhof; S. Westerhof; G. Westerhuis; B. Westerink; F. Westerink; H. Westerlaken; M. Westermann; J.C.P. Westgeest; L.M. van Westing; C. Westra; S. Westra; R. van Westrienen; H. Westrik; R. Weststrate; B. van de Wetering; J.C.J. van Wetten; N. Wetzels; R. Wever; K.A. Wevers; T. van Wezel; G. Wichers; M.J. Wichers Schreur; M. Wiebing; A.P. Wieland; H.A. Wieleman; M. van der Wielen; H. Wielinga; A. Wielink; O.M. van Wielink-van Eijck; F. Wienholts; B. van Wieringen; C. Wiersma; A. Wiersma; H. Wiersma; M. Wiersma; P. Wiersma; T. Wiersma; B. van Wierst; G. Wierstra; G.J. Wieten; M. Wiggers; S. Wiggers; Y. Wignand; L. Wijbenga; H. Wijbrands; R.A.M. Wijering; P.A. van

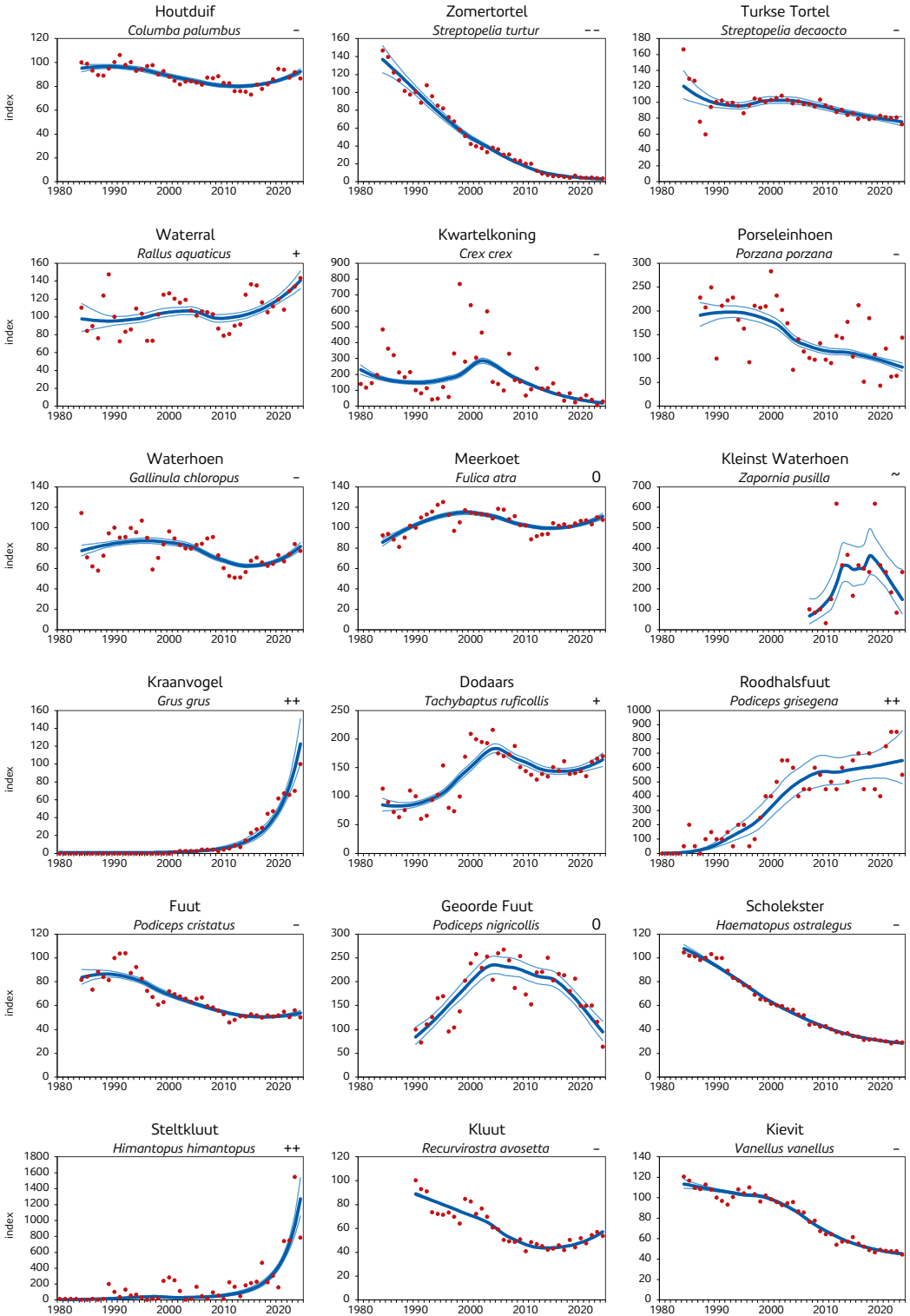
Wijgerden; E. van Wijk; M.E.C. van Wijk; P.C.M. van Wijk; H. Wijkhuisen; D.C.H. Wijma; F.J.M. Wijn; J.P.M. Wijnands; R. Wijnbergen; D. van Wijnen; J.M.G. Wijnen; M. Wijnhold; P.G.M. Wijnhoven; J.H.A.M. van der Wijst; W.J. Wilde; A.J. Wildemors; C. Willekens; J.J.C. Willems; R. Willems; T. Willems; T. Willems; D.M.C. Willemsen; L.J. Willems-Steenbergen; H. Willigenburg; W.J.J. Wilmers; G.G. Wiltink; L.C. van der Wind; A. Wind; D.J. Wind; E.A.J. van Winden; J. van der Winden; R. van Wingerden; A. Wink; A.R. te Winkel; J.H. van de Winkel; P.A. Winkel; J.A. van Winsum; A. de Winter; A.E. de Winter; S. de Winter; D.V. Winter; W. Winter; R. Wintering; B. Winters; C.J.W. Winters; H. Winters; R. Winters; S.W.A. van Wirburn; P. Wirtz; E. Wisman; A.L. Wisselink; A.A.N. de Wit; A.K. de Wit; P.A.M. de Wit; R. de Wit; T. de Wit; F. Witjes; J.G. Witkamp; M.C. Witte; R.H. Witte; E. Witter; D.J. Witteveen; J.H. Witteveen; I.W. van Woersem; B. Woets; T. Woldendorp; P. Wolf; J.G.H. Wolfkamp; F. Wolfswinkel; H. Wolfswinkel; H. Wolfswinkel; R.A. Wolterman; D. Wolters; J. Wolters; J.G. Wolters; R.J. Wolters; M.R. Woltman; H. Wondergem; J. Wondergem; K. Wonders; M.J. Wortel; F.G. Wortelboer; E. Wouda; H.A. Wouda; E. van der Woude; M.Y.J.M.P. van der Woude; W.H. Woudman; A. van 't Wout; P. Wouters; M. van Wouwe; F.C. Wynia J.F. Ybema; W.J. Ybema; K. Ykema; J.N. van Yperen G.C. Zaal-Brouwer; R.J. Zagt; R. Zakee; A. Zandbergen; L.H. Zandbergen; L. van de Zande; G. van de Zandschulp; A.T. Zandstra; T. Zandstra; A.G.M. Zandvliet; J.M. van Zanten; A. van Zantvoort; L. de Zee; A. van der Zee; S. van der Zee; T.A. van der Zee; P. Zeegers; L. van Zeeland; J.D. de Zeeuw; V. Zeewolde; P. Zegers; J. Zeiler; M. Zekhuis; G. Zeldenrust; C. van 't Zelfde; D. van 't Zelfde; A. Zemmeling; J.L. Zevenbergen; E. Zielemans; J. Zielman; J.M.M. van de Zijden; M. van Zijderveld; E.M. Zijderveld; B. Zijlstra; E.F. Zijlstra; L. Zijlstra; W. Zijlstra; M. Zijm; D. Zijp; D. Zijp; J. Zijp; T. Zijp; S. van Zimmeren; H.H. Zindel; H.H. van Zoelen; B. Zoer; D.J. van Zoest; T.K.G. Zoetebier; H. Zomer; P. Zomer; H.J. van Zon; J.D. Zondervan; P. Zondervan-Smit; J. Zorgdrager; C.J.T. Zuhorn; G. Zuidema; R. Zuidema; A.E. Zuidervaart; P.A. Zuidhof; P.J. Zumkehr; H. van Zummeren; T. Zutt; T. Zuur; C. Zuyderduyn; H.J. van Zuylen; A. van der Zwan; S. Zwanenburg; J. Zwanepol; D.I.O. van der Zwart; D. Zwart; E.E. de Zwarte; J.M. van Zweedem; M. van Zweedem; H. Zweekhorst; M. Zweemer; R. Zwerver; R.A. Zwier; W. van Zwieten; B. Zwinselman; P. van Zwol

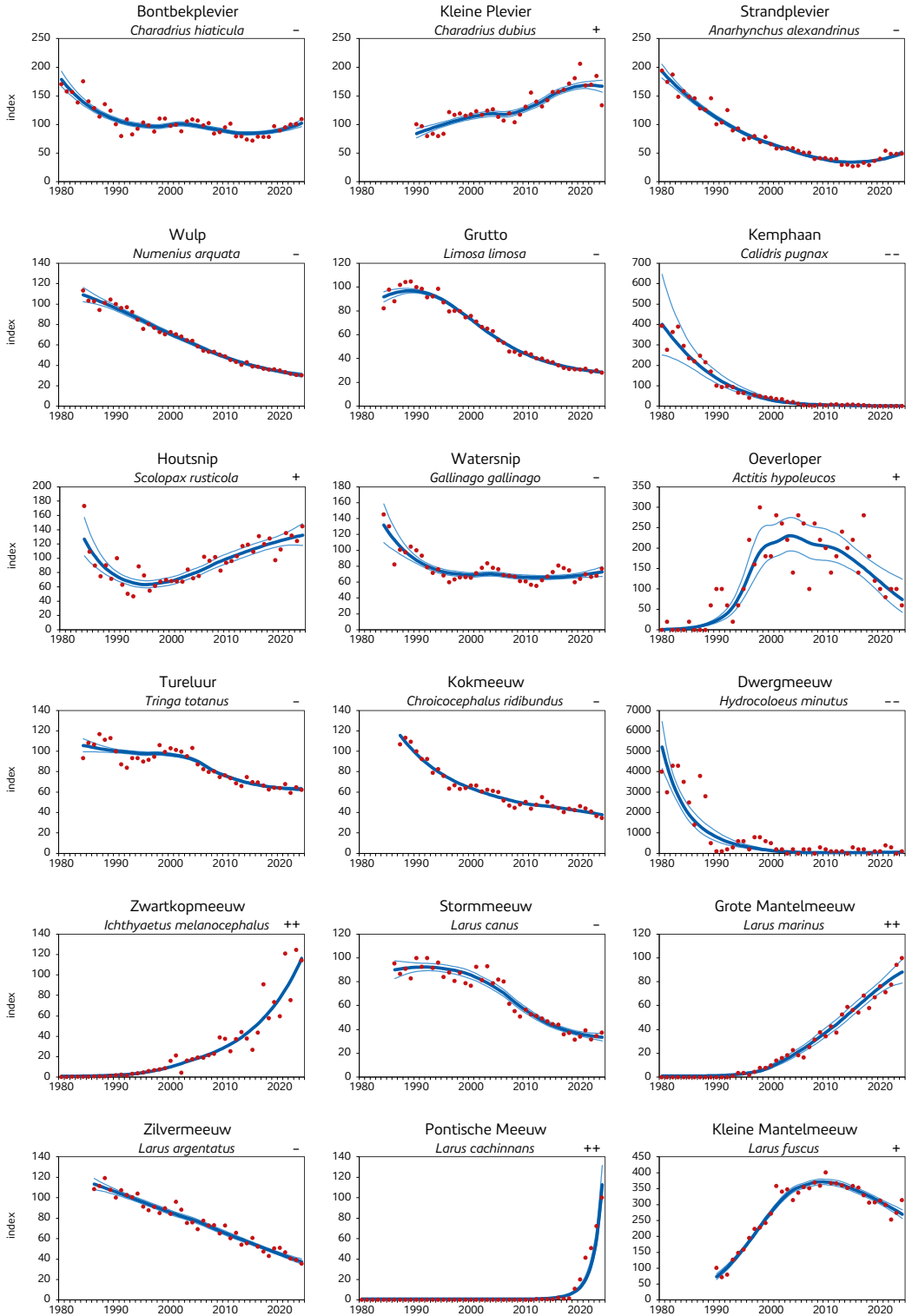
Bijlage 2. Grafieken van landelijke indexen

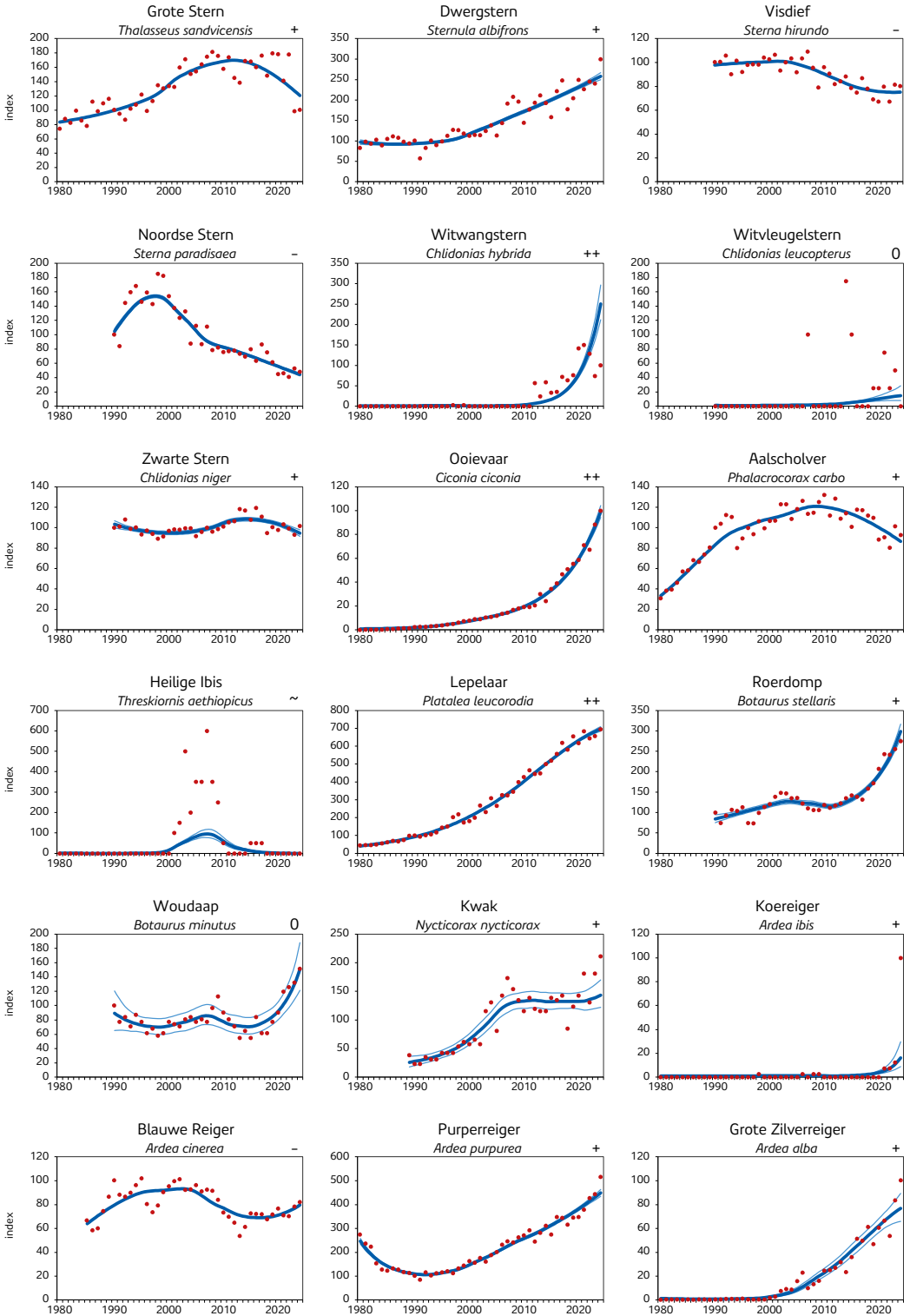
Landelijke trends tot en met 2024 van in totaal 200 broedvogelsoorten (dit is inclusief de 'soorten' Soepgans en Soepeend, kleurvarianten van Grauwe Gans en Wilde Eend met vaak een gedomes-ticeerde oorsprong). Startjaar van de trend varieert van 1980 tot 2007. In het 'basisjaar' is de index op 100 gezet; bij de meeste algemene soorten, veel zeldzame soorten en kolonievogels is dat 1990 en bij nieuwkomers 2023. Boven de grafiek staat de trendindicatie vanaf het startjaar (zie tabel 2.5). De flexibele trendlijn is berekend met de MSI-tool in R van het CBS (Bogaart *et al.* 2016). Van soorten die ontbreken in dit overzicht kan geen betrouwbare trend berekend worden.

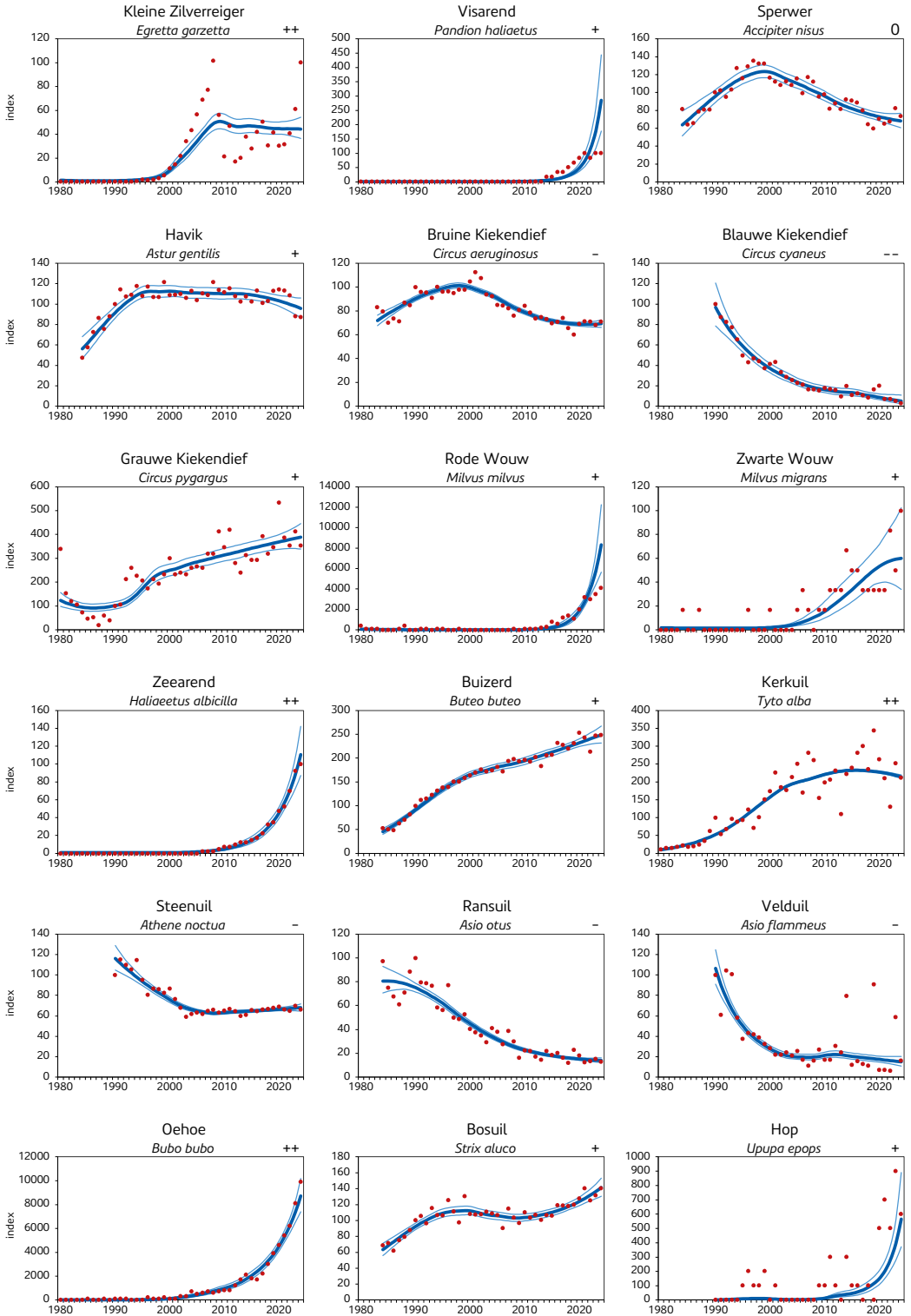

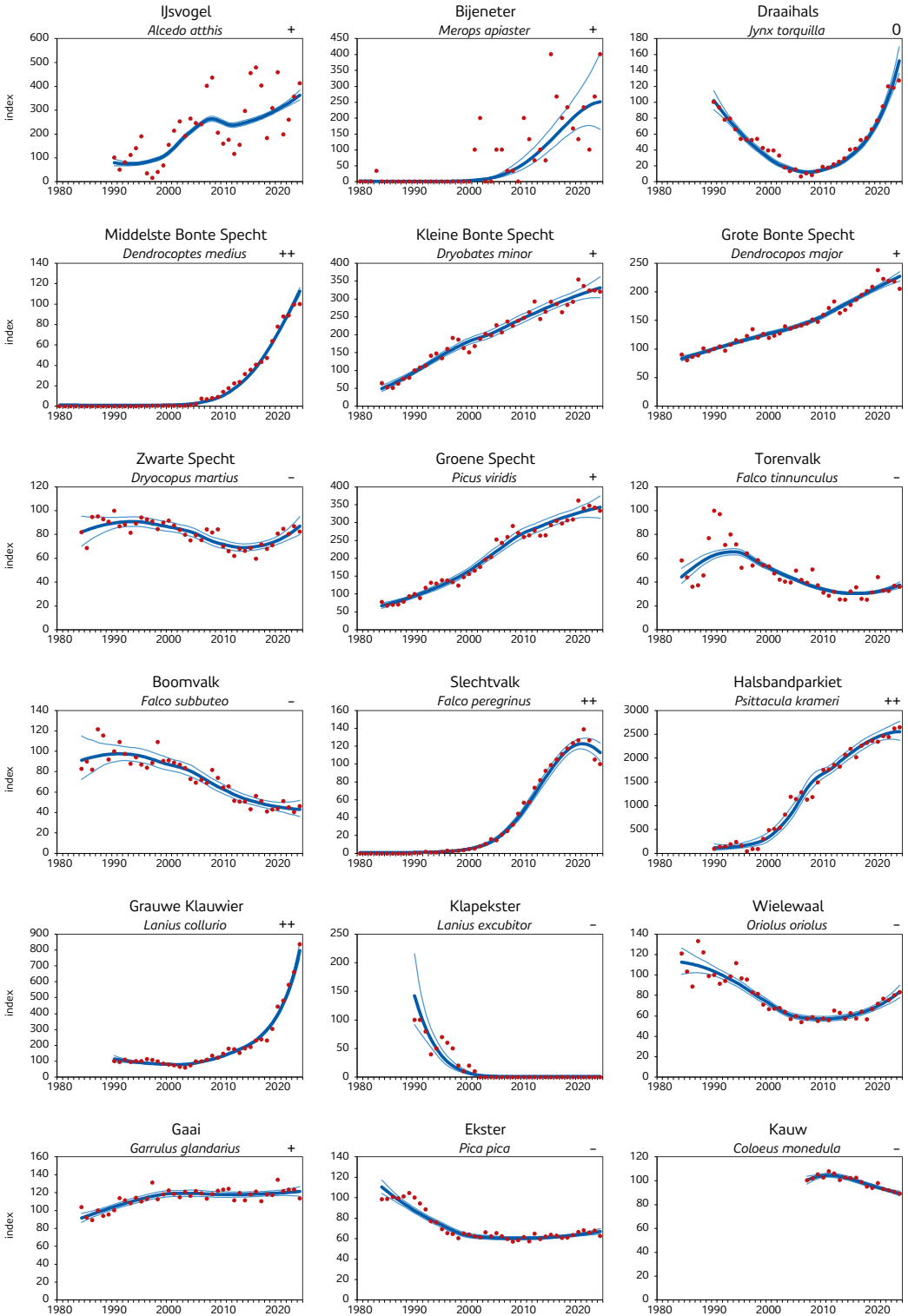

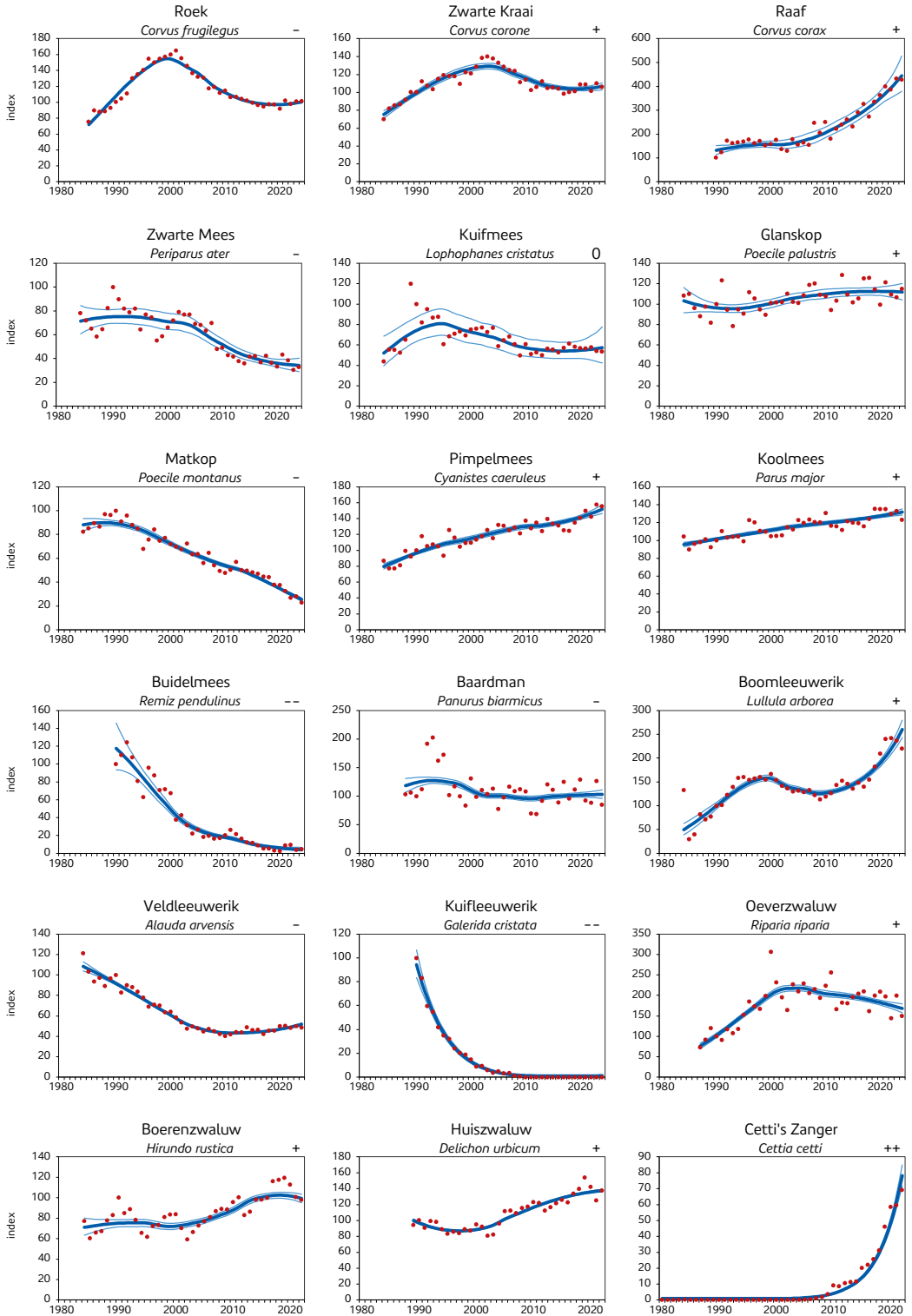

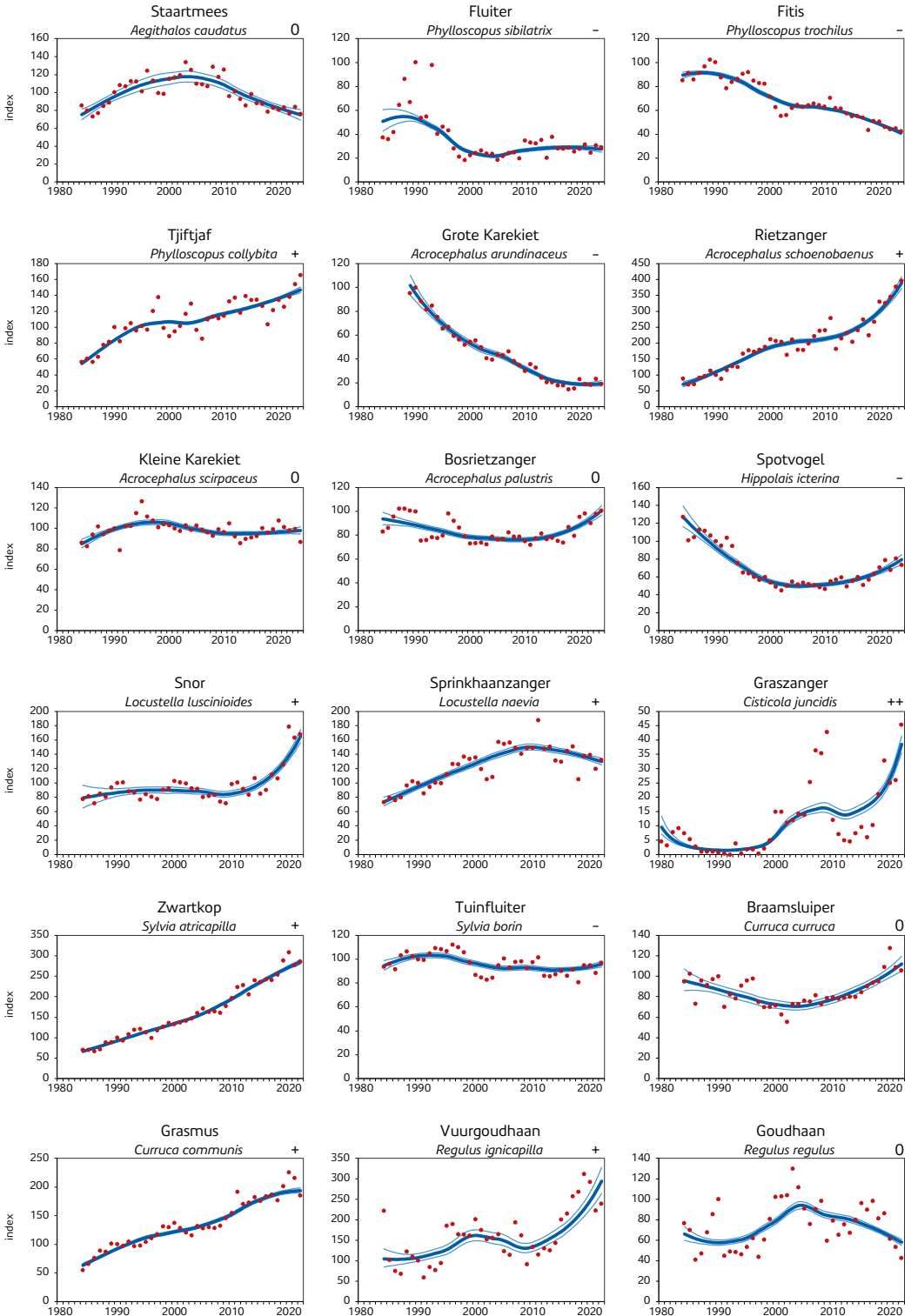

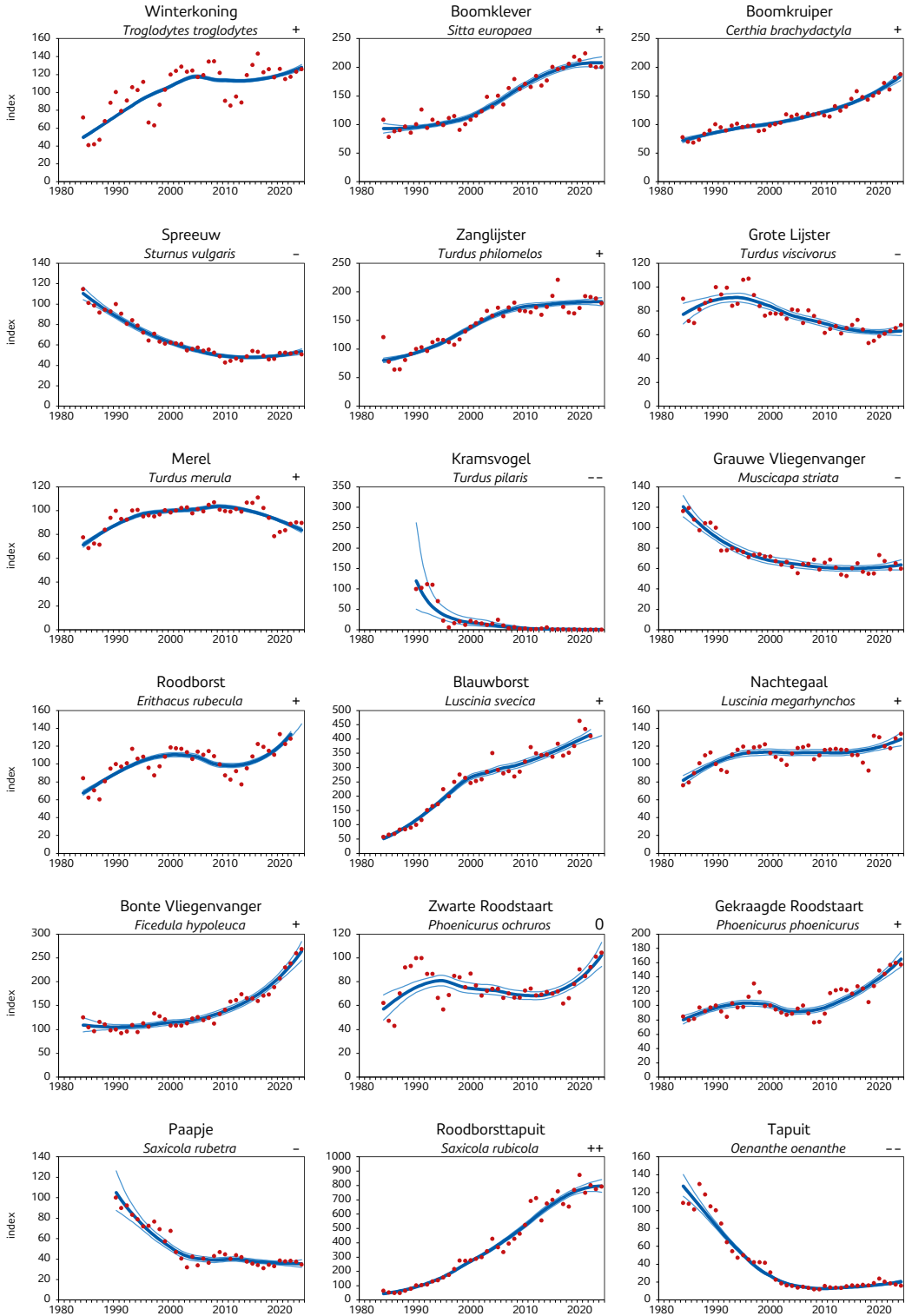

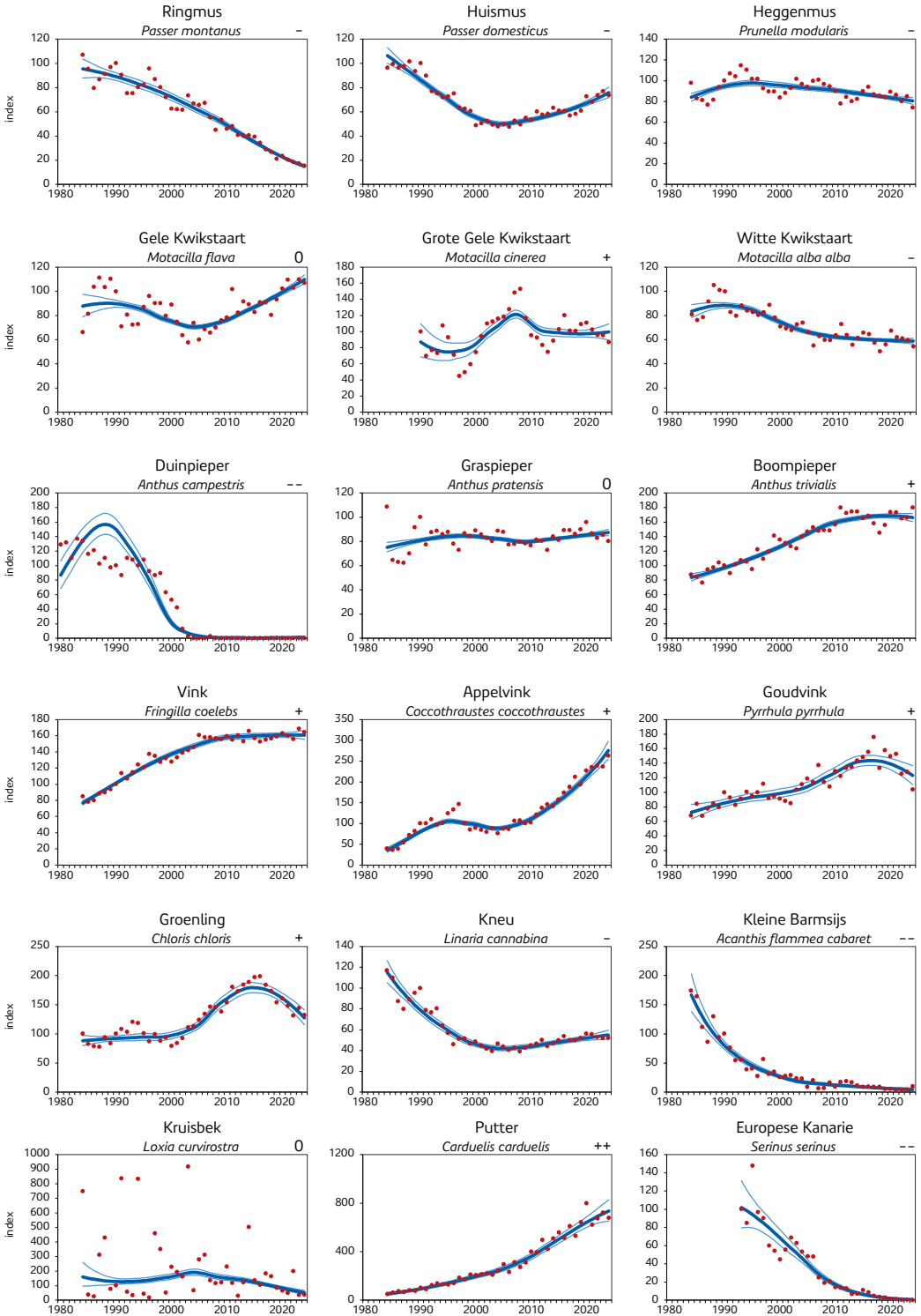

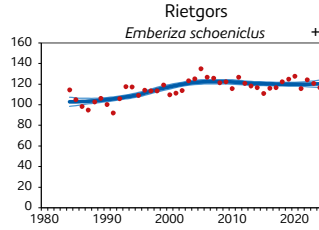
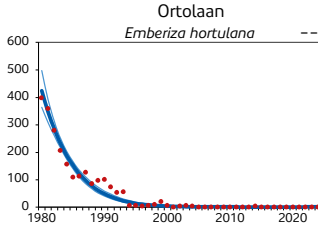
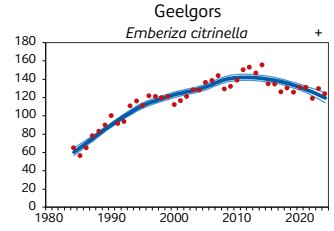
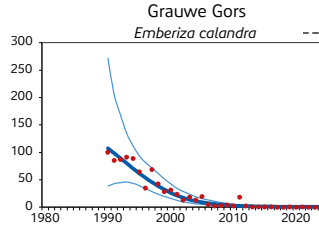
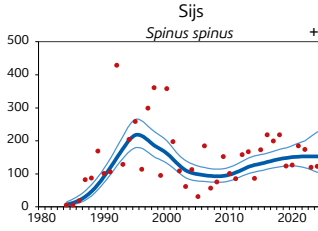

Bijlage 3. Soortbesprekingen broedvogelrapporten vanaf 2003

De tabel geeft een overzicht van de jaren waarin een soort in een jaarrapport van het Meetnet Broedvogels besproken is. Alle rapporten zijn als pdf-bestand beschikbaar op sovon.nl/broedvogelrapport (van Dijk *et al.* 2005-2010, Boele *et al.* 2011-2024, en dit rapport).

- kolommen 03-23: een 'x' wil zeggen dat een soorttekst is opgenomen in bijvoorbeeld het rapport '23' (rapport over broedseizoen 2023; Boele *et al.* 2024)
- kolom 24: indien aanwezig verwijst het getal naar het paginanummer met de uitgebreide soorttekst in dit rapport en 'H6.3' verwijst naar hoofdstuk 6.3 waar kolonievogels en zeldzame broedvogels die niet op de Rode Lijst staan besproken worden.

¹ 'Branta-hybriden', zie uitleg bij tabel 5.1

² inclusief Canadese Gans spec.

	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	Wetenschappelijke naam					
Aalscholver	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	H6.3	<i>Phalacrocorax carbo</i>				
Appelvink																									<i>Coccothraustes coccothraustes</i>			
Baardman	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x		x	x	x			x		x	H6.3	<i>Panurus biarmicus</i>				
Beflijster					x											x									<i>Turdus torquatus</i>			
Bergeend														x											<i>Tadorna tadorna</i>			
Bergfluitier																									<i>Phylloscopus bonelli</i>			
Bijeneter					x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	H6.3	<i>Merops apiaster</i>			
Blauwborst	x	x	x	x	x					x															<i>Luscinia svecica</i>			
Blauwe Kiekendief	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		97	<i>Circus cyaneus</i>			
Blauwe Pauw																									<i>Pavo cristatus</i>			
Blauwe Reiger	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3	<i>Ardea cinerea</i>			
Boerenzwaluw																									116	<i>Hirundo rustica</i>		
Bontbekplevier	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			74	<i>Charadrius hiaticula</i>		
Bonte Kraai	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3	<i>Corvus cornix</i>			
Bonte Strandloper	x				x	x	x																			78	<i>Calidris alpina</i>	
Bonte Vliegenvanger																										<i>Ficedula hypoleuca</i>		
Boomklever																										<i>Sitta europaea</i>		
Boomkruiper																										<i>Certhia brachydactyla</i>		
Boomleeuwerik	x	x	x	x	x																					<i>Lullula arborea</i>		
Boompieper																										<i>Anthus trivialis</i>		
Boomvalk																										107	<i>Falco subbuteo</i>	
Bosrietzanger																											<i>Acrocephalus palustris</i>	
Bosruiter					x																						<i>Tringa glareola</i>	
Bosuil																											<i>Strix aluco</i>	
Braamsluiper																											<i>Curruca curruca</i>	
Brandgans	x	x	x	x	x	x	x																				<i>Branta leucopsis</i>	
Branta hybride ¹	x	x	x	x	x	x	x																				<i>Branta</i>	
Brielduiker	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			63	<i>Bucephala clangula</i>		
Bruine Kiekendief	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x				<i>Circus aeruginosus</i>		
Bruinkopdiksnavelmees																										H6.3	<i>Suthora webbiana</i>	
Buffelkopeend																											<i>Bucephala albeola</i>	
Buidelmees	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			114	<i>Remiz pendulinus</i>		
Buizerd																											<i>Buteo buteo</i>	
Carolina-eend																											<i>Aix sponsa</i>	
Casarca	x	x	x																							H6.3	<i>Tadorna ferruginea</i>	
Cetti's Zanger	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x					<i>Cettia cetti</i>	
Cirlgors																											<i>Emberiza cirius</i>	
Citroenkwikstaart																											<i>Motacilla citreola</i>	
Dodaars	x	x	x	x	x																						<i>Tachybaptus ruficollis</i>	
Dougalls Stern																											H6.3	<i>Sterna dougallii</i>
Draaihals	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			105	<i>Jynx torquilla</i>		
Drieteenmeeuw																											83	<i>Rissa tridactyla</i>
Duinpieper	x	x	x	x	x	x																						<i>Anthus campestris</i>
Dwerggans																												<i>Anser erythropus</i>
Dwergmeeuw	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x				84	<i>Hydrocoloeus minutus</i>	
Dwergooruil																												<i>Otus scops</i>
Dwergstern	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x				88	<i>Sternula albifrons</i>	
Dwerguil																											H6.3	<i>Glaucidium passerinum</i>
Eider	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x				H6.3	<i>Somateria mollissima</i>	
Ekster																												<i>Pica pica</i>
Engelse Kwikstaart	x	x	x	x	x	x	x	x																			132	<i>Motacilla flava flavissima</i>
Europese Kanarie	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x				137	<i>Serinus serinus</i>	
Fazant																												<i>Phasianus colchicus</i>
Fitis																												<i>Phylloscopus trochilus</i>
Fluiter																												<i>Phylloscopus sibilatrix</i>

	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	Wetenschappelijke naam		
Fuut																								<i>Podiceps cristatus</i>	
Gaai																									<i>Garrulus glandarius</i>
Geelgors						x																			<i>Emberiza citrinella</i>
Geelpootmeeuw		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		<i>Larus michahellis</i>
Gekraagde Roodstaart				x																					<i>Phoenicurus phoenicurus</i>
Gele Kwikstaart																									133 <i>Motacilla flava</i>
Geoorde Fuut		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		<i>Podiceps nigricollis</i>
Gierzwaluw																									<i>Apus apus</i>
Glanskop																									<i>Poecile palustris</i>
Goudhaan						x																			<i>Regulus regulus</i>
Goudvink																									<i>Pyrrhula pyrrhula</i>
Grasmus																									<i>Curruca communis</i>
Graspieper																									134 <i>Anthus pratensis</i>
Graszanger		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		122 <i>Cisticola juncidis</i>
Grauwe Fitis		x	x																						H6.3 <i>Phylloscopus trochiloides</i>
Grauwe Gans																									<i>Anser anser</i>
Grauwe Gors		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		138 <i>Emberiza calandra</i>
Grauwe Kiekendief		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		98 <i>Circus pygargus</i>
Grauwe Klauwier		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		108 <i>Lanius collurio</i>
Grauwe Vliegenvanger																									125 <i>Muscicapa striata</i>
Griël		x																							<i>Burhinus oedicnemus</i>
Grijskopspecht		x																							<i>Picus canus</i>
Grijze Kroonkraanvogel																									<i>Balearica regulorum</i>
Groene Specht						x																			<i>Picus viridis</i>
Groenling																									<i>Chloris chloris</i>
Grote Aalscholver							x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3 <i>Phalacrocorax carbo carbo</i>
Grote Alexanderparkiet																									H6.3 <i>Psittacula eupatria</i>
Grote Bonte Specht																									<i>Dendrocopos major</i>
Grote Canadese Gans ²		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		<i>Branta canadensis</i>
Grote Gele Kwikstaart		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		<i>Motacilla cinerea</i>
Grote Karekiet		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		119 <i>Acrocephalus arundinaceus</i>
Grote Kruisbek																									H6.3 <i>Loxia pytyopsittacus</i>
Grote Lijster																									123 <i>Turdus viscivorus</i>
Grote Mantelmeeuw		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		85 <i>Larus marinus</i>
Grote Stern		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		87 <i>Thalasseus sandvicensis</i>
Grote Zilverreiger		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3 <i>Ardea alba</i>
Grutto																									77 <i>Limosa limosa</i>
Halsbandparkiet																									<i>Psittacula krameri</i>
Havik																									<i>Astur gentilis</i>
Heggenmus																									<i>Prunella modularis</i>
Heilige Ibis		x	x	x	x	x	x	x	x																<i>Threskiornis aethiopicus</i>
Holenduif																									<i>Columba oenas</i>
Hop																									104 <i>Upupa epops</i>
Houtduif																									<i>Columba palumbus</i>
Houtsnip																									<i>Scolopax rusticola</i>
Huis kraai		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		<i>Corvus splendens</i>
Huis mus																									130 <i>Passer domesticus</i>
Huiszwaluw		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		118 <i>Delichon urbicum</i>
Iberische Tjiftjaf																									H6.3 <i>Phylloscopus ibericus</i>
Ijseend																									<i>Clangula hyemalis</i>
Ijsvogel		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3 <i>Alcedo atthis</i>
Indische Gans		x	x	x																					<i>Anser indicus</i>
Kauw																									<i>Coloeus monedula</i>
Keep																									135 <i>Fringilla montifringilla</i>
Keizergans																									<i>Anser canagicus</i>
Kemphaan		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		78 <i>Calidris pugnax</i>
Kerkuil		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3 <i>Tyto alba</i>
Kievit																									<i>Vanellus vanellus</i>
Klapkester		x	x	x	x	x	x																		<i>Lanius excubitor</i>
Klein Waterhoen		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3 <i>Zapornia parva</i>
Kleine Barmsijs																									<i>Acanthis flammea cabaret</i>
Kleine Bonte Specht																									<i>Dryobates minor</i>
Kleine Karekiet																									<i>Acrocephalus scirpaceus</i>
Kleine Mantelmeeuw		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3 <i>Larus fuscus</i>
Kleine Plevier		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		<i>Charadrius dubius</i>
Kleine Rietgans																									<i>Anser brachyrhynchus</i>
Kleine Vliegenvanger																									<i>Ficedula parva</i>
Kleine Zilverreiger		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		96 <i>Egretta garzetta</i>
Kleinst Waterhoen		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		70 <i>Zapornia pusilla</i>
Kluut		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		<i>Recurvirostra avosetta</i>
Kneu																									136 <i>Linaria cannabina</i>
Knobbelzwaan																									<i>Cygnus olor</i>
Koekoek																									66 <i>Cuculus canorus</i>
Koereiger																									H6.3 <i>Ardea ibis</i>
Kokardezaagbek																									<i>Lophodytes cucullatus</i>

	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	Wetenschappelijke naam		
Kokmeeuw	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	H6.3	<i>Chroicocephalus ridibundus</i>	
Kolgans	x	x	x		x	x	x		x	x		x	x		x	x	x		x	x	x		H6.3	<i>Anser albifrons</i>	
Koolmees												x										x		<i>Parus major</i>	
Koperwiek							x																x	<i>Turdus iliacus</i>	
Korhoen	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	64	<i>Lyrurus tetrix</i>	
Kortsnavelboomkruiper	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x		x	x	x		x	x	x			H6.3	<i>Certhia familiaris macrodactyla</i>	
Kraanvogel	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	71	<i>Grus grus</i>	
Krakeend												x	x								x			<i>Mareca strepera</i>	
Kramsvogel	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	124	<i>Turdus pilaris</i>	
Krekelzanger		x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3	<i>Locustella fluviatilis</i>	
Krooneend	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3	<i>Netta rufina</i>	
Kruisbek														x										<i>Loxia curvirostra</i>	
Kuifaalscholver										x	x	x	x		x									<i>Gulusus aristotelis</i>	
Kuifduiker															x									<i>Podiceps auritus</i>	
Kuifeend																x						x		<i>Aythya fuligula</i>	
Kuifleeuwerik	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x						x			116	<i>Galerida cristata</i>	
Kuifmees							x								x									<i>Lophophanes cristatus</i>	
Kwak	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	95	<i>Nycticorax nycticorax</i>	
Kwartel						x																		<i>Coturnix coturnix</i>	
Kwartelkoning	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	68	<i>Crex crex</i>	
Lachstern			x	x		x															x		86	<i>Gelochelidon nilotica</i>	
Lepelaar	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	H6.3	<i>Platalea leucorodia</i>	
Mandarijneend																x						x		<i>Aix galericulata</i>	
Matkop						x				x												x	113	<i>Poecile montanus</i>	
Meerkoet														x								x		<i>Fulica atra</i>	
Merel					x			x							x							x		<i>Turdus merula</i>	
Middelste Bonte Specht	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		<i>Dendrocoptes medius</i>	
Middelste Zaagbek	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	63	<i>Mergus serator</i>	
Monniksparkiet					x																		x	H6.3	<i>Myiopsitta monachus</i>
Muskuseend																							x	<i>Cairina moschata</i>	
Nachttegaal															x							x	126	<i>Luscinia megarhynchos</i>	
Nachtzwaluw	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		<i>Caprimulgus europaeus</i>	
Nijlgans																x								<i>Alophen aegyptiaca</i>	
Nonnetje									x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	H6.3	<i>Mergellus albellus</i>	
Noordse Kauw									x	x	x	x										x	H6.3	<i>Coloeus monedula monedula</i>	
Noordse Kwikstaart						x																	x	<i>Motacilla flava thunbergi</i>	
Noordse Nachttegaal	x	x	x	x		x	x				x	x											x	H6.3	<i>Luscinia luscinia</i>
Noordse Stern	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		90	<i>Sterna paradisaea</i>
Oehoe	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		103	<i>Bubo bubo</i>
Oeverloper	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		80	<i>Actitis hypoleucos</i>
Oeverzwaluw	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	H6.3	<i>Riparia riparia</i>	
Ooievaar	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		<i>Ciconia ciconia</i>	
Orpheusspotvogel	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	H6.3	<i>Hippolais polyglotta</i>	
Ortolaan																								<i>Emberiza hortulana</i>	
Paapje	x	x	x	x	x	x	x	x	x														127	<i>Saxicola rubetra</i>	
Patrijs																								65	<i>Perdix perdix</i>
Pijlstaart	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		61	<i>Anas acuta</i>
Pimpelmees																									<i>Cyanistes caeruleus</i>
Poelruiter																									<i>Tringa stagnatilis</i>
Pontische Meeuw																								H6.3	<i>Larus cachinnans</i>
Porseleinhoen	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		69	<i>Porzana porzana</i>
Purperreiger	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3	<i>Ardea purpurea</i>
Putter																								<i>Carduelis carduelis</i>	
Raaf	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	111	<i>Corvus corax</i>	
Ransuil																								101	<i>Asio otus</i>
Rietgors																									<i>Emberiza schoeniclus</i>
Rietzanger	x	x	x	x	x																				<i>Acrocephalus schoenobaenus</i>
Ringmus																								129	<i>Passer montanus</i>
Rode Wouw																								H6.3	<i>Milvus milvus</i>
Roek	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3	<i>Corvus frugilegus</i>
Roerdomp	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		93	<i>Botaurus stellaris</i>
Roodborst																									<i>Erithacus rubecula</i>
Roodborsttapuit	x	x	x	x	x																				<i>Saxicola rubicola</i>
Roodbuikwaterspreeuw																								H6.3	<i>Cinclus cinclus aquaticus</i>
Roodhalsfuut	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		72	<i>Podiceps grisegena</i>
Roodhalsgans																									<i>Branta ruficollis</i>
Roodkopkluwier																								109	<i>Lanius senator</i>
Roodmus	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		135	<i>Carpodacus erythrinus</i>
Roodsterblauwborst																									<i>Luscinia svecica svecica</i>
Ross' Gans	x																								<i>Anser rossii</i>
Rosse Fluiteend																									<i>Dendrocygna bicolor</i>
Rosse Stekelstaart	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3	<i>Oxyura jamaicensis</i>
Rouwkwikstaart	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3	<i>Motacilla alba yarrellii</i>
Ruigpootuil																									<i>Aegolius funereus</i>
Scholekster																									<i>Haematopus ostralegus</i>

	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	Wetenschappelijke naam		
Sijs															x									<i>Spinus spinus</i>	
Slangenarend		x																						<i>Circaetus gallicus</i>	
Slechtvalk		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x				H6.3 <i>Falco peregrinus</i>	
Slobeend																								60 <i>Spatula clypeata</i>	
Smient		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		61 <i>Mareca penelope</i>	
Sneeuwgans				x			x	x	x	x	x	x	x	x	x	x								<i>Anser caerulescens</i>	
Snor		x	x	x	x				x															121 <i>Locustella luscinioides</i>	
Soepeend															x									<i>Anas platyrhynchos forma domestica</i>	
Soepgans				x																				<i>Anser anser forma domestica</i>	
Sperwer														x								x		<i>Accipiter nisus</i>	
Spotvogel														x										120 <i>Hippolais icterina</i>	
Spreeuw											x				x										<i>Sturnus vulgaris</i>
Sprinkhaanzanger															x									<i>Locustella naevia</i>	
Staartmees														x										<i>Aegithalos caudatus</i>	
Stadsduif											x													<i>Columba livia forma domestica</i>	
Steenuil		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		100 <i>Athene noctua</i>	
Steltkluit		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		73 <i>Himantopus himantopus</i>	
Steppekiekendief													x		x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3 <i>Circus macrourus</i>	
Stormmeeuw		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3 <i>Larus canus</i>	
Strandplevier		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		75 <i>Anarhynchus alexandrinus</i>	
Struikrietzanger																								H6.3 <i>Acrocephalus dumetorum</i>	
Tafeleend														x										<i>Aythya ferina</i>	
Tapuit		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		128 <i>Oenanthe oenanthe</i>	
Tijftjaf				x			x							x										<i>Phylloscopus collybita</i>	
Toendrarietgans				x										x	x	x								<i>Anser serrirostris</i>	
Topper					x																			<i>Aythya marila</i>	
Torenvalk					x									x										106 <i>Falco tinnunculus</i>	
Tuinfluitser						x				x														<i>Sylvia borin</i>	
Tureluur														x										81 <i>Tringa totanus</i>	
Turkse Tortel						x						x												<i>Streptopelia decaocto</i>	
Veldleeuwerik						x								x										115 <i>Alauda arvensis</i>	
Veldrietzanger							x	x																<i>Acrocephalus agricola</i>	
Velduil		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		102 <i>Asio flammeus</i>	
Vink															x									<i>Fringilla coelebs</i>	
Visarend		x	x	x			x						x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3 <i>Pandion haliaetus</i>	
Visdief		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		89 <i>Sterna hirundo</i>	
Vuurgoudhaan															x									<i>Regulus ignicapilla</i>	
Waterhoen														x										<i>Gallinula chloropus</i>	
Waterral															x									<i>Rallus aquaticus</i>	
Watersnip		x	x	x	x	x								x										79 <i>Gallinago gallinago</i>	
Wespendief		x	x	x	x	x																		<i>Pernis apivorus</i>	
Wielewaal							x								x									109 <i>Oriolus oriolus</i>	
Wilde Eend											x													<i>Anas platyrhynchos</i>	
Wilde Zwaan					x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		58 <i>Cygnus cygnus</i>	
Winterkoning							x	x							x		x							<i>Troglodytes troglodytes</i>	
Wintertaling																								62 <i>Anas crecca</i>	
Witbandkruisbek											x	x												<i>Loxia leucoptera</i>	
Withalsvliegenvanger		x			x																			<i>Ficedula albicollis</i>	
Witkeelkwikstaart																								<i>Motacilla flava cinereocapilla</i>	
Witkopstaartmees												x												<i>Aegithalos caudatus caudatus</i>	
Witoogeend		x			x	x	x	x	x	x														H6.3 <i>Aythya nyroca</i>	
Witte Kwikstaart												x												<i>Motacilla alba alba</i>	
Witvleugelstern		x		x	x	x	x						x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		<i>Chlidonias leucopterus</i>	
Witwangstern													x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3 <i>Chlidonias hybrida</i>	
Woudaap		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		94 <i>Botaurus minutus</i>	
Wulp																								76 <i>Numenius arquata</i>	
Zanglijster							x																	<i>Turdus philomelos</i>	
Zeearend							x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		99 <i>Haliaeetus albicilla</i>	
Zilvermeeuw		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3 <i>Larus argentatus</i>	
Zomertaling																								59 <i>Spatula querquedula</i>	
Zomertortel																								67 <i>Streptopelia turtur</i>	
Zwaangans						x																		<i>Anser cygnoides</i>	
Zwarte Ibis																								<i>Plegadis falcinellus</i>	
Zwarte Kraai																								<i>Corvus corone</i>	
Zwarte Mees							x																	112 <i>Periparus ater</i>	
Zwarte Ooievaar																								<i>Ciconia nigra</i>	
Zwarte Roodstaart																								<i>Phoenicurus ochrurus</i>	
Zwarte Specht		x	x	x	x	x																		<i>Dryocopus martius</i>	
Zwarte Stern		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		91 <i>Chlidonias niger</i>	
Zwarte Wouw																								H6.3 <i>Milvus migrans</i>	
Zwarte Zwaan																								H6.3 <i>Cygnus atratus</i>	
Zwartkop																								<i>Sylvia atricapilla</i>	
Zwartkopmeeuw		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		H6.3 <i>Ichthyaetus melanocephalus</i>	

Paapje, Fochteloërveen, 2 juli 2024, Peter Soer

Centraal Bureau voor de Statistiek

Ministerie van Landbouw,
Natuur en Voedselkwaliteit

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Nederland is door zijn afwisselende landschap met droge en natte natuur een belangrijk broedgebied voor veel vogelsoorten, vaak in aantallen van internationaal belang. Tegelijkertijd kent Nederland een hoge bevolkingsdichtheid en daardoor grote druk op de beschikbare ruimte. Het is een uitdaging om vogels en hun leefgebieden op een gunstig niveau te houden of brengen, wat nodig is vanuit Europese kaders zoals de Vogelrichtlijn, de Natuurherstelverordening en het landelijke en provinciale natuurbeleid.

In Nederland vindt al ruim veertig jaar systematische broedvogelmonitoring plaats om de gegevens te verzamelen die nodig zijn om het natuurbeleid met informatie over populatieontwikkelingen te ondersteunen. Deze monitoring wordt georganiseerd door Sovon Vogelonderzoek Nederland in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring en aanvullende provinciale meetnetten, en richt zich op alle ruim 200 in Nederland broedende vogelsoorten en hun leefgebieden. Hieraan nemen duizenden vrijwillige vogeltellers deel, die zich met kennis en toewijding inzetten om de ontwikkelingen van onze broedvogels op de voet te volgen.

De monitoring vindt plaats in samenwerking met het CBS, Rijkswaterstaat, terreinbeherende organisaties en de provincies, en wordt financieel ondersteund door het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur, Rijkswaterstaat (Zoete Rijkswateren), BIJ12 en de provincies.

Sovon Vogelonderzoek Nederland

Postbus 6521
6503 GA Nijmegen
Toernooiveld 1
6525 ED Nijmegen

(024) 7 410 410
info@sovon.nl
www.sovon.nl